

600-

11 83 0.

coll.

2502

ADRIANI BEIERI J. U. D.
& in Academia Jenensi Prof. Publ.

De
VARIIS GENERIS

INSTRU-
MENTIS

cum maximè

OPIFICUM.

occasione

*Tituli Pandectarum de Instructo vel
Instrumento legato. XXXIII. 7.*

Tractatio

Boni

Handwerks-Seiße.

JENÆ, Sumptibus TOBIÆ OEHRLINGII.

LITERIS WERTHERIANIS.. M. DC. XCI.

ADRIANUS DEIBERUS F. U. D.
& in Academiae Praesens Prof. Publ.

VARI GENERIS

INSTRUMENTA

MEMENTIS

OPUS

OPUSCULA

Primo Praesentatione in Praesentia
Institutione in Praesentia

1717
Lond.

W. Woodcock & Co. London

Printed by W. Woodcock & Co. London

Digitized by the Internet Archive
in 2016

SERENISSIMORUM

ex

VINARIENSI e

ad certos tracta

DEPUTATIS

*Viris Illustribus, Magnificis,
Consultissimis at*

DN. VOLKMARO Gappen /
in Ehringsdorff. Comiti Palatino Cæsar.
Sereniss. Dominorum Ducum Saxon. in
Aula Vinariensi Consiliar. Intimo. Can-
cellario. & Sacri Consistorii Præsidi.

DN. ANTHON GUNTHER
Bon Schwarzenfels / in Bösleben / Sereniss.
Dominor. Ducum Saxonæ in Aula Vi-
nariensi Consil. & Aulæ Mareschallo.

DN. CHRISTIANO FRIEDERICO
Güpnert / in Gutmanshausen. Serenissimor.
Dominor. Ducum Saxonæ in Aula Vi-
nariensi Consil. Aul. & resp. Camerali.

Dominis Patronis ac Mæcenatibus suis, presentium chartarum in

SAXONIÆ DUCUM

aulis

t ISENACENSI

tûs versus Jenam,

EMINENTISS.

Generoso, Prænobilissimis

que Excellentissimis :

DN. JOHANNI JACOBO Schmidt.

Serenissimi Domini Ducis Saxonïæ
in Aula Isenacensi Consiliario inti-
mo.

DN. GEORGIO LUDOVICO

Schelhase. Serenissimi Domini Ducis
Saxonïæ in Aula Isenacensi Consilia-
rio Aulico & Camerali.

DN. JOHANNI CASPARO Köhn/

Serenissimo Domino Duci Saxonïæ
in Aula Isenacensi Consiliario.

scriptione optatos precari successus, insimulq; studia sua commendare voluit

AUTOR.

Lecturis benè agere!

JUS qui dicit, *Qualitatem* : SINGULARE qui nominat, Relationem denotat : Et refertur hoc ad Jus commune, eadem qua exceptio ad Regulam ratione. Quare, qui seu Exceptionis seu Juris singularis naturam cupit indagare, subinde ad membrum oppositum recurrere, ac postmodum adinvicem commensurare oportet. REGULÆ proprium est (1) Universalitas, quâ quidquid res seu negotium definitum complectitur, ea ambitu suo quoque continet. Ex illa fluit (2) Unitas; adeoque ingens doctrina paucis sæpè regulis contenta est; cum contra unius regulæ haud rarò plures dentur exceptiones. Pari ratione Jus Commune & Unum & universale est; Particularia, non ratione Rerum publicarum modò, verum etiam si personas, si res & actiones consideres, quibus, sua privilegia sunt concessa, quam plurima. Personæ aliæ naturaliter tales, seu singulæ seu multæ sunt; ut Nobiles, Mercatores, Viduæ, Minorenes; Aliæ mysticæ, dum in certum corpus collectæ, universitatem quandam constituunt, ut Clerici, Canonici, Scholares, Opifices. Res sunt Libertas, Piæ causæ, Actiones. Deniq; Bellum, tam civile quam forense; & in hoc Juramentum. Et ita porro. Quæ si quis considerat, uti peculiarem habere statum, ita diversa requirere & accepisse jura invenerit: peculiaris quidem, quousque à cœteris personis, rebus, actionibus abeunt; communia tamen, quantum ad tertium illud, in quo cum rebus, personisque aliis adhuc conveniunt, retinuisse. Quemadmodum enim Exceptio regulæ haud nocet, sed eam potius in casibus non exceptis firmat; Sic Juri quoque comuni per particularia suos relinquitur vigor, ac dum horum naturam studemus proponere, ad illud jugi respicere tenemur.

Quan-

Quando itaque ad exemplum eorum, qui Personarum, Rerum atque Actionum aliarum, jura peculiariter conscripserunt, **JUS OPIFICIARIUM**, quoad fines atque terminos suos peculiariter, describendi provinciam mihi sumsi, & non unum forsitan atque alterum Jurisprudentiæ articulum attingere, sed per totum Jus commune se diffundere; ac modò non peculiarem constituturè Jurisprudentiam observavi: Post pertractata pleraque de Jure personarum capita, conversus ad Jus Rerum, in amplissimum, primò Juris in re campum, **Materia**rum, videlicet in quibus transformandis occupantur, ac Specierum, quas pro adjuvanda indigentia nuditatis humanæ, & promovenda sufficientia Reip. producunt, ac Manufacturas vocant, deferri me persenssi, quibus tamen simul elaborandis, ex variis causis me imparem censui: atq; interim **INSTRUMENTA** quorum adminiculò operantur, sclegi.

Recurrens igitur ad Jus Justinianicū, tanquam commune & regulam, Non alium quàm Titulum Digestorum septimum Libri XXXIII qui ad scopum atq; institutum nostrū collimet propius, deprehendi. Detractā igitur quæ illi peculiaris est, Legati specie, nec non Subjectò in hætionis, Fundò videlicet illis instructò, quod nobis Officinæ sunt opificiariæ, & distinctam inspectionem requirunt: Quoad instrumenta eidem institi, potissimum tamen opificiaria pertractavi, & Tibi, Lector Honoratissime nunc propono: Exiguā quidem biliothecæ tuæ accessione, Quod si tamen benevolè, ut anteriora suscipi sensero scripta, divinò adjutus auxiliò efficiam, ut Tractatu de Artificibus palatinis, jam tum sub prælo sudante, brevi reddatur instructior. Largiatur modò Deus mihi Sanitatem ac Reipublicæ pacem. Perscriptum Jenæ d. XXIII. April. M. DC. XCI.

INDEX CAPITUM.

I.
Onomatologicum. usque ad n. 12.

II.
Instrumenta ex omni rerum genere secernit. usque ad n. 34.

III.
Instrumenti in varias stirpes propago. ad n. 62.

IV.
Instrumenti Cognata representat. usque ad n. 89.

V.
Causa efficiens. h. e. Autores. usque ad n. 132.

VI.
Manus tractans : seu, Quibusnam Instrumenta usui sint. usque ad n. 281.

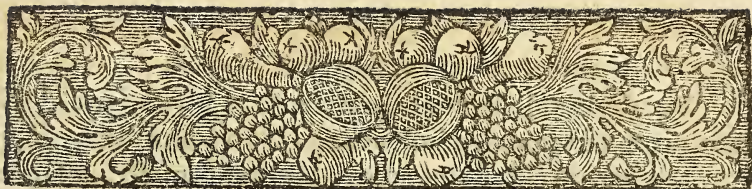
VII.
Instrumenta continet animata. usque ad n. 320.

IIIX.
Inventarium est Instrumentorum ; ad n. 641.

IX.
Affectiones, Usus & Officium Instrumentorum, tradit. usque ad n. 754.

X.
De Dominio & Contractibus. usque ad n. 812.

XI.
De Instrumentorum Abolitione. usque ad n. 819

DE

INSTRUMENTIS OPIFICUM.

CAP. I.

Onomatologicum.

CONSPECTUS.

*Instrumenti diversa consideratio. n. 1. denominatio. 3. Significatio,
5. pro Arma. 6. Dotes. 9. Entheca. 10. Impositiones. 11.*

§. I.

INSTRUMENTI consideratio alia est à priori, Constituendi; alia à posteriori, Constitutò utendi. Prior vel ad *Nomen* pertinet, & Grammaticos occupat: vel ad *substantiam*, & pertinet ad Physicum. Posterior partim est *Mechanica* & artificialis, partim *Juridica* & moralis; Usus enim alius est secundum artem, alius secundum legem: dum varia quoque de Instrumentis extant Jura; † Quæ modò exercent Interpretes, in enodandis quæstionibus *Voluntatis*, ad mentem eruendam: modò Judicem, circa Quæstiones *Juris* & facta justificanda. Instrumentum enim in commercio est, Cadit sub Justitiam commutativam, Recipit affectiones morales, Jus in re & ad rem; quod consistit aut in acquirendo, aut in conservando & muniendo, aut in alienando & amittendo. *l. ff. de L.L.*

I.
*Dispositio
operis.*

2.

A

§. 2. Vo-

§. 2.

3.
Etymol.

Vocabulum Instrumenti natales suos longâ serie ducit à Struc, proximè tamen ab Instruendo. Non ab simili etymò, quò v. g. Sarmentum, Testamentum, Unguentum &c. à farriendo, testando, ungendero; quippe quibus actibus expediendis inserviunt, aut tanquam eorum effectûs residua sunt, dicuntur. †

4.

Instruere aliquando *Neutraliter* & absolutè idem est, quod alii rei instruendæ inservire & ad hoc idoneum esse; ipso etiam actu adhiberi, & tanquam portio aut adminiculum concurrere. Aliquando *activè*, est apparare, construere, disponere, Ordinare. *Rüsten / bereiten / schüren*. Eoque nomine omne illud significatur, quò quis ad operandum opus habet, quove ipso etiam actu utitur, & cujus usu ad rem propositam extra suas causas ponendam, ad finem quem intendit obtinendum instruitur, magisque idoneus redditur.

§. 3.

5.
Homonym.

Hinc eo sensu tanquam genuinò & nativò, dicimus Instrumenta *Oeconomica*; & Instruere v. g. Domum, Fundum, Navem. Instrumenta item *Mechanica*, & instruere Officinam, Tabernam. Instrumenta *Militaria, Nautica, Forensia*; & Instruere Litem. *l. 28. pr. C. de Admin. Tut.* quod est, Litigantibus adminicula rei persequendæ, Documenta, Indicia, Testes suppeditare, aliisque ad probandum & obtinendum adjuvare præditiis. Quamquam postremum hoc analogicè, & per translationem à rebus & quidem corporalibus, ad Actiones.

§. 4.

6.
Synonym.
Arma.

Quò respectu procul dubiò Instrumentum alio vocabulò per ARMA exprimitur: scilicet quòd Armis, ut in militia togata instrumentis, ad defensionem instruamur; & Instrumentis ut in militia sagata, expeditiores ad operandum efficiamur. Unde Germanus idem utrobique adhibet nomen, ut *Rüstung* & *Rüst*.

Rüstzeug utriusque militiæ denotet instrumenta; secundum excellentiam; sed & cum apposito Kriegs-Rüstung/ Sic Cicero 1. *Academ.* Totius belli instrumentis & apparatu, Zubehörung/ Zurüstung/ Armatur. † Sed extensum postea, ut non bellica solum utriusque militiæ, Sagatæ atque togatæ, sed omnium ferè artium atque expeditionum instrumenta eò vocabulò exprimentur atque exaudiantur. Ita Virgil. 3. *Georg.* de Oeconomicis.

Dicendum & quæ sint duris agrestibus arma.

Cur E. non & de MECHANICIS? Imò quidam Opifices Armorum voce modò non solitariè utuntur; quando à suis Boëthis requirunt: Daß Sie eigen Waffen haben sollen. † Quorum formulà Paulus Apostolus *Rom. VI. 13.* utitur, ubi arma Justitiæ atque Injustitiæ, membra corporis humani dicit. Auch begehbet nicht der Sünden eure Glieder zu Waffen/ (quod Paraphrastes biblicus Vinariensis exsertim reddit oder Werck zeigen) der Ungerechtigkeit/ sondern Gotte/ zu Waffen der Gerechtigkeit.

§. 5.

In specie Instrumenta Prædiorum DOTES vocari solent. vid. l. 52. §. 1. ff. de Fidej. Quemadmodum certus Testator liberto suo prædia legaverat, his verbis: Sejo liberto meo fundos illum & illum do, lego, ita ut instructi sunt, cum DOTIBUS & reliquis Colonorum. l. 20. §. 1. ff. de Instr. leg. † Græcò autem vocabulò Dotes prædiorum, Autore Papinianò *éπιθήκη* appellantur. l. 2. §. 1. eod. quod vocabulum Interpres Novellarum Latinus retinuit in N. CXXIX. cap. 8. ibi: Cum omnibus qui in ea inveniuntur Agricolis & peculiis eorum, & ENTHECIS & fructibus &c. Sunt Enthecæ Supellex, quæ in prædio posita est, & penus, annonaque, tanquam ejus Dos. Sic Isidorus interpretatur hoc vocabulum: Enthecæ Græcò sermone repositam rei co-

7.

8.

9.
Dotes.

10.

Enthecæ.

I I. pioſam ſubſtantiam appellamus. † Hinc Modeſtinus J Ctus *Lib. X. Reſponſor.* in teſtamento Lucii Titii cujuſdam repertum, reddidit IMPOSITIONES, h. m. Octavianæ Stratonicæ, dulciſſimæ filiæ ſalutem. Volo eam à ſe ipſa accipere villam Gazam cum Impoſitionibus ſuis omnibus. Octaviano Alexandro, dulciſſimo filio meo ſalutem. Præcipuum volo eum accipere Syntheſin ſterilium villarum, cum Impoſitionibus ſuis: *l. 34. §. 1. de leg. 2. Conf. Adr. Turneb. l. IX. adverſ. 9. p. 252.* † Neq; obſtat, quòd 12. Instrumenta & Reſoſita invicem contradiftingvantur, in caſu quem Paulus J Ctus *Lib. XIII. reſponſorum* recenſet in *l. 92. §. 1. de Leg. 3.* Quoniam (a) Conjunctio ET tam ſimilia conjungit quàm diſſimilia præcedentibus annectit. (b) Argumentum eſt à Comparatis: A verbo ad verbale, à concreto ad abſtractum, non valet conſequentia. arg. *l. 2. §. 24. ff de O. J.* ubi de Jurisdictione & Jure dicundo.

CAP. II.

*Instrumenta ex omni rerum genere
ſecernit.*

CONSPECTUS.

Instrumentum non *Persona*, *v. 13.* ſed *Res eſt*; *14.* & quidem non *Communis*, ſed *ſingulorum*: *16.* *Corporalis*: *18.* non *Immobilis*, quale quid *Mola*, etiam *Navalis*, *21.* & ſub modò *Lecti in diverſorio*. *23.* Sed *Mobilis* *24.* Licet ſit *pertinens quoddam officinæ*: *26.* *ceſſante quippe fictione*. *28.* *Individualis*. *29.* Non tamen *repugnat ſumi per univerſitatem*; *31.* *figuratè ſcil.* *32.* ſed *Uſus non eſt niſi ſegregatim*. *33.* ſecus atque in *Exercitiu*. *34.*

§. 1.

Instrumentum intra certos limites & suæ definitionis cancellos inclusurus, Genealogiam ejus nosse, atque cum Majores ejus in linea adscendenti, tum Posterios in linea descendenti, nec non collaterales indagere opus habet: GENUS dixerim, Species atque Differentias; Sic enim Petruciam illum arboris nostræ certum deprehenderis. Primò omnium *Quæritur* † Num fortè in censu Personarum inveneris Instrumentum? Utrique enim Ulpianus Artifices domûs causâ paratos, legatâ eâ ut instructa est, cum omni jure suo, legatò contineri, contra Papinianum, in *l. 12. §. 42. ff. de Fund. instr. leg.* asserit: cui Paulus in *Librò II. ad Vitellium* ad stipulatur: Pistorio instrumento legato, Pistores inesse existimans: Cùm Paterfamiliâs pistrinum exercuit. *l. 18. §. ff. de Instr. leg.* atque instrumentò balneariò legatò, etiam Balneatorem comprehendi, Neratius respondit: auctore eodem Paulò *Lib. IV. ad Sabinum* in *l. 13. §. 1. eod.* † Enimverò, aliud est: Artificem, atque ad eò Personam subire quandoque vicem instrumenti: Aliud verò: Ipsummet Instrumentum Personam esse. Prius, ut ex textibus allegatis verificatur, ita ad rem non facit. Posterius, quod intenditur, inde non sequitur. Cui tamen argumento, cum inferius sua sedes nativa sit futura, pro nunc haud immorabimur. Remanet ergò, Rebus accensendum. Nec movet, quòd Aristoteli Servus instrumentum est.

§. 2.

Num verò (2) COMMUNIS erit? Nam constat sanè, Ignis, Aëre, Aquâ & Terrâ, rebus utique communibus, atque, ipsis primis rerum omnium elementis, Mechanicos ad varii generis manufacturas seu fabricandas, seu poliendas, siccandasve, uti. Dum ad coquendum, liquefaciendum Ignis; Ad sufflandum & Ignem excitandum, ad exsiccandum Aër; ad lavandum liquandum, coquendum, molendum, restingvendum Aqua: Ter-

13.
Genus.

14.
est Res.

15.

16.
Singulorum.

17. ra denique modò non ubique necessaria est. † At enim, Ignis
culinaris non est res communis; Elementaris autem non est in
nostra manu; quod tamen ad instrumenti naturam, ut inferius
suò locò *cap. IV. n. 84.* sequetur, requiritur. Sicut nec Aërem
dirigimus nos, sed eidem res nostras committimus, ad eum ex-
pandimus, ejusque operationi applicamus, habendo nos atq;
illas passivè: Idem de Aqua. De Terra ne dixerimus; ut quæ ma-
teria potius est, ex qua fiunt tam instrumenta quàm manufacturæ.
Suntque in univèrsum res toti generi humano communes magè
quàm uni peculiare. §. 3.

18. *Corporalis.* Hinc *Qv. (3)* Num forte an res INCORPORALIS? Ita vi-
deri possèt, ob id, quòd Instrumenta prædicamento Relationis
accensemus *infra cap. IV. n. 86.* Relatio, accidens est; Accidentia
omnia incorporalia: quia res omnes aut Corporales sunt, h. e. sub-
stantiæ, aut incorporales, quod sunt accidentia. conf. *infra cap.*

19. *VII. n. 283.* † Deinde constat, Eum cui competit Jus v. g. Pascen-
di, adhibere istud ad agrum stercoreandum, quod dicitur *In
die Pferch schlagen.* Eum cui Coctio cerevisiæ competit,
saginare sua pecora *von den Träbern*/ atque adeò uti eo tan-
quam instrumentò ditescendi. Jus dominicum in homines
20. proprios oportunum villicationis instrumentum est. † Sed e-
nim, eodem res recidit: Neque unum neque alterum Jus pro
Instrumento, sed occasio saltim & commoditas; Corpora au-
tem Pecorum, Mancipiorum & sim. pro instrumento sunt: at
Corpora ea, non jura sunt.

§. 4.

Mobilis. Utrum verò (4) Res IMMOBILES? dubitare non sinit.
21. (a) *Molendinum* omnis generis, seu frumenti in farinam trans-
Mola. formandi, seu olei exprimendi, seu coria & pannos subigendi,
& sim. *Cui non refragatur: Dari Navalia:* Quæ utique sint mo-
bilia, commodioris ac securioris stationis gratià sæpè translocari
solita.

solita. Nam, uti contrarium hujus, ad *Disp. Feud. Schnobel. IV. th. 8. pag. 20. seqq.* ostendimus: † Ita Ulpianus *Lib. XX. ad Sabi-*
num rectò gressu in hanc descendit sententiam, quando & Molæ
 & machinas, asinum machinarium & machinam frumentariam,
 Instrumenti esse scribit, in *l. 12. §. 10. ff. de Fund. instr. leg.* Javole-
 nus Molæ manuaris & jumentarias instrumenti esse, contra O-
 filium statuit cum Labeone, Cascellio & Trebatio. in *l. 26. §. 1.*
eod. † (b) Et Numme *Lecti* in diversorio pro immobilibus re-
 putantur, dum eo fine atque animi destinatione comparari so-
 leant, ut perpetuò maneat in hospitio. vid. Matth. Coler. *Decis.*
286. n. 170. f. Geil. 2. Obs. XI. n. 4. At verò, Lectos eos instru-
 menta diversoriorum esse, quis dubitet? per ea enim hospitium in-
 struitur, atque illa professio exercetur. † Sed perperam hæc!
 Quia instrumentum debet esse res Mobilis: Sòld quæ continen-
 tur, instrumentò fundi non sunt, Fundus fundi instrumentum
 esse non potest. *l. 12. §. 11. ff. de Fund. instr. leg.* Adfixa solo, Su-
 pplementi magis quàm instrumento adnumerantur. *d. l. 12. §. 23.*
ibid. Carillus senè, pars molæ superior, instrumentò continetur
l. 18. §. 5. d. 1. † Sed Molam integram qui mobilem, vel instru-
 mentum dixerit, *Synec dochà totius pro parte integrali* id fecerit:
 qualis quidem in Jure haud infrequens: Nam in *l. 9. ff. ad L. Rhod.*
 Mundi Dominus, Imperator Romanus dicitur: & Carolus V.
 Imperator in *P. S. O. art. 219.* Academiam seu Universitatem
 literariam, pro Facultate juridica ponit.

§. 5.

Ac licèt videatur, Ad universitatem rei opificiaræ & ta-
 bernæ illa pertinere, ac propterea immobilibus annumeranda:
 Quia tamen ibi non propter se, sed propter opera ibi elaboran-
 da habentur, quod potest & in alia officina fieri, ac in se nihilo-
 minus hue atque illu, transferri possunt: Ideò nil vetat, quò mi-
 nus pro Mobilibus reputari possint ac debeant; Argumentò Of-
 ficia-

22.
Instantia
solvitur.

23.
Lecti in di-
versorio.

24.

25.

26.
Instantia
solvitur.

27. *ficialium, qui non confestim forum nanciscuntur in loco quem intuitu sui ministerii habitant: v. Carpz. Lib. 2. Resp. Elect. XXIII, per tot. † Et in eundem Mobilium censum ea refert Statutum Noricorum part. I. Tit. 11. Lib. IV. fol. 64. Für fahrende Habe wird gehalten und verstanden alle Baarschafft / Haußrath / Kleinod / Kleider / Gebänd / Harnisch / Wehr / Werkzeug und alles Vieh & seqq. Wehner. Obs. pr. verb. Fahrniß. pag. 141. b. † Nam Instrumenta in officinis argentariis ac ærariis, Schmelz- Kupffer- Hütten / Eisen- Hämmer / &c. ad domanda & paranda metalla necessaria, l. f. ff. de supell. leg. l. 21. sq. ff. de Instr. leg. itidem perpetui usûs causâ ibi habentur, sineque illis inutiles sunt officinæ. Quia autem Lex, quæ fingit Quòd hæc etiam sint res immobiles, deficit. Quare pro Immobilebus jure non habentur. Quàmvis post Heigium Vultejus Lib. I. de Feud. cap. V. n. 1. videatur contradicere. Rennem. de Princ. jur. Disp. 17. de Fid. jur. §. XX. not. lit. b. pag. 221.*
- §. 6.
29. *Sed an forsan (5) Integra rerum mobilium universitas Individua. Instrumentum est? Annon corpus aliquod integrum pro instrumento esse potest? Videntur secernendæ Quæstiones. Ut enim corpus integrum, etiam mysticum non repugnat, vice instrumenti esse; ut Exercitus Imperatoris, vel manus Apparitorum Prætoris: Nam quid refert, uno utatur an multis, ubi vis major opus est? Unus autem instrumentum esse haud negatur: 30. † Ita non confestim è converso: Instrumentum Universitas est: Nam & corpora illa plura in unum coire atque manûs conjungere oportet, cùm instrumenti vicem subire debent: divisionem instrumentum non recipit. l. 12. §. 14. de Instr. leg. junct. l. 4. eod. † Verum est, Instrumentum aliquando sumi pro universo apparatus, quò fundus, taberna, domus & id genus alia instruuntur, de quo*
- à cessante ratione.*
- Objectio.*

quo titulus noster Digestorū de Instructo vel instrumento legato agit: Ita Cicero *pro Domo sua*: In fundum autem vicini Confu-
 lis, non modò instrumenta aut ornamenta villæ, sed & arbores
 transferebantur. Idem *in Verrem*: Hæc omnia in instrumento
 ac suppellectili D. Verris nominabantur: & magis appositè Sve-
 tonius *in Augusto* scribit: Alexandria captâ, nihil sibi præter ca-
 licem ex instrumento Regio retinuisse. † Nisi vocem instrumen-
 ti, per *Metonymiam continentis pro contento*, pro Conclavi, *DER*
Röniglichen Silber-Cammer accipi dicas. Cujus generis
 Metonymia nec ipsa in jure incognita: Sic Ulpianus in *l. 7. §. 12.*
ff. de Pact. inquit: Quod ferè novissimâ parte pactorum ita solet
 in feri. Ubi Pactum pro instrumento in quo continetur istud;
 poni observavit Marcus Mantua *Lib. un. Paralip. cap. 1. pag. m.*
579. f. ubi plura subnectit exempla. † Sed ne tunc individuitati
 Instrumentorum hoc refragatur; seu enim collectio instrumen-
 torum, individui nomen retineat, seu id conclavi tribuatur in
 quo asservantur; Non tamen nisi singula operantur: & si omnia
 adhibet opifex, ad diversos actûs, fines & usûs quodlibet eorum
 assumit. *Nec obstat*: Milites in exercitu simul adhiberi, operari,
 Nam sic demum operari queunt, dum copulantur, in manipu-
 los, turmas & sim. uniuntur: Vis unita fortior. Sæpè tamen & se-
 parantur, ubi pauci videntur sufficere. *vid. Josue VII. 3. Judic.*
VII. 2. † Succedit & illa diversitas, quòd Exercitus sit totum ho-
 mogeneum, omnium eadem natura, eadem operatio, nec esse
 potest, nisi jungantur. Unde tanta Magistrorum militarium
 industria, in exercendis tyronibus, ut concurrere, junctim age-
 re discant. Sed instrumenta officinæ cujusque artificis hetero-
 genea sunt, sua cujusque distincta operatio; neque ad idem o-
 mnia, nedum ut simul adhiberi queant: in tantum ut vituperio
 Sutori fuerit, eidem pedi omnes aptare calceos, vel calceos o-

32.

33.
Solvitur.

34.

mnes eidem mustriçulæ. Facit huc illud : Metiri se quemque sub pede ac modò verum est.

CAP. III.

Instrumenti in varias stirpes propago.

CONSPECTUS.

Dividuntur instrumenta. n. 35. à causa Effic. in Naturalia & Artificialia 36. à materiali, in Connexa & Separata. 38. à Correlato, 41. quòd vel sint Rei v. g. Agricolationis: 42. Balnearia: Bellica: 43. Caupona: Coquinaria: 44. Domestica: 45. Forensia. 46. Fundi: Mathematica: Molendinaria. 49. vel Personæ. 50. à Finali. 52. à statu, in Communia & Peculiaria. 55. ab affectionibus civilibus, in Propria & Aliena. 67. ab usu, in Principalia & Vicaria. 59.

§. 1.

35.
Species. **F**uit introductio Instrumenti per diversa genera subalterna, tanquam Majores: Sequuntur varia specierum ac stirpium divisiones, ex diversis fundamentis, tanquam matrimoniis, nata ac productæ proles (1) à *Causa efficiente*, vel *Naturalia* sunt vel
1. *ab Effic. artefacta.* Illa à natura sua & ratione formali, vel viventia sunt vel vitæ expertia. † Priora rursus vel rationis participia, ut Tyro, Boëthus, Servus quem Philosophus ipsemet definit instrumentum, vivum, separatum, rationis particeps. seqq. vel irrationalia, ut animalia: bruta: de quibus *vid. cap. VII.* Licet autem Alfenus nihil animalis opinabatur instrumenti esse, l. 12. § 2. ff. de Fund. instr. hoc tamen non esse verum, Ulpianus dicit *ibidem.* † Arte pleraque facta: Et sunt, qui sua sibi aptare norunt instrumenta, sunt qui accipere malunt ab aliis, ut majori assiduitate suis vacare queant manufacturis. Unde nec turbet quem
piam

piam, Catalogo seu Inventario Instrumentorum *infra cap. IIX.* ponendo, pleraque inserta, species potius seu manufacturas, quàm instrumenta videri: Quæ utrumque tamen sunt, prout ad suum Autorum referas vel Usurpatorem. Inde & segregamus Capita, ut *Quintò* ponatur *Causa efficiens*; *Sextò* *Manus utent.* *v. cap. V. n. 89.*

§. 2.

(2.) A Materia & integritate, vel *Connexa* sunt, ut *Manus*; vel *separata*, ut *Malleus minor* atque *ordinarius*. *Connexitatem* autem intelligimus, non cum *Manufactura*, quippe quam instrumentum haud ingreditur, *l. f. b.* ut. v. g. *Lima* fiat pars *clavis*; Sed cum operante, qualiter *Catillus* est pars *molæ superior*; *Meta*, inferior. *l. 18. §. 5. b. & †* quodlibet membrum humani corporis, cœterorum quasi instrumentum est; *Pes eundi*, *Lingua loquendi*: adèo, ut & quæ ad loquelam cooperantur, de se dent literis nomina *labialium*, *dentalium*, *gutturalium*, *lingualium*. Unde regula illa grammatica: *Literæ unius instrumenti facilè inter se permutantur*. † *Medium quodammodò genus constituunt*, quæ pro diversitate formæ, usûs atque officinarum, modò affixa sunt, modò separata: ut *Follis* in officina *fabrili*, ad *furnum*; in organis *musicis*, ad ipsum *corpus*: *Malleus major*, in officinis *ferrariis*, ab illo ipso denominatis, *den Eisen-Hämmern*: quem ob magnitudinem suam *rotæ impulsu aquæ versandum* committunt.

38.
2. à Mate-
ria.

39.

40.

§. 3.

(3.) A suo principali seu Artifice, per quem dirigitur instrumentum, dividi potest in tot species, quot professiones sunt atque operationes: ac referuntur modò ad *Rem* seu professionem, modò ad *personam* quæ illam exercet. Quæ divisio fundatur in *l. 12. §. 16. l. 21. junct. l. 17. pr. l. 18. §. 1. b. t.* † Illo respectu dantur (a) Instrumenta *AGRICOLATIONIS*; quæ, quia

41.
3. à Princi-
pali.

42.

in varias rursus abit species: Agrorum, Hortorum, Vinearum, inter species ad Personam respicientes censebimus. Est enim vel Agricultura, vel Horticultura vel Vinicultura; & illa rursus vel florum vel olerum. *Kraß- und Blumen- Garten/* seu fruticum & arborum, *Wein- und Obst- Garten.*

§. 4.

43.

(b) BALNEARIA seu Balneatoria. conf. *l. 13. §. f. l. 78. §. f. ff. d. t.* (c) BELLICA seu militaria. Essendia, civitate Ducatus Bergensis, diversi generis sclopeta conficiuntur. *Zeiler. circul. Westph. p. m. 784.* Solingæ ad Wippram, ejusd. Ducatus oppido, proba sclopeta parantur, *Id. d. tr. p. 814.* (d) CAU-

44.

PONIA, ut dicit Ulpianus in *l. 43. §. 9. ff. de R. N.* pro quo Haloander substituit Cauponaria: Sed citra necessitatem, ut notat Gotofredus; postquam Mæcianus in *l. 17. §. 2. ff. de Fund. instr.*

45.

Cauponium instrumentum dicit. † (e) COQUINARIA, qualia sunt Lebes, Patella, Tripes, Olla, Culter, &c. (f) DOMESTICA. Quæritur autem, si Domus instrumentum sit legatum, quid contineatur? vid. *l. 12. §. 16. eod.* ubi inter Supellectilem, Instrumenta & Ornamenta distinguitur. add. *l. 20. §. 8. eod.* An Mola continebitur? *v. l. 16. §. 1. junct. l. 18. §. 5. ibid.* An Figulina? *v. l. 25. §. 1. d. t.* an Fundus? *v. l. 12. §. 11. eod.* Sed, quia hæc pertinent ad mentis interpretationem, forsan infrâ sub locô expediuntur.

§. 5.

46.

(g) FORENSIA seu Rerum judicialium; suntque vel *Peculiaris*; seu *Partibus*, ut Testes, Procuratores; seu *Judici*, Viatores, Exsecutores, Lictores, denique Carnifex; cui vicissim sunt Equuleus, virga, crux, gladius, & sim. Denn endlich müssen Galgen und Rad die Leute befehren helfen. † vel *Communia* utrisque, ut documenta literaria, & Acta; cum privata, qualia sunt chirographum, instrumentum nuptiale, id est,

47.

Dota-

Dotale, de quo vide *l. 1. C. de Dot. promiss. tùm publica*, Protocol-
 lum & sim. quæ omnia veniunt nomine communi Instru-
 menti: ut quò denotatur quævis scriptura, quæ super aliquo
 negotio, memoriæ fideique gratiâ conficitur. † Ac vicissim à 48.
Quanto, in Brevia seu Commentarios; ex Extensa, vulgò Ingrossa-
 ta: *ab Autoritate* in literas & Instrumenta dispeicitur. Sequun-
 tur (h) Instrumenta FUNDI. *v. l. 21. ff. de Fund. instr. leg.* † (i) 49.
 MATHEMATICA. Philippus Hassiæ Landgravius quondam
 Buzbaci, mathematica magni pretii & artis instrumenata quæ
 possedit, Academia Giessenæ legavit, ubi in Collegio Philosophi-
 co asservantur. Zeiler. *in circ. Rben sup. pag. 697. sq.* (k) MOLENDI.
l. 18. §. 2. & §. l. 12. §. 10. l. 21. inf. eod. (k) NAVIS *l. f. d. t.* (l)
 TABERNÆ *l. 23. d. t.* (m) VENATORIA *l. 22. pr. eod.* (n) VIL-
 LAE, v. g. Vincæ.

§. 6.

Ad *Personas* relata instrumenta, sunt v. g. (a) *Medicorum. l.* 50.
28. §. 10. d. t. (b) *Nautarum. l. f. eod. Virgil. 5. Aen.*

Colligere arma jubet; validisque incumbere remis.

(c) *Opificum*, in specie Laniorum *l. 18. pr. ibid.* (d) *Pictorum l. 17.*
pr. eod. (e) *Piscatorum l. 17. §. 1. l. 27. pr. d. t.* (f) *Pistorum l. 18. §.*
1. eod. Inde (g) *Rusticorum*. v. g. *Aratrum l. 8. pr. ibid.* (h) *Studio-*
forum, ut libri. Sic Plinius: Cujus arma erunt, non venabulum
 aut lancea, sed stylus & pugillares. (i) *Vinitorum l. 16. §. 1. junct.*
l. 27. §. 4. & l. 8. circa finem pr. d. t. † Utrum autem suummet
 aut *sui ipsius instrumentum* quis esse possit? dubitaverit quispi-
 am; quòd Relatio omnis fiat ad aliud, non ad seipsum; nihil au-
 tem simul esse & non esse pot est: An enim Magister suò contine-
 bitur instrumentò, ut se ipsum ex armario, vel de pariete promat?
 Sed de hoc in Subiecto. videtis interim *l. 13. §. 1. l. 17. §. 1. l. 18.*
§. 2. h. l. 51.

§. 7.

52. (4) *A Fine & usu* dividi poterunt, quòd sint vel solùm A-
 4. *à fine.* GENDI, qualia erant illa Forensia : vel GERENDI, ut Actores
l. 12. §. 38. Villici, Coloni, Mancipia. l. 20. §. 3. de Fund. instr. leg.
 & quoticunque fide domini sunt in domo vel fundo. *v. l. 18. §. 4.*
l. 20. §. 1. d. tit. quin & Pecora, d. l. 20. §. 3. & Jumenta, fructuum
 53. *exportandorum l. 12. §. 1. ib. † vel denique OPERANDI, idque*
vel simpliciter & absolutè, alicujus actûs expediendi, vel species
producendi & materias transformandi; qualia sunt mechanica:
 & ab Usu, quem *sive specialem* præbent atque particularem, sunt
 vel Separandi, ut Serra, securis; *vel copulandi*, ut Forcipes, Gluti-
 54. *num, Zwingen/ Klammern/ Leim. vel Lavandi ac purgandi;*
vel Condendi, ut cupæ; vel Excipiendi, ut vasa minora. † Sive
totalem atque universalem, vel Coquendi, salem, cerevisiam,
mulsum, Salz und Brau Pfannen / cibos denique vel me-
dicamenta. vel Extrahendi, ut Calvaria Chemicorum, Brenn-
Rolben und Helme/ vel Aptandi, ut Malleus; vel Cogendi, ut
Prælum, Cochleæ &c.

§. 8.

55. *Quintò à Statu suo, dividi possunt in Generalia seu*
 5. *à Statu.* pluribus Opificiis communia : quale quid est Furnus, intuitu Fa-
 brorum omnis generis; omnes quippe cudunt, *Sie schmieden*
alle aus der Eße. Et *Peculiaria* seu distinctiva, quæ certæ artis
 Magistri præ Extraneis sibi vindicant, tanquam Terminalia, cum
 56. *coëterorum exclusione. † Ita Limam, Cochleas, Serarii tanquam*
sux artis proprias vindicant sibi, Solearios inde acriter arcendo.
Quin Furnum invident aliis, Collegio utcunque incorporatis, qui
non sunt Cusores. Sicut hoc inferius cap. VI. ex professo ostende-
 57. *mus. † (6) Possent dividi in Propria & Aliena, à commercio &*
 6. *Diviso.* *patrimonio. Cujus divisionis apud Opifices aliquis usus est,*
dum Boëthos aliquarum artium oportet certas instrumentorum
 spe-

species habere proprias ac secum ferre : aut si suppeditat Magister, in dies aut septimanas mercedis partem deducit : ut apud Fabros lignarios It. Murarios observare licet. *vid. cap. XI. §. 3.* † Pariter Magisterii Candidatos quorundam Collegiorum, artis suæ specimina suis instrumentis elaborate oportet, müssen ihre eigene Waffen haben/quædam verò jubent Magistrum, ad cuius officinam eum pro ibi laborando ablegarunt, talia commodare quolia habet, *So gut Er Sie hat/ conf. cap. X. §. 4.*

58.

§. 9.

Denique, (7) sunt vel PRINCIPALIA atque immediate operi producendo inservientia; vel VICARIA atque mediata & subordinata: quæ divisio fundatur in *l. 12. §. 6. de Fund. instr. leg* ubi *Instrumentum instrumenti* nominatur, atque isthuc Lanicæ, Focariæ, quæ familiæ rusticæ inserviunt, censentur. Ad demus nos quemvis Boëthum, qui officinæ Magistri sui instrumentum est, & nihilominus limâ, ferrâ, malleo & simili instrumento operatur. † Quæsitum fuit, Pistorio instrumento legato, an ipsi Pistorum impotentur? Quæstio voluntatis visa, ut necessum sit, inspici etiam personas legantium. Atque ad eò Pistorum inesse credantur legato, casu quò Paterfam pistrinum exercuit. Nam plurimum interest, Instrumentum Pistoribus, an Pistrino paratum sit *l. 18 §. 1. ff. d. t.* Nam posteriori casu, reale quoque est, & rem sequitur † Istud *quæsitum* fuit: *Utrum & immobilia* instrumentum instrumenti fieri queant? v.g. Salicetum, Arundinetum. Coesa enim, materiam igni præbent, inserviunt coctioni, calefactioni. Et responderetur *distingvendo*, ut procedat casu proposito; quia tunc fructibus relecta accensentur: *Fallat* contra, quousque solò continentur. † Idem in Palis & fundo palari dicendum. *l. 12. §. 11. d. t.* quia tunc fundi adhuc pars sunt. *l. 44. de R. V. l. 17. de act. emt.* Fundus autem fundi instrumentum esse non potest. Addas, quòd ab Usu alia sint quæ vitæ

59. *Divis. 7.*

60.

61.

62.

COM*

communi, quæ ipsi beatitudini civili conducunt, alia quæ, quam artificiosa sint & compendiosa, minus tamen vitæ communi ac statui publico videntur proficua; qualia sunt nostri seculi inventum Instrumenta textoria molendinaria: *Band-Stühle/Strümpff-mühlen und dergleichen*, de quib. *vid. infra n. 85.*

CAP. IV.

Instrumenti Cognata repræsentat.

CONSPECTUS.

Differt Instrumentum à Supellectili, n. 63. Ornamento rei, 66. & Portione. 68. Loci esse, quid dicatur, 71. quove dicendi genere. 73. Instrumenti Requisita, genere differre à Manufacturis. 75. Individua esse. 76. In specie requisita Instrumentorum Loci, Præsentia. 77. generatim Necessitas seu Inevitabilitas. 80. Tutela rei. 83. Arbitrium Magistri. 84. Relatio Instrumenti. 86. & Definitio. 87.

§. I.

63.
Differentia
à

Supellectili.

64.

Lustranda nunc & reliqua ex latere cognatio: Entia videlicet, quæ ejusdem naturæ, atque idem de illis statuendum esse videtur; Non sunt tamen: adeoque facillè confusio poterat oriri, quæ omnis tamen studiosè vitanda, & diversitatis indaganda ratio. E quorum numero est (1) SUPPELLEX, domesticum Patris fam. instrumentum, quod neque argento, aurove facto vel vesti annumeretur, † i. e. Res moventes non animales, *l. 1. & 2. de supell. leg.* Et sanè, supellectilem Patris fam. instrumentum esse, Nemo dubitat. *l. 12. §. 43. b. n. t.* Villæ tamen instrumentò legatò, supellectilem non contineri, verius est *l. 16. pr. b.* Scorsim etiam exprimuntur Instrumentum & Suppellex,

in l. 7. b. t. quinimò contradistingvuntur in l. 20. §. 20. & 23. eod. ita, ut quædam magis suspellectili adnumeranda, & Supellex instrumentò non contineatur d. l. 12. §. 15. † Differunt igitur (a) tanquam latius & angustius; postquàm instrumenta pleraque in supellectili numeramus, licèt non omnis supellex instrumentò contineatur, neque usum illum præbeat. (b) Supellex utendi causà comparatur; Instrumentum, operandi.

§. 2.

Cognatis accensetur (2.) ORNAMENTUM, ab Instrumento siquidem hòc distat, quod rem facit ornatiorē atque instructiorem; Inter Instrumentum tamen multum interesse, Cassii fuit sententià, qui dicebat: Instrumenti ea esse, quæ ad tutelam Domùs pertinent: Ornamenti contrà, quæ ad voluptatem; Sicuti Tabulas pictas, *Schildereyen. l. 12. §. 16. b. t.* † Loquebatur autem in specie de Instrumento domùs: generatim, verò Omne Instrumentum necessarium est, ad rem seu producendam seu tuendam: Ut ad eò *instrumento insit Necessitas eine Unentbährligkeit / Ornamento Voluptas.*

§. 3.

Porro (3) Vicinitas quædam intercedit inter instrumentum & PORTIONEM, ut faciliè pariter confundi, aut de uno transicus ad alterum fieri queat: tanquam quæ sola penè *Solutio* vel *affixio* separat. Quod *discrimen* Papinianus ostendit, quando *Lib. 7. responsorum* ait: Sigilla & statux affixæ, Instrumentò domùs non continentur, sed domùs Portio sunt. Quæ verò non sunt affixæ, instrumentò Domùs non continentur, inquit; Supellectili enim adnumerantur. *l. 12. §. 23. b.* † Exceptò *borologio areò*, quod non est affixum: Nam & hoc instrumentò domùs putat contineri. Sicut *Prothyrum* domùs, si Velamen est, inquit (forsan *eine Spanische Wand*) instrumentò domùs continetur. *Fistule* autem & *Canales* & *Crateres*, & si quæ alia

65.

66.
Ornamentis.

67.

68.
Portione.

69.

70. alia sunt, ad aquas salientes necessaria; item *Serra & Claves*, magis domûs portio, quàm domûs instrumentum sunt. † *Specularia* quoque adfixa, magis puto domûs esse partem. Nam & in emtione domûs *specularia & pegmata* cedere; sive in ædificio sunt posita, sive ad tempus detracta. Sed, si non sunt reposita, ad hoc tamen sint ut suppleantur si qua desint, instrumentò potius continebuntur. *d. l. 12. §. 24. sq.*

§. 4.

71. Portiones illæ aliâ phrasi **LOCI ESSE** dicuntur; & quidem per Comparisonem: Loci *magis* quàm Instrumentum esse: v. g. Canales, Claves, Crateres &c. in *d. l. 12. §. 24.* Dolia, Vasa, Ancones & quæ reliqua in *l. 13. pr. ibid* recensentur. Molæ manuaris, Supellectilis; Jumentarias autem Instrumenti esse, Osius ait. Labeo, Cascellius, Trebatius neutras supellectilis, sed potius instrumenti putant esse; Quod verum putat Javolenus in *l. 26. §. 1. eod.* † Pegmata, specularia, *l. 12. §. 25.* Vasa Culturæ utensilia, *l. 13. pr.* Quibus textibus vocabulum in ea phrasi: **LOCI: INSTRUMENTI**: ellipticè deest; Forſan *species* aut *Portio*: Supplendum aut subaudiendum; more Græcorum, in Jure nostro non admodum inusitatò. † Sic in illo Justiniani: Laudamus Prætorem humanitatis suæ: *§. 3. l. de Bon. poss. supple*: Intuitu, vel Gratiâ: *κατ' ἔθνησιμὸν* ut ait Dn. Strauch. *Ex. Justin. XI. apb. 5. pag. 181.* add. Felvvinger. *tr. de Senator §. 7. p. 122.* Id quod satis tamen exagitat Bachov. *Comment. Inst. d. 1.* Quasi verò aliis idoneis Autoribus ejusmodi constructio sit insolens! † Et non Cornelius Censu *Lib. 1.* dicat: Laudatur Hippocrates artis & facundiæ: subaudi: causâ. Et imò *Totum Latium gracismis plenum est.* Quanquàm legamus & expressam; videl. in *l. 12. §. 25.* *Specularia domûs esse PARTEM*: nec non Molæ **PARTES** ædificiorum dicuntur *l. 21. eod.* Sigilla, statuar, domûs

71. Loci esse,

72.

Gracismus est.

73.

74.

domùs PORTIO sunt. *l. 12. §. 23.* Villa PARS fundi habetur *l. 15. in f. eod.*

§. 5.

His positis, sequitur, ad Instrumentum requiri (1) ut sit *75.*
Res Diversi generis ab ea quæ per id producitur, quamve tuc- *Requiritur,*
tur. Quare, cum Paulus Jctus ei qui navem cum instrumento *diversitas:*
 emerat, præstari & schapham navis deberi respondisset, Imò
 contrà censuit Labeo. *Lib. 1. πιδανῶν.* Enim verò Scapha navis,
 non est instrumentum navis: Etenim mediocritate, non genere
 ab ea differt. Instrumentum autem cujusque rei, necesse est al-
 terius generis esse, atque ea quæque sit: quod Pomponio *Lib.*
VII. epistolarum placuit. *l. f. ff. de instruct. leg.* vide tamen *n. 82.*
infra cap. IIX. §. 71. † (2) Ut sit *Individuum*: Cùm enim par- *76.*
 tis ejus seorsim nullus sit usus, solidum adhiberi necessum est. *In dividi-*
 Unde, si quis eodem instrumentò in pluribus agris utatur, Cujus *tas:*
 agri sit instrumentum? quæritur. Et arbitratur Ulpianus *Lib.*
XX. ad Sabinum, si quidem apparet voluntas Patris familiæ, cui
 potius agro destinaverat, ejus esse instrumentum: Cœteri enim
 agri ab hoc velut mutuantur. Si non appareat, nullius instru-
 mento cedit: *v. n. 86.* Neque enim *pro parte dividemus in-*
 strumentum. *l. 12. §. 14. ff. de instruct. leg.*

§. 6.

(3) Ut sit Apparatus rerum diutius mansuarum *d. l. 12. pr.* *Duratio.*
 Quare Javolenus *Lib. V. ex posterioribus Labeonis*, quod Labeo, *77.*
 Trebatius Dolia fictilia item plumbea, quibus terra adgesta est,
 & in his viridaria posita, ædium esse putent; ita demùm putat
 verum esse, si ita legata sint ædibus, ut ibi perpetuò posita sint.
 † Sic quoque instructis domibus legatis, Crabattus argentò in- *78.*
 auratò reclusus, mortis Titiaë tempore in domibus non est reper-
 tus, sed in horreis tantisper conditus: ac *quæsitum*: An is quoq;
 præstandus sit? Respondit Scævola *Lib. responsorum*, si in domo
 esse

79. esse soleret, & quò tutiore locò haberetur, interim in horreum allatus esset, nihilominus præstandum. *l. 20. §. 8. de Instr. leg.* † Item *quæsitum*, Cùm Testator factò testamento in Provinciam sit profectus, an ea mancipia, quæ post professionem ejus aut mortem, sine cujusquam autoritate, sponte suà ad Parentes & notos sibi homines in fundos legatos transière, legato cedant? respondit Idem: Non legatos eos, qui fortè veluti commean-tes transiissent. *d. l. 20. §. 5.*

§. 7.

80. *Inevitabilis.* (4) Inesse debet instrumento necessitas aliqua præsentia & concursus ad rem producendam, atque adeò Indigentia ex parte Principalis, eine Unentbehrigkeit/quà requiritur, ut exerceri sine illo actus seu jus, aut produci species haud possit: quippe instrumentum est apparatus rerum diutius mansuratum, sine quibus exerceri nequiret possessio. *l. 12. pr. ff. d. t.* † Cùm ergo *quæsitum* fuit, An frumentum quod cibariis Cultorum paratum foret, instrumento cederet? & plurimis non placuisset, ob id, quòd consumeretur. Ulpianus tamen *Lib. XX. ad Sabinum* putat, Et frumentum & vinum ad cibaria paratum, instrumento contineri: & ita Servium respondisse, Auditores ejus referunt. Ita quippe consumitur, ut semper reponeretur: Surragotio **■** a facit perpetuitatem. † Similiter Quæritur. SCAPHA Instrumentum navis sit, & conseq. An emptà cum Instrumentis navi, veniat & Scapha? quod putavit Labeo. Notavit Paulus. Enim verò ab eo ipso rursus discedit usus in Belgio, atque utique Scapha emtori adjudicatur: quòd eà navis carere, aut in portum sine illa nequeat appellere, Teste Grœnevegen. vid. quæ *meda n. 75.* adfuerunt. † Porro (5) requiritur ut ad rei principalis productionem, tutelam. *l. 12. §. 16.* vel exercitium, *l. 15. pr. d. t.* concurrere debeat: atque adeò postremum hoc requisitum ad usum & effectum, sicut primum illud ad substantiam,

am,

am, secundum, ad Naturam ejus, tertium ad adjuncta pertinet.

§. 8.

(6) Insuper requiritur, ut in manu atque potestate nostra sit, atque aliquod in istud arbitrium nostrum. Nam quod Aer, Aqua, Ignis, Instrumentis accensentur, de Igne culinari est exaudiendum. Coeterum ad Aërem exponimus operas nostras passivè, exsiccandi gratiâ: aërem autem ipsum non dirigimus. De Aqua similiter, res nostras ad eam applicamus, aut certè temperamus solùm, quousque per vim majorem licet. vid. *sup. cap. II. n. 16.* † In specie Fundi Instrumentorum requisita Paulus Lib. II. ad Vitellium exprimit (a) In eo solita esse: (b) certè majori parte anni. (c) qui Manendi ibi causâ isthuc se recipiunt. Quare si qua consultò in fundo congesta contractaque sunt, quò legatum cumularetur; ut dum Testator Viduæ Stannum quod mortis tempore in culina foret; Filio, si quod in musæo haberet; legasset: Illi studio nova cum tritis permutassent, *das neue Zinn vom Sims in die Küche*: & quicquid subtrahere possent, in musæum comportassent, Legatò non contineri Paulus ait. *l. 18. §. 12. de Instr. leg.*

84.
Arbitrium.85.
Instrumenta fundi.

§. 9.

Post hæc omnia, Instrumentum *definiturus*, in prædicamento non Substantiæ, sed Relationis quæsierit. vid. *cap. VII. n. 283.* Sunt enim ad aliud, ac referuntur modò ad personam, cui inserviunt, modò ad species quibus producendis adhibentur, modò ad materiam cui transformandæ introducta sunt, modò ad artem cui sunt peculiarìa. Ita dicuntur Instrumenta Pictoris, Piscatoris. *l. 17. d. 1.* Texendi, Secandi It. Domus, Fundi, Navis. *l. 12. §. 16. l. 21. d. 1.* † Nec obstat, Instrumentum quandoque nusquam referri, ut ex Ulpiano allegatum *sup. n. 76.* Quia Ulpianus non Relationem instrumenti absolutè, sed ad alterutrum fundum negat. Foret

86.
Definitio.

87.

- itaque Instrumentum *generaliter* Omnis apparatus quò quisque scopò suò positurus instructus esse, & actiones suas juvare debet; quoque adhibitò idoneus obtinendo fini evadit : seu ut cum Ulpiano loquamur : Instrumentum est apparatus rerum diutius mansurarum, sine quibus nequiret exerceri possessio *d.l.12. pr. ff. eod.* † Ita instrumenta non solùm agendi, seu in iudicio seu extra illud, in privato, re familiari & fundo, sed etiam operandi comprehenderur. † Vel *Specialius*, ad negotia effectiva restringendo, Instrumentum est res corporalis, mobilis, individua, quâ pro conditione professionis suæ quisque, rerum diversi ab ea generis producendarum gratiâ diuturniori tempore opus habet.

CAP. V.

Causa Efficiens :

h. e.

Autores.

CONSPECTUS.

Fabricare instrumenta, nec solet qui vis n. 89. nec promiscuè licet, 90. citra Turbationis exprobrationem. 91. ut vel in re abjecta ostenditur. 93. Primorum autem Inventorum noticia confusa est; 97. dum vel de Cribro, 98. aliisque rebus, integer certant Gentes. 100. Nec non singuli; dum modò Anacharsis. 102. Dedalus. 107. Talauus. 109. Triptolemus. 112. aliq, aliarum atque aliarum rerum laudantur repertores. Certiores tamen habentur Æolus, quoad usum Velorum. 114. Scalarum, Carpaneus. 116. Armamenta rustica Ceres, 117. Corbes item, Fiscos atque Quillos invenisse dicitur. 121. Cyniras Forcipem, Marculum, Incudem, 122. Dibutades fictilia vascula

vascula reperisse perbibentur. 123. *Icarus Vela,* 124. *Osiris ar-
mamenta rustica,* 125. *Penthesilea Securim,* 126. *Prometheus
Ignem servare ferulâ,* 127. *Pythagoras Normam docuit.* 128.
Dolia Speusippus, 129. *Adminicula gubernandi navem Ty-
phis,* 130. *Et Vulcanus Ignem invenit.* 131. *quod tamen cum
anterioribus conciliatur.* 132.

§. I.

Post hæc sequuntur *Causa Efficiens, & Subjectum utens.*
vid. *sup. cap. III. n. 38.* Nim. Instrumenta, cum Naturalia
diximus & artificialia; respectum ad *Causam* habuimus & *Ori-
ginem*: de qua sollicitus quispiam, *quæsi*verit: (1) *Ecquis Instru-
menta fabricare soleat?* ad hoc, ut si quispiam tali indigeat, nec
efficere valeat ipse, aut è re artis non sit, huic etiam operi vacare;
Ubi gentium iisdem valeat potiri? Sunt enim quibus magna eorum vis seu copia opus est. Et sanè, dum opificio addiscendo vacat, occasionaliter id cognoscit ex actibus Magistri, unde is nanciscatur. Coeterùm, vacare solent instrumentis fabricandis peculiare artifices. v. g. Fabri armarii, *Peyl-und Wassen-
Schmiede* / inserviunt omnis generis artificibus qui in lapide & ligno operantur. De Textoribus dicemus *infra cap. IX. §. 74.* Victoribus die *Banck-Richter.* & ita conseq. † (2) *Qu.*
Ecquid Integrum sit, cui volupe est, sua sibi fabricare instrumenta? *Ratio dubitandi,* Quod regulariter aliunde mutuanda. Nec fiet ergò citra Turbationis crimen. Quibusdam certâ solum ratione, modò, gradu licet. Sic Solearii clavum, quibus in equis ac rotis calceandis quotidie opus habent, si minoris quàm sesqui obulò ematur, cudere ipsi prohibiti, ad Clavularios desuper vadedere jubentur. † Id quod Collegium Cultrarium Fabro cuidam Soleario, Inventori, ut gloriabatur, capulorum flexibilium, quibus & novum indiderat nomen, & provocare illos ad imitatio-

89. *Inventore s*

90.

91.

tio-

tionem audebat : sibi autem integrum fore , concreditum divinitus talentum usui proximi dicare atque exercere ; objiciebat. Pace Lectoris emphasin germanicam exprimere atque adscribere licebit : † Die Kunst so er redlich gelernet / wird Ihme nicht gewehrt / und solches sein Talentum sind Huf-Eisen / Rade. Schienen / Pflug-Schaare etc. Die mache Er / und darauff provocire Er seine Mit-Meister. Es kömmet ihm aber nicht zu / einen Nagel / so wolseyler als ein Drenheller zufertigen / sondern denen Nagel-Schmieden. Nicht ein Band oder Haken an einen Laden / Er mache es so künstlich und Meisterlich als Er wolle / denn diß gehört den Schlossern zu. Thut Er darwieder / so ist Er ein Stöhrer / und ist in der Obrigkeit Straffe.

§. 2.

93. Econtra Solearii Naumburgenses in Responsione ad consultationem Jenensium, sub dat. 8. Nov. 1680. affirmabant, à Lipsiensibus habere se, quòd liceat illis clavos in usum Fabrorum fabricare. Es haben auch die Leipziger Mit-Meister heraus geschrieben / daß sie mögen grosse und kleine Nagel / welche die Zimmerleute verschlagen / machen / deswegen auch Anno 1654. den 1. Decembr. darüber richtige Confirmation von ihrer Obrigkeit erhalten. † Jenenses Pactò id cum Seraiiis d. 6. Martii 1582. obtinuerunt inter cœtera. Verbis : Daß den Huf-Schmieden / wie vor alters der Brauch gewesen / Bänder an Top / Thüren und Läden / auffgesetzte Haken und Nied-Nägel zu machen / wie sie aus dem Feuer geschmiedet und an Holzwerc ange schlagen werden / nicht sol gewehret / sondern vergönnet und nachgelassen seyn / Aber an die Bänder Reiffen zu stossen / oder dieselbe damit zu poliren / desgleichen die Nied-Nägel / auffgesetzte Haken zu feylen etc. sol allen Huf-Schmieden allhier gänzlich ver-

verboſten ſeyn. † Adde in ſuper de hac *Qv. Jus noſtrum Prohibendi cap. IIX. n. 338. & 345. & quæ infra hic cap. X. §. 2. forſan obvenient.*

95.

§. 3.

Inſuper (3.) Quæritur: Quem *Inventorem* quodvis eorum naſtum fuerit? Negotium ad hiſtoricos mage pertinens; quorum fidem ſequi oportet, dum haberi modò poteſt: Atenim, potuerunt vel incurii rerum fuiſſe, vel lapſi aut falſi etiam; vel planè intercidiffe. † Quorundam igitur inſtrumentorum notitia *generalis* atque confuſa eſt, Civitati per averſionem, vel integræ adeò Genti laudem inventionis attribuens: Quorundam Inventores in *individuo* laudantur. Quædam pluribus attribuuntur; dum aut certant invicem, Ita Hyppaginem invenerunt Salaminii vel Athenienſes; Aut quiſque ſuò locò verum dicit. † Sic CRIBRA ſecundùm diſtincta genera, diverſæ invenerunt Nationes; teſte Pliniò *Lib. XIX. è ſetis equorum, Gallia invenit: Hispania ex lino, excuſſoria ad excutiendam farinam; & pollinaria, ad purgandum pollinem, i. e. craſſiuſculum pulverem. Egyptus verò ex Papiro juncoque: Poſteà ex pelibus ſuillis Italia. Polydor. Virgil. Lib. III. de rer. invent. cap. 2. pag. m. 200. † Salaminii* Hippagos, navigii genus, equis tranſvehendis idoneum; *Treff. Schuytſyen*/quod alii tamen *Atbenienſibus*, & in ſpecie Pericli adſcribunt. Quæ confuſio aut diverſitas ex vicinate oritur, quia Salamin Inſula in Euboico mari hodie Coluri dicto, contra Athenas ſita eſt, ita ut ab utriſque, uſus ad exteros propagari potuerit.

96.

97.

98.

99.

§. 4.

Excertis, *ÆGYPTII Lucerna* invenerunt *uſum*. Auſtor Clemens. *Virgil. de rer. invent. Lib. II. cap. 19. p. m. 174. COPÆ Remum*; cui tamen latitudinem addiderunt *PLATEÆ*. quibus forſan iſtis hoc nomen inde obtigit. Erant autem tam

100.

Copæ quàm Plateæ Civitates Bœotiæ Provinciæ, ex adverso Insulæ Eubœæ in mari Ægæo, quam hodiæ Negropont dicunt : ob id, quod tam angustò Euripò à Bœotia sit divisa, ut penè illi conjugatur. † TYRRHENI denique quos Hetruscos Romani dicebant, atque Thuscus, (unde hodiernum eorum Regio Toscana vocatur) *Anchoram* invenerunt.

§. 5.

102. Sed & singulæ Personæ; quæ à distinctorum instrumentorum inventione celebrantur, certæ sunt vel *incertæ*. Sic (1) ANACHARSIS Scytha, teste Scrabone *Lib. 2. Georg. (a) Folles*, instrumentum quò emittitur atque attrahitur ventus ad excitandum ignem, invenit. † Eundem (b) *Figulinam* quoque *rotam*; cujus circumactione vasa formantur, invenisse Plinius tradit. Sed si, ut inquit Seneca, apud Homerum longè antiquior invenitur figuli rota; Non video, quomodò Anacharsis esse Autor hujus rei potuit. Nî Homerò ipso dicas fuisse antiquiorem. At imò sacra historia utroque antiquior, ejus meminit *Ecclesiast. XXXIIX. 32.* † Eidem inventum (c) *Navium bidentium*, auctore Strabone, *Lib. VII.* adscribunt aliqui; Cùm juxta alios Eupalamius navem fecerit bidentem. (d) Harpagonas Idem invenisse scribitur : de quibus in instrumentis nauticis *cap. IIX. §. 40. n. 475.* † Cœterùm fuit Anacharsis regiò sanguine natus, admirandæ sapientiæ Philosophus, ut scribit Cicero *Lib. V. Tusc. 290.* qui studiò cognoscendi ritûs & mores Græcorum, in Græciam, quò tempore septem florebant Sapientes, appulit : atque adeò, si non invenit, primus forsan species illas intulit, usum docuit, vel aliàs excoluit, atque sic interpolavit ut novæ viderentur. Quum autem in patriam se recepisset, græcòque ritu sacrificaret, à fratre suo, Scytharum Rege interemptum scribit Lâertius. † ARCHYTAS Hestîæi, sive ut alii malunt, Mnesarchi filius, Philosophus Pythagoricus, patriâ Tarentinus, qui in Ma-

Mathematicis majorem humanò captu progressum fecisse, & Machinarum scientiam instituisse traditur. Eidem EUDOXUS, Æschinis filius, patriâ Cnidius, Astrologus & Geometra, tenus hac adjungitur.

§. 6.

Pariter Plinius tradit *Lib. VII.* quòd (2) DAEDALUS, ho- 107.

mo Atheniensis, primus omnium invenerit fabricam materia-
rum, h. e. lignariam; & in ea Serram, Asciam, Perpendicularum,
Terebram, Glutinum, Lithocollam: Malum denique & Anten- 108.

nam navi imposuerit. † Sed Ovidius tamen *Lib. IIX. Metamorph.*
(3) PERDICCEN, Dædali ex Sorore nepotem, Cirrinum &
Serram invenisse ait. Traxerat nim. in exemplum spinas in
medio pisce notatas; de quo etiam *in Ibin* canit:

Ut cui causâ necis Serra reperta fuit.

(4) PTOLOMÆUS astrolabii perhibetur Inventor, qui vixit. A. C. 109.

CXXX. & Alexandria Astronomiam docuit. Enimvero Hip-
parchus jam invenerat, is solùm emendavit v. n. 123 † At, secun-
dùm Diodorum *Lib. V.* (5) TALAUS, non Perdix (nisi duo-
rum nòminum unus homo fuit) adolescens, filius sororis ejus-
dem Dædali, qui ab eodem erudiebatur, repertâ serpentis ma-
xillâ, parvulum cùm secuisset lignum, imitatus est postea denti-
um spissitudinem, ferram ferream primus omnium fecit. † Re-
psit etiam Tornum & Rotulum figulinum. Ita, cùm pluribus
rebus hominibus profuisset, magnâ laude celebratus est. Hunc
puerum Dædalus invidiâ motus, existimans Turpe esse, Magi-
strum ab adolescente gloriâ vinci, dolò interfecit. Accusatus
ob id. judicii metu in Cretam aufugit: † Ubi primò Regiâ ux-
oris amoribus, ligneâ vaccâ fabricatâ inserviit: dein Minois Re-
gis jussu Labyrinthum, cui ex nefando illo concubitu natum,
monstrum, Minotaurus includeretur: ad exemplum Ægypti-
ci, (cujus quidem vix centesimam continebat portionem; Itri-
nerum

110.

111.

nerum tamen ambagibus, occurſibus & recurſibus multò admirabiliorem) exſtruxit.

§. 7.

112. (6) TRIPTOLEMUS, fertur in Attica regione uſum Frugum, Aratri & Agriculturæ primus inueniſſe. Sed, teſte Pliniò *Lib. VII. cap.* (7) BRIGES Athenienſis, inuenit Aratrum. Enimverò, *Non unus in orbe floruit monſtrator aratri*; Sed in diverſis locis diverſi. † Ex quo Tragus prodidit (8) HABI-DEM Hiſpaniæ Regem, barbarum populum docuiſſe boves aratrò domare. Ferunt (9) OSIRIM apud Ægyptios inſitionem & aratrum, viniq; uſum, primum reperiſſe. *v. n. 125.* Qua de re nos paulò poſt in Ceres, & n. 125.

§. 8.

114. Ex Certis, (1) ÆOLUS eſt, quem Diodorus, Velis uti Nautas primùm docuiſſe, ſcribit. Plinius eum *Lib. VII. cap. 56.* Hellenis filium facit, à quo Ventorum rationem primò inventam tradit. Dictus etiam Hippotades, quòd ex Segeſta Hippotæ Trojani filia natus eſſet. † Unde Ovidius *Lib. XI. Metam.*
115. Quod Pater Hippotades tibi ſit qui carcere fortes
contineat ventos.

atque Æolias tenuerit Inſulas ab ſe nominatas, & in eis Strongylem, cujus Incolæ triduò antè prædicere ſolebant Quinam flaturi eſſent venti. Factus hinc locus fabulæ, ut Æolus qui in hac Inſula regnabat, ventorum Rex diceretur. † (2) ARACHNE Lydia puella, linum & Retia inueniſſe Plinio ſcribitur. (3) CAPANEUS, (trifyllabum *καπανεύς*) inuenit uſum Sclarum in urbium expugnationibus. *Vegetius Lib. IV. de re mil.*

§. 9.

117. (4) CERES, Saturni & Opis filia, Gentilibus DEa Frugum culta; quòd omnia ferramenta ruſtica quibus terra vertitur, ſimul ergò Aratrum reperiſſe: Autore Virgiliò

Prima Ceres ferrò mortales vertere terram

Instituit.

Quod Serius approbat, dicens, Quòd Ceres prima omne genus Agriculturæ docuerit : Unde peculiari epithetò ALMA dicebatur, quòd isthòc sub beneficiò homines adhuc alat † Quæ, cum filiam quæreret, atque à Celeo, qui Eleusin tunc regebat, liberalissimè hospitio suscepta fuisset; pro remuneratione non ipsi modò genus omne agriculturæ ostendit, verùm etiam filium ejus Triptoleum recens natum, per noctem igne fovit, per diem lacte divinò nutrit, & eum alatis serpentibus superpositum, per totum terrarum orbem misit, ad usum frumentorum hominibus indicandum: ut (Servius habet.) † Qui postmodùm sacra Cereri, quæ Plinius *Lib. XXIV.* Thesmophoria vocat, instituit. Nam Græci Cererem etiam Thesmophoron, Legum Latricem vocant. Quia, antè quàm illa agriculturæ usum docuisset, homines nullà lege vivebant; postea verò Ceres beneficiò, monstratò usu frugum, ceptum est de agrorum finibus, qui antea nulli erant usui, disceptari: Quam primam volunt fuisse Legum & Juris originem. † Atque ita conciliari poterunt diversi illi Ferramentorum rusticorum Autores. Quòd Alii sint immediati, ut Ceres; Alii mediati, ut legatus ejus, Triptolemus; Qui vicissim communis est atque universalis: Briges contrà & Habis, particulares. † Eadem ratione intelligendum & hoc, quod auctore Laërtiò SPEUSIPPUS Atheniensis Philosophus invenerit, quò pactò ex gracilioribus lignis capacia & in ventrem tumescentia vascula velut dolia fierent, geflochtene hauchige Körbe und dergleichen Gefässe. Nam autore Serviò *in 1. Georg.* Vasa ex viminibus facta, ut Quallos, Corbes, Fiscos & sim. Ceres omnium prima monstravit.

118.

119.

120.

121.

§. 10.

(5) CYNIRAS Agiropæ filius Forcipem, Marculum, Vestem, Incudem invenit; ex Plinii *Lib. VII. & Lib.*

122.

D 3

XXXIV.

- XXXIV. relatione. A quo Solinus discrepat; ita scribens, Cùm de Creta loquitur: Polidor. Vergil. *Lib. II. de rer. Invent. cap. 20. p. m. 170.* † Ex terra autem rubra à Figulis Cucumas fieri & alia vascula quæ testarum nomine significamus, primus (6) DIBUTADES invenit. Cotta, in memorabil. ex Steph. Forca. in *Necyomant. Dial. XXVII. n. 6.* (7) HIPPARCHUS nobilis Astrologus Nicææ, qui scriptis adversus Platonem inclaruit, Mathematicorum instrumentorum inventor. Plin. *Lib. II. cap. 11. & 26.* Strabo *Lib. XII. p. 184.* Claudius Ptolomæus Astrologus, natione Ægyptius, inventa ab Hipparcho instrumenta clarius demonstravit. † (7) ICARUS Vela docuit. Fuit is Dædali filius, qui unâ cum Patre è Creta fugiens, fretus alarum fiduciâ, cùm ultra Patris iussa evolasset altius, solisque ardore cera quâ pennæ continebantur liquefacta esset, ita ut ab alis deflueret, decidit in mare, quod est inter Samum & Myconum, ab ejus nomine Icarium dictum; ut fabulantur Poetæ. vid. Ovid. *Lib. III. Trist.* † (8) OSIRIS Jovis filius ex Niobe, Phoronei filia, Ferramenta rustica, ut *sup. n. 113.* adfuit, invenisse prædicatur.

§. II.

126. (6) PENTESILLA, Amazonum Regina bellatrix, ab Achille, cùm Trojanis adversus Græcos ferret suppetias, occisa, Securim, bellicum an mechanicum instrumentum, non definitio, invenit. (10) PISEUS Tyrrhæus, Tubæ inventor, autore Pliniò *Lib. VI. cap. 56.* Navi quoque rostrum addidisse traditur † (11) PROMETHEUS ignem servare in ferula docuit, autore Pliniò *Lib. VII.* Poetæ fingunt, Minervæ auxiliò cælum adscendisse, & adhibita ad rosam Solis faculâ, ignem furatum hominibus indicasse. (12) PYRODES Cilicis filius, primus è silice excussisse ignem dicitur apud Plin. *dict. cap. 56.* † (13) PYTHAGORAS Philosophus Samius, patre Demarató Negotiatore natus, Normæ celebratur inventor. Vitruvius *Lib. IX.* formam ejus

ejus valde artificiosam ponit, ac dicit, Normam ejus ratio ut longè alia sit ac communis normæ, non modò in mensuris, sed etiam in ædificiis utilis est, inventum Pythagoræ esse: Germ. *Winkel-Eisen* à materia, *Winkelmaß* à statu & usu, *Winkelhafen* à figura. §. 12.

(14) SPEISIPPUS Doliorum refectur inventor; quod quemadmodum exaudiendum, jammodò §. 9. m. n. 121. adfuit.

129.

(15) TALAUS Serram, Tornum, Rotulum invenisse dicitur, de quo *sup. n. 109.* (16) THEODORUS SAMIUS, Normam

& Tornum atq; Clavem reperisse circumfertur. Enim verò Normam alii Pythagoræ vindicant; Tornum Talao, ut brevi retrò dictum, adscribunt; ut sola ipsi remanent Clavis. † (17) TY-

130.

PHIS adminicula gubernandi tradidit, sumtò à milvo ave-

exemplò. Hæc enim avis, testè Plinio *Lib. X.* videtur artem gubernandi docuisse caudæ flexibus: In Cælo monstrante Natura, quod opus esset in profundo. Polyd Verg. *Lib. III. cap. 15.*

p. m. 264. (18) TRIPTOLEMUS, ut *n. 120.* diximus, Aratri autor laudatur. † Ac denique (19) VULCANUS Ignem reperisse affirmatur; teste Diodorò *Lib. I.* & eò beneficiò Ducem ab Ægyptiis constitutum. *Cui non refragatur*, quod de Pro-

131.

metheo ac Pyrode paulò superius allatum: quia non universum elementi usum, sed certum eliciendi modum ex certis corporibus docuerunt. † Alii Ideis dactilis adscribunt: qui fuerunt Cy-

beles Sacerdotes, ad Idam Phrygiæ montem; Qui, postquam in Cretam venerunt, montem, in quo confederunt, patrii montis nomine appellarunt. Istud sub finem annotare lubet, Tales

132.

Mechanicos Instrumentarios hodie peculiare existere: Instrumentis *Wacher* / de quibus infra n. 623. quantum ad Texturam. Mathematica instrumenta fabricant Horologiorum atq; circulatorum fabri, Sed & peculiare hodie existunt, atq; Saxoniæ Elestor Potentissimus Dresdæ talem peculiari salariò constitutum habet.

CAPUT

CAP. VI.

Manus Tractans :

Seu

Quibusnam Instrumenta usui sint.

CONSPECTUS.

Artificum, Jura etiam civilia meminerunt. n. 133. cum passim, tum peculiari notitiâ. 135. quod Breve dicitur. 136. atque ad alterum confertur. 138. Singuli autem cum suis instrumentis referuntur, v. g. Adjutores. 139. Ærarii. 142. Ægris qui præstò sunt. 144. Albini 146. Aquilices. 150. Arcarii. 152. Architecti. 155. Argentarii. 160. Arcuarii. 162. Barbaricarii. 164. Braccharii. 170. Bractearii. 171. Bucularii. 174. Calcem qui coquunt. 177. Capsarii. 178. Carbonem qui cadunt. 181. Carpentarii 184. Cisiarii. 188. Clavicarii. 191. Cornuarii. 194. Diatretarii. 195. Eborarii. 198. Fabri. 199. Fabricarii. 200. Ferrarii 202. Figuli. 203. Fossam qui faciunt. 206. Fullones. 207. Gladiatores. 209. Gubernatores. 211. Hocinator. 213. Lanii. 215. Lapidarii. 217. Lecticarii, Libratores, Librarii. 218. Marmorarii. 221. Medici. 222. partes Medicinæ. 224. Menses. 228. Musarii. 232. Naupegi. 235. Optio 238. fabrica. 241. Particarii, Plumbarii. 242. Plumarii. 244. Pelliones, Polliones. 244. Poliones, Politores 247. Pictores. 248. Quadrigarii, Quadratarii. 250. Sagittarii 251. Scandularii. 253. Sculptores. 255. Specularii. 256. Statuarii. 259. Stratores, 260. Equorum dixeris, 261. an Viarum 263. Sylvam qui insidunt. 264. Structores. 266. Trigarii. 265. Tubarii. 268. Vallistarii. 272. seu fabricent seu expoliant easdem. 273. Venatores 274. Veterinarii. 277. Victimarii. 278. & demig, Vitriarii. 281.

§. 2.

Artifices atque atque Opifices, (sumemus enim hic promiscuè) vicissim varii sunt, atque enumerari quidem libere possent : Cum Juris tamen nostri Autoribus amamus loqui ; ut hominum istud genus, quod gloriæ imputat suæ, in libris eorum factum esse mentionem, ac præcipuè sacris, daß die Handverge in heiliger Schrift gegründet wâhren/cognoſcat, quàm nec Jura civ. eorundem dememinerint : Noſtrates autem observent sedem hujus materiæ. † Duo autem Textûs, ut ita loquar, cardinales Opificiarii sunt, atque Artifices unâ quasi manu collectos tenere debuerunt; Alter ex Tarrunteni Paterni libro primo Militarium decerptus, l. 6. ff. de Jur. immun. Alter ipsius Imperatoris Constantini, qui ex professo Notitiam quandam eorum componi atque ad Maximum transmitti curavit, subditam legi l. C. de Excus. artif. Lib. X. 64,

133.

134.

§. 2.

Illam Notitiam, BREVE subditum vocat, quasi dicat stylò modernò : die in dem Anschluß kûnglich verzeichnete Kûnstler. Seu compendiarium descriptionem: germ. Ein Verzeichniß / ein Extract-Verzeichnißes. Cujus generis descriptio catastro tributarii, per singulos menses ad aulam Imperatoriam transmittenda, Brevia vocabantur quadrimestria l. 1. vers. Hoc etiam observando. C. de Apoch. publ. Lib. X. 22. & l. 3. § 1 circa. fin. C. de Canon. largit. Tit. Lib. X. 23. it. l. 9. C. de Eroq mil ann. XII. 38. Ubi tertium occurrit. † Dicitur ibid & in genere, masculino, atque numero singulari, ut in l. ult. C. de Conven. Fisc. deb. X. 2. ac prædicatur quoque de Personis, ut Catalogum subaudias ; ac sit Matricula, ut in l. 17. §. 1. C. de Ep. & Cler Breve Parolanorum : atque explicatur Breve testatum. de Feudo gvard. c. un. §. 1. II. f. 2. & in med. pr. Qui Test. sunt necess. II. f. 32. Gotofredus equidem Gallicè Brevet dici ait ; Sed tunc

135.

137. denotaret brevem schedulam super accepto, Apocham. Ein Zettel/oder Brieflein/ dadurch man bekennet/ etwas empfangen zu haben. † Convenientius credo in rem præsentem allegasset verbum Bref vel Brief, furz/ quod consonat germanico Charta; ut Un brief du Pape, Bâbſtliche Bull. Bref de Notarie, Entwurff/ Protocoll. Germanicò igitur ſtylò modernò dictam l. 1. C. de Excus. artif. redderes: Die in dem Anſchluß außgezeichnete Künſtler wollen wir verſchonet wiſſen.

§. 3.

138. Sed, quum neuter illorum textuum perfectam contineat Artificum enumerationem, neque etiam per omnia invicem reſpondeant; dum Tarruntenus militares enumerare voluit: utrumq; ad latus mutuò ponemus, ut alterum ex altero ſupplere, atq; adeò utroſque in tabula alphabetica, uti prædiximus, intueri liceat: Perfectam notitiam ſuæ ſedi ſervaturi.

l. 6. ff. de Jur. immun.

Adjutores Corniculariorum.

Ærarii

Ægris qui præſtò ſunt.

Aquilices.

Architectus.

Arcuarii.

Artifices.

Bucularum Structores.

Calcem qui coquunt.

Capſarii. (rent.

Carbonem qui cædunt ac tor-

Carpentarii.

l. 1. C. de Excus. Artif.

Ærarii.

Albini, Κονλάται.

Arcarii ſeu Lecticarii.

Architecti.

Argentarii.

Aurifices.

Barbaricarii.

Bracharii.

Bractearii περιαλξργοι.

Carpentarii.

Ciſſarii.

Clavicarii,

Cuſores.

l. 6. ff. de Jur. immun.

Cornuarii.

Custodes armorum.

Fabri.

Ferrarii.

Fossam qui fodiunt.

Gladiatores.

Gubernatores.

Hocinator.

Lanii.

Lapidarii.

Librarii Caducorum.

Librarii Depositorum.

Librarii docere qui possint.

Librarii Horreorum.

Medici.

Mensores.

Naupegi.

Optio.

Optio Fabricæ.

Plumbarii.

Polliones.

Præco.

l. un. C. de Excus. Artif.

Dealbatores.

Deauratores.

Diatretarii.

Eborarii.

Fabricarii.

Figuli, *Κεραμαεῖς.*

Fullones.

Fusores.

Lecticarii.

Libratores.

Marmorarii.

Medici.

Muscarii.

Particarii.

πέπλαι, Quadratarii.

Pelliones.

Pictores.

Plumbarii.

Sagittarii.
 Scandularii.
 Specularii.
 Stratores.
 Sylvam qui infidunt.
 Tubarii.
 Valetudinarii.
 Vallistrarii.
 Venatores.
 Veterinarii.
 Victimarii.

Quadratarii vel Quadrigarii.
 Sculptores.
 - - ligni.
 Specularii.
 Statuarii.
 Structores seu ædificatores.
 Trigarii.
 Vitriarii.

§. 4.

139.

ADJUTORES olim officiis, levandi laboris causâ dabantur, si quis vel ægritudine præpeditus, vel negotiorum multitudine obrutus *rubr. & l. 10. C. de Numerar. Lib. XII. 50.* Solebat Prætor permittere Tutoribus etiam, constituere Adjutorem *l. 13. §. 1. ff. de Tut.* qui contractè dicitur Actor. *l. 24. pr. ff. de Adm. tut. §. f. l. de Cur.* Erunt igitur, qui alio nomine dicuntur Vicarii. *t. t. C. & extr. de Off. Vicarii.* † Cùm verò & servorum dicerent Vicarios, de quibus *v. l. 25. ff. Comm. div. l. 19. §. 2. ff. de Nox. act. l. 5. §. 1. ff. d. Trib. act. l. 38. §. 2. circa f. ff. de Pecul. l. 73. §. f. de leg. 3.* quem servi servum, Cinen Jungens: Jungen / vocat Gotofr.

140.

in *d. l. 19. mibi lit. V.* Legati potius, quàm Vicarii Magistratum dicuntur. *Rubr. ff. de Off. Pro C. & Leg. Rubr. x. de Off. Leg.* † Adjutores igitur Corniculariorum, qualescunque fuerint hi, non multùm distabunt ab Optionibus, quos suò commemorabimus loco, *Helffer / Gesellen*; atque adedò iisdem cum suis Principibus utentur instrumentis, quisque in suo ordine. Plura dicemus in Cornuariis.

141.

§. 5. Æ-

§. 5.

ÆGRIS qui præstò sunt, VALETUDINARIIS jungemus; 142
quòd non sint nunc, qui debili sunt corpore, *Schwacher Leibes*
Constitution, und die da stets fränkeln/Artifices enim inten-
dit recensere Jctus; vel certè qui Medicis qualecunque præbent
ministerium; quò magis eorum cura promoveatur: affinia igitur
erunt eorum instrumenta. † Credo autem Parabolanos olim 143.
dictos, l. 17. § 1. l. 18. C. de Ep. & Cler. Atque vel eapropter im-
munitatis privilegiò dignos, non quòd Medici sint ipsi, ut Accur-
sius existimavit, quem refutat Alcianus *Lib. III. parerg. cap. 9.* sed
quia religione & votò suò se conjiciunt in magna pericula, pro-
pter frequentem agrorum contactum. Addas etiam pauca
quæ de iis habet Cœl. Rhodig. *Lib. XXIX. antiq. lect. cap. 11.*
p. m. 1626.

§. 6.

ÆRARII exaudiendi, quoticunque in ære operantur; Le- 144.
betarii, *Strapen-Gieser/Roht-Gieser* / ad discrimen Stanna-
riorum innuendum, qui etiam dicuntur *Weiß-Gieser/Mone-*
tarii-Münker; & qui alii in metallis fundendis occupantur:
Habeuntque instrumenta cum iis qui metalla malleis do-
manda sumferunt, communia, Ignem & quibus alitur ille, Li-
gna, Carbones: † Sed Receptacula, quibus liquidum infun- 145.
dant, speciebus producendis atque effigiandis idonea, peculia-
ria habebunt; atque vel aptare solent ipsi, vel *Plastæ Typos*, vulgò
Formen dicimus, *Proplastices*, quas Plinius tamen *Lib. XXXIV.*
cap. 22. latinè quoque *Formas* dicit. Addas *Furnos* seu *caminos*
fusorios, *Schmelz-Ofen/Hamas*, *Harpedines*. *Vasa frixoria*,
exceptoria. *Tornum* denique operibus poliendis, & sim.

§. 7.

ALBINI, quos Græci *κονιάτας* (non ut in meo exemplari 146.
per errorem *κονλάτας*) appellant: *Albarii* quoque dicti, ab *Al-*
bario,

- bario, quod fit ex pura calce, atque illinitur tectorio, cum paries pingendus non est. Discrimen enim est, quod Budæus etiam annotat, Albarium inter atque Tectorium, ut hoc seu marmore seu arenâ sit maceratum: Unde Tectores: quorum meminerunt *l. 25. §. f. ff. ad L. Aquil.* ad quam refer Cujac. *X. O. 9. l. 5. §. 7. ff. Commod.* † Utrique igitur Parietum erunt Incrustatores, quos germanicè dicimus *Tüncher*. Proph. *Ezech. XIII. 11. 15.* vel, quod gradum sublimiorem infert, *Gladmahler und Gypser / Wand: Poussirer.* Vel vocabulò barbarò *Struktur Macher*, Unde Albarium opus, *vergyppst / Struktur-Arbeit.* Et quum Murarii dicant: ab se prodiisse, Instrumenta quibus illinuntur muri atque parietes, habebunt utrinque communia: *Peniculos, Cochlearia, Trullas, Pinzel / Kellen / & sim.* † Qui postea seorsim ponuntur Dealbatores, Cujaciò Autore sic differunt, quod Albini parietes dealbant, Hi alia quælibet. Moderni tamen Albatores atque Tectores nostri, in unum coierunt, ac iidem sint *Tüncher & Ziegeldecker / eandem à Murariis patiuntur controversiam, tanquam operas illorù proprias turbando invadant: Temperare sibi eapropter jussi à Senatu D. 7. Julii 1676.* † Quanquam antiquius hoc sit, quam ut seculo hodierno adscribamus; Tertullianus *de Idol.* jam testatus est: Scit Albarius Tector, & tecta sarcire & tectoria inducere, & cisternam liare.

§. 8.

150. **AQUILICES**, Aquarum rependiendarum probandarumq; periti. *ὕδροσάται*, Hydrognomones, *Teich- und Brunnen-Gräber*: qui aquarum inventos ductûs & modos docili libratione ostendunt: vel, qui peritiam habent, aquam librandi ad libellam, *das Wasser abzuwägen.* Græcis *ὑδροσάται*. *l. 1. C. de Excus.* † Quorum ars quia partem sumit à Geometris, partem à Cuniculariis, cum iisdem quoque participabunt instrumenta:

coete-

coeterum Artis molitoria non tam pars est, quam usum isthuc diffundit suum, quantum ad aquas derivandas, declinandas, dispensandas. conf. *Disp. inaug. Dn. L. Joh. Matth. Bieleri, Ducum Sax. in praesens Postarum Magistri, de Arbore ac Palo molendinario, von Fach-Bäumen und Sicher-Pfählen.*

§. 9.

ARCARIORUM coeteroquin non tam Artificium quam Functio & officium publicum est, ut constat ex *Rubr. § t. t. C. de Susceptoribus & Praepositis & Arcariis. Lib. X. 70. dixeris Cassiter. conf. Nov. CXLVII. cap. 2. Quin ministerium etiam servile, ut constat ex l. 41. §. f. ff. de Statulib. atque eatenus neutro casu huc quadrat. † Sed dum per Lecticarios explicat ipse Imperator, exaudimus nos Scriniarios, Mensularios, & quos Tarruntenus Capsarios dicit, *Ristmacher / Schreiner / Tischler* / adeoque illorum instrumenta his applicamus. Non autem citra mysterium à Scriniariorum voce abstinet uterque: Quippe cujus appellatio tunc honestior; eorum qui Scriniis sacris praeponebantur. *l. f. C. de Castr. pec. XII. 37. l. 16. C. de Test. mil.* † Ubi Gotofredus *mibi lit. F.* ex Forcatulo refert, iis hodie comparari posse Secretarios & Scribas Ducum & Tribunorum: Crederem esse Archivarios: Registratorn. Nam Scrinia in libris Codicis dicuntur capsæ & loculi, in quibus Principis acta quæ ad jus pertinent, asservantur: hodie *das Archiv.**

§. 10.

ARCHITECTUS, à Turrentine in singulari nominatus, tanquam solum eum qui Structorū est Princeps, qui ædificiorum rationem comminisci, *aussinnen* / & instruere angeben / didicit; ac graphicè, h. e. lineamentorum ductu & umbratili picturâ eas formas describere: *ein Baumeister*: intellectum velit, qui immunitatis capax sit. † At enim, quoniam idem Fabros tignarios oportet nosse, atque inter specimina Magisterii, sit *Ichnographia,*

152.

153.

154.

155.

156.

phia, Einen Riß machen/ liceat nobis quosvis Fabros tignarios huc trahere, Zimmer-Geut/ quos Gallus Charpentiers, & Cicero *Lib. de Clar. Orat.* absolutè Tignarios vocat. Ego me Phydiam, inquires, esse malle, quàm vel optimum Tignarium. Neque hoc etiam Juri adversum, quandoquidem Imperator in sua *l. 1. C. in plurali efferre nullus dubitavit.* & Gajus *JCtus Lib. III. ad L. XII. tabb.* Fabros tignarios dici, non eos duntaxat qui tigna dolarent, sed omnes qui edificarent, testatur in *l. 235. §. 1. de V.S.* † Erunt igitur eorum instrumenta omnia, quæ seu ad Operandum, Regendum aut Elevandum conducunt. Operandi, puto Serram, Asciam, Securim, Dolabram, Scalprum Terebram cum suis speciebus ac gradibus. Regendi, puto Libellam, Lineam, Normam seu Regulam, Perpendicularum. Elevandi autem Cochleas atque Trochleas. † Harum quinque species, suas habere oportet, atque inter peregrinandum afferre secum, Boëthos eorum: Regulam, Asciam seu dolabram. Asciam transversam, pertusoriam ac Securim complanatoriam. Secus, Magistro in singulas septimanas pro usu uniuscujusque suppeditati, grossum unum de mercede licet detrahere. † Ein Zimmer-Gesell muß auff seiner Wunderschafft fünf Stük Bergzeug mit sich führen: Eine Zimmer-Art/ eine Zwerch-Art/ eine Stich-Art/ ein Schlicht-Deyl und Winkel-Eisen: Oder dem Meister vor jedes Stück/ so Er ihm vorhält/ einen Groschen inne lassen.

§. II.

160. ARGENTARIORUM nomen Negotiationis fuit: dicebantur etiam Mensarii & Numularii, quòd tabernas ac mensas in foro positas haberent: Enimverò, Argenti Artifices hinc exaudiendi, quorum idem nomen fuit; ab Argentario sc. argentæ supellestilis: instrumento quæ vox est in *l. 19. §. 8. ff. de Aur. & Arg.*

Et arg. leg. tanquam specie seu manufactura eorundem. † Germ. Gold = Schmiede. Convenient igitur certâ ratione cum Fabris, atque utentur cum iisdem instrumentis ejusdem generis, licet non quantitatis: Furnò utique, malleò, limâ & sim. Unde est dicterium eorum: *Sie schmiedeten ja alle aus der Esse.* Vulgare nomen hoc ut declinent, AURIFICES *Gold = Arbeiter* / qui & ipsi nominantur ab Imperatore, audire malunt: quæ tamen certa eorum species est; Nec, ut quisque Argentarius est, confestim & Aurifex habetur, seu Aurarius.

§. 12.

ARCUARII, artificium bellicum, atque eapropter à Turrentino inter Immunia relatum; quòd avocatis iis ad munera civilia, Fabricæ armorum haud levis injiceretur mora. *Armbrust-Macher / Bogen = Schützen.* Quibus mutató armorum genere atque usu, substituímus quotoscunque in armis manualibus hodierni usûs fabricandis occupatos: *Büchsen-Schmiede-und Schächter / Gewehr-Bohrer.* Quæ majora sunt, cæteroqui in Fabricis publicis & ab artificibus palatinis tractantur. † ARTIFICES, quare generali nomine exprimantur, non capio, atque errore quodam, pro Aurifices, quorum Constantinus meminit, Artifices contrâ omittit, irreplisse arbitror: atque vicissim Aurifices pro Artifices, in *l. 7. C. de Pal. Sacr. larg. med.* legendum monet Gotofredus *mibi lit. F. & G.*

§. 13.

BARBARICARII *d. l. 7. in f. C. de P. S. L.* Artifices Barbaricæ vestis: idque seu Texendo; quum ex auro coloratis filis exprimunt hominum formas & animalium & aliarum specierum imitatam subtilitate veritatem. Donat. *in XI. Aen.* Hujus generis panni atque vestimenta in aulis Imperatorum Græcorum admodum erant usitata, ut dicimus in Artifice Palatino: atque etiamnum in Aula Tartarico Sinensi, prout legens est apud Niehof.

161

162.

163.

164.

165. † Seu Acupingendo: unde hi ipsi dicuntur & Phrygiones, quòd Phryges acupingere primi instituerint; ut annotat Turnebus *Lib. V. adversar. cap. 35. & L. IX. c. 18.* speciatim Idæi. Plin. *Lib. IV. cap. 48.* Iidem Barbaricarii, cassides & baculos aurò vel argentò tegunt. *l. 1. C. Th. de Fabric.* Ut aded Barbarica absolutè ornamenta ex auro; Palæmon in glossis notet. Cujac. *ad b. n. l. 1. C.*
166. † Hi, quum triplicem Artificum subeant speciem, cum Textoribus, Acupictoribus, **Gold-Stiffern / Seiden-Stiffern** atq; Argentariis, quantum ad Instrumenta concurrent. Acus Babylonia, Assyria, Semiramia eine **Stiff-Nadel.**

§. 14.

170. BRACHARII, Artificum genus, Braccarum vestium confectores. Lamprid. Unde literam H volunt aliqui omisam; quum descendat à græco *ράχι*, unde *ράχι*, pannus vilis, vestis pannosa. Æoles autem, *ῥα* præponunt, quum sequitur κ. τ. aut δ. Unde *βραχι*, Æolicè vestis lacera **Gebrochen**. Hi, prout seu Texturam exercent, seu vestes solùm consuunt, cum alterutris Opificibus instrumenta participabunt. † Sed BRACTEARII à bractea, laminæ tenuis genere dicuntur, ex quacunque tandem materia, metallo seu cornu; quæ, dum plicatur, crepitat; germanicè **Rnatter-Gold**: Erunt itaque **Plathner / Gold-Schläger** / qui aurum malleis tufum, ad quamvis tenuitatem ductile, rebus inaurandis inducunt: Idque Budæus *in prioribus in Pandectas adnotat*: & rectè quidem, Judice Cujaciò in *d. l. 1. C. b. c. inf.* exposuit. Julius Firmicus Bractores *Lib. IIX. cap. 19.* eos appellat. *ἀπό τῆς βραχεν*, h. e. à resonando † Adit Imperator græcè *πισταλέργης* appellari. *πίστοι* autem ipsa lamina est, seu bractea, à latitudine, aut folii similitudine. **Wesch-Schläger** / Coeteroquin enim Laminà crassitudine à Bractea differt, atq; ad armaturam adhibetur. Quanquam in eand. speciem concurrere, atque alter corpus, alter ornatum dare possint: Sicut
- Sera-

Serarii laminis ferreis perforatis, bracteas de orichalco Messing supponunt, ut artificium oculos magis feriat, seine Kunst beser in die Augen falle. † Quantum tamen unque inter se differant, atque uter eorum militiæ magis serviat, ad Fabros accedunt utrique, cum iisque Malleum & Incudem communem habebunt.

173.

§. 15.

BUCULARUM Structores quales sint, inter Doctores non convenit, ne quidem de Lectione; ne dum de re ipsa. Credo à Bucca, deminutivum Buculæ, partem Cassidis seu Galeæ, quatenus buccas tuetur dici, das Visier/ejusque Structores Visiermacher / Visier = Schmiede / qui fabricant & aptant postmodum buculam cassidi. † Neque rarum enim, ut ejusdem rei partes integrantes aliæ alios nanciscantur artifices : ut in cultro, hem quantula res! concurrunt Ensicularii Klengen-Schmiede/ qui mucronem : & qui Manubrium seu Capulum fabricant Messer-Beschäler / & Acuminatores Schleiffen / ut sub dicemus locò. † Nec diversus est Hadrianus Turnebus, dum *Lib. IX. advers. cap. 16.* interpretatur Qui galeas faciunt integras, Cum nomen à parte nobiliori sumsisse potuerunt, licet totum faciant. Incidunt igitur in genus Fabrorum ferrariorum operis subtilioris; atque sument furnum, malleum & incudem cum reliquis.

174.

175.

176.

§. 16.

CALCEM COQUERE tantam vix credideris artem, ut vacationem à muneribus mereatur. Jctus tamen usum quem rei militari præbet intuitus, omittere noluit Kalk- und Ziegel-Brenner. Quamquam quævis ars suis gradibus differat, atque Calcem vel præparare vel temperare aliter, aut ex alia materia, aut denique aliter applicare queant; Unde Gypsus, quò parietes incrustant peregrini artifices, qui Italos se jactant, sub nomine Structur-Arbeiter. † CAPSARII, merum quondam fuit mi-

177.

178.

- nisterium eorum, qui mercedis gratiâ, servanda in balneis deposita vestimenta suscipiebant, Kleider = Hüter / Kleider = Verwahrer. l. 8. §. f. ff. de Off. Praef. Vig. seu, qui pueris euntibus in scholam, libros in capsula portant, ein grosser Schüler / der vornehmer Leut Kinder in die Schuel führt / und ihnen den Schuel = Sack oder Karnier (Hamburgi den Boock = Büdel) den Bücher = Riemen trägt. Sveton in Nerone: Constat, quosdam cum Pædagogis & capsulariis unô prandiô pariter necatos. vid. Cujac. *Lib. V. obs. 8.* † Vel Si opifices intellexit, Mensularii seu Scriniarii fuerunt. v. Cujac. *Lib. V. obs. 8.* † Forsan tamen respicit ad custodes armorum, qui dum cœteri sunt in acie, interim sarcinas & reliqua impedimenta tuentur: quibus ipsis ex præda sua portio debetur. 1. *Sam. XXX. 24.* junct. *Num. XXXI. 26. 27. Jos. XXII. 8.* Cur non & vacatio atque immunitas? die bey dem Troß / der Pagagie: iisdem enim expositi sunt periculis, dum hostis non minus his insidiatur. † Nisi denique Capsarios, qui castra sequuntur, atque cistas in usum bellicum conficiunt, intelligit Stuf = Zimmer = Leut / Lavetenmacher hodie: Hi, dum reverâ Artifices sunt, & cum Arcariis, Leticariis paria faciunt, paria adhibebunt instrumenta.

§. 17.

181. CARBONEM qui cædunt ac torrent, inter Artifices referri haud mereri videbuntur; ut qui meri sint rustici, Holz = Bauern; artificia autem Civitatibus sint vindicata. Enimverò dum sunt generum Carbones, Nativi & Factitii; Lapidei & Lignei, Fossiles atque Coctiles. Prioris generis intelligit, dum cœdere atque torrere eos ait, Stein = Köhler / Torff = und Kohlen = Gräber. † Quinimò, dum non minor usus atque necessitas carbonum est, undecunque sint; ac majori forsân artificio, licèt minori periculo parentur, credo utrosque intelligi. Ut non obster domicilii ratio, quam objecerunt sup: Sylvestres esse, non

non urbicos! Cùm nec Metallarii atque Foffores usque inhabitent civitates: & ad militiam parum interfit, unde veniant, qui tam necessarium advehunt præsidium. † Ad instrumenta quod

183.

§. 18.

CARPENTARII, quibusdam sunt, qui strata, centunculos, sellas, clitellas Camelorum & jumentorum conficiunt, Sattler/ σαγμαλοποιοι. Nam Sagmata quidam καθήλια interpretantur, onera asinorum, munimenta quæ equorum centunculis circumponuntur: Aliqui Clitellas interpretantur. Saumi-Sattel / grosse hölzerne Sättel / so man den Eseln und Maul-Thieren aufflegt / die Kästen desto besser zu tragen. † Nec minus tamen rectè Carpentorum structores explicat Hotomannus; Est enim Carpentum carri seu vehiculi genus, græce ἔχειον. currus, ὄχημα vehiculum, ὄχηλον plaustrum, ab ὀχέομαι vehor: Non à Carro, sed Carmente, Evandri matre sic dictum. Coras. *Lib. 3. miscell. cap. XX. n. 19.* quò mulieres primùm apud Romanos gestabantur, postea tamen bellicis usibus adhibitum, ut ex Livio *Lib. 1. ab urbe*; & in *2. de bello Macedonico* discimus: † Ut sint, qui græcè dicuntur ἀμαξοργοί: nam ἀμαξια plaustrum, vehiculum, carrus, currus, carrucha, carpentum & quid non significat. germ. Wagnen / Gall. Charron. Neutrum adeò incongruè, aut à præsentis argumento alienum; quoniam utrorumque bellicus est usus, atque necessaria à muneribus vacatio. Forfan etiam ab uno ad alterum adscensus exitit, atque clitellis rotæ suppositæ, ut cui equò vehi fuerit incommodum, carpentò vehatur: quorsum alludere videtur mihi Gallicum Chaïse, sella dossuaria; quò tamen genus vehiculi leve atque velox innuimus, vulgò, quasi sella vectilis Rossivage. † Instru-

184.

185.

186.

187.

menta autem Securis, Terebræ, Cultri, diversæ magnitudinis ac figuræ.

§. 19.

188.

CISIARII primò intuitu cum superioribus videntur iidem: Cesium quippe vehiculi genus denotat birotum, *διεγχορ*, Svetonio Bijuga : germ. *Ein Karren* / Atque Ulpianus *Lib. XXXII. ad Edict.* Cisiarium per Carrhucarium explicat. *l. 13. pr. ff. Loc. conf. Coras. Lib. III. misc. c. 20.* Hoc tamen distant, quòd non Structores eorum sint, sed qui iis merentur, *Kärner / Fuhr.*

189.

Leut: quorum meminit Ulpianus in *l. 13. pr. ff. Loc.* † Id mireris tamen, Artificibus quæ impudentur, iisque bellicis. An, quod militibus advehant commeatum, forsitan Negotiatores bellici, quos vulgò dicimus *Marquetender*. An ob celeritatem, & quòd Romani celeriter iter confecturi, cisis uterentur: quo de videtur agere Cicero, dum *2. Philipp.* ait: Delituit in quadam cauponula, atque se ibi occultans, perpotavit ad vesperam. Inde Cisiò celeriter urbem advectus, venit capite involutò. Et distinctius *pro Roscio*: Decem horis nocturnis 5060000. passuum Cisis pervolavit. † An denique ob providentiam, quam requirit regiminis, quòd facilè everti & damnum inferri queat: ut patet ex casu quem Ulpianus *Lib. XXXII. ad Edictum* refert. *d. l. 13. pr.* Instrumenta eorum, Equus sunt, carrus, ephippium, helcion. *Sattel / Kummel / Winden / Radehau* *en* & quæ alia Aurigarum armamenta.

§. 20.

191.

CLAVICARII non à Tarrunteno Jcto inter militares, sed ab Imperatore simpliciter inter artifices immunes recensentur; atque nescio an ob id rectè quemcunque intelligamus, etiam Carceris custodem, qui teste Gotofreddò *ad l. 8. ff. de Custod.* *Et exhib. mihi lit. C.* Græcis Clavicularius dicitur; (quanquam, textus à Cujacio hic adductus, Clavicarium sonet) † Ministerium

192.

um

um credo id, non artem esse. Nisi Lictores etiam corporatos, atque ob id opificum more honestos affirmare velis: quemadmodum eorum aliqui, post exhausta servitii lictorii fatalia gloriantur, Annos se apud hunc vel illum amplioris Præfecturæ Licto-rem transegiſſe, hab bey Hãrr Melchern zu Leipzig / bey Hãrr Gregern zu Altenburg geſtanden. † Quare ſimpliciter Fabrum Serarium, à clavibus & ſeris dictum, cum Cujacio hic exaudiemus: allatò gallicò vocabulò le Serrearier, Schloßmacher / Schloffer / confirmante: Nec Baſilici κλειδῶν claviger, ſed καρδαρχῶν habent. Teſte eodem. Instrumenta E. cum Fabris habeat. † CORNUARII qui cornua in diverſas transformant ſpecies, v. g. Laternen / Rãmme / Pflaſchen / Pulverhörner / Heſſte oder Stiele / Zinken / & ſim. Dabimus his Tornum, Liman, Scalprum & ſimilia instrumenta.

193.

194.

§. 21.

DIATRETARII, quaſi Pertuſores, à græco διατρητῶν, terebro, torno, perforo, pertundo: Unde διάτρησις foramen. Ἰρηλῆς teſſelatus, foraminibus diſtinctus, affabrè elaboratus. Erunt igitur generatim Tornatores cujuſvis materiæ, Holz- und Knochen-Dreher: & ſi materialiter, nudum perforandi actum accipias, Eſſedarii ſeu Carpentarii, qui rotas faciunt, Rãt ker / modiolum, die Nabe pertundunt, mit dem groſſen Nabenbohrer. † Speciatim verò qui margaritas, Berlen-Bohrer, οἱ ἰσχυρότεροι τῆς μαργαρίτας, conf. Turneb. Lib. XXVII. adverſar cap. 31. Sed & gemmas: Quemadmodum Calicem, dubio procul gemneum perforandum accepiſſe ſed fregiſſe, Ulpiano Lib. XII. ad Ediçt. dicitur quiſpiam in l. 27. §. 29. ff. ad L. Aquil. † Hujus generis calicem ſeu vaſculum ex Onyche diatretum, ex antiquiſſima retrò gentilitate ſeu ethnicismo, poſſidet Seren. Dn. Dux Ferdinandus Albertus, Dux Br. & Lun. Cujus myſteria evoluta nobis dedit Joh. Henr. Eggelingius, Secretarius Reip. Bremenſis.

195.

196.

197.

198. *sis.* Instrumenta cum Cornuariis & cœteris Tornatoribus habebunt communia; nisi quod graciliora. † E B O R A R I I, In ebores qui operantur ἐλεφανθρογοὶ: Nam ἐλεφάνθινⓄ est eburneus. ἐλεφάνθινωπον manubrium eburneum, & ἐλεφάνθινωπὸς ἰσθμίου Athenæus *Lib. II.* dixit mensas pedibus eburneis. Eruntque aded de genere Mensularionem, nec non Tornatorum: iisdemque quanquam tenuioribus utentur instrumentis, Dörffen keine grobe Späne machen: ne plus sit in segmentis quàm in corpore: Sicut est in proverbio, die größten Himpler machen die meisten Spähne,

§. 22.

199. FABRI dicuntur, manu artificium aliquod facientes: estque generale nomen, sic, ut ex adjectione dignosci oporteat, Ærarius an Argentarius, Ferrarius an Lignarius an denique Vascularius sit. Lignarios præcipuè hîc intelligi, exinde puto, quum Ferrarii à Tarrunteno seorsim, atque insuper Fabricarii ab Imperatore ponantur. Hi sua accipient instrumenta inter Architectos. † FABRICARII generatim dici queunt quicumque Architecturæ dicati, ab arte Fabrica, (quæ absolutè etiam Fabrica dicitur, *l. 26. §. f. ff. Mand.* ut Grammatica, Logica &c.) atq; à Vitruvio describitur, quòd sit continuata ac trita usûs meditatio, quæ manibus perficitur. Speciatim tamen pro Armorum factione accipitur. † Nam Fabrica locus est, in quo arma conficiuntur, græci ὀπλοποιία armificatoria publica; *Nov. LXXXV. cap. I.* ubi Gotofredus *mibi lit. F.* gallicum Arcenauls, seu Arsenauls, ut Idem in *l. 6. ff. de Jur. immun. mibi lit. U.* supponit. Erunt igitur Fabricenses Waffen-Schmiede/ Stuf-Bieser/ qui in publicis fabricis arma fabricant: Quare si quæ metallorum seu Fusores seu CUSORES, eadem & illi adhibebunt instrumenta. † FERRARII denique strictè signant, qui in legionibus habebantur Fabricæ ferrariæ causâ, germ. Fahn-Schmidt/

Schmidt/ generatim tamen Fabros ferrarios quoscunque, & in quotas etiam abeunt familias, huc congregabimus omnes: dum juxta dictionem ipsorummet Furnò utuntur omnes, *schmiedert alle aus der Esse.* Horum instrumenta recensentur Carbones Follis, Forceps, Furnus, Ignis, Incus, Malleus, Marculus, Vectis &c. de quibus alibi.

§. 23.

FIGULI qui sint, non longè quærendum videbatur; ut qui seu à Figendo dicuntur, quia Figo est planto, immitto, affigo, adhærere facio, *πήγνυμι, ἐρείδω*: seu à Fingendo, unde & Fictores appellantur. Imperator tamen ut minus sit dubii, græcam appellationem *κερραμεις* adjecit. † Nam & *κερραπλαδοι*, dantur, puparum & hujusmodi imagunculorum quorumcunque animalium fictores. *Töpffern Spiel*: Zeug/ quorum opera ludicra, ut Reip. minus necessaria, nullo Reip. damno per munera, interruptitur publica; Ut excusationem haud mereantur: At solos illos Republica immunitate remuneratur, qui utilibus vasis necessitatem civium sublevant. † Planè ut Poætæ nullâ immunitatis prærogativâ juvantur *l. 3. C. de Profess. Lib. X. 52.* Atque adeò & Plastes exclusos crederem, qui Sigilla & alia simulachra ex creta & argilla fingunt; non quidem ab arte, sed tamèn ab immunitate. Instrumenta eorum sunt Fornax seu Caminus Figulinus, *ein Töpffers Ofen/ Brenn-Ofen.* Rota, aut si cum Fossoribus quædam circa eruendam argillam habent communia.

§. 24.

FOSSAM QUI FACIUNT, annon verò Mercenarii sunt: quid ergo inter Artifices? Tarruntenus sanè militaribus accenset. Non igitur qui vulgare aquæ receptaculum *l. un. pr. & §. 5. ff. Ut in Fl. publ. l. un. §. f. ff. de Rip. mun.* agrorum siccandorum causâ factum, *l. 1. §. 4. ff. de aqu. plur.* quàmvis & ho-

203.

204.

205.

206.

- horum haud vulgarem prædicat scientiam Mart. Schook *Belg. fœd. Lib. II. cap. 11. p. 240.* Sed qui Fossam faciunt, seu vallum circa castra, Gallis Trenchées, intelligendi erunt. *conf. l. 3. §. 3. ff. de Re mil. nec non Veget. Lib. IV. cap. 16. Hadr. Turneb. L. III. advers. 13. Gotofredus in l. 18. verb. Sedetis. C. de Ep. aud. Iisdemque instrumentis cum Fossoribus aliis, Palà, Bidente & Bipaliò utentur.* † FULLONES, qui vestimenta purganda seu lavanda, *l. 2 ff. de Condiçt sine caus. polienda. l. 13 §. 6. ff. Locat. l. 12. pr. l. 4. §. 4. & l. 82. pr. ff. de Furt. vel curanda accipiunt. §. 15. l. de obl. quæ ex del. Græcè dicitur talis Κραφείδς, à γράφω vel Κραφείω, rado, carmino. Unde græcissantes putant, germanicam vocem Knapp/ ein Tuch: Knapp/ descendere : quam derivationem*
208. Boëthò *cap. I pag. 30. seqq.* notamus: † Germanicè nos *Walfer & Zuchscherer* reddimus : adeoque Instrumenta eorum partim ad moletrinam referimus, partim peculiaria constituimus, Cretam, Gotofr. *in l. 2. mibi lit. M. ff. de Condiçt. sine caus. Carduum, Κράφον, Forficem, Urinam virilem &c.*

§. 25.

209. GLADIATORES, Tarrunteni Jcti ætate forsan Lanistæ atque Institores Gladiatorum fuerunt : Quia tamen Constantinus Imperator in *l. un. C. de Glad. pen. toll. XI. 43.* sustulit, crederes, modernos Gladiatores circumforaneos intelligi, *Klopp: Fescher.* Enim verò, Artifices Reipubl. salutare atque adeò immunitatem merentes exaudit. † Quare ut voculam Justiniani temporibus conformiter reddam, cum Budæo, quem Gotofred. *ad l. 6 ff. de jur. immun. mibi lit. l. laudat, pro gladiatorum artificibus,* *Schwerdfeger / Messer: Schmiede / Plozenmacher / accipiemus. Græcus dicit μαχαητροίδς. Quorum instrumenta cum Fabris sunt communia : Furnus, Cochlea, Malleus, Lima, &c.*
211. † GUBERNATORES generatim intelligas, quarumcunque Officinarum directores, qui eatenus Adjutoribus seu Optionibus con-

contradistingvuntur, ut ex vulgari sermone: *Meister und Gesellen*/ colligis. Forsan tamen speciatim Gubernatores navi-
umputat, Navarchos; quos aliqui vocant *Schiff-Patron*/ sed
in Belgio & civitatibus maritimis simpliciter *Schipper*. v.
Mart. Schook, *Belg. Fœd. Lib. IIX. cap. 4. p. 223.* † Prout igitur
acceperis, ita erunt & Instrumenta; eruntque quæquæ suis jam
locis enumerata: Sin Nautica intelligas, adhuc occurrent in
Naupegis.

212.

§. 26.

HOCINATOREM Haloander Buccinatorem legit, à
Buccina & *Bucca*: atque adeò seu ab inflando, & erunt *Tubicines*,
Tubarii, *Cornicines*, & quicumque *Tibias* inflant, *Blasisten*/
Trompeter/*Zinkenbläser*/*Sakpfeiffer*/*Schalmeyer*/
& sim. Nam & horum in bello eximius est usus, ad inflammandos
militesque equosque; quin & ad gressus eorum dirigendos. † Seu
à præparando atque elaborando duxeris, & erunt iidem fer-
mè cum *Cornuariis*, de quibus *sup.* aut *Ærariis*; eademq; tracta-
bunt instrumenta.

213.

214.

§. 27.

LANII, Laniones etiam & Macellarii dicti, quòd lanient
ac discindant pecora, inque macello publico divendant. Quan-
quam sint, qui Lanios victimarios in specie exaudiant; ut sint tan-
quam Sacerdotes castrenses, more gentili: sic, ut Victimarii sit
adjectivum. Atenim, medios Venatores, non absque myste-
rio Tarruntenus locavit, ut discrimen ostendat. † Sunt itaque
hïc Lanii *Metzger*/*Fleischer*/*Knochenhauer*. Et cum de
Lanionis instrumento quæritur, semorà carne, *Mensas*, *Ponde-
ra*, *Ferramenta*que laniandæ carnis causâ comparata, item *Tru-
tinas*, *Cultros*, *Dolabras* instrumento relinquimus. Verba sunt
Pauli Jcti Lib. II. ad Vitellium, relata in *l. 18. pr. ff. de Instr.
leg.* Sed & necessarium Lanio instrumentum **CANIS** est, ad agen-
da

215.

216.

da pecora, seu minora, seu majora : quæ dum peregrè ad urbem deducunt sæpe soli, nisi cane fidò Achate stipati nequeunt : de
 217. quib. *infra cap. VII. §. 6.* † LAPIDARII erunt, quoticunque in lapide effodiendo, cædendo, poliendo atq; struendo sunt occupati, v. l. 5. §. 7. *in f. ff. Commod.* Murarii, Quadratarii, λιθοθήκαι, Statuarii, *ὀδοπλάται*, Signarii : Stein = Brecher / Maurer / Stein-Negen / Bildhauer / Siegel-Gräber. Instrumenta eorum Machina, das Gerüste. l. 5. §. 7. *in m. ff. Commod.* das Brech Eisen / Cochlear seu Haustorium, die Kelle / malleus : quæ duo Boëthos Murariorum oportet habere sua, atque peregrinantes adferre secum. Scalprum, & pro diversitate professionis alia.

§. 28.

218. LECTICARII adfuerunt in Arcariis. LIBRATORES inter aquilices : LIBRARIJ generatim qui libros seu compingunt, Buchbinder / quorum instrumenta sunt cochleæ, malleus complanatorius, gluten, acus ac fila : seu componunt tanquam Autores suæ inventionis : Seu cæteroquin conficiunt, gesta, conscribendo, Rationes an aliud quid. Apud Romanos in castris Librarii fuerunt, qui rationes ad milites pertinentes in libros referebant Buchhalter beym Kriegs Zahlambt. Veget *de Re mil. Lib. II. cap. 7.* quod tamen & instrumenti nomen est, quo libros explicatos retinemus. † Hinc Librarii CADUCORUM vel Caducariorum, qui rationes conscribebant eorum, quæ morte militum in legionem cadunt. *conf. l. 4 §. 17 ff. de Fideic. lib. l. 2. C. de Hered. Decur.* DEPOSITORUM, qui præscribebant, quid quisque apud signa deposuisset. Cujus instituti morem & rationem docet Vegetius *Lib. II. cap. 20.* † HORREORUM credo Magazin = Schreiber. Erant enim Horrea, Conditoria frumenti, Vini vel Penüs : unde Horreum Frumentarium l. 60. *ff. de A. R. D. Vinarium. l. 12. §. 39. l. 7. ff. de Fund. Instr. leg. Penuarium. l. 3. ff. de*

219.

220.

de Penn. leg. & Horrearius, qui iisdem Præpositus, Magazin-
Verwalter. Instrumenta eorum & aliorum scribarum: Ca-
lam9, Stylus, Pugillares, Atramentum, Tabulæ, Charta, Scalprum
librarium. Feder-Messer/ & his qui vitiosè scribunt, Radier-
Messerlein. † MARMORARII qui seu marmorum in crustas 221.
secandorum artem tenent (Schneiden) vel Sculptores mar-
morum (Bilden) existunt, Lapidariis accensendi, quorum uten-
tur instrumentis; quanquam tenuioribus: damus insuper Ser-
ram Fabrorum, sed Stein-Säge & scalprum excisorium.

§. 29.

MEDICI à medendo dicti, amplissimò nomine continent, 222.
quicumque seu medicamenta conficiunt, ut sunt PHARMA-
COPÆI: Apotheker/ seu alicujus partis corporis, vel certi do-
loris sanitatem pollicentur; utputa si Auricularius, si fistulæ aut
dentium; ut habet Ulpianus in l. 1. §. 3. ff. de Extraord. cogn.
† Possumus igitur huc referre qui vulnera curant, CHIRUR- 223.
GOS Balbierer/ Wund-Ärzte/ Oculisten/ Stein- und
Bruch-Schneider/ Zahn-Brecher/ vel, ut honestiori gau-
dent audire vocabulò Zahn, Zieher/ vel qui ministerum præ-
bent, cucurbitas admovendo, lavando, Bader/ Bademeister/
& denique qui Castrant ac circumcidunt, apud Turcas videl. &
Judæos v. l. 4. §. f. ff. ad L. Corn. de sicar. Gotofr. in l. 18. §. 10.
mibi lit. R. ff. de Instrum. leg. † Nim. Cornelius Celsus in præ- 224.
fato Lib. I. tres facit Medicinæ partes; Unam, quæ victu, Alteram,
quæ medicamentis, Tertiam quæ manu medeatur. Primam
διατητικῶν, Secundam *φαρμακευτικῶν* & Tertiam *χειρουργικῶν*
Græci nominarunt. † Collyria & Emplastra, in instrumento Me- 225.
dici esse, Cassius scribit in l. 18. §. 10 ff. de Instr. leg. Et cœtera e-
jus generis. Hæc Gotofredus *ibi mibi lit. T.* explicat Ferra-
menta & apparatus omnem ad conficienda medicamenta.
Nim. pro diversitate operantium in hac arte, diversa quoque
sunt

226. sunt instrumenta: † PHARMACEUTICA: Fornaces Brenn- und Destillir-Ofen/dicunt Balnea, cum suis Calvaribus Brenn- Zeug/und Brenn-Helm/Recipienten/Retorten / Mortaria, & omnis generis vasa: & quæ his mediantibus fiunt, Collyria. *d. l. 18. §. 10. Theriacæ l. 12. §. 41. de Instr. leg. Unguenta l. 21. §. 7.*
227. *de aur. & arg. l. 25. §. f. eod.* CHIRURGICA, eaque pariter seu propinqua & Immediata, Cultelli, Peniculus, Scalpellum, Cucurbitulæ: vel mediata, ut Emplastra *d. l. 18. §. 10. de Instr. leg.* Cataplasmata, Nirellæ oris Zahn-Pulver/Haar-Puder.
§. 30.
228. MENSORES itidem integrum genus notant. Nam quàmvis commune omnium Objectum sit Quantitas; tamen versantur modò circa fundos, eorumque spacia & mutuam distantiam, ac dicuntur Geometræ, Agrimensores; & causarum seu CIVILIVM, Feld-Messer/Stein-Seher/Mark-Scheider; quorum Instrumenta præter communia, sunt Lapidés terminales, horumque testes, Testæ ovorum, Carbones; ob suam sc. durationem: qua de conf. Coel. Rhodig. *Lib. X. lect. antiq. cap. 10. circa fin. & sim.* † Seu MILITARIUM: quibus expediendis admoventur Metatores, & barbarismò Gallicò sic dicti Ingeniarii, qui castris ad podium demetiuntur loca, in quibus milites tentoria figunt, ein Lager abstechen: circumvallationes atque munitiones locorum construunt. conf. Veget. *Lib. II. rer. mil. cap. 7.* Hadr. Turneb. *Lib. XXIV. adversar. cap. 16.* Instrumenta utrorumque sunt Decempeda, Pertica, Linea, Libella, Circinus &c. † Modò circa mobilia, seu ARIDA, eorumque aut molem ac PONDO: ac dicuntur Libratores, Wäger/Wagemeister; quorum Instrumentum sunt Libra diversæ figuræ & quantitatis, cum decentibus ponderibus Wag und Gewichte. Aut MENSURAM, v. g. Frumenti. Kornmesser. v. l. 10. §. 1. ff.
229. *de Vac. & exc.* His Modios omnis generis damus. † Seu denique
230. *de Vac. & exc.*
231. *de Vac. & exc.*

nique LIQUIDA, vasisac doliis comprehensa, ut sunt Wein-
Stichler/ Visirer/ Dhmer : qui dolia ab extra metiuntur linea
distantiis signatâ, Meß-Schnur/ Visier-Stab : ab intra v. u-
tuntur amphorâ cum suis haustoriis, den Dhm, Kessel und
Schufen.

§. 31.

MUSARIi qui sint, notam significationem Cujacius in l. 1.
C. de Excus. art. scribit; quæ tamen ea, non addit, nisi græcam
significationem : *μυσῶται*, qui *μύσωνες* & Musivarii : procul du-
bio ex Basilicis, ut protestatur alibi; equidem, quò simus tantò
certiores significationis illius ævi : At non quadrant vocabula
ad lingvæ puritatem seculi anterioris : quò *μυσῶται* Cocis Præ-
fecti. † An igitur Calones & Lixæ Artificum titulò & juribus
gaudebunt? Non tamen Tarruntenus, sed Imperator enumerat.
Est insuper inconstans lectio, dum pro Musariis Musivarios Ha-
loander restituit, à Musivo, quod nos hodie, ut Egnatius in *Fe-
festennium* annotavit, Musaicum appellamus; quod & Cujacium,
ante quàm Veteres inspexisset, Petrus Pitheus, vir eruditissimus
docuerit, apud Firmicum *Lib. II. cap. 4. in fin.* ex veteribus le-
gendum : Aut Inaurarores aut Musivarios. † Cujus ergò gene-
ris Artifices, hujus utentur & instrumentis. Ut notabimus
paulò pòst in Plumariis : & aliquando in Artificibus Palatinis,

232.

233.

234.

§. 32.

NAUPEGI Schiff-Bauer/Schiffs-Zimmerleut/Equi-
dem Navicularios etiam intelligi, Gotofredus ad l. 1. in fine pr.
ff. quod cuj. Univ. nom. mibi lit. L. annotat : qui ipsi quoque in
l. p. § fin. ff. d. l. immun. exprimuntur, quibus nec invidemus
beneficium; Alios tamen esse opinamur, qui seu ministrant in
navi, Boots-Volck/ seu qui naviculariam exercent, Rheders.
† Illorum Instrumenta cum Fabris lignariis coincidunt. Ho-
rum verò ipsius Navis armamenta sunt, ut in l. 3. §. 1. ff. de R. V.

235.

236.

vocan-

vocantur: Insigniora quidem Anchora, Remi, Rudentes, Vela: minora autem Bolis, Contus, Harpago, Hastæ, Haustrum. † Scapham das Boot / non videri navis esse, Alfenus respondit, sed ipsam per se parvam naviculam, *l. 44. ff. de Evict.* Utcunque Paulo Jcto secus visum. Etenim mediocritate, non genere ab ea differt, ut rectius Labeo sensit. Lib. I. *περὶ δαυλῶν*. Instrumentum autem cujusque rei necesse est alterius generis esse, atque ea quæque sit. Quod Pomponio Lib. VII. Epistolarum placuit. *l. f. ff. de Instr. leg. conf. sup. cap. IV. n. 82. & infra cap. IIX. §. 71.*

§. 33.

238. OPTIO quandoque facultatem ejusque exercitium, ut reliqua verbalia in IO denotat; ut in § 23. I. *de Leg.* atque eatenus huc non pertinet. Aliquando Personam certæ conditionis atque functionis. Ac generatim quidem cujusvis muneris administrator, ab Optando seu eligendo sic dicitur; Vicarius, Substitutus, Adjutor ejus qui ægritudine vel absentia seniove impeditur. † Speciatim in Militia, quem Centurio sibi rerum privatarum optat ministrum, vel certè Adjutorem, quò facilius publica seu militaria reliqua obire valeat munia, vulgò Ein Leutnant. Cujacius in *l. 3. C. de Apoch. publ. L. X. 22.* & Gotofredus in *l. 1. C. de Jur. Fisc. L. X. 1. milit. G.* Optionem dicunt Errogatorem annonæ militaris, quod munus ferè moderni Corporales expediunt, vid. Georg. Andr. Bœkler in *Schol. mil. modern. p. m. 66. n. 9.* † Inter Artifices autem, quos dixeris Pro-Magistros, v. g. apud Fabros tignorum & lapidum, *Palierer.* Const. Ernesti Elect. & Alberti Ducum Sax. de 1482. D post quasimod. §. den *Bergfleuten mag man einen Palierer*: Apud Sutores *Bret-Meister*: apud Sartores *Taffel-Schneider* / Provisores Pharmacopæorum, Factores Typographorum & ita porrò. Quorum eadem quæ & Magistrorum sunt instrumenta.

† OPTIO FABRICÆ, quàm rectè Custos carceris Augustino, *in historiam Apostol. Act. XVI. 27. seqq.* dicatur, non disputabo: nec facilè enim Centurio à sua turma ad ministerium hoc avocabitur: Atque Gotofredus eund. Adjutorem Præfetti ait. Tarunteni tamen scopo propinquius dicitur, qui Fabricæ legionum scutariæ vel loricariæ custos præest; Nam & Fabricenses dicuntur, qui Fabricæ Imperatoriæ accensentur. Liceat nobis dicere den *Fahn-Schmidt*. Cujus instrumenta cum cæteris Fabricarum erunt communia.

241.

§. 34.

PARTICARII qui sint, incertum; neque vocem eam seu Cujacius explicatione dignam, seu Gotofredus authenticam agnoscit. PLUMBARII sunt Artifices qui ex plumbo opera, factitant, *Zinn-Güßer/Stannum* enim plumbum album; ad differentiam ærariorum *Roth-Güßer*. Sic Plumbare, est materias divisas plumbò jungere *l. 27. §. pr. ff. de A. R. D. Lötten*; quia Belga plumbum dicit *Voth*. † Instrumenta erunt Caminus, Proplastice seu Forma, & quæ alia Ærariorum recensuimus *n. 13.* Instrumenta. Enimverò, frustra solliciti sumus, quando Teste Cujacii Græci ac veteres libri, non hos sed † PLUMARIOS habent, qui vestimenta ex plumis avium conficiant; quò genere pristina luxuria sit delectata: vel qui acu pingentes animalium expriment hominumque figuras; quos & Phrygiones dictos fuisse, *sup. §. 13. n. 165.* adfuit: quod ergò ad instrumenta, coincident.

242.

243.

244.

§. 35.

PELLIONES lectione Haloandrinà forsan qui pelles, sub quibus milites hyeme degunt conficiunt, *Zelt-macher*/non vulgares illi *Rörschner*, vid. Gotofr. *in l. 7. pr. mibi lit. X. ff. de supell. leg.* Sed enim & illos Gotofredus *in l. 1. C. de Excus. artif.* expungit, in eorumque locum POLLIONES substituit; provo-

245.

246. cans ad *l. ff. de Jur. immun.* † Forſan à Polline, quæ eſt farina præſtantiffima, Krafft-Mehl/ à pollendo: ut ſint Molitores non vulgares, ſed Triticearii, Wäizen-Müller/ Schön-Müller/ vel et. Mehl-Beutler / qui domi pro gradibus diverſis ſcernant; ut in civitatibus maritimis. † Enim verò, in eodem textu Idem aliorum lectiones, Hugonis à Porta, POLIONES, & Hadr. Turnebi *Lib. IX. adverſ. cap. 16* POLITORES ſubſtituentium annotat; ut ſint qui arma, gladios, galeas poliunt, Schwerd-Feger/ Zeug-Wärter. Si *Primi* ſint, Muria, Cupæ, Scalprum Baiſe/ Ruſen/ Schab-Meſſer/ ſi *Secundi*, Cattillus, Afini, Modius, Maſtræ, Criba, Pollinarium: Sin *Tertii*, ea quæ Gladiatorum ſuprà fuerunt, erunt Inſtrumenta.

§. 36.

248. PICTORES qui ſint, non eſt ut longè accerſamus: Sunt autem & honorum titulis & beneficiis aliis ab Imperatoribus maſtati. Profeſſorum ſanè nomen, quod hodie non ignobile eſt, Theodoſius & Valentinianus Imperatores, in *l. 8. C. de Meſtat. Lib. XII. 41.* tribuunt: ubi hoſpitali moleſtiâ Cinquartierung/ liberari præcipiunt. Dominium qualecunque ipſâ arte, ex beneficio Juſtiniani Imp. in *§. 34. I. de R. D.* acquirunt. Per
249. *d. l. un. C. de Excuf. artiſ.* vacationem à muneribus habent. † Plura ſub videbimus locò. Inſtrumenta eorum ſunt cauteria, Ceræ, Colores, Conchæ, Peniculi. *l. 17. pr. ff. de Inſtr. leg.*

§. 37.

250. QUADRIGARII vel QUADRATARII: Atenim longè invicem diverſi: Illi quidem, qui quadrigas ſeu faciunt, ſeu agere norunt in Ludis Circenſibus. *ἑτεροπλάται* dicti. Hi verò Lapidicæ Latomi, qui marmora ad amuſſim quadrant, Marmorarii: & ſi juxta Imperatorem *πηνάς* exaudiamus, tertium inſuper, quanquam incertum evadet genus: quorum in loco ex libro *βασιλικῶν* Cujacius hîc repoſuit *λιθοθήκας*, quorum
ars

ars sit Lapidum expolire, Habebuntque amussim & coetera instrumenta cum Lapidariis. † SAGITTARII sunt, & qui sagittas fabricant, & qui adversus hostem ejaculantur. *rubr. x. de Sagitt.* Nos tamen in sensu priori accipiemus, quod Tarruntenus non militum, sed artificum militiae famulantium immunitatem tractare voluerit. Atque eod. sensu *sup.* dicebantur Arcuarii, qui arcus cuderent. Utrique forsan sensui facimus satis, si hodierno vocabulo dicimus *Constabler*. Dabimus illis Tornum; Sagittae corpus ex ligno, cuspis ex chalibe est; partem igitur instrumentorum capiet cum Tornatoribus, partem cum Fabris.

251.

252.

§. 38.

SCANDULARII quare Artificibus accenseantur: ac longè magis, quare vacationem acceperint, miretur quisque; conspecto, quod Rustici nostri sylvestres die *Holz-Bauren* / citra spatiosa tyrocina illas findere noverint. *Das Schindelmachen*. Desinet tamen, totos CCCCLXX. annos, ad bellum usque Pyrrhi, scandulis Romani ante inventas tegulas usam fuisse legens, apud Plinium *Lib. XVI. cap. 10.* † Bellicosa insuper erat Respublica, milites suos in hybernis & sub pellibus esse gaudens, quorum tumultuariæ atque festinatae extructioni haut parum conferebant scandulæ. Instrumenta eorum Serra sunt & securis, quibus ligna coeteroquin fissilia findunt, ac denique strias efficiunt. † SCULPTORES binâ vice nominantur, unâ simpliciter, alterâ cum appositio Ligni, græcè γλύπται à γλύφω quod est scalpo, rado, polio; speciatim lignum: & marmorum enim sculptura est: qui signa faciunt, Cœlatores. Incidunt ergo in Capfarios, Lecticarios, Mensularios, eademque usurpant instrumenta.

253.

254.

255.

§. 39.

SPECULARII generatim, omnis generis Artifices visum adjuvantes, lumen subministrantes; speciatim, verò specularium

256,

- artifices, κατὰ τὴν ἑλληνικὴν **Spiegel-und Brillen-Macher**: à specularibus, fenestrâ genere, ex lapide speculari, Frauen Eiß/ confici solito. Pro quo hodie vitreis utimur seu tabulis seu orbibus. Quare, pro Collegio complendo, accenseri possent Vitriarii **Glaß-Brenner/ Fenestrarii Glaser/ Fenstermacher.**
257. † In utroque textu non frustra positos reperimus, quòd in utroque Reip. statu, belli atque pacis, insignem præbeant usum: dantur enim polemoscopia **Kriegs- Perspectiv/ wordurch man von dem Wall/ohne allen Schaden/den Feind in dem Graben arbeiten siehet:&** quas integrò publicavit catalogò **Johann Franz Sriendl. von Ulch/auf Bankhausen Mathematicus und Opticus in Nürnberg/von optischen raritäten.** Cujus fragmentum Lectori benevolo exhibemus ad finem capitis: †
258. Quoniam autem corpora seu species ex diversis componuntur materiis, ligno, laminibus, filis ferreis; patet, Instrumenta quoque cum pluribus habere communia; Rotulos autem vitris poliendis peculiare. Zum **Glaßscheiffen.** † **STATUARI** Genus sunt, Marmorarii, Sculptores, species; differunt objectò seu materiâ ex qua operantur, lapide & ligno: Signarii ab utrisque, Quantitate specierum seu manufacturarum: unde opera sigillaria **Soffen-Bilder**: Instrumenta autem pro materia in qua occupantur, & quantitate specierum idonea, cum vicinis artificibus habebunt communia; ut ex superius dictis colligere est.
- 259.

§. 40.

260. **STRATORES** qui intelligantur, dubium oriri exinde potest, quòd dicantur Viarum stratores, **Pflasterer/ Steinbrükfer/** quorum vix est, ut Artificiis accenseatur expeditio: Nisi quod Murarii alicubi hoc sumunt sibi, tanquam partem aut pertinens artis. Dantur equidem & Stratores laguncularum, quos Lutherus *Jerem. III. 12.* germanicè reddit **Schröter/** tanquam doliorum ordinatores. **Kellermeister.** † Diximus tamen,
- 261.

Tar-

Tarruntenum Artifices militares enumerare voluisse. An E Stratores equorum sunt, (nihil enim adjecit ipse, ut adeo per conjecturas incedere oporteat) Quorum officium est, sternere equos, Domino adducere, ad faciliorem conscensum statuere, adscendentemque sublevare, Das Pferd zum Vortheil rücken oder führen : dixeris germ. Einen Sattel-Knecht, quorum in Aula Persarum Regis peculiaris Schola, cujus caput Tzelaudar baschi, das Haupt über die/ so dem Könige die Pferde vorführen/ und zum Aufsitzen halten müssen. Olear. *Itin. Pers. Lib. 5. cap. XXXVII. p. 673.* † Et quum eâ occasione animalis hujus nanciscuntur peritiam, solebant Romani eos adhibere ad equos à Provincialibus submissos probandos. Ex his postmodum erecta Schola, è qua plures mittebantur in Provincias jussu Principis, ut ibi equos militares, Reit- und Zug- oder artiglerie-Pferde/ quos Provinciales, die in denen conquestirten Landen/conferre tenebantur, probarent. Pro qua proba solidum unum poscere, nec ulterius graves illis esse permittebantur. *l. 11. C. de Strat. Lib. XII. 25.*

262.

§. 41.

Enim verò, sic genus Mangonum forent, wehren halbe Rosß-Kamm mit gewesen. At Tarruntenus Artifices conquisivit. Ob rationem igitur statûs bellici, quem intendebant Romani, exaudiemus Milites, vel quoscunque in hoc adhibitos, Vias ut complanarent; & qui eis præfecti erant, Itinerum, Pontium, Trajectuumque gerentes curam: de quibus vid. Veget. *Lib. II. de re mil.* † Poscebat nim. hoc disciplina militaris, ut milites essent, qui impedimenta de cunctis itineribus amoverent. Idque tanto magis, quod adduntur & qui SYLVAM INFINDUNT, cui usui Sylvestres illi rustici, Holz-Fäller / Scheidhauer? Nisi ut transitum integro parent exercitui per sylvas, vel contra, Hosti obstruant, den Wald verhalten. † Ne-

263.

264.

265.

que tamen omnis artificii lignarii expertes credas Sylvicolas illos; ut qui cuivis opificio idonea norunt secernere ac præparare ligna, *Allerhand Geschirr / an Stangen / Stollen / Wagen / Schott / Pipholz / vor Tischler / Wagner / Böttiger / und dergleichen / aufzuschüren und zuzurichten wissen*: atque instrumenta haud ita dissimilia usurpabunt.

§. 42.

266. STRUCTORES Imperator ipsemet per Ædificatores explicat; isthuc igitur secedent, iisdem usuri instrumentis. TRIGARII credere me faciunt, *Quadrigarios supra §. 37. n. 250. Agitatores quadrigarum seorsim constituendos fuisse, cum à*
267. *Quadratoriis tum à Quadrigariis curruum structoribus. † Est enim Trigarius non alius nisi Trigarum agitator. vid. Plin. Lib. XXVIII. Triga πριππ @ l. 38. §. 14. ff. de Ædil. Edict. Et Trigarium τριππειον, curiale certamen. Quadrigarius ergò, qui quadrigas agit. Uterque autem eo tempore inter artifices suo modò fuit. Feruntque & Neronem Principem hac portione recreari solitum; cum sic quoque se Trigario approbare*
268. *vellet. Instrumenta Flagellum, Frenum. † TUBARIOS à Buccinatoribus supra relatis, differre oportet; Ne videatur Idem agere. Apulejus certè Lib. III. Florid. Buccinam manifestè à Tuba secernit; quum ait: Sicut siquidem vox hominis & tuba rudiores torvior, & lyræ concentu variator, & tibiæ questu delectabilior, & fistulæ susurrò jucundior, & buccinæ significatu longinquior. † Nim. Buccina cornea, sed Tuba ænea solet esse; Illam, einen Zinken / Cornet / Hanc eine Trompeter / dicimus. Erit igitur Buccinator strictè Horn - Cornet - oder Zinken Bläser. Tubarius Trompeter. Aut igitur intelligitur, qui Tubà canit, & hæc ipsa instrumentum erit: Aut qui fabricat, & erit ea species seu manufactura, Instrumenta autem*
- 269.

tem Aciculæ, Incus, Mallei, & quæ hujus generis Artifices habere solent.

S. 43.

VALLISTRARII : Utrum qui utuntur iis atque pugnant, *Schützen* : An qui easdem fabribant, *Pallastermacher / Büchsenmacher / Stück-Güßer* / exaudiendi sint ? dubites : Quoniam Artifices magis quàm Milites Tarruntenus enumerat. Est nim. Ballista (quam vulgatam esse lectionem Godefredus ait) machina jaciendi, à græco *βάλιστρα*. † Eaque duplex : Minor, ad jaciendas Sagittas, hodie, *Eine Faust Büchse / Hand-Rohr* : qua de Lucanus *Lib. II.*

270.

271.

Tortaque per tenebras validis ballista lacertis
multifidas jaculata faces.

& D. Hieronymus *contra Jovinianum* : Ballista, quantò plus retrahitur, tantò fortius emittitur. *Je stärker spannen / je weiter Geschöß.* † Et Major, quâ saxa torquentur majora & graviora : *Grob Geschöß* / qua de Valar. Max. *Lib. II.* Quum telorum jactu perforari nequiret, (serpens scil. ab Attilio Regulo interemta) ad ultimum ballistarum tormentis undique petitam, silicum crebis & ponderosis verberibus procubuisse. † Et quoniam utrasque & fabricare & usurpare artis est, utrosque etiam, tam Fabros quàm Milites intelligere licebit. germ. *Constabler*. Sic tamen, ut uno casu idem instrumentum sit, quod altero manufactura.

272.

273.

S. 44.

VENATORES non tam quæsi veris Qui sint, quàm qua ratione quoque respectu huc censeantur, quorum neque ars sit, speciem quæ fabricet, nec militaris ? Sed exercitium & Illustrium quidem personarum. Enim vero ; Non spectandum Quorum effecta illius artis redundant ; Sed Annon illius occasione optima militiæ hauriant principia. † Qui & arma tractant, cum beluis.

274.

275.

beluis conflictantur, noctes diesque vigiliis tolerant, fami, frigoreque advescunt, atque ad quosvis eventus bellicos præparantur. Unde hodiernum haud exiguus eorum in bello est usus, ut subinde novellæ ad nos referant, Tot vel tot eorum copias hunc
 276. atque illum Principem secum eduxisse. † Instrumenta sunt Carnes varii generis, Cornua minora & majus Wald-Horn / Culter & Gladius venatorius das Weide-Messer und Hirschfänger.
 277. Venabulum Schwein-Spieß. † VETERINARII erunt Veterinarum, h. e. animalium, quorum opera in vehendo consumitur, Medici; Accursius legit Mulomedici. *l. i. C. de Excus. artif. græce ιατρίαιεσι* Ross-Arzte / quorum in militia maximopere necessaria est opera, atque immunitatem utique merentur. Instrumenta non aded erunt à coeterorum dissimilia.

§. 45.

278. VICTIMARII qui victimas seu venum exponunt, Opfer-Krähmer / seu cadunt etiam; Neque enim longè ab invicem abesse consueverunt: ut ex sacra licet observare historia; ubi Sacerdotes Hierosolymitani tabernas Victimariis, atque mensas Columbariis in Templo elocaverant. Conf. *Matth. XXI. 12. Marc. XI. 15.* † Quod, uti sacrificaturis commodum erat, coràm & in præsentem invenire hostias; Ita in pecuniarium enolumentum cum maximè redundabat Sacerdotum, in tam sancta intentione neminem impediri. scil. juxta *Sap. XV. 12.* æstimaverunt conversationem viræ compositam ad lucrum, & oportere undecunque, etiam ex malo acquirere. Quin & cultum divinum ipsum, genus vivendi lucrandique putant: seu, ut verbis Apostoli. *1. Tim. VI. 5.* utamur: Quæstum esse pietatem, uti prædicat Petrus *Epist. 2. cap. II. 3.* de vobis negotiabitur. † Erunt igitur Gentilium more loquendo, Sacerdotes castrenses; atque instrumenta cum laniis coquisve habebunt communia. Moribus hodiernis, quo cultus divinus in sacrificiis absque

que sanguinis profusione consistit, atque aliud longè est Sacerdotum castrensiū artificium *Seld. Prediger*/Nihilominus in plerisque gaudent eadem cum Militibus immunitate : per Interpretationem extensivam. † VITRIARII tandem succedunt, suprâ quidem in Speculariis à Tarrunteno comprehensi; verùm Imperator eos etiam in suo Breui artifices habet, quorum extra militiam usus est, & tamen immunitas aliqua debetur in civilibus. *ὕαληργοί.*

281.

CAP. VII.

Instrumenta continet animata.

CONSPECTUS.

Instrumenti rationem an quidquid subire queat : n. 282. etiam Substantia? 284. Varios Homo respectibus subit. 285. Num ergò & Instrumentum fiet. 287. Utrum Magister sua officina instrumentum. 288. Neratius & Ulpianus conciliati. 290. Instrumenta individuatim recensere, grave. 291. Aut Bruta tamen sunt. 293. Aves. 294. Asinus. 296. Boves. 297. Caballi. 300. denique & Canes. 301. & Venatorii. 302. & Laniorum. 305. Aut homines. 308. quorum quandoq; nudum est ministerium seu functio, 310. ut Cellarii 312. Saltuarii. 313. Institoris 314. Ostiarii. 315. Putatorum. 316. Quantum ad servos Paulus Ulpiano conciliatur. 317.

§. I.

Post hæc, Naturæ atque Artis ratio exigere videtur, Ipsa Instrumentorum Corpora propius intueri, atque secundùm dicta examinare; cùm, Quidnam Instrumenti nomine venire; Quid rationem ejus subire possit ac debeat: Tum, Quæ ac Quota secundùm professionum usûsque diversitatem occurrant, at-

282.

283. que actu ipso talia habeantur : Quæ Nomina, Corpus, Figura, Usus, quæ denique Affectiones. † Primò autem pro certo tenendum, Instrumenta COPORA, h.e. Corporea esse : per tradita *sup. cap. II. §. 3. n. 18.* Videndum modò de Indifferentia : An, quidquid est, etiam Instrumentum esse queat ? Dantur nim. Substantiæ & Accidentia, seu, ut cum Imperatore loquamur, Res Corporales & Incorporales; Instrumenta autem prædicamento Relationis accensuimus, *sup. cap. IV. §. 9. n. 86.* † Relatio autem ipsa accidens est. Minimum ergò Substantiæ videbuntur à functione Instrumentorum immunes : per principium vulgatissimum, atque in se aliàs immotum : Nihil simul esse & non esse, Substantia scil. & ejus oppositum Accidens, esse potest. Unde credo Alfenus etiam JCrus motus, Nihil animalis instrumenti esse opinatus est. *l. 12. §. 2. ff. de Instr. leg.* Longè rectius ea quæ solò continentur, Instrumenti fundi non esse, Cassius scribit; veluti Arundineta, Salicta, antè scil. quàm cæsa essent : quia Fundus fundi instrumentum esse non potest. *d. l. 12. §. 11.* † Enimverò Ut substantiam, Animal, & in specie Hominem Accidens haud esse, verum est; Ita accidit utique homini, v. g. Magistratum, Opificem, Uxoratum, Patrem, Famulum &c. esse, & sic respectùs varios suscipere, atque ob illos diversa nomina Statumque sortiri. Qua ratione vastator ille Orbis, Attila Hunnorum Rex, Flagellum DEI se jactavit. Quæ ratio sermonis nec ipsi adedò Spiritui Sancto, in ore Prophetæ *Isaia. cap. X. vers. 15.* displicuit, Sennacheribum Securim atque Serram nominantis. † Non ineptè igitur Paulus JCrus *Lib. XIII. responsorum,* Mancipia quæ post testamentum factum in fundum Sæjæ relictum à Testatore inducta, fundi colendi gratià in eodem fundo fuerint, Instrumentò fundi contineri respondit. *l. 19. pr. ff. de Instr. leg.* Atque imò Ulpianus *Lib. XX. ad Sabinum Alfenus,* nihil animalis instrumenti esse afferenti, in os contradicit,
- d. l. 12.*

d. l. 12. §. 2. eod. De rebus immobilibus, & instrumento instrumenti, *conf. sup. Cap. III. §. 9. n. 59. seq.*

§. 2.

Malè igitur Alfenus Hominem instrumentò contineri negavit: quando verum est, non quemlibet modò Mandatum ab alio suscipientem, *v. §. 5. l. Per qv. pers. nob. acq.* verum ipsos adèd Artifices absolutè consideratos, instrumento esse posse. Neratius enim instrumentò Balneariò legatò, etiam Balneatorem contineri respondit, teste Paulò Lib. IV. ad Sabinum in *l. 13. §. 1. de Instr. leg.* † Quorsum Mæcianus L. VII. Institutio-
 num dubio procul indendit, quando Instrumentò balneariò legatò, Dictum est, inquit, Balneatorem sic instrumentò contineri balneariò, quomodò instrumentò Fundi Saltuarium & Topiarios; & Instrumentò cauponiò Institorem: Cùm balnea sine Balneatoribus usum suum præbere non possint, *l. 17. §. 2. d. t.*
 † Continetur autem & Fornicator, *l. 14. eod.* Faber, quando instrumentò contineatur, *vid. l. 12. §. 5. d. t.* ubi & reliqui Artifices, qui familiæ rusticæ causâ comparati. Trebatius, amplius etiam Pistorem & Tonso-rem, qui familiæ rusticæ parati sunt, putat contineri: item Fabrum, & quæ sqq. *d. l. 12. §. 5. ibid.* † Et, quanquam Asinam molendinariam & Molam negat Neratius instrumentò fundi contineri, *l. 18. §. 2. d. t.* Et molas tamen & machinas, foenum, stipulas, Asinum machinarium & machinam frumentariam, (abstractivè loquendo, speciem) instrumenti esse, [Ulpianus] Lib. XX. ad Sabinum scripsit. *l. 12. §. 10. d. t. de Foffore, add. l. 18. §. 8. ibid. de Fullone l. 12. §. 6. eod. & passim de Aliis.*

§. 3.

Singula equidem instrumentorum corpora, quantum ad specierum species, eorumque figuras recensere, propter innumeram eorum multitudinem, atque inexplicabilem penè di-

292. veritatem, non impossibile modò foret nobis, Verùm parvò etiam ad scopum præsentem, quò usum juris ostendere sumsimus, foret emolumentò, forsan & Lectoris superaret patientiam. † Quantum tamen eorum apud bonos Autores, cum maximè in libris Juris nostri occurrit mentio : quantum denique ipso usu atque experienciâ observare licuit, simplici serie alphabeticâ, citra curiosam partitionem enumerabimus; ne, obscura ejusmodi diligentia tædium pariat. Ac ne vicissim cæcò planè ductu incedere videamur, Animantia seorsim censebimus, Inanimata tunc subjecturi.

S. 4.

293. Suntque rursus animalia seu Bruta, seu Homines: nec receptam esse Alpheni sententiam: Nihil animalis Instrumenti esse, *l. 12. §. 2. de Instr. leg.* suprâ ostendimus. Primò locò occurrunt AVES, dubiò procul illices Aucupum, *Loth-Bögel*: aut, si Paterfamilias pro commodiore usu loci colonias avium, ut ita loquar instituat, atque vel sic locum fructuosiore ergiebiger / nutzbarer / reddat. † Nec mirum, cum & Aves instrumento, exemplò APIUM contineri, Sabinus & Cassius putaverint. *l. 12. §. 13. de Instr. leg.* Si reditus etiam ex melle constat, alvei apesque continentur *l. 11. eod.* Eadem ratio est in Avibus, quæ in Insulis maritimis aluntur. *l. 12. ibid.* *Das auch durch dieß Mittel mehr Nahrung ins Land gezogen werde.* † Dum videl. vacant piscationibus, magna vis avium æquaticarum Gaviarum, Vanellorum, Milvorum, Meven / Rybizen / circumvolat, & seu emortualia vel intestina quæ Piscatores abjiciunt, captat, atque ob id in proximis nidulatur rupibus, ovaque parit; quæ talibus locis in vicem sunt gallinariorum: Sicut de Belgio suo Schookus *Lib. VII. cap. 14. p. 193.* & locis Sveciæ maritimis testantur Scriptores. Quis neget E ejusmodi aves illis pro instrumento esse, locis illis desertis & infrugiferis vel sic fruendi?

† ASI-

† ASINUS machinarius ein Mühl-Gesel/ instrumenti est. *l. 12. §. 10. de Instr. leg.* scil. molæ: non confestim tamen fundi: quare Asinam molendariam negabat Neratius instrumento contineri *l. 18. §. 2. d. 2.* 296.

§. 5.

BOVES Instrumentum fundi esse, seu arent seu pascantur, non dubitandum: *l. 4. de Instr. leg.* Priori casu tantò minus, quantò manifestius est, operas percios fieri. Nec minus tamen & posteriori; argumentò apium atque avium; ut jam modò dictum. Nam & Bubulus instrumentum fundi est, seu aret ipse, seu pascat solùm. *l. 18. §. 6. d. 2.* † Sed quid juris, si quis duos habens fundos, Boves in altero aluerit, ad alterum arandum ablegaverit quidem, sed cùm opus fecissent, in alterum reverterentur: Utrumque tum legaverit fundum cum instrumento: Utri ex his cedent boves? Labeo, Trebatius ei cessuros putant, ubi opus fecissent, non, ubi manere consuevissent. Cascellius contrà. Labeonis sententiam probat Javolenus *d. l. 4.* † Ulpianus circa ejusmodi administrationem forenses Bestallung von Hausaus/ distingvere videtur in *l. 12. §. 42. ibid.* ut Labeonis sententia procedat, si nudi hospitii & alturæ gratiâ alicubi commorentur: Cascellii, si ejus domus causâ parati sint, licet aliis quoque prædiis commodabantur. Ut videl. Destinatio attendatur. conf. *l. 58 §. 1. ibiq.* Gotofr. *milit. B. ff. Pro soc. l. 55. §. 7. de leg. 3.* † CABALLI qui sunt in Pistrinis, eorum sunt instrumentò. *l. 15. pr. de Instr. leg.* Sed quid de EQUITIO? ita dicendum videbatur, eadem ratione quâ & in Bobus & avibus, apibusq;. Et Paulus tamen respondit, Villæ Instrumentò neque fructus repositos, neque Equitium contineri. *l. 19. §. 1. eod.* Forfan sub eadem quâ sup. distinctione, si fructus fundi non in eo consistat. 297. 298. 299. 300.

301. CANIS animal quadrupes terrestre, (est enim & piscis-marinus & Astrum) instrumentum ad omne genus œconomix utilissimum; unde tot eorum genera, ut sit alius Catenarius, Villaticus, **Hauß- und Ketten-Hund**/ Pastoralis vel Pecuarius, **Schaff-Hund**/ vel ut sud nomine dicitur, **Schaf-Rüde**. † Venaticus, **Jagt-Hund**: & ejus species: Odorus, sive sagax, item vestigiator, ein **Spühr-Hund**/ **Stäuber**/ (unde explorare latebras alicujus, expiscari, einen **aufstäubern**/) oder auch ein **Wachtel-Hund**/ **Villofus**, ein **zotiger Wasser-Hund** / vulgo, **Budel-Hund**. Hi, si in agro venationes sunt, Instrumento fundi continentur. l. 12. §. 12. de Instr. leg. † Sunt deinde canes domestici vel Majores, Molossi, à Molossia, Epiri Regione dicti, de quibus multa Poetæ fabulantur, ut legere est ap. Jul. Polluc. *Lib. V. cap. 5.* vel Minores, **Röter** / Utrosque alere, cuius integrum, dum feris atque venationi sint innoxii: Unde majores fusti alligare, **Knütteln**/ **Bengeln**/ minoribus pedem alterum anteriorem alicubi præcidere oportet, sicut in Holsatia ac Dithmarsia observavi. † Minimi verò Catelli, **Jungfer- oder Schoß-Hündlein**/ instrumenta deliciarum sunt. Sed de genere & natura Canum vid. Plin. *Lib. X. cap. 63.* & Xenophon. *in opere de Venatione.*

§. 7.

305. Inter Artificum etiam instrumenta, & LANIONUM quidem nominatim, CANES sunt, **grosse Fleischers-Hunde**: quorum intuitu & occasione, tam Lanios invicem, quam cum aliis negotia eveniunt. Ibi quidem dum utili servi corrupti actione super cane abstracto invicem oriuntur litigia; siquidem pecora docti fuerint agere. Unde memini, sub quinque florenorum multa inhibitum, eines zu- oder eingehetzten
306. **Hund abzufangen oder an sich zu gewöhnen.** † Hic autem dum

dum varia, ex deductione illorum ad macellum, eveniunt inconvenientia. Unde prohibitum: Sollen ihre Hunde nicht mit in die Fleisch-Bank bringen: quod repetitum § 4. Febr. 1676. Item Weil Klage einkommen / daß die Hunde so wol in der Bank als uffm Markt / durch beissen ein groß Unwesen verführen / fast die Buden einwürffen / daß sich die Leute scheueten in die Bank zugehen / Als ist bey 1. Reichsthaler Straffe verbohten / die Hunde uffm Markt oder in die Bank mit zunehmen / 30. Septembr. 1678. † Sed, cum Laniorum quisque subtrahere se conaretur, negando Sum fuisse, allegandoque ignorantiam Cujatis esset: denud repetitum interdictum cum apposito: Da sich eines Hundes niemand anmassen wolte / dem Schinder solchen auszufangen solt erlaubt werden. § 6. Decembr. 1678. Aliud insuper circa canes notandum, quantum ad eorum usum, exercitium & instigationem: Haberi id munus virile, atque suo officio peculiare, quod non nisi Boëtho artis committendum sit, ut ne Magistro id liceat per ancillam expedire: de quo *infra* à suo loco.

307.

§. 8.

Hominum, aut Ministerium est, aut Artificium. Nam, & ARTIFICES, absolutè consideratos instrumentò esse posse, constat ex l. 13. §. 1. l. 17. §. 1. l. 18. §. 1. de Instr. leg. In tantum, ut Magister suæ officinæ instrumentum esse, atque instrumentis artis suæ contineri queat. † Ut AUCEPS l. 12. §. 13. BALNEATOR. d. l. 13. §. 1. l. 17. §. 2. eod. FABRUM, MOLITOREM, ac plures alios, utriusque sexûs conjungit Ulpianus, in l. 12. §. 5. d. 1. Coquam sc. Lanificas, Villicam & sim. Sed & PISCATORES instrumentò piscatoriò contineri, verius est, Macianò autore, in l. 17. §. 1. d. 1. PISTOR, TONSOR inter cœteros jam extant in d. l. 12. §. 5. † Cœterorum aut nudum MINISTERIUM est, quales sunt Atrienses, Hostiarius, Mulio, Pastores, Putatores, Scopia-

308.

309.

310.

311. Scoparius, Servus: aut FUNCTIO seu officium, Cellarii, Diætarii, Institoris, Saltuarii & sim. † Nam, quibusdam in regionibus accedunt instrumento, si villa cultior est, nachdem es eine starke Haushaltung/und der Hoffwohl besetzt ist/ veluti ATRIENSES Scoparii; Si etiam viridarii sunt, Topiarii; si fundus Saltus pastionesque habet, greges pecorum, Pastores, Saltuarii.
312. l. 8. §. f. de Instr. leg. † CELLARIUM quoque, id est, idèd præpositum, ut rationes salva sint, instrumenti esse constat. l. 12. §. 9. eod. DIÆTARIUS à diætâ h. e. coenaculo, cubiculo, in quo versatur, ætate ad umbram, hieme ad solem, v. l. 13. §. 7. §. ff. de Usufr. l. 13. §. 1. de leg. 1. ἀπὸ τῆς διαίτης vivo, commoror, ein Gemach/ Zimmer/ unde Diætarius, quasi Cammer-Diener/ Domui tantum deserviens, instrumentò continetur. l. 12. §. 42. de Instr. leg.

§. 9.

313. SALTUARIUM autem Labeo quidem putat eum demum contineri, qui fructuum servandorum gratiâ paratus sit: Eum non, qui Finiam custodiendorum causâ: Sed Neratius etiam hunc. Et hoc jure uti Nos, ait Ulpianus, Lib. 20. ad Sabinum, ut omnes Saltuarii contineantur. l. 12. §. 4. eod. HOSTIARIUM autem, inquit Papinianus, domui tantum deservientes continebuntur. l. 12. §. 42. d. t. † Tabernæ cauponæ Instrumentò legatò, etiam INSTITORES contineri Neratius existimat. Quod Paulus Librò quartò ad Sabinum notat, atque ad Negotiationem restringit; sic, ut Cauponæ tum demum, cum negotiationis nomen sit, etiam Institores contineantur. l. 13. pr. ibid. Id quod hætenus approbat Mæcianus Lib. septimò Institutionum, ut ad alios quoque Artifices extendat & applicet, in
315. l. 17. §. 2. eod. † MULIONEM instrumenti esse, nec minus OSTIARIUM, constat. l. 12. §. 9. eod. Utrum hic idem sit cum Hostiario? §. 42. ibid. penè affimaverim; Ex eo, quòd litera H

Italī aspiratio magis quàm litera sit, atque non rarò planè omit-
titur. Unde & in Pandectis Florentinis ibi omīssam observa-
mus, ubi ex usu communi addi solet. Sic Odie, pro hodie.
l. 2. ff. de Prævarie. Umor pro Humor quondam legebatur, in
l. 57. ff. Loc. & Aenum pro Ahenum in l. 19. §. 2. ff. Locat. etiam-
num extat. † Unde disputari solet, Litera H in verbo Posthu-
mus an necessaria? vid. H. Rennem, *vol. 1. Diss. 1. tb. 19. lit. A.*
not. & Gotofredus in l. 3. §. 1. ff. de Injust. rupt. PUTATORES
qui fundi causâ habentur, ejus Instrumentum sunt. *l. 18. §. 7. ff. de*
Instr. leg. §. 10.

316.

Quantum ad SERVOS, Paulum cum Ulpiano committit
Gotofredus, tanquam prior Ille in *l. 12. §. 8. in f.* affirmet Eos
instrumentò contineri; Hic contrà in *l. 19. in fin.* neget. Nulla
tamen supererit pugna, consideranti, quòd Ulpianus instituat
comparationem inter PECORA, quæ aliquâ anni parte, putâ tem-
pore hybernò in fundo pascuntur, sed alterâ parte sc. æstivâ, his
pabulum in compascuis conducitur: † Qualis alternatio ho-
dienum in Hollatia quantum ad tractûs aridos & compascuos,
Geest- und Marsch-Länder / observatur: Unde telonio Du-
cis Gottorpiensis, quâ transeundum est, non exiguum accedit in-
crementum: notante historiâ illarum Provinciarum: & SER-
VOS per quos ager aliquâ parte anni colitur, aliquâ parte in mer-
cedem mittuntur: Ut servant illi, qui famuligium suum ablegant
in messem, *in der Erndte uff den Schnitt schiffen/ umb den*
Zehend zuschneiden. † Quam alternationem Ulpianus, haud
impedimento esse ait, illi eorum statui quò instrumentò conti-
nentur. Cui neutiquàm obloquitur Paulus, longè aliter distin-
gens, atque ad eò aliam *dubitandi rationem* propositam habens:
Utrum videl. Servus arte fabricâ instructus, mercedem annu-
am præstet Domino; ut sit quasi conductor operum, ac vivat
tanquam Incola loci in fundo: † *An Fide dominicâ ministret,*

317.

318.

319.

320.

uff des Herrn Gefahr und Unkosten / ut Dominus operas conduxerit, in iisque tanquàm suis utatur operà servi : ut *priori casu servus instrumentò villæ non contineatur. l. 19. inf. de Instr. leg.* Id quod Ulpiano non foret adversum : *posteriori utique contineri, Scavola quoque refondit. l. 18. §. 4. l. 20. §. 1. eod.*

Appendix ad cap. VI.

SPECIFICATIO, Was Johann Franz Griendl von Ach auf Wancshausen / Mathematicus und Opticus in Nürnberg / von Optischen Raritäten pfleget zu machen / und ist folgendes.

1. Fern-Perspectiv, von 10. 20. 30. 40. 50. und 60. Schuh lang / damit man auff viel Meil Wegs gangz deutlich sehen kan. Und diese haben sonderbahren Gebrauch / auch in Vestungen / in die Ferne zu recognosciren / per 20. 30. 40. 50. 60. bisz 100. Reichsthaler.

2. Fern-Perspectiv, von 3. 4. 6. 8. Schuh / damit man auff etliche Meil Wegs wol sehen kan / per 2. 4. 6. 12. bisz 15. Reichsthaler.

3. Stern-Perspectiv, die eigentlich für die Planeten / und derer maculas, als des Monds / Sonnen / Jovis, Veneris, &c. zu observiren gehörig / und für andere Sternen mehr : damit man unzählbar viel Sternen siehet / die man sonst nicht sehen kan / als v. g. wenn man die Plejades mit blossen Augen ansiehet / siehet man ungefehr 5. (oder 7.) Stern / hingegen durch meine Stern- Gläser kan man wol 50. Stern zehlen von unterschiedlicher Grösse : In dextro pede Orionis findet man zween Stern mit einem hellem Glanz umgeben / wie zwo Sonnen / dergleichen im ganzen Firmament nicht zu finden sind / zu geschweigen / wenn man das ganze Sidus betrachtet / wo nur ein Stern zu sehen scheint / findet man vier und fünff bey einander. Der Jupiter ist nicht

nicht Kugel-rund / sondern eckigt / voller grossen maculis, und hat gleichsam eine Oval-figur. Desmonds macula finden sich weit anders / als bisshero die Autores in Kupffer-Bildern haben lassen ausgehen / per 20. bisß 30. Reichsthal.

4. Allerhand kleine Perspectiv, auch die nur eines kleinen Fingers groß / oder noch kleiner sind / wie man sie verlanget / insonderheit / die gar viel einfassen / und / was man sehen will / gleich finden kan. Und alle diese meine Perspectiv, groß oder klein / kan man zu allen Gesichtern / jung oder alt / richten : auch denen / die gar ein blödes Gesicht haben / per 1. bisß 2. Reichsthaler.

5. Perspectiv, dadurch man mit zweyen Augen zugleich sehen kan. Diese fassen viel ein / und præsentiren alles / wie ein Spiegel / aufrecht / per 36. Reichsthaler.

6. Perspectiv, die überaus viel einfassen : Man kan zugleich auff einmahl eine Stadt / oder Armada zu Wasser und Land / übersehen / sambt allen actionibus, per 12. Reichsthaler.

7. Perspectiv, daß zugleich etliche Personen dadurch sehen können / per 50. Reichsthaler.

8. Perspectiv, damit man alles umbkehret / und die Leut auff den Köpffen gehen siehet / per 12. Reichsthaler.

9. Perspectiv, damit man / was rechts / lincks siehet / und eine Person umb und umb kehren kan / per 12. Reichsthaler.

10. Perspectiv, damit man in einem Zimmer / auff einem Sessel sitzend / oder Bette liegend / alles / was vor der Haußthür / auf dem Platz / überzweg der Gassen / oben auf dem Dach / ja umb und umb alles sehen kan / per 12. Reichsthaler.

I I. Polemoscopia, das sind Kriegs-Perspectiv, haben

sonderlichen Gebrauch in belägerten Vestungen / damit man vor dem Ball / ohn allem Schaden / den Feind in dem Graben arbeiten siehet / per 24. Reichsthaler.

12. Microscopia, das sind Berggroß- Gläser / die ein Corpus über tausendmahl tausend verwunderlich vergrößern. Sie präsentiren eine Lauß / einen Floh / 16. Zoll lang / ein kleines Sand- Körnlein / wie Kieselstein / den Niederländischen zarten Flor / wie ein groß eisernes Gütter / die Käsmülben / wie grosse weisse Roß- Käfer / und dergleichen : So viel man Sachen darhinder siehet / so viel siehet man Wunder. Insonderheit sind sie auch dienlich / die maculas der Edelgestein / Betttschafft- Ring damit zu erkennen. Sie präsentiren grösser / als die Englischen / und fassen vielmahl mehr vom Zirkel ein : Und diese sind dreyerley Sorten / per 6. bis 12. Reichsthaler.

13. Microscopia, die allerhand kleine Frücht / Blumen / und andere curiola, über die massen verwunderlich groß den Augen vorstellen. Sie präsentiren die vier Zeiten des Jahrs / Berg / Schlösser / wilde Thier / lächerliche Posturen / Masqueraten / Jägerenen / und dergleichen / per 1. Reichsthaler. &c. quæ supra omiffa hîc volumus supplere.

CAP. VIII.

Inventarium est Instrumentorum.

C O N S P E C T U S.

Cætera instrumenta sunt Acetum. n. 321. Acus. 322. Abenum 324. Alvei. 326. Ama. 327. Amphora. 328. Amuffis, Amylon. 329. Anchora. 330. Ancones. Antenna. Apes. 331. Apotheca. 332. Aqua. 335. Aratrum. 337. Arpagones. 338. Ascia. 340. Atramen-

rum. 342. *Ballista.* 344. *Bidens.* 345. *Caccabus.*
 346. *Calamistrum.* 347. *Calcar.* 348. *Cœlum.* 349. *Cancellus,*
Capsella. 350. *Carbones, coctiles* 351. *Et fossiles.* 353. *Car-*
dius. 355. *Carrus.* 356. *Catadromus, propriè* 357. *an figuratè*
accipias. 358. *Cataplasmata.* 362. *Cauteria.* 363. *Centones.* 367.
Cera. 371. *Chrysocolla.* 373. *Cilicia vela.* 376. *Circi-*
nus. 377. *Coclea.* 378. *Coclear.* 384. *Cocula.* 385. *Collyria.*
 386. *Colores.* 387. *Concha.* 388. *Contus.* 389. *Corbis.* 390. *Cor-*
nua. 392. *Creta.* 393. *Cribrum.* 394. *Cucuma.* 396. *Craticula.* 396.
Cucurbitula. 397. *Culter, varii generis, ab usu* 398. *Et fi-*
gura. 405. *Cupa.* 412. *Decempeda.* 414. *Dolabra, num recti-*
us reddatur Hobel / 415. *an eine Uxt?* 417. *explicatur.* 420.
Dolia, 422. *quatenus hic tractantur.* 424. *Dolon.* 426. *Em-*
plastrum. 427. *Ferramenta.* 428. *Ferrumen.* 432.
Fistula. 434. *Flagellum* 435. *Fœnum.* 436. *Folles.* 437. *For-*
ceps. 440. *Forfex, Forpex.* 443. *Forma.* 444. *Instrumentum*
fusorium, 445. *Plasticum,* 446. *Oeconomicum,* 447. *Sutorum,*
 449. *Et Architectorum.* 450. *Fornax,* 453. *Domandi,* 455. *Ex-*
trahendi. 457. *Calefaciendi.* 459. *Fornicarius rectius dica-*
tur, an Fornacarius. 462. *Frenum.* 463. *Fulcimenta.* 464.
Gladius. 465. *Gluten.* 469. *Grus.* 473. *Hama.* 474. *Harpago.* 474.
Harpedone. 476. *Hautorium.* 477. *Helcium.* 478. *Horologi-*
um. 479. *Ignis,* 480. *cujus nutrimentum Ligna.* 482. *Incus,*
 484. *Indigo.* 485. *Isatis.* 486. *Libella.* 489. *Libra,* 492. *cujus*
Species, 494. *Partes.* 498. *Lignum,* 499. *cujus vocis potestas.*
 500. *Ligo.* 504. *Lima.* 506. *Linea.* 507. *Machina.* 509. *Maetra.*
 513. *Malleus.* 514. *Maltha.* 516. *Mappa.* 519. *Marculus.* 522. *Mar-*
ra. 523. *Mensa.* 524. *Meta.* 526. *Modius,* 527. *quò num Et fun-*
dos metiamur? 528. *Mortarium.* 531. *Mustricula.* 532. *Navis.*
 534. *Norma.* 535. *Palus.* 536. *Patina.* 537. *Pe-*
ctus, 538. *instrumentum Textorium,* 539. *varii generis.* 542.

& Rusticum. 544. Peniculus, 545. instrumentum Pictorium, 546. & absterforium; varii pariter generis. 547. Perpendiculum. 551. Pertica. 552. Plaga. 555. Plaustrum. 557. Pollinari-um. 559. Pondera. 560. Pralum, 566. totius nomen, 567. an partis? 570. Proplastice. Prothyrum. 573. Pugillares. Quali. 574. Rastri. 577. Radula. 578. Ralla. 580. Regula. 581. Remni. 582. Retia. 584. Rota. 586. Rubia. 587. Rudentes. 589. Runcina, Serra. 593. Sagitta, Salicetum. 596. Sarcocolla. 597. Sarculus. 598. Scala. 599. Scalprum. 601. Scapha, 603. num sit majoris navis instrumentum? 606. Scopæ. 610. Securis. 612. Serra. 613. Siphon. 615. Spata. 617. Spongiæ. Stipule. 618. Stylus. 619. Tegula. 620. Terebra. 621, Textoria instrumenta, 622. peculiare eosque plures occupant opifices. 623. Torcular. 625. Tornus. 626. Trochlea. 627. Trulla. 628. Trutina. 629. Tuba. 630. Tudes, Tudicula. 631. Vasa. 632. Vectis. 633. Vehiculum. 634. Vela. 635. Artemon. 638. patitur controversam statum, 640. distinctione conciliatam. 641.

§. I.

321. **I**Nanimata simplici pertexemus filo: atque reperimus primò locò ACETUM, quod extingvendi incendii causâ paratur, domùs instrumentum fuisse *l. 12. §. 18. b. n. t.* Duplex nim. habere solebant: Alterum quod esui non esset; Alterum quod seu Esui serviebat, ut in lactuca; atque id cedebat penori. *l. 3. §. 5. ff. de Pen. leg.* seu Potui, & habebatur in vino. *l. 9. pr. vers. Item acetum*
322. & §. 1. ff. de Trit. leg. † ACUS exigua res ad spectu, pluribus est instrumentò; non vulgo modò, verùm etiam Artificibus. Unde est (1) Acus Comatoria, qua Ornatrices utebantur ad discernendos capillos; græcè *καλαμῖς*, olim ex arundine facta, quibus mulieres cincinnos & velamenta capitis firmabant: quod nunc aureis aut argenteis fit. Calamistrum eine *Muffez-Nadel/Sil,*

Silberne Nessel-Nadel/Discerniculum, eine Haar-Nadel. Chirurgi ergò, & qui comas struunt ad scitias & fucaras, utuntur eâ pro cincinnis conlandis, ein Kräusel-Eisen. (2) *Acus pictoria*, phrygia, Semiramea, Assyria, Babilonia; quâ pingunt Phrygiones, die Seiden- oder Gold-Sticker / eine Stiff-Nadel. (3) *Textoria*, quâ utuntur in texendis, seu retibus seu tibialibus, eine Striff-Nadel. (4) *Vulgaris*, seu *Acicula*; & hæc quoque duplicis usûs: *Nendi*: quâ & fœminæ Netrices, & aliqui Artifices, Sartores, Pelliones, Marsupiarîi utuntur, Neh-Nadeln; & *affigendi*, *Steff-Nadeln*/ *Spennelln*. (5) Denique *Cocinatoria*. *Spiff-Nadeln*.

323.

§. 2.

AHENUM instrumentum Culinarium supra focum pendulum, plerumque cupreum est, aquæ potissimum calefaciendæ, quâ inter cœnandum utebantur quondam: atque etiamnum Chineses non nisi calidum bibunt, aut sorbent magis; teste Niehoff *Itinerar. Sinensi fol. 57. b.* Sæpenumerò capitur pro amplissimo vase in quo tingitur purpura: ein Farbe-Kessel: nec impedit. Coquendæ cerevisiæ aut sali adhiberi, *Brau- und Salz-Pfannen*. † De quibus notandum, si affixa fuerint muro, eingemauret / ad fundum pertinere, atque Successoris Feudi esse. *Carpz. p. 3. C. XXXI. d. 6.* sin separatum sit, Geradæ est, atque unâ cum aheno lavandi, ad Viduam & successores allodiales pertinebit. In quo posteriori tamen discrimen adfixi aut soluti haud attenditur. *Carpz. p. 2. C. XIV. d. 35.* Addas & fundi Dominum-locatorem, Conductori aenum in quo olea aquâ calidâ lavatur, ut cœtera vasa olearia, præstare oportere *l. 19. §. 2. ff. Loc.*

324.

325.

§. 3.

ALVEI apesque *Bien-Stöcke* / fundi instrumentò continentur, cum reditus constat ex melle. *l. 10. ff. de Instr. leg. Recepta-*

326.

327. ceptaculum enim quoddam sunt apium, sine quo habitare illi non possunt; Necessè autem est ei rei cedi, sine qua esse non potest. *l. 23. §. 3. ff. de R. V. † AMÆ l. 18. §. 21. de Instr. leg.* Instrumentum haustorium ac fusorium, plerumque coriaceum, ein Feuer-Eimer. Ab eo diversum quid sunt, & non sine aspiratione scribendum legendumque HAME, §. 18. eod. Contri uncinati, instrumentum œconomicum, compescendis & disturbandis incendiis institutum, ein Feuer-Hake: cum quibus Præfectus Vigilum coërrare per totam debebat noctem. *l. 3. §. 3. ff. de Off. Præf. Vig.* † AMPHORA absolutè & in se, certum vasorum genus anatum, mit zweyen Griffen / Henkeln oder Hand-Haben / vino asservando inprimis accommodatum. ein Zuber. Sed & adhibitum ad res alias mensurandas, dixeris einem Ohm-Kessel / seu potius erat genus mensuræ, seu certa quantitas liquidorum, capiens Congios octo, h. e. quadraginta octo sextarios. v. g. eine Ohm. † AMUSSIM in Libella invenies. AMYLON, græcâ ratione dictum, quod & extra molam conficiatur; germanicè quoque *Umslung* dicitur, *Krafft-Mehl / Stärfe / Stiefels /* Saxonibus, & *Umentam*: Instrumentum Lotricum, glutinandis linteis subtilioribus, colore cœruleo infectum. Hujus opificii Exercitores plurimi in Wormer, celebri Noort-Hollandiæ pago notari solent: qui etiam, quò majorem questum faciant, farinam tritici in hunc usum converterere solent. *Mart. Schook. Belg. fœder. Lib. VII. cap. 9. p. 181.*
- §. 4.
330. ANCHORA Instrumentum nauticum est, ferreum, Tyrhenorum inventum, quò naves retinentur: Speciebus & Quantitate differens: Maxima, in qua extremum quærunt præsidium; Sacra anchora dicitur, *Pflicht-Anker* / sic ut in proverbium abierit. Inde Anchoram solvere, mittere, *auswerffen / fallen lassen*; dicitur proverbialiter, pro Subsistere, quiescere, für *Anker*

Anfer liegen/ Contrà, Tollere, lichten/ pro Moliri discessum:
 ac, si præ nimia festinatione fieri nequeat, Præcidere, **Das An-**
fer-Tow kappen. † ANCONES in tabernis, Loci mage quàm 331
 instrumenti. *l. 17. pr. de Instr. leg.* Sed ANCONISCI Instru-
 menta tortorum. ANTENNA instrumentum nauticum, li-
 gneum, quò vela malo affiguntur atque appenduntur. **Die**
Seegel-Stangen/ Dædali inventum. APES instrumentò
 continentur; modò, quo & Alvei. *l. 12. §. 13. de Instr. leg.*

§. 5.

APOTHECA usu hodiernò Taberna & officina Pharma- 332
 copœorum est; Olim quodlibet reconditorium, v. g. Vini, seu
 cella vinaria. *l. 11. §. 3. ff. Loc. l. 21. §. 6. de Furt. l. 1. C. de V. S. O-*
lei. Columella L. 1. rei rust. cap. 6. Librorum. l. 12. §. 34. ff. de
Instr. leg. Quæ, An Bibliotheca sit, eine **Librerey?** quæritur,
 † Sanè Bibliotheca quandoque Locum significat, ædificium, 333
 conclave in quo libri collocati sunt, **die Bibliothek /** aliquando
 Libros ipsos, seu universitatem ac corpus integrum; ut si dicas **Le-**
gasse quem suam alicui bibliothecam, h. e. rem librariam; ali-
 quando **Armaria & Repositoria**, quæ plerique bibliothecas ap-
 pellant. *l. 52. §. 7. ff. de leg. 3.* **Bücher = Bret / Pulte / oder**
Pulpet. Patet itaque differre. † Atque adèb Instruò fun- 334
 dò legatò, & bibliothecam, (armaria) & libros, qui sc. illic erunt,
 ut, quatenus venisset, uteretur, **Im Fall er dort hin kam / und**
sich eine Zeit da uffhielt / zugebrauchen / contineri legatò con-
 stat: Essent enim aliquid pertinens fundi. Sed si quasi Apo-
 thecà librorum utebatur, eine **völlige Bibliothek /** contrà di-
 cendum; ut sc. sit corpus peculiare. *l. 12. §. 34. de Instr. leg.* Pla-
 nè ut Apotheca vini & Cella vinaria differunt; ut *Apotheca* sit
 majus reconditorium, **der grosse Vorraths-Keller.** *Cella,*
 minus; ad usum quotidianum: ne frequenti accessu aër intro-
 mittatur. **Die Lustt hinein schlage und matt werde,**

§. 6.

335. AQUA equidem ut elementum, Materia est, ex qua Opifices aliquas species producere possunt; sed ad multas concurrunt tanquam instrumentum humectandi, lavandi, purgandi, emolliendi, volvendi atque agitandi, Rotas videl. molendinorum omnis generis. Extingvendi item, non incendia modò domorum, verùm & prunarum, seu carbonum candentium. Ut est aqua Fabrorum ferraria, Lösch Wasser in den Schmiede: Es sen. † Dantur & aquæ artificiales, & medicatæ, innumeris speciebus, inprimis chrysulca Scheide-Wasser / vulgò Aquafortis; cujus vi aurum à quocunque metallo deduci scribit Alcianus Lib. 3. Parerg. cap. 11. Cujus defectu Antiquos communionem materiaram confusarum admittere oportuit. §. 27. I. de R.
336. D. † ARATRUM instrumentum est œconomicum, culturæ agrorum utile, fructuum quærendorum causâ l. 8. pr. ff. de Instr. leg. à Bige inventum. ARMAMENTA: non peculiare species Instrumenti, sed generale nomen, universis competens; aut potius integram aliquam certi generis universitatem seu corpus significans; sicut Cyzicus urbs Insulæ ejusdem nominis, tribus amamentariis incluta fuit, quorum aliud Armorum, aliud Instrumentorum, aliud Frumenti erat receptaculum. Nam & Navalis apparatus, funes, vela, remi & alia ejusmodi: Plinius etiam Vinitorum instrumenta, Armamenta vocat.

§. 7.

338. ARPAGONAS, Canales & Amas Ulpianus conjunxit. Lib. XX. ad Sabinum, atque instrumentò domus contineri dixit l. 12. §. 21. ff. de Instr. leg. Equidem diversa eo nomine insigniuntur instrumenta, & (1) quidem instrumentum nauticum militare, ferreum, in sine aduncum, quò in navalibus præliis naves apprehenduntur, & tanquam in continenti coguntur dimicare. Schiff-Hafen / Actum ipsum vocant das ändern. † (2) In-

† (2) Instrumentum *opificiarium* victorium ferreum, quò vasa 339.
vinaria constringuntur, ut commodius inducantur circi: quod
à nonnullis Canis vocatur. *Reiff. Zange.* (3) Instrumentum
œconomicum pluribus uncis munitum, quò vasa & alia plura
quæ in flumen aut puteum deciderunt, extrahuntur: cujus In-
ventor teste Plinio *Lib. VII. cap. 56.* Anacharsis Philosophus ex-
ticit: atque in hoc postremo sensu *d. l. 12. §. 21.* accipi videtur,
ein Brunn: Hafen.

§. 8.

ASCIA Instrumentum Fabri lignarii, quò fabricæ mate- 340.
riæ dolantur: quasi ab ascindendo, vom Behauen. Dædali
inventum: ut qui fabricam materiarum, h. e. lignariam primus
invenit. Unde Ascio, exasciare außhauen / außzimmern.

Cujus deminutivum est ASCIOLA: Nam ut Serræ & cœterorum
instrumentorum fabrilium diversæ formæ, ita & quantitas pro
usu diverso. † Sic alia dicitur Pertusoria, eine Stich: Art / Trans- 341.
versa, Zwerch: Art / alia ordinaria, Dolabra in specie, eine Zim-
mer: Art. Nim Græci Ligna cruda dicunt ξύλα τεγγυλα,
cùm ars fabrilis manum nondum admovent: à verbo τεγγυλα,
teres; qualis cylindrus, germanicè Rundholz / wie es lediglich
im Walde gefället und nieder gehauen ist.

Huic opponitur
παρακλινηθεία immutata, zugehauen / quadrata facta, quasi zu
Lager gehauen / zugerichtet / ut requiescat, neque ictui cedat
& operantem frustretur. † ATRAMENTUM instrumentum 342.
tinctorium, partim Chartæ partim Corii est: Aliud enim Li-
brarium est, seu *scriptorium*, quò Librarii in describendis libris
utuntur, Dinte. Aliud quod Coriarii pellibus inficiendis usur-
pant: græcè *χάλλανθρον* quasi Flos æris; corpus metallicum: id-
que duplex, *Fossile & Factitium.* Vulgò Vitriol, quòd in mo-
rem vitri pellucidum sit, Atramentum *Sutorium*, quia ex eo a-
quâ dissolutò corium denigratur, Schuster: Schwärze. vid.

- Plin. *Lib. XXXIV. cap. 12. 22.* Ad forum inde tractum proverbium: Atramentò sutoriò absolutum esse: h.e. corruptelâ Judicum, apud Ciceronem *Lib. Epist. IX. ad Patum.* quo de conf. Hadr.
343. Turneb. *Lib. VI. advers. cap. 1.* † Est & piscis, Loligo, item Sepia nomine, *Blaf-Fisch / Dünten-Fisch* dictus, atrum cruorem, dum insidias sibi strui animadvertit, emittens, instar atramenti, quo aquam infuscat ac se abscondit. quo de vid. Plin. *Lib. IX. cap. 29.*

§. 9.

344. BALLISTA Instrumentum bellicum est, duplicis generis, Majus, machina quæ Saxa jactat: Minor quæ Sagittas: quam Phœnicas invenisse Plin. *Lib. VII. cap. 56. scribit.* Quanquam alii Saturnum à Jove pulsum & in Græciam profugum, ballistarum usum docuisse tradant. BALNEA Instrumenta sunt medica, fornaces videl. atq; Clibani ut sic dicam, quibus diversa medicamenta coquunt & destillant, Unde Balneum Mariæ & sim.
345. Brenn helm/Destillir-Defen. † BIDENTES Instrumentum sunt rusticum, agriculturæ aptum, quod duos dentes habet ferreos *eine Haffe / Karst / Mist-Haffe.* l. 8. pr. ff. de Instr. leg. BOLIS Instrumentum nauticum, inveniendæ altitudinis sive profunditatis maris, appensò ad lineam plumbò seu etiam ferrò excogitatum, *der Bleywurff / Belgis Lood:* quo de *Act. XXVII. 28. verb.* qui & immittentes bolidem, invenerunt passus viginti; & pusillum inde separati, invenerunt passus quindecim.

§. 10.

346. CACCABUS Instrumentum culinare seu coquinatorium, idque vas seu olla grandior, in qua pulmentarium coquitur. *Ein feiner räumlicher Topff zum Zugemüse.* A græco *κἀκκαβος*: Latini tamen alterum κ plerumque omittunt. *Distat ab Aheno, cum tractandi modò quod non statuitur, sed appenditur ad uncum focarium, den Ketelhafen.* d. 1. 18. §. 3. de Instr.

Instr. leg. tum materia, quod non ex argilla modò, aut ære, sed argento quoque fuerit. *l. 19. §. 12. ff. de Aur. & arg. leg. †* CA- 347.

LAMISTRUM Instrumentum est ornatorium, Chirurgis familiare & Comatoribus, quò in cinere calefactò capilli crispantur, ein Kräusel-Eisen / unde Crinis calamistratus, auffgepufft Haar / Sed CALAMUS instrumentum scriptorium est, quondam ex arundine; nunc penna sunt anserina, † CALCAR 348.

instrumentum est equestre, calcibus aptari solitum, stimulo ferreus ad equos instigandos instimulandos, ein Sporn: unde Subdere calcar equo, dem Pferd die Sporn (zu fühlen: per enallagen) geben / zwischen die Sporn nehmen. Peculiare insuper ornamentum equestre, quò dignitatem Equitum auratorum adepti insigniuntur, ac vicissim demortuorum loculis imponuntur. Unde notes Clericos non decere: certè Calcaribus deauratis uti non debent. *c. Clerici officia. 15. de vit. & bon. Cler.*

† COELUM, instrumentum quò quidpiam coelatur: *γλυπτικήον* 349.
Plin. *Lib. XXXIII.* quò utuntur Argentarii dum vasa sculpunt; aut quò Sculptores aut Statuarii utuntur, in ligneis aut lapideis simulachris scalpendis. Hinc Quintilianus *Lib. 11.* Coelator coelum desiderat, & Pictor penicilla. Jedweder sucht was ihm zukömmet und anständig ist. Ein Grab- und Schröt-Eisen / Aussticher / Grab-Meißel. Unde istud Coelò fabricata Myronis: pro eleganter elaborato.

§. 11.

CANCELLUS instrumentum domesticum ligneum est, 350.
quod ex assulis per modica intervalla transversim, instar retis invicem annexis constructum, ad defensionem fenestrarum, vel ad promiscuum aditum præcludendum foribus, impositum habere solent: al. Clathrum. *l. 9. §. 1. ff. quod vi aut cl.* Quamquam frequentius nomen èfferatur plurali. *l. 41. §. 10. de leg. 1.* Contineri autem instrumentò domùs, ex *l. 12. §. 26. de Instr. leg.* vide-

re est. CAPSELLÆ instrumenta sunt domestica reconditoria, in quibus fructus componuntur. *l. 12. §. 1. d. t.* Obst eingelegt/it.

§. 12.

351.

CARBONES instrumentum Culinarium sunt, v. *l. 3. §. 9. ff. de Pen. leg.* Opificiarium: De quibus conf. Klok. de Ærar. *l. 2. cap. II. n. 16. seqq.* Suntq; duum generum: *Nativi & Factitii*: Pōstēriores hi è ligno, nulli alioquin usui futuro, & quod à cæteris cernitur, von iederman ausgeschürt / coquantur. Ut adeò sylvarum vel tenuis hac non exiguus sit usus: conf. Bornit. de Sufficient: Tr. 2. cap. XXIX p. 110 de Opificiis ex ligno præparatoriis, secandi asseres, Bret oder Dielen schneiden / carbones coquendi, Kohlen brennen / Picem radendi, Pechschar.

352.

ren. *add. Plin. XIV. 21. §. l. 107. ff. de V. S. †* Dum sarmenta, superamenta, stirpes, radices, & quidquid in strues commodè jungi se non patitur, sich zu Claffter-Scheid nicht fügen wil / in acervum caminatur, wird in Meiler gebracht / accenditur atque in carbones redigitur. De quorum natura & incorruptibilitate aliquid habet Coel. Rhodig. *Lib. X. antiq. lect. cap. 10. circa f.* Unde discrimen ab usu sumi potest, vel Igni fovendo vel *finibus* regundis adhiberi ac terminales esse. Sed de eorundem præ-

353.

bitione & subvectione Tabor. *de Armis. cap. 1. §. 16. in f. †* Prioris generis *fossiles* sunt, eorumque Magna Britannia ingentem fert copiam. In Episcopatu Dunelmenſi Dürham / Angliæ, superant Incolarum usum, ut Exteris communicare valeant. In ericetis Fißæ, ditionis Scotiæ, auff der Heyden / in tanta efodiuntur abundantia, ut aliis magnam eorum vim dividant: Plura loca, in re per se nota, super sedemus laudare: testabuntur Hiberni, quando Dublinenses subinde carbonibus Anglicis fossilibus utuntur, nec non Germani, qui suo quoque usui asportant.

354.

† Sed neque illa Illorum omninò expers est, referente Zeilerō

in descriptione Circulorum, in quos ea distributa est: Lauensteinii Ducatus Brunsvico-Calembergici loco, fodinam eorum esse Stein-Kohlen Bergkwerck zum Lauenstein im Calenbergischen. Atque constat ex *l. 6. ff. de Jur. immun.* Jam olim carbones cœdere ac torrere solitos fuisse. conf. *Plin. Lib. XVI. cap. 6.* quod utique exaudies de carbonibus fossilibus, circa quos occupantur non Kohlen-Brenner / sed Kohlen-Gräber. An E. Metallariis accensendi? Ob Steinkohlen unter das Metall zu rechnen? Wehner. in *Consil. Francon. LXXXIX.* Utrum Regalibus annumerandi? vid. *Besold. 2. Pol. IV. n. 39. vers. 1.*

§. 13.

CARDUUS, lolium de cœtero, & inter Zizania; Fullonibus tamen pro instrumento necessario servit: inde carduus fullonum, *Dipsacus Karten/Weber-Karten/* germanicè quoque dictus, so die Tuchmacher brauchen zum Kardäschchen: de cujus usu, jam *Plinius scripsit Lib. XX. cap. 21. & Lib. XXI. cap. 6.* conf. *Coler. im Hauß-Buch vom Feld- und Acker-Bau. cap. von Karten.* Conficitur à peculiaris opificii hominibus: de quibus *infra. §. 74. in Textore*: ex plurium constructione Instrumentum, quò panni rudes confricantur, Kardäschchen / vocant. † CARRUS Instrumentum vectorium birotum, transportandi seu homines seu merces: aliàs etiam Cifium. 355. 356.

§. 14.

CATADROMUS *Hadr. Turnebo. Lib. XVII. advers. cap. 8. in f.* Funis est, qui summo theatro alligatus, declivis ad imum theatri pertinebat solum, defigebaturque: per quem descendere, maximi periculi & artis, atque adeò miraculi erat: à *Katadromos* decurro. Erit igitur instrumentum Funambulorum, ein groß Seyl / worauff die Seyl-Tänzer von einem Thurm 357.

358. **Thurmherunter fahren.** † Sed Alciato mendum hîc, atque metaphoram subesse videtur; quando *Lib. I. Parerg. cap. 20. circa fin.* ex Julio Polluce *Lib. IV. cap. 19.* ostendit, Decursionem gruis, *κατάδεξιον γρεῖων* sic dictam, cum ex sublimi theatri parte per machinam quis delapsus, aliquem rapit & sursum secum asportat: ut cum Aurora Memnonem rapiebat; Jupiter Gany-medem; vel, cum Diana Endymionem, & si qua similia. † Sumta igitur metaphora à gruibus, quæ in terram descendunt; subripiendi alicujus lapidis causâ; id quod citra periculum fieri non potest. Est igitur Catadromus, testè Vitruviô, Machinæ genus, qua Architecti utuntur ad sublevanda vel demittenda onera; quasi dicas Decursorium gruis; à figura fortassis, quod collum haberet extensum, more gruis. Quales machinas etiam hodie videmus in maritimis emporiis ad exomeranda navigia accommodatas. **Der Bran.** Unde jus Geranii, quo de conf. Mar-
360. **quard. de Jur. merc. sing. L. 2. c. VI. n. 11.** † His præmissis Quær. si quis servo suo quem jam vendiderat, ante traditionem imperet, per catadronum descendere, & ex eo crus fregit: Ex mente quidem Pauli Jcti, ea res ipsius periculò haud est, si ante venditionem quoque similia ex imperato faciebat, aut servo etiam non vendito imperaturus erat: Forsan, quòd sibi imputare debeat, qui à tali homine cujus ea est professio, aliquid emat: quem scire poterat ac debebat, sine hoc imperio atque exercitio vitam trahere non posse. † Quòd Labeo *Lib. II. Pitbanon* minimè admittendum ait: Nam si periculosam rem ante venditionem facere solitus est, culpa venditoris est, idem & post eam imponere; quam tamen prudens & diligens Paterfam. imperaturus ei servo non fuerit. *l. 54. pr. ff. de act. emt.* Bonam sc. fidem debet emtori,
- 361.

§. 15.

362. **CATAPLASMA** Instrumentum Chirurgicum vulnerarium,

um, vocant Medici Medicamenta ex stirpibus viridibus contusis vel decoctis, non additò quidem oleò: quod secus fit in emplastris. Ein Pflaster. Emplastrum autem unguentum est, eine Salbe. CATILLUS: pars molæ superior; sicut Meta inferior: Et, si rusticis fundi operariis moleretur, instrumentò continetur. *l. 18. §. 5. de Instr. leg.* † CAUTERIA instrumenta sunt (1) DOMESTICA, signandæ supellectilis, atque sic ab aliena dignoscendæ gratiâ, ein Brenn-Eisen / den Hölzernen Hausbrath damit zuzeichnen. Solebant tamen Romani servis fugitivis stigma inurere, quo de Nos in *Tyrone cap. IX. n. 596. seqq.* quoniam videl. & ad Tyrones applicatum, Atque hodie-num Stelliones fronte aut tergò inuri consueverunt ein Brand-mahl / ein Brand-Zeichen. conf. Höpink *de Jur. Insign. cap. XLIX. n. 232.* † (2) Instrumentum MEDICUM Cauterium est, in specie Chirurgicum, quò morbi aliquot insanabiles & ulcera putrida exuruntur. *Plin. Lib. XXII. cap. 23.* Sub initium etiam, quum fonticulos statuminare vellent, Fontanellen setzen: nunc remediò tolerabiliori utuntur. † (3) Instrumentum PICTORIUM *l. 17. pr. ff. de Instr. leg.* quò bituminationes & fortiores quæquæ conglutinationes concoquuntur; maximè in ea pictura quæ *ἐγκαυστική* appellatur, quæ fit carbonibus inustis, resolutis igne ceris. *Καυστόν* enim Græci ustum nuncupant. *Plin. Lib. XXXV. nat. hist. cap. 23.* Unde Encaustice, *ἐγκαυστική* die Kunst aller-hand subtile Bilder aus Glasß bey dem Feuer zu machen / & Encaustes, qui tali arte pollet. † Denique quod (4) Palladius Cauteres, seu Cauteria pro Instrumento rustico esse præcipit: cum primis coincidere puto.

§. 16.
CENTONES stragulæ genus, seu Vela sunt, ex variis pan-nis confuta, tomentoque conferta, in varium usum adhiberi solita: suntque adeò (1) Instrumenta domestica, quæ cubantibus

- infertni solent personis vilioribus: Culcitra familiae Gesinde/
 Betten. l. 12. §. 18. ff. de Instr. leg. *Rögen/Madraggen*: un-
 368. de Culcitrarius ein *Rögenmacher*. † Vel incendiis averten-
 dis acetò madefacta, tectis imponebantur: Unde Sisennius *Lib.*
 3. *Histor.* Acetò madefactis centonibus imponuntur: Quare, non
 ita ineptè conijcere licet, in eadem lege exaudiri: postquam &
 369. in d. l. mox post Acetum ponuntur. † (2) Instrumenta *bellica*,
 quorum usus apud Veteres in re militari erat frequentissimus,
 ad machinas obtegendas, ne tormentorum missilibus perfringe-
 rentur. Quod patet ex illo Cæsaris: Centonesque injecerunt,
 ne aut tela tormentis missa tabulationem perfringerent, aut sa-
 370. xa ex catupultis lateritium discuterent. v. n. 376. b. † Ita supe-
 riori bellò Germanicò in quibusdam civitatibus obsidione cin-
 ctis, ad murorum protectionem saccos lanà confarctos adpen-
 derunt, qui tormentorum ictûs excipere & fatigare deberent.
 Atque etiamnum in præliis navalibus ejusmodi centones usita-
 ti sunt, quos vocant die *Sturm-Kleider*.

§. 17.

371. CERÆ Instrumenta Notariorum sunt scriptoria: tabulæ
 nim. ceratæ, in quibus testamenta scribebantur. Sed in l. 17. pr.
 ff. de Instr. leg. Pictoris instrumento adnumerantur: Aliâ scil.
 figurâ & acceptione. CHARTA Instrumentum scriptorium,
 in quo literæ pinguntur, atque explicantur scripturæ, ex *limo* con-
 tuso factum: Fit quidem & ex *lana*, non tam scribendi quàm
 exsiccandi gratiâ, unde Saxo *Trögel-Dohf* / Nos *Lösch-Pa-*
 372. *pier* / latinè charta transmissoria. † Ab initio Chartarum non
 fuit usus, sed palmarum foliis primò scriptitatum; deinde qua-
 rundam arborum libris: (*Borken/Rinden*) unde Papyrus, quam
 veteres ex papyri arboris cortice & glutino præparabant; Cujus
 species, variaque nomina & præparandi rationem vide apud
 Plin. *Lib. XIII. cap. 11. 12. & 13.* Postea publica monumen-
 ta

ta plumbeis voluminibus, mox & privata linteis confici cepta, aut ceris: ut paulò antè adfuit. † CHRYSOCOLLA, germ. **Berg-Grün/Schiefer-Grün/** tam *Aurificibus* quàm *Pictoribus* pro instrumento; Illis quidem agglutinandi, His illuminandi, servit. Præmonendum autem, duplicis generis esse: *Nativam*, fossilem ac metallicam. Humor est seu Limus, qui per venas auri aliorumque metallorum defluit, crassescente humore rigoribus hybernis, usque in duritiem pumicis. Per se plerumque arenæ similis reperitur, vel metallis adhæret: & hanc appellant Luteam. Laudatissima est in metallis ærariis; proxima in argentariis; tertia in aurariis; deterrima in plumbariis. & † *Factitiam*: Et hæc in omnibus iis metallis fit curâ; multùm tamen infra naturalem, immixtis videl. in venam aquis leviter hieme totâ, usque in Junium mensem; Deinde siccatis in Junio & Julio; ut planè intelligatur Nihil aliud esse Chysocollam, quàm venam putrem. Nativa autem ab hac multùm differt duritiâ. Tingitur equidem & hæc, ut sc. veram mentiatur herba, quam Luteam Plinius, Luteum Vitruvius, & Lutum Virgilius vocant, quæ est Glastum Cæsari, & Isatis nativa Dioscoridi, germ. **Waid.** Gall. **gvede, pastel.** Et hæc duo genera in usu sunt *Pictoribus*. † Est autem & *tertium* Chrysocollæ genus, quod *Aurifices* sibi vendicant, ad glutinandum aurum, Unde & nomen accepit: *Itidem factitium*. Temperatur autem Cypriâ ærugine & pueri impuberis urinâ, additò nitro. Latine dicitur Santerna, in *Officinis* **Borrasß** v. Plin. *Lib. XXXIV. cap. 12.* quia scil. sic Nitrum vocant Arabes, à quibus tamen Chrysocolla Tincar appellatur: vulgò **Borrasß/womit die Goldschmiede löten.** vid. Dioscorid. *Lib. V. cap. 36.* Galen. *Lib. IX. simpl. in f.* Vitruv. *Lib. VII. cap. 9.* Plin. *Lib. XXXIII. cap. 5. ibi*: Chrysocollam Artifices sibi vendicant, agglutinando auro; & inde omnes appellatam utentes dicunt. Sic & *κολᾶν*. glutinare est.

§. 18.

376. CILICIA VELA Sic dicta, quòd in Cilicia eorum usus ortus esset: Instrumenta sunt *nautica* de pilis caprarum texta, contra ventum & pluvias. Quin & *militaria* esse ceperunt, ad excipiendum impetum sagittarum, ut Vegetius & Alconius habent v. n. 369. Cassius denique, quæ ideò parantur Ne ædificia ventò vel pluvià laborent, domestica facit instrumenta, referen-
377. te Ulpianò in l. 12. §. 17. de Instr. leg. † CIRCINUS Instrumentum mechanicum mensorium, è ligno vel metallo, ad æqualem spatiorum dimensionem constituendam vel inveniendam. Germanus vocat einen Zirkel/ quòd autem Latinis Circulus est, Ille voculà Reiß/ exprimit. Sunt & Circuli Vietorium instrumentum, Doliis constringendis, quibus ligna salicta Reiß-
378. Ståbe/ necessaria sunt. † COCHLEÆ nomen inter Artifices, uti metaphoricum est, à similitudine testæ cochlearum, der Schnecken/ sumtum; Ita varii generis tum Corpora, v. g. Scalas cochleatas, Wendel-Treppen/ à gyrando, & propius ad rem, eine Schnecken/ tum instrumenta diversorum opificiorum ejus figuræ, denotare aptum est. † (1) Igitur instrumentum est *Fabrile*; Sed apud Lignarios, denotat lignum rotundum erectum, strias habens paulatim in gyrum adscendentes, quod, dum vertitur, attolit trabem præli aut demittit, die Spindel in der Kelter/ oder einer jedwedden Pressen/ daran man auff: und nieder schraubt. In Torcularibus vinariis unum est, in cæteris duplicatum: unde credo in numero plurali effertur. † Per metonymiam partis hujus potioris, totum prælum eo nomine significatur, eine Presse/ quale nomen Typographis ac Bibliopægis peculiare est, eine Drucker-Presse/ ad imprimendum. Eine Buchbinder-Presse/ ad comprimendum. Sed Fabris lignariis die Schrauben/ ad elevandum &
381. sustinendum ædes ruinosas, allerley Hebezeug, † Hoc ubi agunt

agunt Homines illi, nimium onerare suos Conductores solent, ac peculiaris honorarii prætèxtu, emungere pecuniâ, ut non pudeat, in singula cochlearum paria imperialem numum postulare, von jedem Geseß Schrauben 1. Reichsthaler zu fordern/ atque adeò haud malè dicuntur Dominos torquere, den Bau-Herrn weidlich schrauben. † Quorundum igitur locorum statutis tolerabiles, & vel quartâ parte contenti esse jubentur. *Artic. Fabr. tign. Ciz. XII. in fin.* 382.

Ist verbohten/ die Bau-Herrn mit der Schrauben- und Klöben-Arbeit nicht zu übersezen/ und von einem Saß Schrauben mehr nicht als fünff biß sechs Groschen zunehmen. Est denique in *Architectura* Cochlea etiam organon haustorium, ad aquam educendum, vulgo eine Pompe/ ut in Fontibus subterraneis die da nicht zu Sage außgehen/ in rebus Metallicis, in Navibus usitatum est. † (2) *Fabris metallicis* cochlea est der Schraub- 383.

Stoff/ quâ utuntur Serarii, Zonarii, Cultrarii : quibus tamen invicem disputatio intercedit, & qui manubria fabricant, die Messer-Beschaler / his qui mucrones cudunt Klängen Schmieden/ contradicunt; ut *suo* notabimus *locò, cap. IX. §. 4.*

§. 19.

COCHLEAR instrumentum quo cochleæ & alia hujusmodi vescendo sumuntur: atque adeò instrumentum Mensæ, ac minus quidem est, ein Tischlöffel/ vel Eyer-müllchen/ *Majus* autem cocinatorium est (quod vocab. est in *l. 19. §. 12. de Aur. & arg. leg.* quò *Cocus* in culina utitur, atq; esculenta ex ollis & ahenis eximit, vel inter coquendū tractat. ein Koch-Löffel, Rühr-Löffel. Sunt, qui cum Martiali à forma ovali, & cochleæ margaritifera 384. feræ similitudine dictum putant. † *COCULA* instrumentum culinare sunt; sed alii per vasa ænea coctionibus apta, explicant: Alii & med quidem judiciò rectiq; cum Festo, Ligna dicunt minuta, quibus facilè decoquuntur obsonia; qualiter piscibus coquendis aptari curamus, Fisch-Holz. Unde Fascem cocularium 385.

vocare possumus id, quod Galli Parisienses vocant une Couree.

386. † COLLYRIA in instrumento Medici esse Cassius scribit. *l. 18. §. 10. ff. de Instr. leg.* Est autem medicamentum externum, & quidem oculorum. Horat. *1. Serm. Sat. 4.*

His oculis ego nigra meis collyria lippus
illinere.

Sed in cura Equorum & Bouum, alvo etiam subjicitur *inertlich ge-
braucht* / ut Autor est Columella, dum *Lib. Vi. cap. 6.* Scribit :
Salis sextas cum decem cepis conteritur, & admistò melle deco-
ctò, collyria immittuntur, atque ita citatus bos agetur.

§. 20.

387. COLORES appellantur ipsa pigmenta, quibus Pictores
rerum imagines illuminant: Cujusmodi sunt Cretula, Purpurif-
sum, Ceruleum, Auripigmentum, Cerussa, Sinopis & similia.
Sunt autem Colores aut Austeri aut Floridi: utrumque Na-
turâ aut misturâ evenit. Floridi sunt, quos Dominus pin-
genti præstat: Minium Armenium, Cinnabaris &c. Plin.
Lib. XXXV. cap. 6. Colores instrumenta Pictoriæ esse, Mæcianus

388. habet *l. 17. pr. de Instrum. leg.* † CONCHA, Beluæ marinæ
genus, quæ margaritas parit: apud mare rubrum & crescit & coa-
lescit. *l. 19. §. 18. de Arr. & Arg. leg.* Illarum testæ Instrumenta

389. h. e. vascula Pictoria sunt. *l. 17. pr. d. Instr. leg.* † CONTUS in-
strumentum nauticum ligneum, teres oblongum est; Pertica unò
verbò; notis distantia insignitum, habens ferrum in capite quò
Nautæ in locis vadosis, navibusque minoribus profunditatem
Maris explorant, ad loca navibus pervia quærenda: aliàs etiam
Hasta, ein Stahke / Behrde. Unde Exploratores oportet
proclamare modos, v. g. Elen süß / vel Elen söß / aut Vuller
Behrd / prout invenerit.

§. 21.

390. CORBIS Instrumentum (1.) Domesticum est, vimineum,
vasculum alicujus rei recipiendæ gestandæque: Sunt vel mino-
res

res ac *manuales Hand-Körblein*/vel *Dorsuales, Trag-Korb*.
 In specie Pabulatoria, rusticum instrumentum est, *Futter-
 Korb*/ *Sprau-Korb*. Græcè quidem *Κόφινος*, sed Latino-
 rum Cophinus est Germanorum *Kober* / differens à corbe Ma-
 teriâ, quòd non ex viminibus aus *Weiden Zähnlein gestoch-*
ten/sed & libro, aus *Past* / & Subjectò utente, quia marium
 est, ut Corbis foeminarum. † (2) *Rusticum*, in specie Messori- 391.
 um : Olim enim spicas demessas in corbes conjiciebant, at-
 que ita in areas ferebant, teste Varrone: forsàn *Flechten* / unde
 Cicero corbis Messoriæ meminit, quando *pro Sestio* : Messoriâ
 inquit, se corbe contextit. Ac Ceres excogitasse perhibetur :
 Et Ulpianus cogendorum fructuum Instrumentum ait. *l. 8. in f.*
pr. de Instr. leg. Sed & meriendi : quod Ulpianus *l. 1. §. 4. ff. de*
Peric. & eomm. rei vend. innuit, Per Corbem mensuram face-
 re consulens : quanquam Gotofredus ib. mihi lit. K. & L. per-
 Jocum & facetias agere scribat : tanquam vimineum instrumen-
 tum nihil ad liquida. Sed quid si vinum pendens, h. e. uvas
 intelligat, juxta illud Plaut. Trinum.

Tum vinum priusquam coactum est, pendet putidum.
 conf. Adr. Turneb. *1. Advers. 1.* Qui idem Jctis per Corbem
 metiri ait, quod Philologis per hostam. *VII. 23.* aptius. quàm
 per Fictilia, quæ sæpius tranctando frangerentur. † (3) Inter *na-* 392.
valia instrumenta numeratur. Est enim vas, quod in summi-
 tate mali suspenditur, unde & longiusculè distita prospici, & tela
 è superiori loco in hostium naves conjici poterant. *Der Mast-
 Korb*. † CORNUA instrumenta sunt *Musica*, unde Corni-
 cines & Cornicularii *Zinken-Bläser* : vel sanè qui signa dant
 alicujus rei, ut Vigiles nocturni cornu inflatò denunciant horas,
Horn-Bläser / alicubi *Horn-Träger*. conf Cothman. *v. 2.*
R. XLVII. n. 56. & 58. pag. 390. Ut & *Venatoria*, quòd canes in-
 flam-

flammantur, minutò Jäger-Horn / sed magnum das grosse Wald-Horn / quò receptus plerumque canitur.

§. 22.

393. CRETA Medicorum, Albariorum, Fullonum autem præcipuè instrumentum est; dictum vel à *Creta Insula*, in qua optima provenit; vel à *crescendo*, quoniam proprietas ejus est, ut macerando crescat, aufquisset / quod inprimis *Umbrica* accidit; quam vocant saxum, quæ non nisi vestibus poliendis adhibebatur, iisque duntaxat candidis. Erant & *Cimolia* cretæ duo genera, Candidum unum, & alterum ad purpurissimum inclinans; utrumque Vestibus aptum. Hâc Medici adversum morbos utuntur. † CRIBRUM instrumentum œconomicum est, partim *rusticum*, ad purgandum ab acerbis & appluda frumentum, in horreis usitatum, germ. ein Reiter oder Rädder / vulgo etiam Ridder. Diversam tamen à cribro loliario Korn-Rolle / Saxonibus, Korn-Säbe. Partim *Molitorium*, in specie Farinarium, Pollinarium, zum schönen Mehl. Et quoniam è setis equinis confici solent, ut pollinem sc. eò transmittant rariorem, desto flärer / Setaeca quoque dicuntur, Haar-Siebe. † Cujus generis sunt & *Aromatariorum*, Cibra rara dicta, kleine enge Würz-Siebchen: cum cœtera ex libri segmentibus, aus schmalen Schmischen Past / fieri soleant. Ut jam taceamus, ad uniones in suos gradûs secernendos, per cribra in foramina majora & minora pertusa, adhiberi solere.

§. 23.

396. CUCUMA, genus vasis, modò ex ære, modò ex argilla fieri solitum; Aquæ calefaciendæ idoneum, atque adeò instrumentum *coquinatorium*. — CRATICULA instrumentum ferreum est, itidem *coquinatorium*, ex teretibus ferramentis constructum, in quo cibi torrentur, ein Rost. † CUCURBITULA instrumentum est chirurgicum, seu mavis *Balneatorium* zum Schröpf.

Schröpfen/ ex ære, seu vitro; quondam & cornea fuisse legitur; sanguinis extrahendi gratiâ inventum, unde & *Ventosen/* dicuntur, volgo *Bade-Köpf*. Neque enim quidque sub initium in ea est perfectione, etiam quantum ad materiam opportunam, atque temporis successu ipsi superadditur. Nam ab initio prima hujus generis istrumena ex cucurbitis facta fuisse fatentur.

§. 24.

CULTER ut varii est usus, Pungendi, Secandi, Scalpen- 398.
di, zum Stechen/ Schneiden und Schaben/ Ita variarum artium ac professionum instrumentum est; etiam hominis occidendi. Unde armamentum Insidiosum ac mortiferum dicitur. Ein mäuchelisch/ mörderlich Gewehr/ vel quæ odiosa appellatio alia est; in tantum, ut prohibitis armis, credatur & ille notatus: quod Judicis tamen arbitrio relinquit Mascardus *de Probat. concl. 97. n. 20. vol. 1.* Sic † (1) ALUTARIORUM instrumentum est Scalprum, ein Schab-Messer bey denen 399.
Weißgärbern. (2) Ciborum secandorum, Brodt- auch Treuschir-Messer. Utrum autem ex gestatione cultri præsumatur animus occidendi? sicut inferunt aliqui ex *Weichbild. art. 83. fin.* vid. *Besold & Wehner.* voce *Messer.* † (3) CHIRUR- 400.
GORUM utriusque generis, *Basbirer und Bader/* Culter tonsorius, *Novacula* dicitur, quod acies subinde, etiam inter operandum renovanda sit. ein Scheer-Messer / so immer muß abgestrichen werden/ zu welchem Ende sie den Riemen stets müssen an sich hangen haben. Aliud item, quod carnem, putrefactam vel ossa vitiosa excidunt. † (3) COQUORUM; 401.
quos in signum opificii quondam cultrò appensò incessisse oportuit, unde agnosci voluerunt, utcunque artis specimina edere nequiverint; unde dicteria in eos jacta: *Multi Thyrsigeri, pauci Bachi: Multi qui boves stimulant, pauci aratores.* Poëtice:

Qui tauros stimulant, multi; sed paucus Arator;

Plures Thriobolos, paucos est cernere Vates. Germ.

402. Es seind nicht alle Köch/ die lange Messer tragen. † (4)

LANIORUM. Paulò JCtò in *l. 18. pr. ff. de Instr. leg. autore.*

Atque est alioquin Coquos inter & Lanios ea affinitas, ut lanian-

do carnem antè faciant; ac Lanii duas invicem constituant fami-

lias; Eorum qui negotiantur in carnibus, publicè in macello

dividentes, Knochen-Hauer; & Ministeriales, qui operam

Patribus fam. privatim, & conviviis publicis locant, Popinam pu-

blicam die *Garfüche* / conducunt, *Haus-Schlachter* / *Gar-*

403. brater: ut in civitatibus maritimus usu venit. (5) LIBRA-

RIORUM: quos, si exaudias Bibliopegas, Orbis erit, quo ex-

tremitates & limbum chartarum resecat, *der Buchbinder*

Scheibe. Sin Scribas ac Notarios, libris describendis vacan-

tes, Scalprum iis damus, *das Feder-Messer* / quò calamum ad

scribendum aptant; aut ad eradendas lituras, *das Radier-*

Messerlein. Cui tamen plerumque student, qui præ aliis vi-

404. viosè scribunt: aut Stelliones denique & Falsarii. † (6) MES-

SORUM: de quibus Mox seorsim. (7) SCULPTORUM arque

Scriniariorum Scalprum excisorium, *das Schnitz-Messer und*

Meißel. (8) SUTORUM Scalprum sutorium, majus, *der*

Schuster Werk-Messer / & minus, *secula der Kneiffst*. Gallicè

Trenchet de cordonnier. (9) VENATORUM: culter venato-

rius *der Hirschfänger* / *das Weide Messer*. (10) VIETO-

RUM, *das Schnitz- und Bind-Messer* / de quo *infra* dicendi

recurret occasio. (11) VINITORUM, *die Hippe*.

S. 25.

405.

Enimverò, id prætereundum haud videtur, Cultros à fi-

gura externa, vel *rectos* esse: de quibus hætenus: vel inflexos:

& vicissim vel extrorsum habentes aciem, vel introrsum: utros-

que *Falces* dicimus; sed innuendi discriminis causa, cum appo-

sito

sito. *Prioris generis vel bellicum instrumentum est, vel paganicum*; istud oblongum, hoc orbiculare, ut Bibliopegarum, de quo jam *sup.* Castrense, vel secandi est, adeoque propriè sic dictum: vel eximendi, atque adeo metaphoricè. † *Illud Ensis falcatus,* 406.
 ein Türkischer Sebel / oder krummer Bauers - Ploß / Schwäbische Bräyen. *Hoc machina bellica, quæ aduncò præfigebatur ferrò: sic dicta, quòd incurvata esset ad similitudinem falcis, ut ex muris lapides extraherentur; formè ut nostri Feuerhafen/ Cæsar. L. 3. bell. Gall. Una erat magno usui res præparata à nostris, Falces præcutæ, insertæ affixæque longuriis, non ab simili formâ muralium falcium. † Posterioris generis ferramentum, est aduncum, quò segetes & herbæ secantur, arbores ac vites putantur: estque adèò instrumentum œconomicum, in specie rusticum, cujus varia enumerantur genera à Catone, cap. 110. & 111. Sunt enim falces quædam (1) ARBORARIÆ ad refecanda aranea, eine Raup - Schere. † (2) 408.
 Fœnaria, l. 8. pr. de Instr. leg. seu Fœnifeca: eaque duplex, Major eine Sense / Saxonibus, eine Seißel / Minor, secula acie rectâ seu planâ, graminis secandi, eine Grase - Sichel. (3) Messoria, l. 8. pr. Instr. leg. Atque hæc iterum duplex, major, itidem eine Sense / quâ hordeum vel avena secatur; & minor, secula dentata, eine Erndte - Sichel / pro tritico & siligine. Lûtherus in Apocal. XIV. 15. seqq. reddit eine Hippen. Unde Faber Falcarius ein Sichel - Schmidt. † (4) 409.
 Putatoriam, quæ & ad inserendum & putandum apta est, zum Pfropffen und Ausschneeteln. l. 8. pr. ff. de Instr. leg. (5.) Ruscaria. Runcinamputo, instrumentum Hortulanorum, vepribus refecandis aptum, ein solch Instrument / da man die Dornen in den Gärten mit abstößt und gleich macht / eine Dorn - Schere oder Zaun - Schrape / à Rusco, herba seu planta, aut humili frutice, quæ & myrtus silvestris, Germanis, Brüsck / Rehr -*

- Besem / scharffer Mäuß - Dorn / scharffer Myrthus dicitur. (6) *Stramentaria*, eine Futter - Klinge / unde Falcarius, 410. ein Futter - Schneider. † Referas huc (7) *Falculam Sutoriam*, ob figuræ scil. similitudinem; quam inter utentes jam sup. retulimus. Et denique (8) *Vinitoriam* seu *Vineatoriam*, 411. Messer / Schnitt - Hippe / Winzer - Messer. † Partes sunt *Capulum*, der Stiel / Griff / Hefft / & *culter ipse*, die Klinge. Hujus autem *Regiones*, *Sinus*, die Krümme / *Scalprum*, pars sinui proxima, die Schabe / *Rostrum*, quæ pars est adunca, der Schnabel / *securis* & *Mucro*, die Spitze. vid. *Columell. Lib. IV. cap. 25.*

§. 26.

412. *CUPÆ Vasa* sunt *vinaria* majora, in quibus *vinum* in *apotheca* conditum servabatur : *Instrumentum* ergò *rusticum*; unde est, quòd sæpe *Cuparum* fiat *mentio* ap. rei *rusticæ* *Scriptores*. Cui *convenienter* *Germanus* quoque vocat *eine Rufe* / Non dixerim tamen *Inde* derivari : quia aliud est *consonantia* *vocum* in *diversis* *Lingvis*, aliud *derivatio*. Nec enim *credendum*, tantam *vocum* *omnium* *discrepantiam* in *illa* *Bayloniorum* *confusione* *lingvarum* *exitisse*, ut *nulla* *planè* *similitudo* *supereffet*. 413. † *Meminerunt* *horum* *vasorum* & *Jcti* *Scævola*, in *l. 93. §. 4. de leg. 3. ibi* : *Vasa vinaria*, id est *Cuppæ*, *dolia*, quæ in *cella* *defixa* *sunt*. *Ulpianus* *l. 8. in fine pr. ff. de Instr. leg.* ubi *exferim* *instrumentis* *fructuum* *conservandorum* *gratiâ* *confectis* *annumerat* : ubi *Gotofredum* *mibi* *lit. N. & prolixius* *ad l. 206. mibi* *lit. G. addes*. *Obiter* *hoc* *addo*, *scribi* *per* *P simplex* & *duplicatum*; ut in *d. l. 93. Cupellæ* *seu* *Cuppulæ*, *deminutivum* *sunt*.

§. 27.

414. *DECEMPEDA* *Instrumentum* *Agrimensorum* *vel* *etiam* *Fabrorum* : *Regula* *scil. seu* *pertica* *decem* *pedum*, *qua* *terra* *mensuratur* & *fabricæ* *mensura* *colligitur*, *eine* *Mess - Ruthe* / *Mess*

Mess-Stange / unde Decempedator, Artifex qui eo genere mensuræ utitur. Nisi Ciceroni est invecivum; quando *XIII. Philipp.* L. Antonium Decempedatorem vocat; quòd amicus illius Saxa, peritus Metator & callidus, Urbem decempedâ suâ jam diviserat: ut est in *XVII. Philip.* † **DOLABRA** Plerisque germanicè redditur **Ein Hobel**; inducti forsan illo Columellæ *Lib. III.* quæ falce amputari non possunt, acutâ dolabrâ abradito: tanquam ostendat processum complanandi, de instrumento rudiori ad subtilius; ut inde sit **Dedolare**, **abhobeln** / **abschlichten**. Enimverò, quid est, quòd Paulus Jctus *Lib. singulari de officio Præfecti Vigilum*, Sciendum est, inquit, Præfectum Vigilum per totam noctem vigilare debere, & coërrare calceatum, cum hamis & Dolabris? † An quibus erroneos nocturnos tumultuantes dedolet? Quid porrò eundem Jctum movit, ut librò secundò ad Vitellium, Dolabras etiam Lanionum instrumentis reliquerit? *l. 28. pr. de Instr. leg.* An quibus sordes carniû mensæ adhærentes abradant? Belgæ nim. Dolabram dicunt **ein Schave** / à scalpendo. Ita verò brevi lignum omne imminuerent. Cur non lavari jussit ac pannis abstergi protritit? Sunt igitur, qui Dolabrum neutro genere, peculiare instrumentum accipiunt, per quod ignis, vel flamma in tignis recepta, quasi dolando abraditur ne progrediatur. Sed citra ad plausum Grammaticorum.

§. 28.

Credo itaque *Dolabra* nomen generale esse, ac primariò *asciam* denotare Fabrorum, **eine Zimmer-Axt** / Tales enim in civitatibus benè ordinatis per Constitutiones incendiõrum, **Feuer-Ordnung** / solent Præfecto vigilum adjuncti esse: **An die Bau-Herrn gewiesen / von denselben Ordre einzuholen**, † Justinianus sanè Imperator in sua *Nov. XIII. cap. 5.* Prætori Populi, quem in vicem Præfecti vigilum, contemptim ha-

- beri cepti surrogavit, viginti milites, ac triginta Matricarios dedit assistentes; qui sint quasi Materiarii, unde *Ξυλκεργοί*, à materia, aut potius materiatura, Vitruvii *L. IV. c. 2. Verbò!* *Zimmerleute*/quos Senatus Lipsiensis, in sua de incendiis Ordinatione, peculiari de super mandatò instructos esse ait. † Nos explicabimus stylò nostrò *Feuer-Knechte*/ quorum Senatus oppidanus heic loci triginta sex constitutos, atq; certo Collegio incorporatos habere solet, juramentò adstrictos, ut datò signò, (quod per diu Vexillum rubrum est, noctu autem laterna de turri suspensa, & pulsus campanæ,) accurrant licetis omnibus negotiis, portantes cupas aquà plenas, quas jugi in suis domibus paratas oportet habere, aut si quod vitium defectumve, lustrantes invicem deprehenderint, mulctare licet: Siphones: Scalas & ferramenta alia negotia necessaria, per quæ possent de pariete in parietem, de tecto in tectum transire, & ita incendium extinguere. † His jungunt se Fabri lignarii, manús porrigentes auxiliares, in retegendis domibus, perforandis parietibus: in quem usum haud suffecerit Dolabra mensulariorum, ein *Hobel*/ sed ascia Fabrorum. Non negaverim tamen, *eandem vocem* aliquando *pluribus rebus significandis* inservire cepisse; ac debuisse utique, rebus in tot genera, formas, gradûs multiplicatis: ut citra absurditatem Dolabra significet ein *Beysel*/ *groben Hobel der Zimmerleute*. Dolabella, eine *Parten*/ einen saubern *Tischler Hobel*. † Sic tamen, ut cautionem adhibeamus in legendis
421. Autoribus, atque *pro substrata materia* exaudiamus quod cuique congruum est, juxta illud: Talia sunt prædicata, qualia permittuntur esse à suis subjectis. Unde nil verat, Dolabram, Laniis ubi datur, Asciam esse pecorum majorum feriendorum, eine *Art zum Rind-Vieh*/ aut securim carnis secandæ ein *Fleisch-Beysel zum Auffhauen*.

§. 29.

DOLIA Speusippi inventum, instrumentum sunt œconomicum, fructuum conservandorum, *l. 8. pr. ver. conservandi. ff. de Instr. leg.* Vasa videl. ventricosa, capacia, vino præcipuè, aliis tamen etiam rebus condendis apta; modò è ligno, modò è terra, vel metallo etiam, conflata atque composita, ut fictilia, item plumbea. *l. 26. pr. d. r.* Unde Doliarius, subaudiendo Artifex, ein Faß-Binder / Bötticher / Ruffer. † Paulus equidem Librò quartò ad Sabinum, Loci mage quàm instrumenta statuere videtur. *l. 13. pr. eod.* Cui adstipulatur Pomponius Librò pimò Fideicommissorum, Cùm fundus, inquiens, sine instrumento legatus sit, Dolia, molæ olivariæ & prælum, & quæcunque infixæ, inædificataque sunt, fundò legatò contineri *l. 21. pr. ibid.* Nec non Javolenus Librò quintò ex posterioribus Labeonis, Dolia inquit fictilia, item plumbea quibus terra adgesta est, & in his viridaria posita, Blumen-Mesche / Garten-Rübel / ædium esse. Labeo, Trebatius putant. *l. 26. pr. de instr. leg.* Ut adedò perperam hîc tractari putes. † At enim, ut Dolia vino servando præcipuè idonea sunt, & ab antiquis in eum usum habebantur; ita potissimùm quoque Fictilia intelliguntur, quæ in cellis vinariis servabant, ac si duabus auribus essent, seu ansis Griffen / Diotas dicebant, atque loco quasi destinatas; In tantum, ut vinò cum vasis legatò, Dolia legata non viderentur, quia scil. vinum eâ mente in dolia condimus, ut ex his postea in amphoras vel cados diffundamus zerziehen; quod inde *vinum diffusum* nominatur. † Vinaria autem vasa, teste Julianò, Librò sextò ex Minicio, propriè vasa torcularia esse placet. Dolia autem & Serias, tamdiu in ea causa esse, quamdiu vinum haberent. Cùm vero sine vino esse desinerent, in eo numero non esse; quoniam ad alium usum transferri possent. Veluti si frumentum in his addatur. *l. 206. de R. S.* † Unde Ulpianus quoque

422.

423.

424.

425.

426.

que

que putat: Fundi, vel domûs Instrumentò contineri. *l. 15. §. 6. ff. de usufr.* Non ergo pars erunt! quæ duo diversa esse diximus *cap. IV. §. 3. seqq.* Sic & pro viridariis inserviunt. Et loci erunt tum, cum perpetui usûs causâ fuerint posita. *vid. l. 26. pr. de instr. leg.* Erit igitur Quæstio voluntatis, quæ pendeat à destinatione Patrisfam. Hoc denique ex Ulpiani Lib. trigésimo secundo ad Edictum discimus, Locatorem Conductori præbere debere, *l. 19. §. 2. ff. Loc.* † DOLON instrumentum nauticum velificatorium, inter vela minimum, ad proram defixum. *Der Blinde.*

§. 30.

427. EMPLASTRUM, Ungventum, Medici instrumentum, eine Salbe. EPHIPPIUM instrumentum equestre, sternendis equis eductum, ut tam Sessor commodius sedeat quam equus ipse minori cum incommodo portet. Stragulum sive sella quæ equis imponitur, eine Roß-Decke/ Sattel: idque duplex, prout equorum diversus est usus: equitandi ein Reit-Sattel/ aut jugò trahendi, quæ propter jugum equis curulibus imponitur, ein Kärners Sattel. Eligat nunc bos, utrum optet; in illo Horatii *Lib. I. epist. 14.*

Optat ephippia bos piger: optat arare caballus. †

428. FERRAMENTA dicuntur equidem instrumenta ferrea quibus Fabri utuntur, quorum aliàs est, Ferrò in ferro operari. Enimverò generale nomen est, ad quemvis operandi usum applicari solitum: allerley eiserne Rüstung und Werkzeug: quò sensu Cicero *Lib. I. de Nat. Deor.* scribit: Quæ molitio, quæ ferramenta, qui vectes Heb. Bäume/ Walsen/ quæ machinæ, qui ministri tanti muneris fuerunt? Hinc ferramentarius Faber, ferramentorum confector. Nescio, an satis commodè sic latine exprimaturs, quem Vietores seu Doliarii dicunt den Bank-

429 richter. † Sic ferramenta Carnis laniandæ, Schlachtzeig/ Fleischher

Fleischer Handwerks-Zeig/Paulus *l. 18. pr. de Instr. leg. & de Fabrilibus instrumentis Lib. 1. epist. 1. vers. 85.* Horatius utitur. Cicero in *l. Catilin. pro Gladiis*: Cathegus dixit, se bonorum ferramentorum studiosum esse. Livius *Lib. 1. cap. 40.* Ferramenta pro Securibus: unde gladios, ficas, lanceas, hastas, pila, aliaque hujus generis tela vel ferro præfixa significant. **Soldaten-Kriegs-Rüstung.** † Cæsar de iis quibus terra foditur, & cespes ceditur. *Lib. V. de bell. Gall. cap. 42.* **Garten-Rüstung.** Sic Columella *L. III. de Re Rust.* Nonnunquam etiam quum frondere coeperine arbores, cacumina fici acutissimò ferramentò summa amputare prodest. Ferramenta Tonsorica, Martialis dixit; & Apulejus *Florid. II.* Nec radiò, nec subulà, nec limà, nec tornò, nec id genus ferramentis uti. † Addere liceat ultimò locò Ferramentum lunatum Salgamariorum, **eine Kraut-Scharpe**/ quod Columella *Lib. XII. cap. 54.* describit illo commate: Raporum quàm rotundissima sumito, eaque si sint lutosa detergito, & summam cutem novaculà decerpito: deinde, sicut consueverant Salgamarii, decussatim ferramentò lunato incidito. † FERRUMEN quoddam quasi gluten; junctura seu ligatura est, quàm metalla sive etiam aliæ res consolidari solent: germ. *Edt. v. l. 27. §. 2. ff. de A. R. D.* unde Ferruminare *Edten*/ actus ipse Ferruminatio: qua de Pomponius Jctus *d. l. 27. pr.* ait: Si tuum Scyphum aliendò plumbò plumbaveris, argentò ferruminaveris, non dubitatur Tuum Scyphum esse. † **Quan-**

Quia Ferruminatio per eandem materiam facit confusionem ; Plumbatura non idem efficit. l. 23. §. 5. ff. de R. V.

§. 31.

434. **FISTULA** Instrumentum musicum est, quò flatu canitur ; Panis inventum : autore Pliniò *Lib. VII. cap. 56.* dicta ad similitudinem Fistulæ, canalis seu rubi ; per quam aqua educitur fusa, à fundendo. Sed fistulæ & canales & crateres & si qua sunt alia ad aquas saliendo necessaria, item Serræ & claves ; magis domûs portio quam domûs instrumentum sunt. *l. 12. §. 24. de Instr. leg.* † **FLAGELLUM** deminutivum Flagri est, eine Spitz Ruthe / Gerte / Beißel / Peißsche / instrumentum equestre, quo aurigæ ad stimulandum equos utuntur. Atque uti omnino verum est illud Salomonis *Proverb. XXVI. 3.* Flagellum equo, & camus asino, & virga in dorso imprudentium : & *Syracid. XXXIII. 25.* Cibaria & virga & onus asino. Ita non prudenter minus quàm æquissimè Constantinus Imperator in *l. 1. C. de Curs. publ. Lib. XII. 51.* Equos qui publico cursui deputati sunt, non lignis vel fustibus, sed flagellis tantùm agitari decrevit. † **FOENUM** instrumentum fundi, ut cibaria Heu zur Fütterung. *l. 12. §. 10. de Instr. leg.*

§. 32.

437. **FOLLIS** coriaceum instrumentum officinarum, tam *fabrilium* quàm *metalliarum* in genere est ; quò ad excitandum ignem aër subinde extrorsum atrahitur atque introrsum foco & carbonibus immittitur : hinc Livio Follis fabrilis, ein Blasebalg : Quanquam & *musicis* instrumentis illis quæ inflando exercentur, serviat pro parte integrante, *Orgeln / Regalen /*
438. **POSITIVEN.** † Anacharsis invenisse perhibetur Straboni *Lib. II. Geogr.* Estque duum generum, *Minus* atque *Majus* : Prius istud manuale, sejunctum seu per se subsistens, Culinare est, ut ne ignem focarium buccis insufflare sit necessum : atque imò non

non tædiosum modò, sed nocivum etiam, si fumus atque cineres faucibus attrahantur, ignis autem oculos adurat. Quales olim dicebantur Suffitores, *Fuerbötters*/Saxonibus; forsitanobis *Usshebrödel*. † Prius contrà semper adfixum, seu Furno, 439.
der Schmied Essen/ seu corpori musico aliive principali.

§. 33.

FORCEPS, Item forcipes, quasi ferrum ad capiendum ac 440.
prehendendum, videl. prunas. Aut quasi *Forvicapes*: ab antiquo *forva*; tanquam *forva* seu quæ calida sunt, capiamas eâ.

Instrumentum itidem ferreum, cum domesticum, tum fabrilè: ad innoxie capiendum tractandumque quidquid candet, ferrum, prunas, titiones. *Eine Feuer = Zange*. † Cujus ut vestis, incudis atque æris, Cinyra Cyprius, Agriopæ filius, Plinio *Lib. VII. cap. 56.* teste, autor est atque Inventor. A quo tamen Solinus 441.

quantum ad æris inventionem, discrepat, cum de Creta loquitur. vid. Polyd. Vergil. *Lib. 2. II. de Rer. invend. cap. 19. p. m. 172.* Nim. possunt ejusdem rei diversi Inventores diversis locis fuisse, aut certè alter alterius inventum excoluisse, vel aliquò introduxisse. † Cœterùm, meminerunt ejus instrumenti Poëtæ sub elegantibus epithetis, à forma vel effectu sumtis. Curvam vocat *Ovidius Lib. XII. Metamor.* 442.

Terribilem stridore sonum dedit, ut dare ferrum
igne rubens plerumque solet, quod forcipe curvâ
quum Faber eduxit, lacubus demittit.

Tenacem, Virgilius *Lib. II. Æneid.*

Illi inter sese magnâ vi brachia tollunt

in numerum, versantque tenaci forcipe massam. 443.

† Sed FORFEX Instrumen opificiarium est, quâ pannus lineus laneusve inciditur; quasi ferrum aptum ad faciendum aliquid, ad aliquam formam faciendam, et was darmit zu zerschneiden/
uti

uti Sartores vestimenta. Germ. eine Schneider-Schere / Gewand-Schere : forsan, à fortius faciendo : unde Forficula, eine Zahn-Brecher-Zange : FORPEX, quâ pili inciduntur, eine Haar-oder Barbier-Scheren Forpicula, ein klein Knipscherigen.

§. 47.

444. FORMA, naturæ vocabulum est, speciem atque figuram rei naturalis externam significans. Sed quom rebus etiam artificialibus sua species indita sit, solemus rationes atque ideas, quæ seu à priori constituuntur, rei adhuc formandæ ; seu quæ à posteriori clavis quædam sint, internam rei speciem repræsentans ; Typi, vulgò etiam Formen. † Est igitur terminus mechanicus, ac (1) nomen *instrumenti fusorii*, competens *Ærariis*, *Plumbariis*, *Weiß- und Roth-Gießern* : Plin. *LXXXVI. c. 27.* Quale in vim speciminis artis effigiare oportet *Magisterii Candidatos Stannariorum*, v.g. *Cizæ per Statut. art. II.* Eine Schenk-Rannen-Form / Hobel und Kern von Leim / mit einem doppelten Bauch und hohen Fuß. Einen Leimen Blätter-Stein ohne Rost / von blossen Leim / darein weder Holz noch Eisen gelegt. Eine Schlüssel-Form welche 3. Viertel
446. breit seyn sol. Eine Butter-Mulden-Form / &c. † (2) Nomen *instrumenti plastici*, unde & *Proplasticè* dici solet, cui materia crassior impingitur, ut ad illius ideam recipiat speciem externam : qua utuntur *Plasticatores*, ut vocat *Jul. Firmicus Lib. VIII. cap. 16.* Die Töpffer / ex argilla : und Poppenmacher /
447. ex charta macerata. † Apud *Columellam Lib. VII. cap. 8.* dicitur etiam (3) *Forma*, *Instrumentum istud æconomicum*, in quo exprimitur *Cafeus*. *Liquor*, inquit, in *fiscellas* aut in *calathos*, vel formas transferendus est. *ibid.* Deinde ubi formis aut calathis exemptus est &c. Ein Milch-Napff / Käse-Napff / Käse-Form. Nam & hactenus variant, ut sint vel rotundæ vel
- qua-

quadrata, *Simpurger Käse*. Vel etiam cruciata, ut ad *Alpinos Kreuz-Käse*/ Rotunda rursus vel formæ majoris, ut *Belgici ac Bohemici*, & apud nos *Ovillus*, *Schaf-Käse*/ minor quidem illis peregrinis, major tamen bubulo, *Rüh-Käse*. † Sed de 448
variis caseorum generibus videri potest *Plinius Lib. XI. cap. 42.*
& ut obiter hoc addam, Laus apud priscos erat præcipua caseo *Nemaufensi*, à civitate Gallia: hodie *Parmensi*, *Parmesan-Käse*/ & è *Belgicis Edamensi*.

§. 35.

FORMA Deinde (4) quoque est *aridorum*: Ita datur 449
Forma *Calcei*, quam *Ulpianus* ex *Juliano* sic dicit in *l. 5. §. 3. ff. ad L. Aquil. & l. 13. §. 4. ff. Loc.* quam *Festo* *Mustricolam* dici, utrobique notat *Gotofredus*: seu, *machinula* ex *regulis*, in qua novus *calceus* sultur. Ita *Afranius* habet: *Mustricolam* in *dentes* indam tibi. *Schlag dir schier den Leisten in die Presse.* † Sed & (5) *Edificiorum* aliqua forma est atque *status*, cum 450
formatus à *posteriori*, tum *formandus* à *priori*. *conf. l. 11. pr. ff. de S. U. P.* Quare *Architectus* *magisterium* ambiens, quandam *Ichnographiam* in *vim* *speciminis* *delinare* necessum habet. *Einen Riß machen*/ quo de *statutum* eorum in *urbe Ciza* est *art. IV.* *Zum Meister-Stück abreißen*/ *einen gelegenen Stuhl* in *vier Becken* *geschmiegt*. *Eine Feuer-Esse*/ und *eine Wendel-Treppe*/ die sich an *alle Dertter* / *wo man sie hin haben wil*/ *schicket*. † *Quadratarii* *ibidem*, *Statut. art. I.* *Zum* 451
Meister-Stück *einen Grund-Riß* und *Auffzug* zu *einem Kirchen-Bau*/ *Glocken-Thurm*/ *Bohr-Kirchen*/ *einen gerundenen Wendelstein*/ *zusambt* *einer zierlichen* *Reinung* in *Gewölbe* *reißen*. *Deßgeichen* auch *einen Grund-Riß* und *Auffzug* zu *einem Haus Bau*/ *auff drey* *Geschoß*/ mit *Kellern*/ *Treppen*/ *Feuer-Essen* / *welschen* *Siebeln*. † *Ac* 452
denique Murarii art. II. *Zum Meister-Stück* *einen Grund-*

Grund-Riß und Aufzug zu einem Haus-Bau / wie groß und weit ihme die Für-Meister und Ältesten denselben an-geben / zweymahl übereinander gewölbt / verfertigt.

S. 36.

453. FORNAX Instrumentum domesticum est & opificia-rium: nomen habet à Fornum, quod est Calidum; ut in Forceps dictum. Illud instrumentum est calefaciendi hypocausta, ein Stuben-Ofen / græcè quidem *καμινός*, quod & Latini receperunt; quàm discrepent autem invicem ein Camyn & ein Ofen / notius est quàm ut inculcemus. Rarior illius in Germania usus, frequens contrà in Italia, ubi Vaporaria quæ nos dicimus, propterà quòd officere credantur valetudini, minus & probantur & in usu sunt. † Posterius hoc omnibus illis Artificibus commune, qui ad speciem ab se producendam, vel aliud artis suæ exercitium, igne opus habent. Erit igitur *Fornax generatim* receptaculum ignis atque instrumentum, quò ignis, ut vires in angustum coactæ tantò sint fortiores, domandi, coquendi, extrahendi, aut simpliciter calefaciendi gratià, succensus habetur.
454. † *Domandi* quidem, Metalla; quò faciunt Fornaces ærariæ, die Schmelz-Ofen / generatim quidem in officinis metallariis, deinde verò Fabrorum quorumcunque die Schmiede-Ofen. Eorumque instrumenta subordinata atque mediata; ut sunt in metallicis officinis inter alia Pupæ seu Capri. Nam Boff instrumentum metallicum, quod communiter Loffen / vocatur, sed Goslariæ, dicuntur Boffe. *Bervvard. term. techn. metall.*
456. *mibi fol. 12. med.* † *Coquendi* autem variè; rerum videl. comestibilium, Salis, Cerevisiæ, Panis, cœterorumque ciborum. Quin & ad ædium structuram calcis ac tegularum coctio est: Ea enim omnia coqui dicuntur. Unde Lateres, Tegulæ coctiles, Boff-Steine / Ziegel-Steine: & Sal nativus seu fossilis, factitio excoctoque opponitur. † *Extrahendi* autem Fornaces & Bal-

Balnea Medicorum, destillatoria instrumenta, Brenn-Zeug/
 Brenn-Helm/per Synecdochen partis pro toto. Cassis enim
 Helm/ tegumen est, seu caput fornacis; Calvaria etiam dictum,
 ob calviciei similitudinem. Panis denique coctioni peculiaris
 fornax destinatus, quem dicimus † FURNUM, qui Græcis 458.
 audit κλιβανός, quam vocem Latini etiam suâ civitate dona-
 runt. Quanquam hoc discriminis aliqui ponant in materia &
 usu, ut *Furnus* luteus sit atque immobilis; *Clibanus* æneus ac por-
 tatis ein kupfferner Feld-Baf-Dfen. Inde Furnarius, in
 l. 24. §. 7. ff. de Damn. inf. qui furnariam exercet artem.

§. 37.

Calefaciendi denique solùm causâ ignis adhibetur in Bal- 459.
 neis atque Thermis. Rursus inter hæc etiam Valla, in Rauden-
 sem, aliquod inducere satagit discrimen; quasi THERMÆ dican-
 tur quæ naturâ calidæ, warme Bäder/ BALNEA quæ igne
 demum talia fiunt. Id tamen non omninò verum esse, constat
 multis tum Martialis, tum aliorum testimoniis, qui Neronis &
 Titi Balnea Thermas vocant, quæ certè igne calefiebant. † Ad 460.
 Thermas publicas apud Romanos opus erat ex his tribus: Lumi-
 naribus, Calefactione seu Lignis & Mancipibus. *Luminaria*
 colligebantur ex pensionibus domorum, quæ à privatis in porti-
 cibus Thermarum extructæ erant. l. 52. C. Th. de Operib. publ.
 † Ad CALEFACIENDAS THERMAS seu, ad subvectionem 461.
 Thermarum, l. 32, d. 2. de Op. publ. πρὸς ἔγκαισιν Græci, seu ad
 LIGNA, alibi pars aliqua ex redditibus civitatum administrabatur.
 d. l. 32. & l. 131. C. Th. de Decurion. Alibi Provinciales (veluti
 Teracinenses, ad Urbis Romæ Thermas, ut docet Symmachus
 Lib. X. Epist. 5.) ligna lavacris subministrabant. † Mancipia 462.
 & qui alii ministrabant, FORNICATORES dicebantur: quæ
 vox, utcunque vulgò Scottatorem significat, passim tamen hòc
 nostrò sensu in Jure reperitur. l. 18. de Instr. leg. nec non Furni-
 carius,

carius, in l. 27. §. 9. ff. ad L. Aquil. *Quanquam* Gotofredus non cesset, lectionem vitiosam utrobique notare, ex Hadr. Turnebo *Lib. II. advers. cap. 9.* ut Fornacator, Fornacarius reponatur. gr. *Φαρμακ.* §. 38.

463. FRENUM Instrumentum equestre est, quod ori equino ad impetum ejus compescendum, domandum, frangendumque applicatur atque ingeritur; unde est, quod aliqui per diphthongum FrÆnum scribi malunt. A CAPISTRO differt, quod saltem agendi, statuendi seu ligandi causâ adhibetur, die Halfter/vel Halster. Frænum suas habet species, Luparum, Brechzaum/

464. Kapzaum. † FULCIMENTA Instrumenta sunt architectonica, nutantibus ædificiis ac similibus structuris, ad versus ruinam sustinendis substerni solita; naturalia & pura, Stützen & artificialia, Schrauben: de quib. sub locô. Discrepat tamen ab hinc FULTURA, pars ædium ordinaria, sub initium statim inseri solita, ein Träger. §. 39.

465. GLADIUS Instrumentum militare, notius quàm ut quidquam ad ejus explicationem adferamus. Id solum removendum est dubium: Quid igitur inter mechanica? Negativè nimirum huc pertinet, dum usus ejus Artifici nullus; adeoque interdictus: omnium autem minimè congressibus eorum inferendus. Statut. Pistor. Ciz. de A. 1660. art. IX. *Gefährliche Wehren/als Tolsche/Kappiere und dergleichen/ sol niemand so den Handwerke zugethan/in die Versammlung bringen/bey Straffe 16. Pfennige.* † Quin potius omnium locorum Collegiorumque statutis cavetur, ut sub primum introitum quodvis armorum genus deponant: Avocanti Decano qui

466. negaverit, mulctandus, & à presenti congressu arcendus. † Ampliatur, in tantum procedere, ut si etiam artis suæ sint armamenta; Architectorum Ascia aut Securis: Malleus Fabrorum: Culter Laniorum, Vietorum. Pauca ut allegemus, Fabri tignarii Urbis

Cizen.

Cicensis, articulò VI. Statutorum cautum habent: Es sol auch keiner der dieses Handwerks ist/ er sey Meister oder Gesell/ sich unterstehen/ seine Waffen (ac ea sunt artis suæ instrumenta, per dicta *sup. cap. I. §. 4.*) Beysel/ Art/ oder Messer/ vor offene Lade zu bringen. † Da auch einer oder der andere/ wer es wäre/ Meister oder Gesell/ solche Waffen bey sich hätten/ sol der Für-Meister dieselben/ ehe sich jemand an den Tisch niedersetzen wird/ abfordern. Da sich auch ein solcher wehren würde/ sol er diesesmahl beym Handwerk nicht geduldet/ sondern umb 5. Groschen gestrafft werden. *add. Jus Colleg. cap. XV. n. 12. 36. seqq.*

§. 40.

GLUTEN seu Glutinum etiam, germanicè aliquibus nimis strictè Leim/latius tamen & in genere Instrumentum combinatorium; ut diversis artibus usitatum, ita ex variis (pro exigentia operis & artificii) materiis, diversò modò præparatum, diversisque nominibus insignitum. † Sic Aurifices metalla; Bibliopexæ chartas; Capsarii ligna; Figuli fictilia; Quadratarii lapides; Alii alia, aliis atque aliis conglutinant instrumentis: Unde Calx macerata, Chrysocolla, Ferrumen, Gluten Ichthyocolla, Intrita, Lutum aceratum, Maltha, Santerna, Sarcocolla, Borras/ Glóth oder Lóth/ Gyps/ Kalch/ Kleister/ Ryt/ Leim/ Leimen/ Mörtel/ & his similia orta sunt, ac necessaria. † GLUTEN quod hujus est loci, arte factum quid est, coqui solitum ex pellibus & ossibus animalium. Ossibus quidem ovillis; Coriis autem omnis generis animalium, per Alutarios. *Plin. Lib. XII. cap. 39.* Boum coriis gluten excoquitur, taurorumque; & id præcipuum. Idem *Lib. XXVI. cap. 8.* Laudatur colophonium natione Mysium Prienense: Specie autem nitidum & quàm simillimum taurino glutini. † Est imò & piscis eà indutus pelle, unde gluten coquitur, ob id *ἰχθυονόμα* & ipse, & inde cocta materia

ria dicta: Vocabimus in specie *Fischer-Stein*/quòd peculiarem vindicent sibi, Fabris lignariis inde exclusis: ut patebit infra. Sed utuntur & *Bibliopegæ*: ut adeò pluribus inserviant materiæ hujus *Coctores*; quorum aliquam multi Lugduni & alibi in *Batavis* habitant. M. Schook. *Belg. fœder. L. VII. c. 21. p. 208.* †
 473. GRUS, Machina tractoria, de qua *Sup. hoc cap. §. 14. in Catadromus.* HAMÆ quarum in *l. 10. §. 21. h. n. t.* sit mentio, sunt vasa aquaria, rotundioris formæ, & ventris globosioris, quibus ad extingvenda incendia solebant uti; quarum *Plinius* in *epist. de Collegio Fabrorum* meminit. De Forma intelligi potest *Columella Lib. X. de cultu Hortorum*: ubi de *Cucurbita*

Sive globosi

Corporis atque utero nimium quæ vasta tumescit,

Ventre leges medio: Sobolem dabit illa capacem.

Naryciæ picis, aut actæ mellis hymetti,

aut habilem lymphis hamulam.

Adr. Turneb. XIX. advers. 23. p. 117.

§. 41.

474. HARPAGO Instrumentum aduncum. (1) Generatim, quòd quidquam attrahimus *das sorn einen eisern Haken hat/ damit man etwas herbey ziehen kan.* Plerumque tamen in *œconomia*, v. g. *Urceum* ex puteo: *Telo*, item *Ciconia*, ein *Brunn-Hafen*/vel *Ramum* de arbore, ein *Kirsch-Häfgen*/
 475. *Anacharsis* inventum. In specie † (2) *Nauticum* militare, ein *Dragge*/ *Telum*, in summitate aduncum, quòd *navigia* capiuntur. *Ansæ ferreæ*, *Unci*, *subscudes ferreæ*, quibus *prehendunt naves hostiles*, iisdem *adhærent*, ut *cominus pugnare* oporteat. *Actus ipse* vocatur *das äntern*/ unde ein *Schiff äntern.* v. *sup. n. 104.* (3) *Opificiarium*, & in specie *Victorium* Instrumentum ferreum, quo *vasa vinaria* *constringuntur*, ut *commodius inducantur circi*: à nonnullis vocatur *Reißziehe* *Canis.*

† HAR-

† HARPEDONE instrumentum natorium, fufum exonerandi, filaque congregandi, eine Weiffen / Garn-Winde / Garn-Schragen: dictum, quòd fila ad se rapiat. 476.

§. 41.

HAUSTORIUM instrumentum nauticum ligneum, manubriò oblongò rectò, sed còeterà parte falcatum atque introrsum striatum, ad aquam de navi è mari hauriendam, potandaque seu conspergenda vela, quæ siccitate suâ porosa facta, ventum transmittunt & officium remissius faciunt, die Dse. † 477.

HELCIUM ἐλκετής, ab ἐλκέω, traho, ein Kummel / instrumentum Aurigarum equestre, quod collis equorum aptant, pro sublevando vectionis labore, vermittels dessen die Pferde besser zum Zugt kommen. Unde in navibus Helciarum, qui adversò flumine navem trahunt, quos Saxo consonâ pene voce dicit

Sreffers / Misnicus die Helden. † HOROLOGIUM æneum, 479. quod non est adfixum, tamen instrumentò Domus continetur.

L. 12. §. 23. de Instr. leg.

§. 42.

IGNIS alioquin in Elementarem & Culinarem dividitur: Enimverò laxius acceptò Culinæ vocabulò, ut quousque 480.

usibus humanis, seu in re mechanica, metallaria aut œconomia denique ipsa servit, talis intelligatur. Sic Cerevisiæ, Cibus, Glutini, Mulso, Pani, Sali, Saponi, Tegulis coquendis adhibetur. † Tinctor colores ad ignem miscet; Tegularii calcem ac tegulas; Figulus ollas igne torret; Metalla igne domantur; Ignibus calefiunt Thermæ; Ignis solvit juncturas elementorum in re quavis: 481.

ut nec Medica, nec ars alia sit, quæ non vires in eo suas, ac vicissim vires illius experiatur. Nutrimentum ejus Ligna sunt & Carbo- nes; Reliqua verò, Cineres. † Ea omnia usui sunt Opificibus, partim ut Materia ex qua species producant, sed hæcenus impertinentia; partim ut instrumenta operandi, vel interitu suò: Nam 482.

non malè de igne & ejus materia dici potest, Quòd aliis infervi-
 483. endo consumatur. † Quare, ad Saltuarii curam, dum cæditur
 Sylva, pertinet Secernere, quæ huic vel illi usui futura sunt; at-
 que illa demum quæ in species alias duraturas non patiuntur
 transformari, Vulcano demum consecrare in cineres redigenda.
 Inter alias, Divi quondam Bernhardi nostri Constitutione fore-
 stali *Forst Wald/ Jagt/ und Weydewerks. Ordnung. part. IV. §. 6. ibi.* Und was an Handwerks. Holz daran noch
 tüchtig/ außgehauen/ und das übrige zu Brenn- Holz ge-
 schlagen werden.

§. 44.

484. INCUS Instrumentum ferreum sed pede ligno est, super
 quod Fabri ferrum cudunt; Partibus omnino duabus con-
 stat; Superiori, Ferrò; atque inferiori, solidissimo ligno, *der Am-
 bos und dessen Stoff: Saxonice Ambolt/ videlicet, ut ictus
 tot validissimos quibus quotidie tunditur, incolumis valeat ex-
 cipere.* Unde & in proverbium abiit: Incus maxima non me-
 tit strepitus: quasi dicas: Generosus equus non curat latratum
 canum. Cynira ejus perhibetur Autor. † INDIGO Instru-
 485. mentum Tinctorium, fundandi coloris; quo aliquandiu pro isa-
 tide usi, ut sumptibus parcerent; sed emptores defraudarunt:
 quia color fuit corrosivus, unde quoque dictus Diabolicus, *die
 Teuffels. Farbe/ Publica Imperii lege in comitiis Francoforti
 1577. Deputatorum, Tit. XXI. & Cæsareo Edicto Divi Ferdinan-
 di III. dato Praga d. 30. Aug. 1638: damnatus atque exesse jus-
 sus: & Negotiatoribus tandem fraudes animadvertentibus, vel
 invitos ab eo desistere oportuit tandem: ut annotavimus Tr. de*
 486. *Or. jur. opif. cap. XII. §. 17. seqq.* † ISATIS igitur laudata illa
 herba Tinctoria est: duplex quidem, Agrestis seu *Silvestris*,
 altera *Sativa*, Dioscoridi *Lib. II. cap. 110.* Gladium Cæsari Ma-
 ximus ejus proventus est in agro Tholosate, ubi vulgari vocabu-

lò Pastellum, ab effigie pastillorum in quos glomerantur, nominant. Gallicè Paustel vel Pastel en Langvedoc. † Exaudiendum tamen hoc erit comparativè ad alias Galliæ Provincias : neque oportet illum proventum sufficere, quum Gotofredus *Archontol. Cosis.* testetur, maximam ejus negotiationem esse in Insula Tercera; atque isthuc cum Anglis aliisque Nationibus, naves Gallicas etiam magnà copiâ appellere. † Sed nec Germania nostra Ifatide vacat, quam plantam vocamus *Waid* / & in Thuringia quondam majori quàm nunc producta fuit copia, ut testantur grandes illi lapides molares dentati, adhuc in vicinia passim otiosi recubantes. Circa Erfurtum tamen, ubi adhuc colitur, trifatilibus molis premunt, ut herbaceam saniem excludant, deinde abactò liqvore, digerunt in magnos globos, quos in tabulatis in cineres putrescere sinunt. 487. 488.

S. 45.

LIBELLA, Autoribus modò non ad omnium fabrilium mensurationem adhibetur, ac redditur ein Maß- oder Richt-Scheid/ Mess- und Richt-Schnur / Bley-Wage. Cùm certum tamen sit, longè diversa esse Libellam, Lineam, Normam, Perpendicularum, Regulam. Nam *Libellâ*, altitudines; *Normâ* angulos; *Regulâ* longitudes exploramus. † Seu, ut Vi-truvius *Lib. VII. Longitudes* ad regulam & lineam: *Altitudines* ad perpendicularum; *Anguli* ad normam respondentes exigantur. Erit igitur Libella Perpendicularum, id quod Germani dicunt die *Sensel-Schnur* / quòd bolidem à summo demittant, ac rectitudinem quarant, quam vulgo dicimus das *Bley-Recht*. † Budæus ait, Gallos Nivellam vocare: At videntur illi æquè latè illo vocabulò uti, ad omnes mensuras exprimendas; sic ut oppositò opus sit, quamnam speciem malint: Sic Niveau Regula, libella, libra, eines *Zimmermans Richt-Schnur* / ligne ou cordeau de charpentier: Mox Niveau de plomb, eine *Bley-Wag* 489. 490. 491.

Wag/ Perpendicularum: Amussim etiam dicunt. Ut diversa sit ab ea linea, quâ distantias ac dimensiones in plano denotamus: ut *brevi* post dicemus.

§. 46.

492. LIBRA Instrumentum est *œconomicum*, ponderatorium, binas habens lances à jugo pendentes, quod & Scapus dicitur; ex quarum depressione atque elevatione justum rei pondusprehendimus. **Eine Wage/** forsan à fluctuatione. Est autem & *mechanicum*, quod Paulus Jctus in *l. 18. pr. de Instr. leg.*
493. Laniis attribuit. † Est denique & *fabrile* atque architectonicum, ac speciatim machina geometrica, quâ exploramus altitudinem maris, fontium, lacuum vel fluviorum; Num scil. altiora sint eo locò quò ea ducere constituimus: quâ utuntur *Aquilega*; de quibus *suprà*. Modò videamus Libræ *species* seu figuras & *Partes*. Est enim Bilanx mit 2. **Wag, Schüsseln/** quibus
494. pondo & merx imposita ad invicem appenduntur. † & *Scatera* Vitruvio; aliquibus Trutina, Campana; instrumentum quò sine lancibus res ponderantur, atque unus scapus omnia implet. Alterum videl. cornu capitatum est, cujus cavitati plumbi portio infusa, ut ponderi ad alterum cornu appenso respondere valeat; Alterum cornu est uncinatum, ut onus cujus pondus experiri desideras, appendere possis. Scapus ipse æreis per interstitia dispositis notatus est punctis, quæ ponderis diversitatem innuunt: Ubi E. quidpiam appendis, ponticulum modò, seu magadam suppones. Expeditum est instrumentum *œconomicum*. † Bilanx *Species* sunt Libellæ Numariæ, Ærariæ. LIBRA quondam *Triplex*. (1) *Regia* seu mercalis; sedecim unciarum seu 32. lotonum. Hodie dicitur *Krahm-Pfund/* quasi ad cujus normam Negotiatores emere merces vendere solent ac debent. 2. *Romana*. Duodecim unciarum seu 24. lotonum. (3) Numularia seu *Æraria*; Marcam hodie dicimus, atque octo uncias argenti puri

puri continet, *festi* dicunt, *Marcam Colonienſem*. † Deinde 496.
Libra quidem in ſe, ſolùm eſt aridorum; liquidarum *Menſura* eſt.
 Erat tamen apud Romanos *Libra* etiam utrorumque, atque adeò
 duplex: *Ponderalis & Menſuralis*, ſeu ubi pondus ad proportio-
 nem menſuræ, Contrà hæc ad rationem illius aptata. † Erat 497.
 autem *Libra menſuralis*, teſte Galenò *Lib. 1. de compoſ. medicam.*
Menſura cornea, quâ *Oleum* admetiebantur Romani, Interſecta
 lineis quibusdam, dividendibus ipſam in duodecim partes. In-
 terſtitium inter duas lineas, pars erat duodemima; vocabatur-
 que uncia. Sed *Libra hæc menſuralis* duabus unciis minor erat
 librâ ponderali *Libra* igitur unciarum varietatem accepit; *Pon-*
do ſemper idem fuit † Partes autem *Librile*, *Scapus* ſeu *Jugum*, 498.
der Wag-Balken/Lances, Wag-Schüſſeln. *Lingva* it. exa-
 men, *Wag-Zünglein/Agina* quibusdam *Trutina*, æquilibrium,
 foramen ſc. illud in *balance*, *Intra* quod *lingua* eſt, ſecundùm
 quam ponderis fit examinatio *das Loch/ darinnen die Zung*
in der Wage geht. *Spartum, Wag-Stricklein*. In majori-
 bus catenæ ferreæ.

§. 47.

LIGNUM non tam intelligimus nunc, quatenus Arti- 499.
 ficibus materiam ſpecierum transformandarum præbet, quàm
 quatenus culinæ aut furno inſervit, *Brenn-Holz/ & ſic* ad in-
 ſtrumenta operandi accedit. Ubi *Quæſtio* mota fuit: *Ecquid* nam
 generali atque indefinitò *Ligni* vocabulò comprehendatur, ſi
 cui forſan *Opifici* fuerit legatum? *Utrum* quidquid *ligni* adeſt,
 ut ſuum vendicare liceat? ſingè vel in *Faces* ſciſſum eſſe, zu
Schleuſen geriffen. † Ita videbatur; quia & dum lucent, con- 500.
 ſumuntur: ut verum ſit & in illis: Aliis inſerviendò conſumor.
 Enimverò, ſecus *Ulpiano Lib. XXV. ad Sabinum* fuit viſum: :
 quòd indefinita illa locucio denotet uſum vulgarem, frequen-
 tiorẽ ac notiorẽ, *Culinarium* videl. *focum inſtruendi*, con-
 clave:

- clave calefaciendi. *l. 55. §. 9 ff. de leg. 3.* Nisi hæc ipsa disponen-
 501. tis fuerit voluntas. *l. 167. ff. de V. S.* Ut adeò tota hæc Volun-
 tatis sit quæstio. † Quid tamen, Si lignum sit paratum ad Car-
 bones coquendos? Seu inde conficiendos, zu Kohl-Holz / For-
 tassis quis dicet, Nec *Lignorum* nomine contineri; (Nec enim
 lignorum gratiâ habuit, seu, non voluit eo uti ut instrumentò,
 sed ut materiâ transformandâ.) Nec tamen & *Carbonum*; quip-
 pe quales nondum facti, sed solum destinati. *d. l. 167. pr. de V. S.*
 502. † Nec obstat quod *sup.* diximus: Destinationem Patrisf. atten-
 dendam: & quod aliàs dicitur: Cingendus habetur pro cin-
 cto: Quia istud per Fictionem fit anticipativam; quæ hîc in onus
 atque odium heredis gravati haud admittitur. Sicut *sup. n. 18.*
 Rennemannum disputantem laudavimus. Atque ita Ofilius
 503. librò quîntò Juris partiti scripsit. *d. l. 55. §. 7. de leg. 3.* † Pari
 modò ut accidit in eo, qui locum mutat atque abhîc discedit, a-
 nimò non revertendi; nec tum tamen appulit quò tendit: Sed
 in itinere atque neutrubi esse putatur. v. Dn. Struv. *S. C. Ex.*
IX. tb. 33.

§. 48.

504. LIGO instrumentum hortense, ferreum, solidum, seu in-
 dentes haud divisum; terræ effodiendæ, vepribus vel etiam arbor-
 um radicibus eradicandis dicatum. Ulpianus inter vasa uti-
 lia culturæ reputat. *l. 8. ff. de Instr. leg.* Eine Rodehaue / à
 novellis vom Roden: Ad horticulturam enim, non rem au-
 rigariam referimus, ut à rota valeas derivare; licèt illi rotas suas
 eo purgare soleant, aut easdem expedire, darzu räumen / sich
 505. loß arbeiten / wenn sie bestekken bleiben. Paulus Librò se-
 cundò Digestorum epitomatorum Ligones instrumentò vineæ
 esse, Cornelium respondisse ajebat; quod & Alfenus ibidem veri-
 us esse scribit. *l. 16. §. 1. de Instr. leg.* Nec adversantur mores
 nostri, quibus Bidens Vinitorium instrumentum est, ein Karst
 oder

oder Wein-Haffe. Nam & vinea inter Hortos est, & rectius dicitur ein Weingarten/ vulgò Wingerten/ Nisi collem integrum einen Weinberg/ possideas. † LIMA Instrumentum §06. fabrilis est, Ferro, siquid inter cudendum non satis complanatum, aut aliter adhuc elaborandum sit, poliendo. Unde non ineleganter dicimus: Scripto deesse ultimam limam. Vindicant eam sibi Serarii præ Soleariis, ut *sub* dicimus *locò*. † LI- §07. NEA Geometris longitudo est, latitudinis experta; Unde Corpus dicitur constare longitudo, latitudine & profunditate. Ast illi abstrahunt à materia. In concreto sumitur pro funiculo ex cannabi torto; atque est modò instrumentum *Venatorium*, quod pennis innexis expanditur leporibus, ac dicitur Formido: Unde das Abschrecken. † Modò *Piscatorium*, Sic designat funiculum setaceum, ex quo pendet hamus, die Angel-Schnur/ de quo Martialis *Lib. V. Epigramm. 57.*

Tremulaque captum linea trahit piscem.

Cum maximè verò Opificiarium *fabrilis*; Filum vel funiculus quò signant materiam ascendam, aut in segmenta dividendam, Tignarii seu Fabri materiarii: Aqua si aberraverint, lineam transilire dicuntur, über die Schnur hauen.

§. 49.

MACHINA Ipsum Instrumenti nomen græcum, paulò §09. inflexum est, *μηχανή*, generaliter omne Inventum ingeniosum denotat; & Mechanicus, Faber est eorum operum, quæ ingenio simul ac manibus perficiuntur; & Ars mechanica h. e. fabrilis est Handwerk. Unde Machina quamvis structuram significat etiam *tumultuariam*, in qua Lignarii aut Cœmentarii operantur, ein Gerüste/ l. 1. §. 8. ff. de Mort. in f. l. 5. §. 7. ff. Commod. vel etiam *ordinatam*: hinc dicitur Machina Textoria, ein Weber-Stuhl. † Deinde Machina significat Instrumentum, quò commodius §10.

Q

moles

moles, quò volumus, impellitur. *Coras. L. V. miscell. cap. 21.*
Ita Horatius *Lib. II. epist. 2.*

Torquet nunc lapidem, nunc ingens machina lignum.

& Plin. *Lib. XIX. cap. 2.* de Spartho loquens : Qui volet miraculum æstimare, quantò sit in usu omnibus terris, navium arma-

511. mentis, machinis ædificationum. † Et Machina frumentaria, Ulpiano in *l. 12. §. 10. de Instr. leg.* pro Instrumento, quò frumenta facilè in granaria impelluntur. *Räffer.* Imò de mola ipsa : unde Afinus machinarius ibidem & *l. 60. §. 3. de leg. 3.* molendarius, sit *Ein Mühl-Esel*, quod tamen suo loco relinquimus. vid. Turneb. *Lib. II. cap. 9.* Dicuntur & instrumenta bellica Machinæ : Vitruv. *Lib. X. cap. 19.* Quarum species varias vid. ap. Crinitum.
512. *Lib. XIX. de honesta discipl. cap. 2.* † De Machina tractoria, quam dicunt Gruem, vide ibi, & sup. in Catadromo.

§. 50.

513. MACTRA instrumentum œconomicum, sed & Opificiarium *Pistorium*, in quo farina subigitur in massam panibus pinsendis, *ein Bat-Zrog / Bat-Mulde*. Quanquam Alii & lancem ligneam seu corbem vimineam, quibus in pistrinum defertur, significare autement, *ein Brodt-Korb / breite Schüs-*
514. *sel / superioribus Germanis ein Brodt Rånsterlein.* † MAL-LEUS, notissimum instrumentum; cuius *Patrisam.* ad manùs, clavo infigendo, vel aliis rebus compingendis : sed *Opificibus* quibusdam evasit peculiare, ac præprimis in metallis qui operantur; unde dictum quoque putant. tanquam qui emolliat. Atque est omninò instrumentum *fabrile*, quò ferrum tunditur ac flagellatur quasi, postquam tamen igne jam domitum, molle-
515. atque tractabile effectum est. † Forsan quia *manum impleat*, (Neque enim digitis saltim anterioribus prehendi vult,) dicitur : qua ferme ratione Germanis *Hammer* à habendo; seu quòd ad manum jugi esse, seu quòd fortiter atque effectivè præhendi re-
gigue

gique debeat. Istud obiter addimus, & Victores alicubi maleo vulgari cingulos doliis applicare; qui tamen in his oris peculiari eoque ligneo ad hoc instrumento, *Schlegel und Trebell/ Gall. Maillet*, utuntur.

§. 51.

MALPHA instrumentum glutinandi, lapideas tamen materias; hinc & Murariis atque Quadratarariis magis usitata & cognita, quam qui in ligno operantur. Estque alia *Nativa*, quæ gignitur, ac provenit in stagno quodam ad Samosatam, Luciani Philosophi patriam, urbem Comagenæ Provinciæ Syriæ, supra Ciliciam versus ortum sitam, trans Amanum montem, atque in Mesopotamiam usque procurrentem, à qua Euphrate fluviò dirimitur. † Estque *lucus* quidam *flagrans*, naturâ tam admirabili, ut aquâ accendatur, nec nisi terrâ restingvatur: quò etiam Samosatæ urbem suam Lucullò oppugnante defenderunt; Hostes unâ cum armis exurentes: ut est autor Plinius *Lib. II. cap. 107.* † Sed Malpha *Factitia*, massa quædam est ex calce viva seu recenti, vino, adipe suillo & oleo confecta, adversus omnem annorum injuriam invicta: quæ, cum semel ignem concepit, retinet illum tenacissimè, & cum aliquid solidi attingit, ita adhæret, ut neque revelli neque ullâ arte restingvi possit, nisi operiatur terrâ & suffocetur. *Plin. Lib. XXXVI. cap. 24.* Vocabimus nos *einen Rütt / gall. Mail. & Malthare, verksitten*; quanquam non ignari, quodammodò differre,

§. 52.

MAPPA instrumentum domesticum est, linteum, mensis internendis, ad quarum figuram & capacitatem etiam extendi solet: *Ein Tischsuch.* Sed cum & manûs eâ astergantur atque ob id sordescat citius, in mensis Honorationum aut solennibus conviviiis mappulæ singulis orbibus imponuntur, quas dicunt *Zeller, Luchlein / Salveht / gallicè Serviette.* † Priscis temporibus

ribus quisque pro se mappam afferebat in convivium, scil. quò liberius liceat sibi agere; sed manûs furaces vix effugiebant servorum; unde Martialis *Lib. XII.*

Attulerat mappam nemo, dum furta timentur.

521. Ist eine angreiffische Wahre/ und bald verschleppet. For-
 san inde est, quod in connubialibus conviviis Juvenes muccinia
 virginibus subtrahere studeant. † Vocant aliqui Mantilia, tan-
 quam ad manûs tergendas in mensis habeantur. Enimverò, sunt
 ea potius integumentum humeralis genus, quò brachia manûsque
 involvuntur; quale quid ei suppeditatur, qui cibos dividit ac dis-
 tribuit, des Vorlegers Hanquele/ quò etiam fœminæ rusticæ
 ad templum ituræ pro palliis, & urbanæ quoque, peregrini habi-
 tûs cupidæ, more gallicò utuntur, ein Mandeligen.

§. 53.

522. MARCULUS Instrumentum fabrorum ærariorum, Ci-
 nyræ in ventum; Malleolum credo ligneum, quò Cuprarii toto
 die aures verberare solent: quod Martialis jam *Lib. XII. Epi-
 gram. 57. innuit:*

Nec cogitandi, Sparse, nec quiescendi
 In urbe locus est pauperi. Negant vitam
 Ludi magistri mane; Noctè Pictores,
 Ærariorum MARCULI die toto. †

523. MARRA instrumentum hortense, ferreum, quò exciduntur
 herbæ inutiles: credo Ligonis speciem, sed minorem, eine Jâht-
 Haue/ & ligonis & ex altera parte bidentis habens figuram, ein
 Kraut-Hâflein. Ac rursus subilius instrumentum SARCU-
 LUS, ein Jâht-Eisen/ à sarriendo, quod est levius scalpere &
 ab herbis noxiis repurgare

§. 54.

524. MENSAM supellectili accensendam putarem: Nisi
 Paulus inter Laniorum instrumenta reliquerit. *l. 18. pr. ff. de
 Instr.*

Instr. leg. An ergò cui carnem venalem imponunt, intellexit; quam scamnum hîc dicimus, *die Bank* / unde macellum nobis est *die Fleisch-Bank* / alibi *Scharn*. Enimerò, sic Taberna foret; atque Argentariorum Mensæ *l. 77. §. 1. de leg. 2.* etiam in eorum erunt instrumento: unde & Mensarii dicuntur & Mensularii. *l. 24. §. 2. ff. de Reb. aut. Jud.* † Credo igitur, instrumentum quod pecoribus mactandis peculiariter aptatum habere solent, in formam canalîs, quadrupes, *den Schlacht-Stof* / subaudiendum esse; aut certè mensam, cui pelle detractâ carnem commodioris tractationis gratiâ imponunt, *worauß sie außschlachten / vel außwürcken*. † META inferior pars molæ, Turbo dicta; sicut Catillus Superior: de qua Paulus Lib. II. ad Vitellium consultus respondit: Si rusticis ejus fundi operariis moleretur, eam quoque in instrumento deberi. *l. 18. §. 5. de Instr. leg.*

§. 55.

MODIUS instrumentum Mensorum; maximè ad res quas dicimus fungibiles, liquidarum æquè atque aridarum, *nach Eimern und Scheffeln zu rechnen*: quia & *fundi mensuram* observare licet apud Columellam, cui *Lib. I. de re rust. cap. 10.* Modius agri, portio centum pedum quadrata est: *ein Stuß Landes / hundert Schue lang und breit*. † Fermè ad stylum rusticorum Thuringiæ, qui cùm mansos partiuntur, nomen totius ad quartam usque partem retinent, *eine halbe Hufe / Viertel von der Hufe*: Sed ad ulterionem divisionem progressi, non dicunt octavam, sed *ein Nösel Landes*: tanquàm nomen haud mereatur ex eo genere, quod à natura totius recessit tantopere ad istas minutias. † Neque enim prædia ulterius dividi debent, quàm Ut mansionem seu stationem possessori præbere, ipse autem Domino desuper respondere posset: unde in Thuringia vocatur *ein Siedel. Hoff.* Heredium præscos dixisse Cujaci-

us in 1. Feud. 1. §. *quis de manso*. Tom. 3. fol. 688. scribit. Unde forsan Erbsaß. Atque in Misnia, Præfectura præprimis Altenburgensi, talia prædia hodiernum individua sunt, & in hereditate dividenda, natu minimo cedunt filio, qui ob id dicitur *der Ruhr- Erbe*. † Quondam & in Thuringia idem obtinuisse traditur: quò jure tamen in pœnam seditionis A. M. D. XXV. excitatæ exciderint: servatò nihilominus jure congrui, *des Gespild- Rechts*/de quo in *Ord. Provinc. Tit. XXXIX. §. pen.*

§. 56.

531. MORTARIUM Instrumentum quondam *æconomicum* molitorium, in quò farra contundebant. Hodie *medicum* Pharmacopœorum & Aromatariorum, in quo herbæ, semina, aromata comminuuntur. Aromatarii, quorum amplior est negotiatio, ad molas contusorias in die *Stampff- Mühlen*/solent ablegare; quorum Pueros negotiationi vacare oporteat, *das früg mehr ein*. † MUSTRICULA Latinis de sola *Calceorum* formadicitur, estque aded instrumentum Sutorium: ut supra notare antevertimus; in Forma. Enimverò, usus latius evagatur, ad quamvis ideam, aut ichnographiam, ein *Muster*: in tantum] ut Fœminæ quæ *fimbrias* ex filis innodare norunt *Knöplerinn / Kanten- und Spitzen-Macherinn*/ingenii & artis ostendendæ gratiâ, quarum in Montanis Misnicis magna est copia, varios modos ac figuras excogitant, atque Belgicas dicunt, ein *Niederländisch Musterger*. † Et quæ acupingunt, linteola figuras repræsentantia, *Model- Tücher*/appellant. De Belgio plusquam notum est, magnam vim ejus generis manufacturarum elaborari, quas dicunt *Speldevverks- Kanten*; & Fœminas quæ iis occupantur, *Speldevvercksters*. Excellunt autem præ aliis Brabantinæ virgines. *Martin, Schook, Belg. fæder. Lib. VII. cap. 23. p. 211.*

S. 57.

NAVIS mari, ut currus terrâ instrumentum vectorium 534.
 est, mercium; vel ut Ulpianus, Lib. XX. ad Sabinum scripserat,
 fructuum exportandorum causâ paratum. *l. 12. §. 1. de Instr. leg.*
 Instrumento Piscatorio contineri, Aristo ait Navicellas, quæ
 piscium capiendorum causâ comparatæ sunt: Ut refert Mæcia-
 nus Lib. VII. Institutionum, *l. 17. §. 1. d. t.* Fischer = Kähne:
 de Schapha dicemus suo loco. Nautica Instrumenta, Quæ &
 Quis invenerit, refert Polyd. Verg. *Lib. III. de rer Invent. cap. 15.*
 † NORMA, Winkel = Eisen/Instrumentum architectonicum, 535.
 pro lubitu cuiusque ferreum an ligneum est, duo habens latera,
 in angulum coëuntia, quò omnia dirigunt metiunturque: adeo-
 que sine illo nusquam incedere videas illorum quemquam; ut
 pro pallio quasi & vestitu honoratori sit. Quanquam Strenuis-
 simus Cæsareæ Regiæq; civitatis Uratislaviensis Senatus, Ordina-
 tione architectonicâ fol. XLI. §. Bey Auffziehung. Ex certa
 ratione caverit, ut in ejus vicem Securim, cujus manubrio insit
 ratio ulnarum, sumant. Es sollen auch hinführo Meister
 und Gesellen der Zimmerleute / auffer denen gewander-
 ten Gesellen / nicht mehr mit Winkel-Haken gehen / sondern
 anstatt derselben ihre Aexte / und in den Stielen die Werk-
 Elen / sonderlich (notes rationem) bey der Besichtigung an
 der Hand haben / damit bey vorgehenden Begebenheiten
 sie derselben sich gebrauchen können. † PALI cæsi instrumen- 536.
 talunt œconomica rustica; quia quærendo fructui deserviunt.
l. 12. §. 11. de Instr. leg. & quidem vineæ, ut Alfenus Lib. II. Dige-
 storum ex Paulo epitomatorum ait, ac PERTICAS addit *l. 16.*
§. 1. d. t. PANUS & Panula seu Panicula, Instrumentum est
 Textorium, cui subtegmen involvitur, seu tramæ involucrum,
 quò panni texuntur, der Weber Spuhl. PATINAS instru-
 mento fundi esse, dicemus cum Paulo in *l. 18. §. 3. de Instr. leg.*
 PAVI-

537. † PAVICULA Catoni *de Re rust. cap. 129.* instrumentum est, quò coæquatur & condensatur area; vel à græco *παγειν* ferire, vel ab antiquo Pavire, quod Veteribus Fundere significabat. Ein breiter Schlägel / damit man das Estrich oder auch ein Scheun-Tenn dichtet und ebnet.

§. 58.

538. PECTEN Instrumentum diversi usûs, & (1) quidem *domesticum*, corporis colendi, comas distingvendi atque explicandi, non solum ad ornatum, verum & sanitatem, & caput va-

539. poribus sublevandum, ein Râmb. † (2) Opificiarium, in specie *Textorium*, per quod fila quæ dicimus Stamen, den Zeddel/transmittunt, distingvunt atque in ordine retinent; atque ob similitudinem pectinis comatorii, der Râmb / etiam dicitur: Das Weber-Blat / quò Textores fila immissa impingunt & constipant: Spatha das der Weber anzeucht / damit zuschlägt und die Leinswad ticht machet. † Pectinis nomen applicatur

540. aliis quoque instrumentis, figurâ licet dissimilibus, usum tamen similem penè præbentibus: Ita Pecten dicitur instrumentum (3) Oeconomicû & *muliebre*, quò *linum* pectunt, & cum usuræ sunt, fortiter alligant, aculeis sursum versis, ut immobile sit eine Hechel / quod quidam Erinaceum dicunt, similitudine sumtâ à calice seu putamine nucis castaneæ aspero & spinoso; vel quadrupede quam dicimus ein Jegel. † Vel (4) quò *lanam* carminant,

541. frempeln: Quod tamen est diversum à illo superiori instrumento; dum istud *unicum* est, manipuli autem cannabis aut lini, manu præhensi stringuntur werden durchgezogen / Unde aliquem perstringere, dicimus durch die Hechel ziehen. Sed hujus *paria* oportet esse, quorum *alterum* instar superioris affixum, *alterum* liberum, manu tractatur, lana verò utrisque media inseritur atque agitur: Deinde aculei minus asperi atque

542, in super sunt adunci, Krâmpel-Râmmen. † (5) Aliud genus Pecti-

Pectinum est, cujus item sunt paria, sed *utraque manualia*, subulis sive dentibus circiter sex, ferreis oblongis falcatis ac fortioribus, quibus lana Panificibus præparatur, *Woll. Rämme*. Suntque duum generum, *vulgares & peregrini*; seu simplices & duplicati, dicti *italici welsche Rämme*. Super quibus lis est Panariis cum Materiariis, de quibus *sub loco*. † (6) Tandem quoque Pannificibus instrumentum *carminatorium* est, quò pannum recentem adhuc & crudum confricant & pexant quasi; ex carduis constructum, Quod latinè itidem per Pectines exprimitur *Weber-Rämme*/ Illi suò quodam & artis nomine dicunt *Rar-tätschen*. † Ultimò denique (7) nomen hoc commigravit ad instrumentum *rusticum*; liceat id nobis Rastrum multiplicatum dicere, ligneis, sed cum maximè ferreis dentibus instructum, quò post sementiã, terræ globulos comminuunt, semina contegunt & in suas lineas diducunt, *eine Egde*: A quo seminis tegendi officio Saxones istud sumserunt effatum: *Was der Pflug gestürzt / und die Egde bedeckt / folgt dem Erbe*. vid. *Land-Recht. Lib. III. art. 76. ibi.* & sub terra semine abscondito: in textu germ. *als die Egde das Land bestrichen hat.*

§. 59.

PENICULUS à pene seu cauda dictus, seu quòd ex earum extremitatibus fiat: nam ut Cicero *Lib. IX. epist. ad Papyrium* ait, Caudam antiqui penem vocabant. Seu quòd in modum caudæ trahatur, ac sui post se relinquat vestigia: Instrumentum pictorium est, teste Marcianò in *l. 17. pr. ff. de Instr. leg.* Plin. *Lib. XXXV. cap. 10.* græcè *γραφεῖον* ein Mahler Pinsel. † Dicitur tamen & de illo Albariorum & Tectorum instrumento, quo albarium parietibus inferunt. Plin. *Lib. XXIX. cap. 17.* *Der Tüncher und Mäurer*/ Quare, cum è fetis suillis ad lignum aliquod teres, tanquam manubrium artificis alligatis fiant, Pictorum illi Penicilli, deminutivò deminutivi, ad discrimen & subtili-

- tilitatem innuendā dicuntur; ut habeant aliquid præcipui : Dum quilibet Albarius gestat Pictor salutari, Cæterum majus & minus
547. non variant speciem. † Unde ad similia trahitur, atque omne instrumentum absterforium è setis suillis compositum, Penicillus dicitur v.g Barba, *Bart-Bürstlein* / Item crinium capitis, *Kopfs-Bürsten* / Calceamentorum *Schuh-Bürste* / teste Fesdō ; Vestium, *Rehr-Bürste* / & cùm ad perticam longam alligantur, parietibus abstergendis, *eine Wand-Bürste* / *Rehr-Besem* / aut
548. ad brevem, pro vitris abstergendis; atque ita porrò. † Quum verò foederati *Belga*, maximè *Hollandi* atque *Zelandi*, munditiei in ædibus suis conservandæ valdè sint studiosi, non possumus non referre *bini artificii* opifices, qui instrumenta in hunc usum præparant : *Scoparios* videlic. qui scopas conficiunt ex ericeto, *Heid-Besem* : & *Setarios*, è setis porcinis, è *Borussia* potissimùm adferri solitis; quorum manufacturæ sunt septuplices. † (1) Quædam serviunt mundandis *vestibus*, ut muscaria setacea. Vulgò *Kleer-besems*. (2) Quædam deturbandis *araneis*, ut illæ quæ audiunt *Raech-besems*, ab extendendo, porrigendo. (3) Nonnullis discutitur *pulvis*, & vocantur *Stoff-besems*. (4) Aliis *suppellex* lignea detergitur, & vocantur *Hout-vryvers* : aut *Houboenders*. (5) Quibusdam *pavimentum* expurgatur, & audiunt *Luyvvagens*, nescio quam ob causam. (6) Aliis dealbantur sive *parietes*, sive alii colores aut parietibus aut ligno affricantur. (7) Denique quibusdam *fenestra vitrea*, item lignea *suppellex* abluitur. *Martinus Schook Belg. fæder. Lib. VII. cap. 22. p. 209. seq.* † Extensum porrò ad curam vulnerum, estque instrumentum *chirurgicum*, & spongia quædam, *vulneribus abstergendis*; nam & quod ex spongia fit, peniculum dicere licet. Denique *Penicilli* dicuntur linteola concisa & contorta, quæ *Chirurgi vulneribus immittunt*, ne præpropere coalescant; *Turundas* vocant, græcè *ἐμψόλα*, ein *Wiefgen* / so der *Balwier* in
- Die

die Wunde drehet/ sie dadurch eine Zeitlang offen zuhalten/ damit sie nicht zuzeitig zufallen/ und hernach unterkötig werden möge.

§. 60.

PERPENDICULUM Instrumentum est Fabri materiarii 551.
 Zimmermanns/ seu etiam Coementarii Mäuers/ quod plumbo à filo & gnomone pendente, rectitudo seu soliditas operis perpenditur & examinatur. Idem quod Libella, eine Bley-Schnur/ Bley-Wage. Nisi malit quis eam explicare eine Seß-Wage/ quæ ex utroque constat, ligno triangulari pertusum cum linea & bolide, ad declivitatem inveniendam, was abhängig wird. † PERTICA lignum teres eine Stange/ Et per se instruit ad operandum, v.g. *metiendum* seu *planitiem*, Unde decempeda, eine Meß Ruthe/ seu altitudinem ac *profunditatem*, ut Contus, Hasta nautica, filis picatis circum eam per spacia mensuram designantia ligatis, die Gehrde/ Stahke/ ab infigendo, Stechen oder Stehken: it. ad *saliendum* trans canales: quarum in locis palustribus denen Marsch-Ländern/ magnus est usus, ein Spring-Stahken. † Et cui quidpiam alligetur, 552.
 vites forsan: & tunc instrumenta *vineæ* sunt, ut perticæ vitium, Wein-Pfähle. Equidem Instrumento vineæ nihil esse, Servius respondit; Sed tamen qui eum consulebat, Cornelium respondisse ajebat, Palos, PERTICAS, Rastros, Ligones instrumenti vineæ esse: quod verius est, per Alfenum *in l. 16. §. 1. ff. de Instr. leg.* † Quin & si lintea cuspidi alligentur, aut cristæ setaceæ 553.
 imponantur, *parietibus purgandis* & aranearum telis detergendis inserviet: & illo intuitu Ulpiano Lib. XX. ad Sabinum binâ vice inter instrumenta domûs recensentur. *l. 12. §. 18. & 22. ff. de Instr. leg.* In navibus der Wipp/ dicitur; unde perticam elucere den Wipp Köhlen. 554.

§. 61.

- § 55. PLAGA instrumentum, & Venatorium est, retia videlicet venationibus & capiendis feris apta, aut certè Funes illi quibus retia tenduntur circa imam & summam partem: Das grobe Wild-Barn / κυνηγετικὸν λίνον. Cujus deminutivum Plagula, minores denotat casses; & si ab aucupio reditus fuerit, Agri instrumentò continebitur. l. 12. §. 13. ff. de Instr. leg. † Et Oeconomicum: Veteres nim. illo nomine appellabant linteum lecti tegmen amplum & candidum; quod postea lecticariam Sindonem, & Torale appellarunt: gestrikte Vorhänge üms Bett / à similitudine; si non in supellectili ponimus. † PLAUSTRUM currus apertus, ein offener Wagen/quòd ex omni parte palam fit, quod in eo vehitur. Instrumentum ergo vectorium: Utrum autem pro matronarum vehiculo, einen Frauen-Zimmer-Wagen/ accipiemus? ut aliqui legunt apud Livium *Libro V. ab Urbe*. Honoremque matronis ob eam munificentiam habitum, ut plaustrò ad sacra ludosque carpentis, festò profestòque traherentur. † Ulpianus sanè sterces eo vehi, atque ob id instrumento rustico adscribit, in l. 12. §. 10. ff. de Instr. leg. Ein Mist-Wagen. Lutulentus igitur foret, qui huic Sexui, & quidem in munificentiam exhibitus fuisset honor. An igitur textum eum aliquibus emendamus, ac Pimento pro Plaustro legimus? An Plaustrum dicimus in genere einen offenen Wagen / Kalesche/ ad discrimen cooperti, Himmel-Wagen: Sic, ut honor fuerit, Vectari, sed temperatus. Istud verò abusui quorundam Patrum imputandum, dum plaustrum ad res viliores adhibeant. His oculis observavi, vicinum meum, Essedarium, Welsche-Nuß mit der Land-Rußsch einführen. † POLLINARIUM, puto subaudiendum Cribrum, instrumentum molitorium aut pistorium, ex setis equinis; à polline flore farinæ secerando, Beutel Sieb.

S. 62.

PONDERA, Lanionum instrumenta. *l. 18. pr. ff. de Instr. leg.* 560.
 Quidni cœterorum etiam qui ad pondus vendunt, nach dem Gewicht? sed Pondo significat ein Pfund. Est autem pondo seu Libra (idem enim hætenus significat) moribus hujus loci, vel Aromataria vel Laniatoria, *Krahm / Pfund / oder Krahm-Gewicht / und Fleisch-Gewicht oder Pfund*: creditumque fuit, posteriorem graviorem esse oportere priori. † Ex 561.
eo autem, quod Paulus in l. 18. pr. de Instr. leg. Lanionum instrumenta recensens, Pondera immiscet, Gotofredus *ibi mibi lit. E. & F.* observat, carnem Romæ ad pondus fuisse venalem. Hab nach dem Pfund müssen verkauft und außgewogen werden. Nim hoc est, quod in *l. 4. C. Tb. de Suariis* mandatur, ut pondus porcorum trutinâ, non oculari libertate quærat. † 562.
 Quam ex indulgentia Ædilium tamen sumunt Lanii nostrates diebus profestis solennioribus, das Kalb- und Lamb-Fleisch nach der Hand und Augenmaß zu verkaufen; Atque improbat idem vetus inscriptio apud Brissonium *Lib. 1. variar. cap. 16.* in qua, Consuetudine micandi sublatâ, Lex jubet carnes sub Exigio, i. e. sub trutina, ad quam exigantur, vendi. † Hoc cer- 563.
 rum est, ad officium Ædilium seu Agoranomorum der Markt-Herrn (qui est peculiaris Magistratus in hoc civitate, binis constans Senatoribus, ac binis de Tribunis plebis) pertinere, Utrunque curare, ne quid Publicum capiat detrimenti; visitare de improviso utrorumque pondera, & coërcere excessum atque defectum, qui erit ad pondera & mensuras Senatorias. † Et mo- 564.
 dius quidem lapideus in foro consistit publico, instar calicis, in loco editiore ubi frumenta venduntur der Scheffel: Sed lignea vasa sub cura sunt æditui Senatorii, dicunt den Zeisen-Mann. Sed cùm Iliacos intra muros peccetur, & extra:

Senatus aliquando visitationem instituit, vel tum certè,

R. 3

cum.

cùm de ponderibus ac mensuris Senatoriis audiuntur querelæ.
 § 65. † Ut accidebat A. 1679. atque inveniebatur sequentem in modum.

Fleisch-Gewicht.

1/2 lb. Semilibra: ist 3. Quintlein zu schwer funden. Daraus erscheint/ warumb die Fleischer nicht gewähren können. Und warumb die Butterw:ffen immer zu leicht funden worden.

1. lb. Das ganze Pfund im Fleisch-Gewicht/ ist umb andert/ halb Loht zu viel.

2. lb. Das zweyppfündige Gewicht hat 1. Loth und 2. Fünfftheil zuviel.

4. lb. Das vierpfündige/ ist 2. Loth zu schwer.

6. lb. Das sechspfündige Stük/ ist umb 5. und 1. halb Loht zu schwer.

21. lb. Der ganze Stein/ ist umb 1. Viertel Pfund und fast 2. Loht zu leicht funden.

Resolutio: Ist Stephan Ratterfeldten (Serario) das rechte Gewicht zugestellt/ und die andern darnach einzu richten befohlen worden. Sollen fünfftig gestempffelt/ und der Mahme Jehna gebraucht werden. Ita † 4. April. A. 1679.

§. 63.

§ 67. PRÆLUM per diphthongum, prout apud Pomponium Lib. I. Fidei commissorum, Scævolum Lib. VII. Digestorum & Ulpianum Lib. XXXII. ad Edictum repertum, ab Interpretibus communiter redditur der Kelter-Baum/ trabs illa in torculari, quâ uva calcata premitur. Quod ut rectè percipiatur, Tenendum, *Torcularia* duum esse generum *Majora*, quæ etiam vocant *integra*, & *arboraria*, große Baum-Keltern/ quale in Ducali Torculario heic loci usm Fürsten-Keller/ videre est: &

Mino-

Minora, dixerim ego ordinaria. † De Illis aut exaudienda, quæ 567.
 JCi habent & Interpretes, Aut non quadrabunt. Nam in ordi-
 nariis, quod vulgò dicitur *der Kelter-Baum* / arbor illa tor-
 cularis, quâ uvæ quidem sed mediatè præmuntur, libera est, de-
 poni & resumî potest, quâ cochlea vertitur circulo ferreo ad cla-
 vum de cochlea pendenti insertâ, agitur atque elevatur modò
 vel remittitur: Temo potius quàm Arbor dicenda. † Alio- 568.
 quin Prælum hòc statu foret definiendum: instrumentum ru-
 sticum, fructuum cogendorum; speciatim, Vinatorium, uvis
 exprimendis. At enim, sic & reliquus apparatus & vasa torcula-
 ria idem admitterent nomen, generale nimis & confusionibus
 gignendis aptum. † Et quare Pomponius in *l. 21. pr ff. de Instr.* 569.
leg. infixis inædificatis accenseret? cur Scævola in l. 27. §. 4. eod.
posita parataque diceret ut immitterentur? dixeris: scil. ut pro-
 ximè sint usui, dum circulo ad cochleam pendenti, eidem cir-
 cumagendo immittantur. *Repono*, Talem immissionem Scæ-
 volam haud Cogitare: *Ædificio* tanquam tignum atque por-
 tio, non Cochleæ tanquam actorium instrumentum immitten-
 dum erat. † Cui denique usui peculiari foret prælum Condu- 570.
 ctori fundi: aut quantum referret, à Locatore præstari vel mi-
 nus? Id quod tractat tamen Ulpianus in *l. 19 §. 2. ff. Loc.* Nec
 merebatur teres arbor illa, seu Temon in minori torculari, Trabis
 appellationem; quam tamen Interpretes ad descriptionem
 præli adferunt. Quare credo, *Aut* veram arborem robustam
 eamque crudam, ut est in Majoribus, exaudiendam: *Aut* Tra-
 bem utique h. e. tignum minoribus & ordinariis aptatum, non
 tamen arborem, lignum teres ac crudum, *selbwachsender*
Schafft / sed quadratum ac perforatum in modum cochleæ, per
 quod columna illa striata immittitur, intelligi. *die Mutter*. † Un- 571.
 de etiam reddunt *den Kelter-Stoff* / Galli *Vitam* dicunt, *Vis*
de pressoir, *die Schrauben einer Wein-Press*. Alii corpus
 inte-

integrum, per synecdochen partis pro toto reddunt, eine Presse. Quemadmodum & Gallis aliud est l'arbre d'un pressoir, ein Kelter-Baum/torcularis temo: aliud: un pressoir sans vin, prælum, eine Presse: quod integrum corpus esse, ex usu & additamnetis specificis apparet, eine Wein-Presse/Buch-Drucker-Presse/Buchbinder-Presse/Tuchmacher-Presse/ & sim. † Exsuperioribus autem repetendum, quod Prælum infixum, pars magis, quam instrumentum sit. *d. l. 21. Cœterum, positum separatum ut immitteretur adificio, instructio contineatur. d. l. 27. §. 4. de Instr. leg.* Denique Locatorem prædii rustici vinarii, prælum Conductori præstare teneri: quum citra prælum, nullus aut onerosus foret prædii usus, wenn er das Gemaisch nicht über die Saß uff eine frembde Kelter schiffen.

§. 64.

575.

PROPLASTICE forma est seu idea Plastarum, pro Cacabis, eine Rachel Form. *vid. sup. §. 34. hęc cap.* PROTHYRUM domus si velamen est, instrumento domus continetur. *l. 12. §. 23. de Instr. leg.* posses explicare, einen Thür-Schrank/doppelte Thür/arque trahere huc quod dicimus eine Spa-

574.

nische Wand/ eine Blände. † PUGILLARES Amanuensium instrumentum, à pugno, quod semper ad manus esse debeat, Schreib-Täfflein. QUALI Exceptorii seu vindemiatorii, In quibus uvæ comportantur; dixeris nostro more eine grosse Sammel-Stunke/cogendorum fructuum instrumentum, Ulpiano *circa fin. pr. l. 8. ff. de Instr. leg.* dicuntur. † At enim,

575.

Ulpianus in *l. 15. §. 1. ff. de Usufr.* vasa majora dorsualia videntur intellexisse: ut ex oppositione Librarii servi, ad gestationem Quali & calcis adhibiti zum Kalch-Kübel/ apparet; qui sit abusus ejus. Daßer sich müsse mit der Butte schleppen und Schutt tragen/ den man sonst zu was bessers brauchen könnte. *juxta illud: Der nicht kan singen/ muß die Butte tra-*

tragen. † Quamquam Interpretes Qualum etiam explicent 576.
 Vas vimineum, per quod vinum guttatim defluit, quum calcatur
 uva; reliqua verò materia exire prohibetur, quales corbularum vi-
 mineas nos circumponimus dem Zapffen in denen Weisch-
 Buttichen. † RASTRI masculinò genere Cornelio & Alfeno 577.
 dicuntur, atque inter vinearum instrumenta referuntur: l. 16. §. 1. d. 1.
 quod non adeò rectè capio, nisi leviores intelligit bidentes, qui-
 bus Vinitores curam secundam die Ruhr/ peragunt, ac leviter
 modò attingunt, gleichsam nur ein wenig rühren/ als wenns
 nur gekraht/ mehr gerechet denn gehaft wäre.

§. 65.

RADULA Instrumentum ferreum à radendo dictum, 578.
 diversis usibus, atque adeò & Opificibus usitatum. (1) Pistoribus;
 quò massam matræ adhuc inhærentem conquirunt eamque
 purgant; cùm ob munditiem, tum ne mures arrodant. Eine
 Trogsharre. (2) Victorum, quo picem veterum doliorum abra-
 radunt, ut noviter picentur: vocant eine Krütke/ dixeris eine
 Faß-Raspe/ Pech-Schabe. † (3) His qui fuliginem abra- 579.
 dunt de infumibulo, Schorstein- oder Essen-Fegers-Kraße.
 (4) Trahitur ad œconomiam, & inter instrumenta culinaria; ut
 sit instrumentum ex lamina fornicata, multis foraminibus pertu-
 sa, panis vel aliis rebus atterendis, ein Reib-Eisen/ quasi crustulas
 abradat, & sic eundem usum præstet. † RALLA credo superio- 580.
 ris deminutivum, est instrumentum rusticum ferreum, cui bac-
 culus infixus, ad purgandum inter arandum aratrum; & sic ab
 abradenda terra dictum, die Pflug-Kaide. † REGULA in- 581.
 strumentum Fabrile, idem quod norma ein Richt-Scheid/
 Posses & scriptorium, præprimis Musicorum dicere, qui pluries
 ducunt: ein Lineal. Sed Ulpianus Lib. XXXII. ad Edictum, tor-
 tularibus addit pro instrumento oleas exprimendi: pro quibus
 tamen Tegulas perperam ab aliis substitui, notat Gotofredus in

l. 19. §. 2. mibilit. E. ff. Loc. Fallor an dicimus nos die *Brakfen / Kelter = Toffen.*

§. 66.

- §82. REMI *nauticum* instrumentum, seu agendi seu gubernandi: Istud quidem, in navigiis actoriis ac bellicis, in mari mediterraneo usitatis, quas Geleras vocant, *Galeen / vel Galeyen.* Hoc verò in omnibus. *Das Ruder.* Alfenus Gubernaculum vocat, *das Steuer / ac navigii partem* ait, in *l. 44. ff. de Evict.* add. *epist. Jacob. c. III. vers. 4.* † Quod, quàmvis alii Remunculum vocari, & Ulpiano in *l. 29. §. 2. ff. ad L. Aquil.* pro suo *Servaculum* surrogandum voluerint: Ignorantiæ tamen Autorum, & novitati vocis imputat Cujacius *Lib. IX. Obs. 10.* Remorum de cœtero Inventionem Copis adscribi, suprà credo jam
- §84. notavimus. † RETIA *venatorium* instrumentum esse, tam Aucupibus & Piscatoribus, quàm ferarum Indagatoribus; notius ex se est, quàm ut allegatioene nostrâ indigeat, *Neze.* Nisi quòd species ab usu variant; & Retis quidem nomen generis est, Aucupibus *Garn / à filis tenuioribus,* usitata: unde *Leichen- und Wachtel Garn*: quæ & in leporum indagine sunt usitata; inde *Hasen- Garn.* † Quin & Fundæ *Schlingen / Zohnen / Kloben / Schleuffen.* Id quod tamen inter verita refertur *mandatò El. Sax. 9. April. 1604. 9. Junii. 1613. 24. Februar. 1626.* Piscatoribus modò Verriculum, *Zug- Garn / Watten / à vadis puto*; quòd baculis seu perticis alligatum, quousque vadere in lacubus aut fluminibus licet, ab hominibus trahatur: unde *Staffwadden* dicundur: modò Rete jaculum, *Wurffgarn / à jaciendo, ein Beer / vel Bern.* Retia apraria legato fundo cedunt, cum quæstus fundi maxima ex parte in venationibus est. *l. 22. pr. ff. de Instr. leg.*

§. 67.

- §86. ROTA communiter pars curruum, sed tum arte ex tribus par-

partibus, modio, radiis ac circulis compositum, pervium quid est : Aft, cùm dicitur ita peculiariter instrumentum figulinum, orbis solidus est, cui argillæ massam imponunt ac manibus super ea formant : unde Jeremias dicit. *cap. XIX. 3.* invenisse se Figulum facientem opus super rotam, *er arbeitet auff der Scheibe/* hanc autem pedibus agitant, ac rotando quasi tornant : quod Syracides innuit, *cap. XXXIIX. 32.* Sic Figulus, inquit, sedens ad opus suum, convertens pedibus suis rotam, *er muß die Scheibe mit seinen Füßen umbtreiben.* † RUBIA instrumentum. 587.
 Tinctorium, *Serber-Röthe/* cum aliis coloribus jungenda : notamus modò, largum ejus in Silesia prope Uratislaviam provenitum esse ; pingve autem desiderare solum : conf. Plin. *XIX. 3. & XXIV. 10. seq.* Sed & admodum copiosè in Zeelandia plantatur, vulgò *Meede/ & Krappe* dicta. † Cujus pretium, ut citò sur- 588.
 git, ita cito quoque minuitur ; atque adeò Cultores suos aut magnò beat lucrò, aut ingenti multat damnò. Quemadmodum A. 1622. quælibet librarum centuria, sexaginta vendebatur Carolinis florenis & amplius : Annò subsequenti 1623. ejusdem notæ florenis uno & viginti comparari potuit. Teste Martino Schookio. *Belg. fæder. Lib. IIX. cap. 5. p. m. 229.*

§. 68.

RUDENTES omnis generis Funes nauticos accipimus. 589.
Schiff-Seylen/ Tafel und Sau. Atque ita distingvuntur, ut Pesma sit funis, quò anchora alligatur ; Prymnesium sive Camelo, funis crassus, quò alligitur navis in littore ad palum vel tonsillam, *Rabelthou.* Quo de exaudire malumus istud Salvatoris *Matth. XIX. 24. Marc. X. 25.* quàm de quadrupede bestia. Quæ enim foret allusio ad transitum vastæ illius quadrupedis per foramen acûs ? † Nisi in Judæa tum temporis alicubi aut angustus 590.
 quispiam fuit transitus per aliquam petram, quà peregrinantes perrepere aut serpere oportuit ; quod moris est Nostratibus,

- hac Francofortum Mœni proficiscantibus, cum ultra Isenacum pervenerint; sicut notum est. Aut *acus aliqua Wicfridaea*: ut in Anglia. Cujus historiam pace Lectoris liceat huc transcribere: † Rippon / eine Stadt in der Provinz York / Englands / hat eine sehr schöne Kirche / in welcher des Wittfrieds berühmte Nadel zu sehen. Ist ein enges Loch in einem ausgehohletem Gang. Vor dieser wunderfahnen Nadel haben sich vor diesem die vermeinten Jungfrauen / wie sie doch sonst gern mit Nadeln umgehen / sehr gefurchtet. Denn durch dieselbe wird ihre Jungferschafft auff die Probe gesetzt. † Also: Man führte sie dahin zu diesem Gang / und da mussten sie durch dieses Loch durchgehen. Welche nun rein und unberühret waren / die gingen unverhindert und mit leichter Mühe hindurch / diejenigen aber / so ihnen ihre Jungfer-Kränglein hatten nehmen und sich verumehren lassen / blieben mitten in den Loch stecken / und mussten sich also schuldig erkennen. Ut refert anonymus Descriptor Angliæ, German. per, Wilhel. Serlin / 1666. *Francfurti editus* p. m. 311.

§. 69.

- §93. RUNCINA Fabrile instrumentum est; Quale tamen, & cui usui; non convenit Interpretibus. Hermolaus & qui cum eo sentiunt, genus SERRÆ accipiunt; Majorem scilicet ductilem, quâ Fabri materiarii secant arborum moles, subjectis cantheriis. Eine große Baum-Säge / Schroot-Säge. Inducti illo Plinii *Lib. XVI. c. 42.* Firmissima ad rectum abies; Eadem valvarum repagulis & ad intestina opera aptissima; sive Græcò sive Campanò sive Siculò fabricæ artis genere spectabilis, ramentorum crinibus pampinato, semper orbe se volvens; ad incitatos §94. runcinarum captus. † Sed *falli* hos ajunt Alii: genus *dolabra*, quod vulgus hodie Planulam vocat, intelligentes; quò Fabri as-
- fa-

famenta radunt & lævigant, einen Hobel: qui prout seu Fabri seu Capfarii adhibent, magis rudis sit & crudus, vel subtilis atque elaboratus. Neque potuerit Plinius aptius atque expeditius incitationem instrumenti illius reddere: *Befalst / gehohlfehl / nach mancherley Art der Hobel.* † Ut tamen fieri assolet 595.
negotiis varietate multiplicatis, vocabula seu invenire nova, seu inflectere usitata, non æquè facile esse. Ita *Runcinam* applicant ad actûs rusticanos, ut sit *instrumentum hortense*, vepres resecan-
dum, sepium frutices exaquant, ein solch Instrument / damit man die Dorn in den Gärten mit abstößt und gleich machet. Eine Dorn-Scheere / Zaun-Schrape.

§. 70.

SAGITTA instrumentum bellicum, è longinquo alium ferendi, & sic eminus: ut *Gladius cominus*. 596.
SALICETA & salicta postquam coesa, Instrumento sunt; antè, *Portio*.
l. 12. §. 11. ff. de Instr. leg. † *SARCOCOLLA* Gummi quoddam 597.
seu lacruma arboris cujusdam in Perside nascentis, similis thuris pollini, ut inquit Dioscorides *Lib. III. cap. 99.* Sic dicta ab effectu, quòd vulneribus applicetur, carnis conglutinandæ ergò. Plinius & gummi & arborem, eodè appellat nomine. vid. *Lib. XIII. cap. 11. & Lib. XXIV. cap. 14.* Est ergò Colla, sed tantum naturalis, non artefacta etiam, ut *Chryfocolla*, atque sic inter instrumenta Medico-chirurgica. † *SARCULUS* autem instru- 598.
mentum rusticum, quò segetes sarriuntur, ein Saht-Eisen. *Ulpianus in l. 8. pr. de Instr. leg.* inter vasa culturæ utilia ponit; laxius voce *Vasis*, pro Instrumento utens. † *SCALA* à scandendo, 599.
generatim omne instrumentum scansorium denotat, per quod pluribus ascendimus gradibus: germ. eine Stiege / sed quum, quæ adfixæ, pars domûs sint; gestatorias nunc præ illis intelligimus: quarum Inventor *Capaneus*, Argivus, occasione obsidionis *Thebarû*. conf. *Veget. Lib. IV. de re mil.* Species sunt, quòd seu

600. ex funibus contextæ sint cannabinis, *Strik-Leitern*; Seu ex lignis. Quarum partes sunt: *Scalarum ligna statuta*, seu *recta*, *Leiter-Bäume* / & *Transversalia*, die *Sprossen* / *teretia ligna*, ab extendendo *Spreizen* / die *Tritte* / *dicta*. † *Utræque instrumento domûs sunt*, sed *usui diverso*: *vel enim applicamus abstergendis parietibus*, aut *expurgandis lacunaribus*, *Brunn-Leutern* / de quib. *Ulpianus in l. 12. §. 22. de Instr. leg. vel Incendiis extingvendis*: quò sensu *Idem ibid. §. 18.* hamis, *perticis*, *siphonibus*, *centonibus* & *simili apparatusi*, *unter das Feuer Gerâth* / *jungit*.

§. 71.

601. SCALPRUM Coriariorum instrumentum est, jam *Suprà* in *CULTER* positum, ein *Schab-Messer* / vel ob similitudinem *cultri*, quò & *Victores* & *Capfarii* & *Tornatores* utuntur, *Schnitt-Messer*. SCALPER excisorius, ein *Meißel* / *Saxonibus ein Dährschlag* / *Instrumentum Fabrorum*, *ligni & lapidum*. *Scalprum librarium*, *Feder-Messer* / *Instrumentum Scriptorium*. † *Sed Scalprum sutorium*, *Trenchet de Cordonnier*, *majus ein Schusters Werk-Messer* / *minus*, ein *Kneiff* / hoc *falcatum*, *aciem habet introrsum*; *Istud orbiculatum*, *aciem habet extrorsum*. *Scalpellum*, *lanceola chirurgica*, *Φλεβότομον*,
602. ein *Laß-Eisen* / *Fliete* / *Lancette*. † SCAPHA, si *derivacionem* nominis à *græco σκάπην*, sequamur, *Linter* erit, *arbor excavata*, ein *Weidling* / ein *Schelch* / ein *Fischer-Rahn* / *Unde Lintrarii l. 1. §. 4. ff. Naut. cap.* Si *usum*, *navicella* est, quam *navis quælibet major trahit secum*, vel *pro re nata sibi ipsi imponit*, ad *faciliorem in litore descensum*; ut *aded in ministerio navis sit majoris*, quæ *istam ablegat*: unde non *malè dicitur das Boht* / *Item Espink* / *Ord. naut. Hanseat. Tit. IV. art. 14.* vel *Esbing* / *ibid. Tit. IX. art. 4.* ubi *alternativè ponuntur Both* &
604. *der Espink* / *Bothe* oder *Esbing*. † *Et quamvis in eodem*
ministe-

ministerio Navium sint & Navicellæ, quas dicunt Barquen /
 Brahmen / latæ istæ sed non profundæ, *flach* / mit einem fla-
 chen und breiten Boden / dupliciter tamen *differunt* : (a) quod
 in nullius certæ navis sint ministerio; nedum ut eam in mare
 seu comitentur seu sequantur. † (b) quod ministerium istud 605.
 consistat solum in mercibus convehendis & avehendis, zum La-
 den und Vossen / unde dicuntur Leuchter / non à prælucendo,
 sed evacuando. *conf. Juris nautici Wisbuenensis §. 58. So Leuch-*
ter oder Pramen hieselbst ankommen würden. Et Ord. naut.
Hanseat Tit. X. art. 5. Wann Prame oder Leuchter seqq.
Mart. Schook. Belg. fœd. Lib. IIX. cap. 4. p. 225. Sed vox Bar-
ten / gallica est, & navem significat mediocrem, Barque.

§. 62.

De scapha in *sensu priori*, quæsitum fuit : *Ecquid sit In-* 606.
strumentum majoris? Atque sic visum *Paulo*, atque respondit
 hõc suppositò, Quod si navem cum instrumento emisti, præstari
 tibi debet Scapha navis. Imò *contrà sensit Labeo* Librò primò
 πιδανών. *Alfenus* quoque Scapham non videri navis esse, re-
 spondit librò septimò *Digestorum* à *Paulo* epitamatorum; nec
 quidquam conjunctum habere. Nam Scapham ipsam per se
 parvam naviculam esse. † Omnia autem quæ conjuncta navi
 essent, veluti gubernacula, malus, antennæ, velum, quasi Mem- 607.
 bra navis esse. *l. 44. ff. de Evid.* Etenim Scapha navis, non est in-
 strumentum navis: Etenim mediocritate, non genere ab ea
 differt: Instrumentum autem cujusque rei, necesse est, alterius
 generis esse, atque ea quæque sit. *l. f. ff. de Instr. leg.* Quod
Pomponio librò septimò epistolarum placuit. Atque ita *Paul-*
lus pluralitate votorum succubuit. † Sed enim, *usu bodierno* 608.
 sententia ejus reconvaluit, atq; moribus *Belgii* teste *Grœneve-*
giò Scapha instrumentum habetur, & venditâ illâ simul debetur;
 per rationem: Quod navi majori possibile non sit, sine hujus ad-
 mini-

609. miniculo in portum appellere. Ad rationes igitur dissentientium debet responderi: † Non esse necessum, necessitate absolutâ, ut instrumentum sit de alio rerum genere; quia homo homini pro instrumento servire potest; seu disponente Jure Gentium, ut in servitute: seu spontaneâ receptione, ut in Mandato. Neque Mediocritas seu Statura minor, in Navicella tenus hac nihili habenda; ut quæ illâ ipsâ parvitate ministerium præstat majori, quod hæc vastitate suâ impeditur ipsamet expedire. *Râhm uff den Sand zu sîhen.*

§. 73.

610. SCOPÆ instrumento Domûs sunt. *l. 12. §. 18. de Instr. leg.* Plura diximus supra §. 58. *hòc cap.* in Peniculo. SCUTICA, Flagellum ex loris, instrumentum Aurigarum, instigandis equis, *eine Geißel/ vulgò Bißschel/ Peitsche/* manufactura apud nos partim Lorariorum, partim Restionum, qui & ea propter sibi vendicant negotiationem. † Sed enim, In Belgio peculiare opificium est, *der Schweep-Makers/* quorum opera solummodò in conficiendis flagellis occupatur v. Mart. Schook. *Belg. freed. Lib. VII. cap. 17. in fin. pag. 199.* Fuit & castigandis servis, sicut contra Fustibus liberi coërcebantur, Ut Paulus habet in *l. 4. §. 1. ff. Incend. ruin.* & milites moderni *zwischen den Piquen geprii-*
611. *gelt werden/* † SECURIS *fabrile* instrumentum est, à secando dictum; ligna videl. & quidem in porrectum; ut Serra in transversum: *ein Beysel/ vel Peil/ Penthesileæ* inventum traditur Plinio *Lib. VII. cap. 56.* Sed quoniam de Amazonibus ea fuit, *militare* sine dubio fuit instrumentum. Nisi ea docuit fabrilibus instrumentis etiam Hostem impugnare: Atque fuerit forsitan securis complanatoria, *ein Schlicht-Beysl:* quali etiam Carnifices utuntur in amputanda cervice: quæ Romanorum fuit, & hodie
612. dienum Anglorum usitata ratio est. † SERRA instrumentum *fabrile, Lapidibus, vel etiam lignis transversim secandis: qua de*

in Runcina aliquid diximus: & de ejus Inventoribus *in Dadalo*.
 suntque, ratione *Objeſti*, Lignorum & Lapidum, *Holz- und
 Stein-Sägen*/ Ratione *figuræ*, Majores & minores, *Schrot-
 und Hand-Sägen*. Capulo alternò vel ambobus. *Kleine
 Stoß-Sägen*. † Id nunc monendum est: Ulpianum librò ^{614.}
 XX. ad Sabinum, in Portione magis quàm Instrumento censere:
 cujus rationem difficile est ut invenias. SERAM igitur intel-
 lexit; Clavibus enim jungit: dict. *Lib. XX. cum in l. 12. §. 21. de
 Instr. leg.* tum Libro XXXII. ad Edictum. *l. 17. pr. ff. de Act. emt.*
 ut adeò litera R ex errore forsan duplicata fuerit. Neque enim
 Carmina scripsit Ulpianus, ut Poëtica quadam licentiâ syllabæ
 primæ producendæ, consonam inferere opus habuerit.

§. 74.

SIPHO græcum vocabulum, Canna latinè, Arundinis ^{615.}
 species, ad cujus similitudinem Instrumentum dicitur haustori-
 um, diversis usibus inserviens; Aquis potissimùm inbibendis at-
 que rursus expuendis, ad reprimenda incendia, *Eine Feuer-
 Spritzen*: quod propterea instrumentò domûs continetur.
l. 12. §. 18. de Instr. leg. † Sed poterit & ad vinum aliumve po- ^{616.}
 tum è doliis extrahendum adhiberi: Cujus tunc forma duplex
 est; recta, *ein Stech-Heber*/ & angularis; Cui est generis no-
 men. † SPATHA instrumentum *Chirurgicum* longiusculum, ^{617.}
 fursum teres, cujus altera tamen extremitas plana, *mit einem
 Ballen*/quo unguenta tractant, atque pixidibus eximunt, *ein A-
 potheker-Schäufflein*. Sed adhibent & emplastris inungendis,
eine Spathel. Sed & *æconomicum* culinare est, quò spumam
 detrahimus, & quæ coquuntur agitamus & permiscemus: atque
 adeò duplex, *eine Schaum-Kelle*/ & *Rühr-Löffel* / v. Colum-
 mell. *Lib. XII. cap. 2.* Est denique & *Textorium* quò fila coire
 coguntur & jungi; Pecten. Senec. *Epist. 91.* † SPONGIÆ con- ^{618.}
 tinentur Instrumentò domûs. *l. 12. §. 18. de Instr. leg.* scilicet, qui-

bus Columnæ, pavimenta, podia exterguntur. §. 22. *ibid.*
 619. STIPULÆ fundi instrumentum. *l. 12. §. 10. eod.* † STYLUS,
 Instrumentum scribendi, teres, ex ære aut metallo, cujus altera ex-
 tremitas erat acuta, ut ceram in tabula secaret; altera obtusa, ad
 delendum atque inducendum. Ein Stift in einer Schreib-
 Tafel/ & inter legendum, literas ac lineas observandi: Radius,
 ein Griffel. Equidem hodiernum capitatum fabricari solet,
 quando inducendi nullus est usus: per rationem, ne facilè exci-
 dat ansulis libelli.

§. 75.

620. TEGULA ad hunc & non alios usûs parata, instrumen-
 tum domûs est *l. 12. §. 19. de Instr. leg.* Quare & si de ædificio su-
 stulerit quis, interdictum Quod vi aut clam, admittimus; Cœ-
 terùm, si non de ædificio, sed seorsim positas, cessat illud. *l. 9. pr.*
ff. Quod vi aut. Nisi fortè amotæ sunt ut reponantur. *l. 17. §.*
 621. *pen. & fin. ff. de Act. emt.* † TEREBRA instrumentum fabrice
 ferreum, cum manubrio ligneo transverso, perforandis lignis:
 quò & Tignarii & Capsarii & Carpentarii, quisque pro ratione
 artis suæ, aliûs figuræ utitur, ein Bohrer. Vasta tamen illa, qua
 Carpentarii modios die Naben/perforant, abinde nomen ha-
 622. bet, der Naben-Bohrer. † Cum verò Textura opificium, in
 plures familias diffusa, non multos saltim artifices exerceat, sed
 plurima requirat instrumenta, cum maximè in locis, ubi Textu-
 ra tam lineata quàm lanea floret; Colum & Rhombum: utrius-
 que enim fila sumunt ad diversas operas; unde Roggen- und
 623. Rade-Gespinnst: Caunas, Carduos, Pectines, & quid non? †
 Event, ut peculiare emerferint instrumentorum textorio-
 rum Artifices. Quales sunt (1) qui Machinas TEXTORIAS
 conficiunt: non saltim Cathedas seu sedilia, quod Capsariorum est:
 sed formas præcipuè & multriculas, Zeich Macher / in Belgio
 Getou-makers. (2) Qui Cannas arundineas conjungunt, Riet-
 Makers.

Mafers. (3) Qui Colum & Rhombum conficiunt, **Wiel-Mafers.** † (4) Qui Radios textorios præparant, **Schiet-Spoel.** 624.
Mafers. (5) Qui in Pectinibus tum ex ferro tum ex funibus dilpungendis occupantur **Cam-Beschlagers/ & Yfer-Camme-Mafers.** (6) Qui instrumenta illa conficiunt, quibus aut lana aut linum carminatur. **Carde-Setters & Yfer-Carde Mafers/** quos recenset Mart. Schook. *Belg. fæder. Lib. VII. cap. 17. p. 201. seq.*

§. 76.

TORCULAR machina est, torquendis & extorquendis uvis parata: eine **Kelter** / alicubi eine **Trotte** / cujus pars Prælum est: ubi plura huc pertinentia ponenda fuerunt. germ. **der Truf-Baum** / addas **Columellam** *Lib. XII. cap. 50.* reliquus apparatus **Cochlea** die **Spindel** oder **Schraube** / **Regulæ**, **Ve-tes**, die **Brakken**. **Lacus** das **Bett** / **Kaffe** / **Lingulæ**, **cavitates**, per quas mustum confluit, si non canalis est, quo in vas exceptorium emittitur. † **TORNUS** instrumentum fabrile, polituræ ac perforationi serviens, quò ligna; ebur & sim. torquendo, modò exasciantur ac poliuntur, modò etiam excavantur atque perforantur: **Theodorò Samiò** inventore. *Plin. Lib. VII. cap. 56.* Est tamen nomen totius ac partis, **Machinæ & instrumenti manualis**; ac significat tam die **Dreh-Bank** / quàm das **Dreh-Eisen**. **Gallis** *tour de tourneur.* † **TROCHLEA** Instrumentum, cum orbiculis striatis, ad onera tam sublevanda quàm demittenda, fune tractoriò **Kloben-Seyl** / adhibitiò excogitata & fabricata. **Scheiben-und Kloben-Werk.** Ut coingit in ædibus noviter extruendis, **beym Richten** / & attollendo canali: **Auffziehen einer Tach-Rinn.** 625. 626. 627.

§. 77.

TRULLA Instrumentum Cæmentariorum trigonum, quò **Fabri murarii tectoriis linendis, complanandisque** uti solent, 628.
 T 2 dum

- dum calcem subactam impingunt, coagmentant : tectoriaque illinunt : ut non solum parietes pulchritudinem accipiant, sed & firmitatem contra injurias imbrium & creberrimas tempestates.
629. Cochlear dixeris. Eine Maurer, Kelle. † TRUTINA vulgariter libræ species est, eine Schnell-Wage : propriè tamen ea libræ portio, in qua lingua vertitur, seu foramen intra quod est lingua bilancis, ad quod fit examinatio. Aliqui dicunt Æquamentum, æquilibrium, libramentum. † TUBA instrumentum Musicum, bellorum prælusionibus dicatum, & accendendis animis Bellatorum; Tyrrenorum inventum. TUDES, Mateola, instrumentum fabrilis ligneum, manuale, tundendi, agendi : ein hölzerner Hammer der Kupffer-Schmiede / Schlegel der
631. Böttcher. † TUDICULA quibusdam instrumentum cocinum; Cochlear majus, quo olla movetur, spatha : quibusdam machinæ, qua tunduntur oleæ, ein Stößel / Stempel / Fistuca forsan, aut Pilum eine Reyle / Ea enim omnia ad tundendum, pro diversitate negotii & materiæ tractandæ sumuntur. Inde ob similitudinem, Tudicula vocatur etiam instrumentum, quò vasis signa imprimuntur, das Zeichen-Eisen.

§. 78.

632. VASA culturæ utensilia, sunt fructuum quærendorum. *l. 8. ff. de Instr. leg.* sed loci tamen instrumenta. *l. 13. pr. ib.* atque Olearia vasa Locatorem Conductori præstare oportet. *l. 19. §. 2. ff. Loc.* Vas æneum in quo Sapa coquitur, Instrumenti est. *l. 12. §. 10. ff. de Instr. leg.* † VECTIS Instrumentum domûs, quò ostium obseratur, à vectando dictum; quòd in foramine muri recondi ac repromi possit ac soleat, der grosse hölzerne Hauß-Riegel / den man wegschüben und wieder für ziehen kan. Nimirum instrumenti & ea sunt, quæ ad tutelam domûs pertinent. *l. 12. §. 16. de Instr. leg.* Sed & Torcularia vasa sunt, ut ibi notavimus. Cinyræ de cætero inventum. † VEHICULUM in-

instrumentum fructuum exportandorum. *l. 12. §. 1. d. t.* Coetera quæ huc facere possent, in Carpentum & similibus vocibus credo adfuerint.

§. 79.

VELA textura lintea sunt, ad velandum aliquid induta : quorum usus & *domesticus* est & *nauticus*. Ibi quidem, dum & frigoris causâ vel umbræ in domo sunt : atque ad eam voluptatis & ornatûs ergo : Nec instrumentò continebuntur : Quæsententia Cassii fuit ; qui dicebat : Inter instrumentum & Ornamentum, multum interesse. *l. 12. §. 16. de Instr. leg.* † Vela autem Cilicia, quæ idèò parantur, ne ædificia ventò vel pluviâ laborent ; instrumenti esse, Idem Cassius admisit. *d. l. 12. §. 17.* Sunt tamen *nauticum* instrumentum, itidem lineum, circa malum expansum, ad ventum excipiendum, & sic navem impellendam. Unde dicuntur *Ala navium*, apud Cassiodorum *Lib. V. varior.* nec non *Equi*, germanicò proverbio, sed còeci *Blinde Pferde*. † Genera materiis & expansione differunt. Nam Sinenses canneis & stramineis utuntur, teste Niehoff *cap. XI. pag. 328. b.* Isidorus autem. *Lib. XIX. etymol. cap. 3.* quatuor velorum genera statuit quod & Julius Firmicus scribit. Primæ magnitudinis ACATIUM, quod velum maximum & in media navi constitutum est das *Schon vorsegel*. Secundæ amplitudinis *Enid egu*, quod retrorsum ad puppim panditur, die *Moyssan*.

§. 80.

ARTEMON quorsum referetur ? Utrum ad Vela, & ejus gradûs ? Hesychius sanè interpretatur *ἄροιστρον*, cornu antennæ, ad quod subnectitur velum. Glossa, Arborem, quæ retrò ponitur ad gubernandam navim ; ut sit species mali. In majoribus nim. navibus aliquando duo vel tres mali reperiuntur. † Vitruv. *Lib. X. architect.* & cum eo Alex. ab Alex. *gen. diet. Lib. I.*

cap. 25. describunt: instrumentum Tractorium, quam supra Trochleam diximus, Græcis ἐπιγύσια. Hæc autem in navibus Funes ductorii trahuntur, & armamenta explicantur, iisque funibus per orbiculos striatos Rollen / Scheiben / trajectis & in gyrum actis, facili ductu importantur exportanturque onera. Ita Erasmus in *Act. Apost. XXVII.* Atque ita quoque Javolenus Librô II. ex posterioribus Labeonis accipere videtur in *l. 242. pr. ff. de V. S.* Adjectamento magis quàm parti navium accensens.

640. † Alciatus contra, Cujacius, Baysius & Alii VELUM utriusque existimant, quò sensu Lucas in *Actis Apost. dict. cap. XXVII. vers. 40.* usurpat: Et levarò Artemone, inquires, secundùm auræ flatum tentabant ad litus. In eo tamen adhuc discedunt ab invicem, quòd Baysius & alii Velum esse velint maximum, cum Plutarcho Acacium; eò argumentò freti, quòd etiam hodie Veneti maximum navis velum hòc nomine vocant. Alciatus Velum majori additum, ab ἀστυ, quod est Assuo. Gotofredus
641. *add. l. 240. mihi lit. γ.* † Nos distinctionis fœdere utrosque conciliare annitemur. Dum enim Utrique pro re accessoria habent, & minus principali; deducemus ductu Scapulæ in *Lexico græco. verb. Ἀστυων*, vocabulum pro Velo quidem acceptum, πνεῦμα τὸ κερκιδάσι. Pro Trochlea autem, πνεῦμα τὸ ἀπὸ τῆς αἰτίας. Aliquando enim ob necessitatem talia vela adhibentur dirigendæ potius navis causâ, quàm celeritatis: & vocatur das Bonit, conf. Stypman. *de Jur. mar.*

CAP. IX.

Affectiones, usum & officium instrumentorum tradit.

CON-

C O N S P E C T U S.

*Instrumentorum alia est ratio fiendi: n. 642. alius modus essendi, seu status rei perfectus. 643. qui consistit partim in Relatione: 644. seu ad Agricolationem. 646. Bellum. 647. Culinam. 648. Domum. 649. Fundum & c. 650. Partim in Terminati-
one finium certorum opificiorum. 651. dum Cocleâ Serarii & affines à Soleariis differre gestiunt. 656. In familias nempe Fabriscedunt, 657. cum ratione specierum, tum partium. 658. Rationes dubitandi pro Capulariis. 659. ab unitate Col-
legii; 660. litera Pacti; 661. ac hujus interpretatione usuali. 662. Argumentum à contrario sensu. 664. Rationes deciden-
di pro Ensculariis. 668. Retorsio. 669. adversariorum inhabi-
litas. 671. & spontanea cessio. 672. Solvuntur dubia. 673. Litis exitus. 679. Culter Victorius, 680. vasorum minorum opificibus negatus: 684. Sed restitutus. 687. Gluten, Mensu-
larios 688. discernit à Fabris Tignariis. 690. Klippel und Eisen/ Lapidarios à Murariis. 692. Limam commune credi-
derunt instrumentum Solearii: 695. cum ob indigentiam su-
am; 697. tum consensum communem: 699. ac longam denique possessionem. 702. Serarii terminale dicunt, sibi que asserunt. 704. vi pacti decretò firmati. 705. Instantiis faciunt satis. 707. Victoriam reportant. 709. Soleariorum nova exceptiones, 711. in cassum abeunt. 712. nec leuterando res fit clarior. 713. Materiarios machinationes, ut machinam textori-
am Zwirn-Mühlen/ terminale instrumentum contra Linteones obtinerent. 717. plausibiles. 721. Epicrisis. 724. Pecti-
nes fullonios, carduos, Pannifces Terminale instrumentum adversus Materiarios: 725. Hi contra Pectines duplicatos, dictos Italicos, Sepem se ac Pannifces inter constituere satagunt. 726. Ut adeò non tam res ipsa quam rei modus disputari
videas*

videatur 729. *Status causa*, 732. *secundum Materiarios*. 736. *Pannifices*. 739. *Relatio Commissariorum*. 741. *Resolutio*. 743. *Pelvium numerus Chirugos ac Balneatores inter controversus*. 746. *Ferrum complanatorium quò Sartores utuntur, non tam diversa Collegia, quàm ejusdem artis Magistrum legitimum à Turbatore discernit*. 750.

§. I.

642. **S**ufficiant hæc enumerata instrumenta, pro instituti ratione: ut scilicet sint pro Inventario, non universorum, quotquot sunt; possent forsan in unius artificis officina tantò numerò reperiri, atque inveniuntur sub inde alia atque alia; Sed eorum, quæ seu in Juris Romani volumine, seu apud Autores etiam alios obveniunt. Atque pertinet omne id ad rationem eorum *fiendi*. † Sequitur nunc Ratio *essendi*, seu officium & status rei *perfectæ*; qui alius est naturalis, alius moralis, & quantum ad usum juris pertinet. Ille duabus his penè absolvitur affectionibus: *Relatione* ac *Terminatione*. Instrumentum omne comparatum est ad hoc, ut seu instruat operantem, seu tueatur opus; Uti-
643. que *Operationem* haut detrahemus. † At enim: Tota ratio ejus consistit in eo, quòd sit ad aliud; atque ad eò non tam considerandum ut est in se & sua substantia, quàm ut in usu ad quem ab alio adhibetur ac dirigitur. Sequitur; Adjumentum atque medium saltim esse: At verò, aliud est Operari; Aliud, ad operandum quid sed passivè concurrere. Sicut dictum jam *cap. IV. §. 9. n. 86.*
645. † Utuntur autem instrumentis Quotivocunque operantur: ut tot ac totuplicia sint hæc, quotuplices sunt operationes; ut quibus inveniunt. Sunt igitur Instrumenta Agri, Artium, Balnei, Belli, Culinæ, Domûs, Fori, Fundi, Militiæ, Navis, Opificiorum, Studiorum, Tabernæ, Venationis & sim. Prout Jctos in sæpe allegato *Tit. ff. de Instr. leg.* accuratè distingvere animadvertimus.

§. 2. AGRICOLATIONIS sunt Aratra, Bidentes, Falces, Ligo- 646.
 nes, Marræ, Pectines dentibus ferreis, Sarculæ, Vehicula. *Art*
und Beil/ Egde und Pflug/ Karst und Hauen/ Schiff und
Schirr/ Hippen und Hammer/ Senß und Sichel. Artes
 atque Opificia supra enumerata, quàmvis hec illa omnia, sed
 quatenus textus illi juris suppeditant ad quos provocavimus: ac
 pertinet ad alium locum plena Opificiorum Artiumq; notitia. † 647.
 Belli ac Militiæ instrumenta sunt Arma, Bombardæ, Clypei, Enses,
 Exostræ Galeæ, Gladius, Globuli, Harpagines, Hastæ, Machinæ
 jaculatoriæ, Pulvis tormentarius, Sagittæ, Scuta, Tormenta,
 Tubæ, Tympana, Büchsen und Degen/ Helm und Schild/
 Pulver und Blei/ Trommeln und Pfeiffen/ Kugeln und
 Petarden/ Spieß und dergleichen. † CULINÆ sunt Ahe- 648.
 num; Aqualis, Aquarium, Aquimimalis, Carbones, Cultri, Le-
 betes, Ligna, Ollæ, Patinæ, Ratulæ, Salinum, Tripus, Tudicula,
 Holz und Kohlen/ Kessel und Töpff/ Kellen und Löffel/
 Schüssel und Zeller/ Stungen und Stender/ Rost und
 Zange/ Omnia illa operandi, transmutandi ac species novas pro-
 ducendi. † DOMUS autem sunt Acetum, Amæ, Hamæ, Har- 649.
 pagines, Loricæ Siphones, Venabulum, Panger und Spieß/
 In quibusdam enim civitatibus, quemlibet civem primarium,
 & cui cerevisiam coquere licet, ein Brau- Eigen/ oder der
 ein Brauen uff seinem Hause hat / muß einen Harmsch
 und Haus- Wehr haben/ Sprüz und lederne Feuer- Eimer/
 und dergleichen. Sed ea defendendi. FORI Instrumenta, Do-
 cumenta sunt literaria, sicut cap. III. §. 5. dictum. † FUNDI 650.
 autem, Homines & animalia, & quidquid serpit ac reptat, & sup.
 cap. IIX. enumeratum, wie es dort främmelt und wümmelt.
 Quemadmodum armamenta NAUTICA cap prox. levi quàm-
 vis digitò tacta fuerunt. TABERNÆ Instrumenta sunt mini-
 stran-

strandis, ut Ancones, Calices, Congiaria, Dolia, Sextaria, Trullæ, Urnæ & similia. l. 13. pr. ff. de Instr. leg.

S. 3.

651. Sed ne actum agere, aut impertinentia etiam, corradere velle videamur, operis agendi ergò: mittimus hanc, & transimus ad alteram Instrumentorum Affectionem; quâ quædam eorum *aut* integra invicem determinant opificia, aut Opificem ab alio cive quovis ac mecenario, *aut* ejusdem artis Magistrum à Turbatore: ut non incommodè dixeris TERMINALIA. † Licet non impediatur, quin litigiosa seu controversa dixeris; ob id, quòd alterius artis Magistri controversiam desuper moveant aliis, tanquam non rite nisi per turbationem iisdem utantur, *damit sie nur in dieser ihr Handwerk pfuschten.* Quorum præcipua iustrabimus, suntque Cochlea, Culter victorius, Fornax, Gluten, Klippel und Eisen / Lima, Pectines fullonii, Pelvis, Spiz und Stein-Nxt / Zwiirn-Mühlen.

S. 4.

653. COCHLEA denotat nobis ein Schraub-Stof / eaq; Serarii, Zonarii, Manubriarii seu capulorum fabricatores, Schloß-fer / Sürtler / Messer-Beschaler / æquè utuntur, citra æmulationem ac denunciationem invicem. Ad alios relati, neutiquam tolerant ejusdem usurpationem; ne quidem si de Collegio sint. † Ita Serarii Soleariis quidem regulariter eod. copulantur Collegio, furnò utrinque utuntur absque contradictione; *Cochleam* tamen sibi *vindicant* præcipuam; tanquam eorum sit, Tersius elaborare, & species quæ solo malleò fabrefieri reculent, polire: Sicut in Lima dicitur. Idem agunt *Capularii*, (sic liceat dicere) adversus Enscularum cutores, die Klengen-Schmiede. † Atque ita d. 5. Decembr. 1656. allegarunt: So gebühret auch einem solchen nicht / welcher entweder das Beschaler Handwerk nicht gelernt / noch das Meister-Stük

Stük bewlesen / Schraub-Stök zuhalten. Quin idem Artifex cui cochleâ uti permissum, non nisi Boëthum suæ artis eidem præficiet; Ancillis aut etiam Uxoribus exclusis. conf. *Boëtb. cap. IV. n. 130.*

§. 5.

Enscularii contra Manubriariis de FURNO controversiam moverunt: gestünden ihnen die Esse nicht. Nim. *Fabri in diversas* abeunt *familias*; ut solet, multiplicatis ejusdem artis speciebus & manufacturis, non sufficere eundem omnibus aut producendis aut perficiendis; sed certæ ex illis totum se mancipare: vel ne illam in universum elaborare, sed alteri alterum ad manûs tradere, daß immer einer dem andern in die Hand arbeit / ut prolixa eorum sit *genealogia*. † Primus in Solearios ac Serarios secessus: Grob- und Klein-Schmiede: quorum Illi armaturam fermè *rusticam*, Hi *urbanam* tractant. Sed, quanta hic diversitas rerum, consequenter & artificum! Ne nunc de aliis dicamus, solos *Ensisabros* seligemus. At secesserunt & hi in *diversas propagines*, Gladiorum & Cultrorum: unde Meister / von kurz- und langer Arbeit audiunt, atque audire quoque gestiunt: quibus tertia species accedit, der Plögen-Macher. † Sed hoc ratione *Specierum*: Quin & *Partium* intuitu, tam Gladiorum fabri quàm Cultrorum, *diversos agunt ramos*: atque Illi quidem die *Creuz-Schmiede* / Hi verò die *Beschaler* protruserunt atque ex se generarunt. Qui utrique quidem, propter illum in eodem corpore seu manufactura concursum, idem subire corpus seu Collegium, haud recusant; sed, dum incrementibus operis, seu partes seu species aut gradûs distinctos alii atque alii sumunt, Usus tandem in jus commigrat, atque mutuas prohibitiones generat.

656.
Furno.

657.

658.

659. Quando itaque qui ensiculis capulum figunt, Furnò uti
Ratio- pergebant, Ensicularii contrà intercedebant: In *questionem* ve-
nesdu- nit: Ecquid seu Illis habere, seu His intercedere liceat? quo-
bitan- ve utrimque jure? *Capularii* sanè ad originem suam, ad pristina
di. respecientes, Aiebant: Furnò se prohibendos haut esse. (1) Eo-
 dem quippe sodalitiò cum alteris illis hodiernum comprehendi.
 Fraternò ergò affectu habendi. *Gleiche Brüder/ gleiche Kap-*
 660. *pen.* † Jam verò, Partem non arcendam à juribus Totius. A-
 nima informat totum corpus, undiquaque se diffundit; Tota est
 in toto, & tota in qualibet parte. Species omnis comprehendit-
 tur sub suo genere: Neque ulla progenies, quotocunque à stipu-
 te. distet gradu, datur, quæ non de illa. participet: Ergò & juri-
 661. bus ejus gaudebit. † Accedere (2) expressam *Pacti*, seu recep-
 sùs literam *de 30. Decembris A. 1592.* in Ducali Præfectura *Isnacensis*
 confecti: cujus vigore *Manubriariis* juxta cum *Ensiculariis*
 Furnum habere, atque adversus Extraneos tueri permittatur. In
 verbis: *Weil egliche/so nicht des Handwerks/ sich unterstan-*
den/ besondere Eßen zu halten: So sol dasselbige hinsüro
gänglich abgeschaffet / und auffer der Messer- Schmiede
und Beschaler/ sonst niemand mehr Eßen zu haben. erlau-
bet seyn.

662. (3) *Pactum* istud per *Ensicularicos* ipsosmet in favorem
Capulariorum vires atque usum accepisse. Quando Senior *Ensic-*
ulariorum, *Klein-Hans Stehmann/* cum consensu Præfecti
Isnacensis, permiserit alicui, *Stoffel Fleischmannen /* in adi-
 bus Soceri sui, (ipsiusmet *Capularii*) Furnum extruere. Atque
 adeo (4) militare in suis castris *Longissimi temporis possessionem.*
 663. † Ac licèt *Ensicularii* *Isnacensis* *Idictionis*, noviter in contrari-
 um impetraverint, *Furnorum* ad *Capularios* spectantium demo-
 licio-

litionem : Unde fama existat, idem obtinuisse eos, qui sub Præfectura Tennebergensi, atque ditione Nobilium de Uiterod degunt : Factum tamen id esse per sub- & obreptionem ; tempore, quò Recessus suprâ laudatus delituerit incognitus. At verò, is postliminò repertus ac productus, causam Actorum, (Capulariorum) manifestè tueatur.

§. 8.

(5) Argumentum à *Contrario sensu*, sicut in Jure fortissimum; *l. 1. pr. ff. de Off. ej. cui mand.* Ita & manifestissimum esse atque evidentissimum : quod colligunt *Dd. ex l. 24. pr. ff. Sol. matr.* Ubi Ulpianus dotis repetitionem uxori ait concessam, casibus quibus evidentissimè apparuerit, Mariti facultates ad dotis exactionem non sufficere. † Unde Baldus dixit : Quod per ar- 664.
 gumentum à contrario sensu sumitur, esse Textum legis. *Lib. II. Consil. CXLII. n. 3.* Cujus mentionem faciunt Hippol. Riminaldus *in d. l. 1. ff. de Off. ej. n. 173.* & Pyrrhus Albanus *ib. n. 104.* Besold. *Lib. 1. Consil. XI. n. 81.* † Quod, quàmvis patitur suum 665.
 temperamentum : Verum tamen manet in suo genere : Quemadmodum etiam inter deformes datur pulcherrimus ; interque formosos deterrimus ; inter Negligentes diligentissimus, & contra. Qualitatis enim proprium est, Habere suos gradus. vid. Gotofredus *in d. l. 24. mihi lit. N.* Ubi id per *ἀντίθετον* fieri ait, & ad dicta per se *add. l. 1. de Off. ej. mihi lit. C.* provocat. † Alte- 666.
 ra ejus argumenti Proprietas, quòd sit Fortissimum, Autore Papi- nianò, *in d. l. 1. de Off. ej.* adstruitur : quo de, Ne nunc proli- xiores simus, ad Autores, Cothmannum *v. 1. Resp. LXXIX. n. 29.* Carpz. *Const. El. XIV. part. 2. def. 2. n. 6. & Lib. 5. Resp. El. XIX. n. 16.* item *Prax. Crim. part. 1. Qu. XLVII. n. 19. part. 2. Qu. LIV. n. 30. & Qu. LXV. n. 15.* necnon *Jprud. Consist. Lib. III. def. 30. n. 7.* Eachinæ. *Lib. XIII. controuv. cap. VII. pag. m. 709. a. med.*

provocamus. Donec locò atque tempore magis oportundè ex professo id tractemus.

§. 9.

668. Ensicularii contrà pro se allegarunt, aut certè potuerunt: Ratio (1) Quòd Manubriarii à cudendis mucronibus destiterint ipsi; atque aded Furnò amplius haud indigeant: Viam igitur quam elegerint, juxta tritum istud, ipsis patere. Coler. *Process. execut. part. 4. cap. l. n. 71. per l. 21. §. f. ff. Qu. m. caus. l. 1. §. 10. ff. de Separat. & eleganter. l. 9. in med. ff. de servit. c. Cum omnes 6. circa fin. de Constit. c. Quod semel. 21. de R. J. in VI. † (2) Quòd iidem Capularii prohibeant Ensicularios à Cochleis & confectione capulorum, quæ vendicent sibi peculiararia, ob speciem capuli. Non ægrè igitur ferent, dum hi faciunt similiter, ac jure retorsionis rem suam quoque sibi vendicant, quæ itidem sibi sit peculiaris; eademque militet prohibendi ratio. Quod enim quisque juris in alterum statuerit, dignum est, ut eodem ipse utatur. Per quod quis peccat, per idem punitur & idem. Aut igitur Capularii Cochleas restituant liberisque Ensiculariis permittant; aut Furnò pariter abstineant.*

§. 10.

670. Furnus nim. (3) integro Collegio, & hominibus in id congregatis Non absolutè, sed sub certo respectu fuit concessus: Quatenus cusò opus est. Furnus ad cudendum inductus: Quidquid autem certò solùm intuitu indulgetur, contrariò respectu denegatur. Nec enim contrarium debent producere effectum, inducta ad certum finem. *l. 19. pr. de leg. 3.* & Limitata causa limitatum producit effectum. *l. 16. ff. de R. D.* † Capularii (4) ad cudendum & furnum, amplius qualificare se non valent; Sed patiuntur exceptionem inhabilitatis: ex quo speciem novam, aut illam speciei partem selegerunt fabricandam, quæ ut furnò haud perficitur, ita eodè haud indiget. Cessante autem causà, cessat

fat effectus l. 6. §. 2. ff. de Jur. Patr. & non caret vitiò turbationis, quidquid assumis quò supersedere queas. Et quidem. † (5) Sponte id fecerunt suà. Volenti autem non fit injuria l. 145. de R. I. 672.
 Juri pro se introducto, quilibet renunciare permittitur. l. 21. C. de Pact. dum beneficium invito non datur. Juri autem pro se, (quamdiu integram adhuc speciem elaborabant utriq; promiscuè, nec peculiare sumebant quidpiam, introducto,) renunciarunt, quamprimùm Capitulum sumserunt sibi cum jure prohibendi adversus Enscularios: Ne videantur injuriam Sociis inferre, utrumque sumendo; quibus tantundem debetur.

§. 11.

Nec juvat eos (1) *Origo* pristina, quà cum alteris vivebant in communione; sed factò nunc suò dixerunt. Nam 673.
 Omnia sunt intelligenda Rebus sic stantibus, in eodem statu permanentibus l. 32. §. 4. ff. de Recept. arb. l. 33. §. 1. de leg. 3. & eleg. *Respo- siones*
cap. Ferro. 18. ibi: Non debet inspicere quod fuit, quia incipit esse, *ad rat. dub.*
 quod non fuit. *dist. 50.* † Non (2) seu *Pactum* seu Statutum de 674.
 A. 1592. d. 30. Decembr. Quòd extra Cultrarios Furnus Nemini debeat esse licitus. Quia tamen exinde non sequitur: Quasi unicuique qui est de genere Cultrariorum, debeat competere. *Prohibitio* tendit ad omnes Extraneos: Unde non confestim *Concessio* pertinet ad omnes Sodales. Est enim Collegium heterogeneum. † *Argumentum* procederet in *homogenicis*. Quam 675.
 primùm ergò privilegii usum arrogant sibi, qui membra quidem sunt, ad quæ tamen non quadrat; incipit agi contra intentionem Concedentis, contra rei naturam; & agnascitur ansa diffidorum & querelarum: ut vel planè separari queant. Sicuti ob eandem causam Sutores quondam Coriariis uniti, rem suam sibi habere jussi sunt. † Nomen Cultrariorum, Totius est; & tunc 676.
 utrosque comprehendebat, *Klingen-Schmiede und Messer-Beschaler* / quando concedebatur Furnus utrisque cum jure qui-

quidem prohibendi, adversus Exteros; seu Omnes qui non erant de Collegio: ast non, in quantum fabricabant capulos, sed quatenus cudebant mucrones; A diversis ergò mala fit illatio: quin potius, cùm Capularii furnum arrogant sibi, contra eosdem Ensicularii eodem utentur jure.

§. 12.

677. Privilegium indultum est toti Collegio, intuitu certæ operationis, & sic in gratiam certorum membrorum; aut, si omnes dum cudebant, tamen non absolutè, sed ut sic. Integrum Collegium utebatur privilegiò in omnibus membris, quamdiu membrorum invicem nullum erat discrimen. Nunc, ubi secesserunt in partes, quas quisque sumsit sibi, Privilegium cedit ei, atque ejus fit proprium, in quem quadrat, & qui agit hoc quod li-

678. tera sonat. † Talia sunt prædicata, qualia permittuntur esse à suis subjectis, ut est in *l. 32. ff. Sol. matr.* Hinc Privilegia data universitatibus, non confestim exercebuntur à quibusvis membris: Sed quando præcedunt plura subjecta, non semper fit relatio ad omnia; quando non est tanta ratio de uno sicut de alio: sed solum refertur ad illud de quo est melior & plenior ratio. *l. 24. pr. junct. Gloss. 2. ff. locat. Molin. Tom. 1. Consil. XXIIIX. n. 5.*

679. Harm. Pist. 2. *Obf. LXV. n. 9. seqq.* † Prædicantur quædam de toto, sed intuitu certæ partis, quæ reliqua membra sibi nequeunt arrogare. Sic homo totus ambulat, videt &c. Sed mediante Pede vel Oculò. Neque tamen Pes visum, neque Oculos gressum sibi tribuet. Quare *d. 6. Martii 1666.* rursus uniti quidem eidem Collegio, ad evitanda multa inconvenientia: Sed Furnus solis cessit Fabris.

§. 13.

680.
Culter
Vieto-
rim.

(3) Quum doliorum ligneorum usus increbuerit, ut in omnis generis rerum usum & convasationem, aridarum æquè ac liquidarum adhibeantur: cepit itidem, ut unus atque alter, seu operis

operis illis omnibus elaborandis, seu lignis & cœtero apparatus, hinc atque isthinc necessariis comparandis, insufficientiam suam animadvertens, certum sibi seligeret. † Cepit ergo porro 681. & factum in jus commigrare, sic, ut qui longò tempore non nisi vasa confecerit minora, prohibeatur à reliquis & in futurum construere majora: Vicissim hic jure quodam *retorsionis* asseruerit sibi minora, cum jure prohibendi adversus alteros. Unde tandem discrimen extitit der Groß und Klein-Binder: Et cum inter vasa majora emineant Cupæ, Illi Ruffer dicti fuerunt; Hi Rübler/ à capedinibus von Gelten und Rübeln. † Alibi aliter 682. dividi ac denominari ceperunt, ut tres eorum sint classes, Weiß-Roth-und Schwarz-Bänder. Qui postremi, ut potentiores; dum soli id susceperunt, qui samptibus majoribus vasis necessariis essent idonei; Ita plus autoritatis ac prærogativæ sibi sumserunt: interque eas Jus Cultrum victorium das Bind Messer/ gestandi, cum exclusione illorum minorum gentium. † Forsan magis opus habuerunt, atque usum gestandi ex neces- 683. sitate quadam retinuerunt; Cœteri ex libertate, ut tantò essent expeditiores, liberè seposuerunt. Jam verò, Quæ ab initio sunt voluntatis, ex postfacto fiunt necessitatis: viam quam ingressus es, calca! Necturbandi erant cœteri in quieta longi temporis possessione. † Obtinuerunt etiam decretum d 28. Julii 1638. 684. Das den Meistern Rübler-Handwerks und dero Gesind/ Riefer-und Band-Messer zutragen / biß dahero nicht gebühret/ sondern sie daran zuviel und unrecht gethan. Desrowegen sie sich dergleichen forthin müßigen und davon abstehen/ hierinnen den Ruffern/ (und auch sonst in ihrem Handwerk mit Wein-ablassen) keinen Eintrag thun sollen/ bey Straffe fünff Pfund Pfennige / so oft darwieder beschiehet.

§. 14.

685. *Enimvero, Ut vinum transfundere, Doliariorum majoris capacitatis proprium esse possit; dum cœteri dolia pro ariditate, & quæ sint in Supellectili elaborant: Ita non malè abinde abstinere jussi sunt: Cultrò autem Victoriò ad cingulorum elaborationem utriusque opus habent, quem sicut hi ex libera voluntate, commoditatis suæ causâ deposuerunt, ita pro arbitrio resument. † Maximè quando res eò devenit, ut Alteri illi depositionem hanc in suum commodum & ad jus exclusivum sibi querendum contentur interpretari. Nam in adiaphoris nemini cedere fas est. Et valet istud: Quæ ab initio sunt voluntatis &c. tantùm in Contractibus l. 29. C. de Pact. l. 1. C. de O. & A. Qualitamen hic præcessit nullus manus Res meræ facultatis. Quare & postea, ad condemnatorum contrariam remonstrationem superius illud decretum d. 8. Julii 1648. mitigatum ac sequentem in tenorem declaratum fuit: † Daß den Meistern Rübler Handwercks und dero Besinde/ Kiefer-Messer/zutragen/hiermit wiederumb verstattet und zugelassen seyn solle. Tab. de Hoplophoria cap. II. §. 7. pag. 116.*

§. 15.

688. (4) Patet inde, ut in *Metallis* transformandis plures sæpe concurrunt Artifices, qui certâ ratione moti secedunt in familias, ac peculiariter quisque suæ professioni vendicat sibi instrumenta; Sic & in *Ligno*: Quod præter Vietores, exercet Fabros tignarios, Molitores item, qui regulariter unâ sunt Molitecti Mühle Zimmerleut/ (ut sic loqui liceat.) Arcarios, Tornatores, Sculptores & alios. † Horum sunt utique aliqua *instrumenta indifferencia*, ut *Securis*: sunt *dubia* & quasi *amphibia*, ut *Dolabella*: quorum certi generis ac figuræ tolerantur magis quàm conceduntur. Sunt denique *specificæ* & *Terminalia*. Nam uti *Asciam die Zimmer-Axt* apud *Scriniarium* vix repereris; Ita vicissim *Fabros*

Fabros lignarios Glutine & Dolabellâ volunt abstinere, tanquam
 Capſariorum propriis: † In tantum, ut Statutis etiam ſuis id
 receperint Fabri Tignarii, Nolle ſe *Glutine* uti. Sub duplici ta-
 men declaratione: Cùm Operum *vilium*: tum *Defectus* Scri-
 niariorum: Ut ſolent enim iſtius generis homines monopolis
 ſuis rigère; conſiſi, non affore extra eos alium qui auſit: probè
 igitur rogari atque expectari volunt. Wer nicht warten wol-
 le/ mög einen andern ſuchen / könten umb eines wenigen
 Zlikwerks willen nicht nöthige Arbeit ſtehen laſſen. † Ita
 autem habet *Artic. Ordin. Architect. 19. de A. 1660.* Sollen die
 Meiſter unſers (Zimmer) Handwerks Macht haben/ zwo
 Leimungen mit ſchlechter Arbeit zu haben. Wenn zumahl
 die Zifcher zu dergleichen Arbeit nicht leichtlich zuerlangen,
 Wie es dann in andern Städten bräuchlich, Woferne aber
 die Zifcher zuerlangen/ ſollen ſolche die Leimungen verrich-
 ten/ und die Meiſter unſers Handwerks ſich deren enthalten,
 Scil. *Necessitas multa excuſat quæ cœteroquin illicita,*

§. 16.

(5) Pervasiſt res hæc etiam ad *Lapidarios*, quorum non
 minus varia *familia*, quæ omnes de Murariis tanquam ſtipite
 descendunt, ut primò dentur *Lapicidæ* ſimpliciter, cœterorum
 omnium præcentores, Stein-Brecher oder Stein-Gräber/
 Murarii Maurer: Quadratarii Stein-Meſſen/ Statuarii Bild-
 Hauer/ Coelatores, Siegel-Gräber/ ut ſic dicam. † Singu-
 li illi pro assumpta diverſa professione aliquod æſtimant *instru-*
mentum diſtinctivum ſeu *ſpecificum*, cujus exercitiò alios valeant
 prohibere: quemadmodùm ſtatutis Murariorum Cizenſium
art. 28. eoque ultimò cautum; † Sollen denen Maurern/
 Meiſtern und Geſellen/ Klippel und Eiſen/ Steinwerk da-
 mit zu machen/ gänzlich verbothen ſeyn. Was aber einer
 mit Spiz- und Stein-Art / als nemlich: Dhrt: Steine/
 harſe

harte Tafeln/ Keller/ Stufen/ Krag/ Steine/ so vertincht werden/ machen kan/ sol ihnen vergönnet/ und nichts weiters damit zu machen zugelassen werden.

§. 17.

695. (6) Relabimur ad Metallarios; Qui non artis alicujus, sed
Lima. seriei literariæ ductum sequi constituimus; Quos inter LIMA

terminale instrumentum habetur; Atque *Serarios* inter ac *Solearios* controversia, non hodie noviter, sed quantum ad seculum retrò docent acta, fuit agitata; *Ecquid* Solearios limare opera sua deceat, & consequenter limam in instrumento habere valeant? †

696. † Præprimis autem in hac nostra civitate, cùm superioris seculi Anno 1584. tum hõc præsentem: quando Solearii certas ob causas Collegium fabrile die *Schmiede-Zunft*/ cui usque eò fuerant uniti, Anno 1680. relinquere, ac peculiare quoddam

Rat. constituere volebant; inter alia capita, super certificatione instrumentorum, in specie LIMÆ, magnâ contentione fuit dis-

697. ceptatum. Asserentibus *Soleariis* liberum ejus usum: † Sequentibus fundamentis innixis: (1) *Indigentia*: dum opera quædam fabricent suo opificio genuina, quæ limam omninò exigant:

Die Unentbehrlichkeit. Citra contradictionem enim Serariorum, Carpentæ ferramentis obfirmare ipsis liceat, Rutschen beschlagen/ quæ utique eliminanda sint. Cujus rei attestatum sui Collegii Naumburgensis de dato 8. Novembr. 1680. produxerunt, ad quinque capita postulata, inter cœtera respondentis:

698. † Zum dritten/ machen die Meister zur Naumburg Rutschen und Wagen mit aller Zugehör/ nicht alleine hier/ sondern in Leipzig/ Dresden/ Halle/ auch in weit entlegenen Städten/ so weit man wandert/ erfahren wird. Auch darzu Schrauben/ Fehlen brauchen/ und anders/ was zu solcher Arbeit vonnöthen/ die Schloffer/ vielweniger die Buchstennmacher/ ja auch an keinem Ort verwehren können.

§. 18.

Accedit igitur (2) *Consensus* quidam *universalis* & usus. 699.

Quodd enim in speciebus arti suæ citra omnem disputationem peculiaribus, & Cochleam & Limam usurpare valeant, Non ex Statutis Soleariorum Lipsiensium solum constat, quorum *art. XVII.* Solus abusus prohibeatur, eoque ipso Usus ordinarius permittatur: Nam Privatio præsupponit habitum. *l. 20. ff. ex quib. c. maj.* & exceptio firmat regulam in casibus non exceptis. *l. 12. §. 43.*

vers. deniq. ff. de Instr. leg. † Ist hierneben abgeredet und 700.
verwilliget / daß die Huff- Schmiede zur Ungebühr die
Schraub- Stöcke nicht brauchen / noch andere Sachen feh-
len sollen / als welche unstreitig in ihr Handwerk gehörig.
Und da sie in einem Wiedrigen betreten / oder dessen über-
führt werden solten / dieselbe so dann / und auf solchen Fall je-
des mahl 5. Reichsthaler Straffe geben sollen. † Verum et- 701.
iam Collegium Soleariorum Vinariensium, ad similem consulta-
tionem, sub dato 11. Nov. 1680. Respondit ad quaesita: Zum
(3) weil allhier von den Huff- und Waffen- Schmieden /
nicht allein diß Jahr / sondern auch andre Jahr viel Ruß-
schien sind beschlagen worden / auch wir die Feulen nicht al-
lein in dieser Arbeit / sondern auch bey starker Mühl- Arbeit
gebrauchen müssen / die kein Schloßer oder Büchsenmacher
machen kan / darff sie uns nicht verwehret werden. Wird
auch niemahls gewehret werden / daß wir die Feulen so wol
als die Schloßer brauchen dürffen.

§. 19.

Unde aliud propullulat argumentum (3) à *Longa possessi-* 702.
sione: quod Naumburgenses etiam suggesserunt in suo post-
scripto: Geben zur Nachricht / daß zur Mit- Wende in Anno
1648. Gleich ein solcher Casus sich zugetragen / und denen
Huff- und Waffen- Schmieden allda / auch solche Sachen

703. zu machen verbiethen wollen/und solch Ubel Begehren vor-
 genommen. † Darauff der alte Chur-Fürst/ Johann Ge-
 org II. einen Befehl ertheilet / daß die Huff- und Waffen-
 Schmiede alda/ solten machen Ruzschen/ Kaleschen/ Uerte/
 Peyle/ auch Waffen- Zeig mehr führen. Hingegen den
 Schloßern/ Büchsenmachern und Spohrern gänzlich ver-
 bohten seyn/ zu führen und machen. Die Meister aber zur
 Mitweide hetten es auff 200. Jahr im posse gehabt.

S. 20.

704. *Serarii* contra, non attendentes: Quid seu Exteri obser-
 vent, seu Solarii nostrates ad operum suorum ulteriorem re-
 Rat. quirant elaborationem: Juri per Antecessores suos, jam seculò
 decid. elapsò, quæsito inherentes: quum & tunc post mutua dissidia,
 in talem coitum sit transactionem, d. 6. Martii 1584. decretò Se-
 natùs firmatam d. 14. April. eodem annò: Quà concessis quibus-

705. dam operis, LIMA exsertim detracta Solariis fuerit. † Daß
 den Huff- Schmieden / wie voralters bräuchlich gewesen /
 Bänder an Top/ Thüren und Läden / auffgesetzte Haken
 und Nied-Nagel zu machen/ wie sie aus dem Feuer geschmie-
 det / und an Holzwerk angeschlagen/ nicht sol gewehret /

706. sondern vergönnet und nachgelassen seyn. † Aber an die
 Bänder mit der Feyle Reiffen zu stoßen oder dieselbe da-
 mit zu poliren/ deßgleichen die Nied-Nagel/ auffgesetzte Ha-
 ken zu feylen/ und in Stein zu hengen / und die gebrochene
 Bänder zu feylen/ oder mit der Feyle zu berühren / Item/
 Eiserne Fahnen zu machen / soll allen Huff-Schmieden all-
 hier gänzlich verbohten seyn/ und nicht verstattet werden.

S. 21.

707. Ad instantiam Indigentia respondens, distingvendo(1) In-
 ter rem & rei modum: ut non confestim supremus perfectionis
 gradus cujusvis manufacturæ ab eodem sit expectandus, sed unus

alte-

alterum excipiat; ut in panno videre est. (2) Inter necessitatem legitimæ operationis, atque Turbationis. Multa siquidem opus sint v. g. Chirurgus, ad hoc ut sit Pharmacopæus; non confestim tamen eidem indulgenda: Contineat se potius intra terminos, & multis poterit absque detrimento carere; pro suo tamen modulo satis prodesse. Et sic in aliis. 3. Limæ sint duum generum, ad crudiora & politiora; Non has, sed illas Solearios decere. † Cœtera dubia non attinent huc, ubi non tam de usu adhuc li- 708. bero, aut moribus aliorum. quàm Pactò locali agatur. Pacta autem dant legem contractui, *Willkühr bricht Landrecht*. Pacta rumpunt leges, & ex conventionem Contractûs legem accipiunt. l. 1. §. 6. ff. de Pact. l. 23. *ibid.* gl. de R. J. Illud etiam pactò in se quis recipere potest, quod aliàs ex natura negotii facere non cogereetur. † Quando itaque negotium ad Illustre Regimen de- 1709. latum, *A. 1680. d. 6. Nov.* post. reliqua capita fuit decretum: *Hergegen werden die Huff-Schmiede sich des / bey denen Schloßern gewöhnlichen Werkzeuges / insonderheit der Feilen / hinführo gänzlich zu enthalten wissen.* † Quod, cum 710. inter alia capita refricassent Solearii, denuò confirmatum. *d. 16. April. 1681. ibi.* Und nachdem der Feyle halben bereits am 14 April 1584. ein gewisser Vertrag und Schied vor dem Rath auffgerichtet worden / als verbleibets darbey nochmahls in allem. Und werden sich die Huff-Schmiede demselben hinführo allerdings gemäß zuverhalten wissen.

§. 22.

Equidem instantiâ renovatâ exceperunt, allegatum Reces- 711. sum haud absolutè prohibere omnimodam LIMÆ usurpationem, sed restringere ad certa objecta, certumque operandi modum: Intra quos terminos etiam paratos esse se continere, neque aliûs generis limâ, quàm, ad species suæ artis necessariâ posthac usuros operaturosve esse: Mit solchen Feilen / als wir
son

712. sonst zu unserm Handwerk unümbgänglich brauchen müssen/ ferner nichts machen wolten. † Acceptantes hoc Serarii, per ministros Senatorios curarunt ipsis quædam instrumenta pignorari & auferri : Causâ itaque ad illustre Regimen rursus delatâ, pro Resolutione d. 20. Febr. 1681. emanavit decretum : Ihnen keine andere/als die so genandte Horn-Feyle oder Rassel zukommen/und würden sie damit ein vor allemahl ab- und zur Ruhe gewiesen. † Iis nec in eo adquietibus, atque superiora decreta leuterando eò declarari petentibus, ut certè in operibus extra litem ad suum opificium spectantibus, limam adhibere impunè sit ipsis; Repulsam tulerunt, atque ita dicto Recessui anni 1584. decretis annorum 1680. & 1681. suæque declarationi d. 27. Octobr. 1681. acquiescere iussi sunt. Verba, quòd rem opidò faciant claram, pace benigni Lectoris apponemus.

S. 23.

714. Auf der hiesigen sämbtlichen Huff-Schmiede/de dato 4. Januar. jüngsthin eingegebner Supplication, worinnen sie den Anno 1584. vor dem Raht allhier abgehandelten Vertrag/ wie auch die am 6. Novembr. 1680. und den 15. Novemb. 1681. zwischen ihnen und der gesambten Schmiede-Zunft allhier/ ertheilte Regierungs Bescheide/dahin zu erleutern gebethen/dasß die Feylen und Schraub-Stöcke/ in Sachen und Arbeiten/ so unstreitig in ihr Handwerk gehörteten/ ihnen nicht verwehret/ sondern zugebrauchen nachgelassen seyn solten. † Wird denenselben hiermit dieses zum Bescheide ertheilet. Diereil supplicirende Huff-Schmiede erwähnten Vertrag de Anno 1584. jederzeit selbstn vor sich angezogen/ in demselben aber ihnen der Gebrauch der Feylen/ in dem 5. Aber an die Bänder 2c. außtrücklich verbotten/die Anno 1680. und 1681. mit gutem wohlbedacht ab-

gea

gefassete und publicirte Regierungs-Bescheide/ sich auffere-
wehnten Vertrag gründen/ und auffer dem der Billigkeit
allerdings gemäß seynd/ über dies sie / die Huff-Schmiede
bey der am 27. Octobr. abgewichenen 1681sten Jahrs gehal-
tener Verhör / sich expressè dahin erkläret / daß sie keine
Schlöffer. sondern dergleichen Feylen/ wie sie zu ihrer Ar-
beit vonnöthen haben/ gebrauchen wollen: † Ihnen aber 716.
keine andere/ als die so genandte Horn-Feyle oder Rassel
zukommen; Als weiß man dahero ihrem so oft wiederhol-
ten ungegründeten Suchen keines weges zu deferiren / son-
dern es werden die Huff-Schmiede damit ein-vor allemahl
ab- und zur Ruhe gewiesen, d. 20. Februar. 1682.

§. 24.

(6) Ordinem elementorum literariorum sectantes, MA- 717.
CHINAM Textoriam filorum conduplicandorum sistimus,
die Zwirn Mühlen / quam novum istud Artificum genus, cui
Belgicam in his oris debemus texturam, die Zeugmacher / sibi
vendicat, atque ab ejus usu tam Linteones quam Pannifices pro-
hibere satagit, sibique peculiarem ita vindicat, ut *Terminale sit*
instrumentum. † MATERIARIOS latinè dicere liceat hos, 718.
qui nec in vernacula propinquius invenire potuerunt nomen,
quod imponerent sibi, quam Zeugmacher / quò à Pannificibus,
cum quibus specibus atque manufacturis penè concurrunt: ac
Wöll-Weber / quò à Linteonibus discernantur, à quibus tamen
exierunt; Ut colligere est non solum ex Carpozovii *Lib. I. R. El.*
XLVII. 8. verum etiam decreto quodam *infra §. 28.* allegando.
† Assertum autem, quòd Instrumentum istud eà ratione suæ 719.
tribuunt arti, ut hactenus ab affinibus dignoscantur, patet ex ipso-
rummet Rotulis, v. g. Civitatis Ronneburgensis. *art. XVI. ibi:*
Wie auch kein v. eine Zwirn Mühle haben und halten sol /
als allein die Würker / so das Meister- Recht erlanget ha-
ben.

720. **ben.** Cizenfis *art. I.* † Quare & Pegavienses institerant, ut renovata confirmationi suorum Statutorum, sub *art. XIII.* sequens clausula infereretur: Es sol auch kein Leinweber Zug und Macht haben/ in unser Handwert zu greiffen und gewirnt Garn zu verarbeiten/ oder andere Niederländische Wahren. zu machen/ bey Verlust der Wahren. Ferner sol auch keiner in dieser Stadt und Ambt eine Zwirn-Mühle zu fordern befugt seyn / der nicht in unserer Zunft. Er sey wer er wolle / bey Verlust derselben.

§. 25.

721. Et verum utique est, artem Materiariorum (1) Filæ exigere quàm Pannificum *subtiliora*, qui vocant Sattynen Garn/ gallicò credò vocabulò, in qua lingua SATIN serici species est Atlas. Unde certæ eorum texturæ nomen est Sattinisch/ & alii Brüggischer Atlas; quò ipso differunt à Pannificibus, qui fila nent crassiora & ex lana subbrevis, Spinnen für
722. *ge Wolle/ diff und grob Garn.* † (2) Materiariorum artificium exigit fila *duplicata*, ut panni eorum durabiliores sint, & frigori resistendo, hominique vestiendo & operiendo magis idonei; Linteonum pannos contrà tenues esse oportet, quia indusiis & interulis adhibentur: Machinas ergò conduplicatorias, non arti suæ exercendæ, sed Materiariorum turbandæ
723. adhibent. † Debebunt ergò his relinqui, qui & carere iis nequeunt, & ex iis quæ tales dignosci possunt. Quin, si non esset *vestis* quoddam & differentia specifica, jam & confusio cum aliis artibus oritura, & libera cuique foret eorum
724. turbatio, tanquam sepimentò sublatò: *Conf. Epb. II. 14.* † At enim, Cùm ante adventum eorum, Linteones defectum eorum oportuerit supplere, atque in telis eorum inveniendis multum sudarint, iidemque Materiarii prius quàm in Collegia coire po-

tuerint peculiaria, ad Linteones diuerterint; credo, in hospitii memoriam aliquid illis debere.

S. 26.

(7) Circa PECTINES Fullonios haut contemnenda Pannifices inter atque Materiarios, denen Tuchmachern und Zeugwürfern oder Wöllwebern/ intercedit Contentio: Utrisque *pexendi officium* cum instrumentis necessariis, ac jure prohibendi, sibi afferentibus. *Pannifices* quidem carminare lanam & pectines eidem oportunos, suæ artis esse, ab iisque Materiarios abstinere debere statuunt. Solten nicht Kartähschen noch Krempel-Kämme führen / weilen selbige denen Tuchmachern zu kämen. Ita D 29. Julii 1679. adversus Georg Zangern/ postulabant. † *Materiarum* contra, Pectines duplicatos seu Italicos, suos; & lanam sic præparare, cum filis inde nectis, artis suæ, abindeque Pannifices arcendos esse: Unde processum ipsum, Italicum; sed suum atque ipsis genuinum vocant; prout observare licet ex quodam eorundem *supplicato: d. 4. Nov. 1685.* Betreffend das Kämmen der Wolle / bestehet die differenz hierinnen / die Tuchmacher mögen so viel ihr Handwerk erfordert / mit einem Kamme kämmen lassen / die Zeugwürfer aber mit gedoppelten / oder / wie insgemein gesagt wird / uff wältsche Art. † Item alio loco: Und ob die Tuchmacher einsten bey Confirmation ihrer Innungs- Articul vorgehabt / Sattynen Garn / woraus der Boy gemacht wird / Spinnen / und darzu die Wolle kämmen zu lassen; So hat doch E. E. Rath hiewieder erinnert / daß es gegen der Würfer Handwerk sey. Und ist daher bey der Tuchmacher alten Innungs- Articulen verblieben / und hat auch dieses Garn zum Boy nicht erhalten können. Wie vielmehr ist ihnen verbotthen / sich alles Kämmens und Spinnens auff unsere Art anzumassen.

725.

Pecti-
nes
Fullo-
nii.

726.

727.

728. Quinimò in alio cujusdam Materiarii *supplicato de 2. Nov. 1683.* Pannificibus certi generis Pectines etiam duplicati dabantur; verb. Und sind auch die Tuchmacher dortselbst nur zweymännisch/ als welchen die zweyfachen Rämme zukommen/ weilien dieselben gekemmete Ketten verarbeiten. Denein einmännischen Tuchmachern aber einfache Rämme/ wie sie voralters geführet/ gebühren. Dergleichen einfache Rämme auch wohl bey hiesigen (Zenischen) Tuchmachern noch anzutreffen seyn werden. † Ut adeò non *Res ipsa*, sed *rei Modus* in controversia sit; & Pexere, aut Pexatores in suum cujusque usum alere, utrimque sit integrum, dum suò quisque procedat more. Nempe Differentia specifica & *fines* cujusque *artis*, ipsis quandoque *ignorantur* Opificibus, aut sanè non ita distinctè ostendere valent; sed utrimque de dilatandis laboratur pomœriis, atque plerumque ad possessionem provocatur & exercitium. † Unde tot *super Finibus* eorumque tuitione *litigia*, Quas manufacturas, quibus instrumentis, quo denique tractandi modò huic vel illi producere liceat. Quæ postmodum per Judicem rite & ex fundamento haud informatum decidi nequeunt, Sed quisque illorum in statu quo, seu Consuetudinis, Observantiæ, Styli seu possessionis fuerit relinquendus. † Ac discernenda videntur *Natura negotii* & *Possessio*, tanquam *Jus* & *Factum*. Des Handwerks Eigenschafft/ und wie weit es jedweder damit her bracht hat. Sicuti aliàs distinguitur inter *Contractum* & *Pacta adjecta*.
- §. 28.
732. Pro mente nostra qualitercunque explicanda, tenendum ante omnia putamus, *Materiarios* haud esse *Aborigines* *αυτογονας*; sed in hanc nostram superiorem Germaniam tanquam *Belgi Coloniam* noviter commigrasse; Atque adeò de moribus antiquis

quis atque inveteratis, aut immemoriali præscriptione haud gloriari posse. † Quoniam tamen novam, & antihac penes nos 733. confici haud solitam manufacturarum progeniem introduxerunt, sius utique locus, *sua ratio iis constare* & protectio imperitari debet. Textorum propago sunt, sed in sola lana occupantur; non autem pannos, aut crassam, sed usitatò pannorum genere subtiliorem texunt speciem. † *Medium* ergò Linteones 734. inter atque Pannifices tenebunt *locum*; atque oportebit utroque illis aliquid loci concedere: h. e. fines opificiorum suorum non ulterius quàm per novos hospites licet, extendere; sed pati, affinia suis usurpare instrumenta, cognatas elaborare manufacturas, affinem servare procedendi rationem, ab his omnibus abstinere: Nec causari, per eos aliquid sibi decedere, atque ob id eos impedire, expiscari arcana, æmulari, & illorum aquam ad suum molendinum derivare; Sed imò juxta se tolerare. † *Conversim*, 735. novos hosce Hospites ita decebat erga præexistentes Opifices cognatos se gerere, ut neque quod illorum est, invadant, neque in possessione diutina, tamen innoxia turbent & jus quoddam, prohibendi tenus hac arrogant, suaque privilegia contra illos præcisè data credant, sed *fraternâ* potius *conjunctiōne* adversus Turbatores extraneos tueantur. Hinc tamen atque inde spectandum, quantum cuique per *Principem*, à cujus solius *gratia* & nutu pendent, habere, agere licet, ut eo contentus vivat.

§. 29.

Sed, qui genius est humanus, quilibet orbem terrarum 736. sibi propositum esse existimat, atque dum quidquid sit obviam, *Instantium* efficere conatur, invadit quod alius jam occupaverat. *tia.*
Pannifices lanæ monopolium machinabantur; coëmebant, & selectis melioribus partibus, cœteras foris divendebant Turbatoribus; qui dein juxta cum his Pexatores conducebant, lanam ad institutum Materiariorum carminantes; quam nendam am-

737. pliori mercede locabant, atque insuper filis brevioribus in fur-
 her Weisse / reddi patiebantur: quò ipso Materiariis suos ho-
 mines abstrahabant. † Quare Materiarii Pegavienses, novam
 Statutorum confirmationem meditantes d. 5. Julii 1661. Supplici
 prece rogabant clausulam unam alteramve superioribus ma-
 chinationibus medentem inserere: Die Tuchmacher unter-
 stünden sich / die Wolle außzukaußen / Rämmer zusezen /
 Spinner auff der Zeugmacher Art zu halten / denenselben
 mehr Lohn und kürze Weisse zugeben / das Garn hie und
 dahin zuverkaußen / und ihren Handel dadurch also / gleich
 wenn sie ordentliche Zeugwürker wären / damit zu treiben /
 und aus solchem / auff unsere Handwerks Art geponnenen
 Garn / in dem sie dergleichen nicht verarbeiten können /
 738. gleichsam einen rechten Bucher zumachen. † Ja ob gleich
 (4) wie ihnen wol wissend / daß ein grosser Unterscheid
 zwischen ihrem und unserm Handwerk / Wollspinnen und
 Rämmen / indeme wir wälsche und doppelte / sie aber nur
 einfache Rämme führen / auch unser Garn zart und klar /
 ihres aber dick und grob seyn muß : So wollen sie es doch
 dahin bringen / daß wir von ihnen das Garn zu unsern Zei-
 gen kaußen sollen.

§. 30.

739. *Pannifices* contra Negare partim Instrumentorum di-
 Exce- versitatem, partim asserere sibi eandem licentiam constitutos
 ptio. habendi, qui lanam ad rationem Materiariorum pexant atq; car-
 minent: Licet in honorem Serenissimi, qui Materiarios receptio-
 ne Clementissimâ dignatus fuerit, non usque aut jugi hoc exer-
 cuerint: Petere denique in hac sua possessione defendi. d. 20.
 740. Decembr. 1662. † Pro Quæstor & Senatus oppidamus tan-
 quàm Commissarii *relationem* suam humilimam eum in sen-
 sum direxerunt: Concedendum utique, Hospitibus illis semel
 Cle-

Clementissimè receptis, dum & ipsi ab aliorum juribus abstineant. † Weilen in Eu. Hoch-Fürstl. Durchl. gnädigsten Willkühr einzig beruhet/ neue Handwerker / und aniezo das Zeugmacher Handwerk auffzunehmen / dieseiben zu privilegiren / und bey sothaner Bewandniß ein Handwerk dem andern in gewissen Stücken etwas nachgeben muß. So stehet auch zu Eu. Hoch-Fürstl. Durchl. gnädigstem Gefallen/ † Ob bey so beschaffenen Dingen / dem Handwerke der Zeugwürker zum besten / die Leinweber / die Tuchmacher / deß durch die Niederländischen Kämmer bisher her sich gebrauchten Wollkämmens / und des Wollinen Garn-Handels müßig gehen / und denn die Zeugwürker dergleichen / so zu ihrem Handwerke nicht / sondern dem Tuchmacher- und Leinweber-Handwerk eigentlich gehörig / unterlassen / *rc. d. 10. Junii 1663.*

741.
Relatio.

742.

§ 31.

In quam ipsam sententiam *Resolutio* clementissima emanavit. *d. 23. Aug. 1663.* Quæ cum neque ad Linteonum neque Pannificum esset palatum, Serenissimus negotium ad Aulam advocavit, atque Partibus utrinque auditis, quem libet suo jure contentum esse juslit, secundum ea quæ *prox. preced. §. 26.* diximus. Verba, ut merentur adscribi, ita sonant. † In streitigen Innungs-Sachen / und sonderlich den Wollen Kauff / das Wollentämmen / wie auch das Sattynische gezwirnte Garn / und allerhand Niederländische Zeige betreffent / des Zeugwürker Handwerks / Klägers an einem / denn / der Leinweber und Tuchmacher Handwerks / allerseits zu Pegau / Beflagten anders Theils / geben Herrn Herzog Moritzens *rc.* zu hiesieger Regierung verordnete Cansler und Rätthe diesen Bescheid : Alldieweil die Chur- und Fürstl. Mandata, wie auch Innungen und Privilegia flare Mase geben /

743.
Resolutio.

744.

ven/ so werden auch Beklagte bey denenselben / wie ingleichen Klägere selbst bey denen Ihrigen / die sie aufs neue / und nach der / zwischen ihnen und dem Leinweber Handwerke getroffenen Separation erlanget / allerdinges geruhig gelassen / und hat sich kein Theil wieder das andere eines mehrere Juris prohibendi, als in angeretzten Mandaten und Innungen begriffen / anzumassen. † Hingegen aber in denen verbotenen Vorkäuffen / Woll-ausschüssen und dergleichen / angeretzten Mandatis und Innungen bey Vermeydung der darinn enthaltenen Straff / gemäß zu bezeigen. Und werden die in dieser Sach auffgewandte Unkosten gegen einander nicht unbilllich compensiret und auffgehoben. Uhrkundlich / Naumburg den 12. Maij 1664. Quod decretum vires rei judicatae consecutum.

§. 32.

746. (8) Circa PELVES inter Chirugos ac Balneatores, quas utrique in signum Officinæ solent ante ædes suas habere suspensas, memini controversiam extitisse: Non tam circa rem ipsam, quàm *numerum* earum. Dum *Balneatores*, illorum haud infelices æmuli (dum officinis Chirugorū per aliquot annos incogniti famulari consueverunt) quaternas, quinas, ac quotas denique Chirugi appenderint, Ipsi quoq; suspenderint. † Atq; est ea instrumentum exceptorium, sanguinis videlicet, in venæsectione: & si hæc non liceret Balneatoribus, certè permittenda foret in scarificatione: quin aquam eadem apponunt in barbæ tonsura: cujus controversiam absolutè haud patiuntur à Chirugis. Non igitur arcendi inde Balneatores. Denique in aliquibus locis *eodem corpore continentur*. Et cum in civitate Bibracensi (ex statuto) quemlibet civem, citra religionis discrimen, alicui Collegio incorporatum esse oporteat; atque tempore quò Pacificatio Osnaburgensis executioni mandanda erat, quæstio incideret: Quorsum Chirur-

Chirurgi atque Balneatores? ad exemplum aliarum civitatum Imperialium provocabatur. † Bey den Wund-Verksten / 748. Barbierern / und Badern aber / solle in acht genommen werden / wie es bey andern Reichs-Städten / und sonderlich der Stadt Ulm / und Augspurg gebräuchlich und herkommen. Knipschild. *Lib. 3. de Civit. Imper. cap. IV. fol. 736. b. pr.* Quamquam, quas expendunt utrique pelves, non profundæ sint & ad usum alicujus materiæ excipiendi paratæ, sed planæ, Speculariæ Spiegel-Bekken / dictæ. † Quantum tamen ad *749. merum expendendi* attinet, quoniam splendorem utique in coquarunt isti homines, atque Honoratiores omnino æstimantur. Chirurgi, præcipuum etiam quidpiam tenus hac ipsis est indulgendum. Sicut in hac ipsa civitate quinas, Balneatores unicam suspensam habent. Uratislaviæ Chirurgi plerumque duobus conis pelves habent appensas, Balneatores unicam de conico suspensam habent; at fortè aliam supra fores ædium de pariete suspendunt.

S. 33.

(9) Denique coronidis locò subjicere lubet aliquid de Ferro, ut ita loquar fornicatorio, dem Bügel-Eisen. Quod cœteroquin est instrumentum domesticum fœmineum; ferrum scilicet quod candens æræ thecæ includunt, eoque; lintea noviter lota, sed amylo glutinata modò complanant, modò gyrant, fornicant & in suas formas rotant. Ferrum quidem instar linguæ, sed thecæ insertum; Quæ duum generum. † Altera rotunda, instar campanulæ, sed oblonga, & quæ parieti, sicubi usurpare velint, figenda. Nam huic lintea applicant, superinducunt, eaque seu ut vela expandunt, seu in rugas atque plicas fornicata glomerant. Alterum genus latum atque planum est, manumque liberà tractabile, & linteis ad mensam super panno aliquo explicatis superpositum, vectatur. † Artis hujus Magistræ, Lo-

trices sunt, & quæ linteis consuendis vacant; & non viris modò
 lineæ vestimenta parant, verùm cum maximè sexui sequiori, vani-
 titatibus nimium dedito suumque ornatum indies renovanti
 mutantique, mit *Schleuer-steffen und Rappen machen* / fa-
 mulantur: atque in Belgio peculiari veniunt nomine *Rappen-*
 753. *Setsters*. Mart. Schook, *Belg. fœd. Lib. VII. cap. 9. p. 204.* † E-
 nim verò, Nemini opinor controversiam illius movebunt Instru-
 menti, aut ab ullo patiuntur; nec eatenus huc censuimus. Est
 verò & alterum, *Sartorium*: ferrum in figura quidem linguæ, sed
 nudum ac sine theca; manubriatum tamen, ut securè prehendi
 tractarive queat: quò pannos consutos in juncturis nimium tu-
 mentes ac rigentes complanant tractabilesque reddunt. Li-
 cèt autem neque ex eo Sartorem agnoscas, nec distingui eo à pe-
 754. *regrinis* poterunt opificiis; † *Turbatorem* tamen inde arguunt,
 atque à verò *Magistro* secernunt. Si enim fortè *Boëthum* suis
 auspiciis operas clam conducentem offenderint; sine illo, infi-
 ciandi superest color: cum illo, præsumptio juris & de jure,
Turbationis habetur: atque ita d. 8. Aug. 1684. contra *David*
Rastner / servatum. Denique Opificem à quovis alio digno-
 scimus, v. g. *Architectum* ex *Triangulo*; *Vietorem*, *Fabrum*, ex
malleo seu *ligneo* seu *ferreo*: *Cocum* ex *Cultro*. Et ita porro. Sed
 argumentum hoc servabimus alii loco

CAP. X.

De

Dominio & Contractibus.

CONSPECTUS.

Status instrumentorum legalis n. 755. consistit in eo, quòd Jus ea com-
mercio subdiderit 756. ut recipiant proprietatē 757. modis acqui-
rendi

rendi dominium solitis. 759. Occupatione. 760. Specificatione. 762. Idque aliquando ex necessitate. 763. Libertate naturali plus 766. minusve restrictâ. 767. Amittitur dominium Derelictione voluntariâ. 770. Pignoratione Turbatorum: 773. Transferendoque dominium in pignorantes. 776. Dum fiat justa de causa. 778. Recipiunt jus Hereditarium. 779. An & Servitutis? 782. certè Pignoris. 786. servatò tamen ordine; 789. & inter rustica ac urbana discrimine. 792. Instrumentorum traditio, tacita pactio; 793. inter opifices probata. 796. Num officinâ venditâ cedant accessionis vice? 798. distinguitur. 800. Locatoris obligatio circa instrumenta. 802. Merces amplior, suis operantium instrumentis. 804. Instrumenti bonitatem affirmantis obligatio. 806. Delicta circa Instrumenta. Furtum. 807. Damnum. 810. Homicidium 812.

§. I.

Sufficiant hæc de affectionibus Instrumentorum naturalibus; 755. *Moralia*, intelligimus *Statum* quem habent à *Lege*, quando commercio Singulorum instrumenta subdidit; suntque partim *emblemata* & habitus externi, quò vestiuntur quasi, tum, quando vitæ civili simul immiscentur; Qualitates dixeris morales, quib9 imbuuntur, ut sic vel aliter habere incipiant; *Jura in re* vocant Doctores, de eorumque numero, *Quinari9* an solitarius, vel amplius sit? disceptant. † Partim *Vincula* & remedia constringendi aliquem, & quidpiam ab aliquo obtinendi; verbò. Alterum *obligandi*: Sic enim definiunt leges Romanæ Obligationem, quòd sit vinculum juris, quò necessitate adstringimur alicujus rei præstandæ. *pr. l. de Obl.* Num ergò Instrumenta ex dispositione Juris, aliquarum ibi receptorum affectionum, & Quarumnam sint capacia seu receptiva? videbimus. † Potissimum ex omnibus 756. 757.

DOMINIUM, est Jus, quò res aliqua nostra, nostrique arbitrii

est; ut colligitur ex *l. 21. C. Mand.* Quòd rerum suarum quis, que moderator sit & arbiter. Totum autem jus consistit aut in acquirendo, aut in conservando, aut in muniendo. Aut enim hoc agitur, Quemadmodùm quid cujusque fiat, aut quemadmodùm quis rem vel jus suum conservet, aut quomodò alienet aut amittat. *l. f. ff. de L. L.* † Utrum Instrumenta Dominium subeant? videndum: Divini an humani juris sint? Summa siquidem rerum divisio in duos articulos deducitur: Nam aliæ sunt divini juris, aliæ humani; Quòd autem divini juris est, id nullius in bonis est. Divini autem juris sunt Res Sacræ, Sanctæ & Religiosæ. *l. 1. pr. ff. de R. D.* Ad nullam earum classem Instrumenta pertinent: E. humni juris sunt. † Videndum igitur porrò de modis acquirendi. Quarundam autem rerum dominium nanciscimur Jure gentium, quarundam jure civili. *l. 1. pr. ff. de A. R. D.* Modi juris Gentium sunt Occupatio, Specificatio & Traditio. Occupatio rerum, aut Nullius est, aut Hostis.

§. 2.

760. Si quis igitur Herbis agrestibus aliquid operari, v. g. tingere valeat; cum libera sit earum occupatio, eam huc referemus. Si, cui jus Lignandi haud competit, sylvæ inferat Securim, Saltuarius pignora bit; per Jus saltuarium, cuivis notum: Coculam tamen, quantum decerpere fruticibus potis es, liberè colligere licet. Autore Festo sunt Ligna minuta, quibus facillè coquuntur obsonia: Unde Fascem coculariam vocare possumus id quod Galli Parisienses vocant une couree. † Et quum Instrumenta sint regulariter mobilia, dubiò procul in Præda erunt Hostium: consequenter gaudebunt *jure postliminii*. Non idem in Armis juris est; quippe nec sine flagitio amittuntur. Arma enim postliminiò reverti negatur; quòd turpiter amittantur: Scribit Marcellus Lib. XXXIX. Digestorum. Equus au-

tem

autem & equa freni patiens, recipitur postliminiò: Nam sine culpa Equitis proripere se potuerunt. Durchgangen seyn. l. 2. §. 1. & 2. ff. de Capt. & postlim. † Specificatione autem, ut 762. aliarum, ita instrumenti quoque ex aliena materia fabricati do- Specifi- minium nanciscuntur, quoticunque Opifices, qui sua sibi fabri- ficatio care consueverunt instrumenta: Quod integrum ipsis esse, Jure prohib. cap. VIII. n. 338. & 345. ostendimus: cui adde dicta Sup. cap. V. bic. §. 1. Nec video, quæ impediatur diversitatis ratio, cæteros Juris gentium & civilis Modos Instrumenta acquirendi.

§. 3.

Istud ad libertatem naturalem pertinet, Liberum cui- 763. que esse, *res proprias possidere* atque acquirere; Esseque adeo Domi- ex genere permissorum: Nisi speciatim quis seu *prohibeatur*; ut nium Clerici Ecclesiæ Latinæ: ex speciali voto Paupertatis. Quod neces- tamen, an Voti nomen mereatur? quia non est arbitrii, sed sariū. necessitatis: meritiò dubites: & parum est quod à stipulatione distat. † Seu *jubeatur*; Idque statutis quorundam Collegio- 764. rum, Boëthi: cum tempore peregrinationis ac status durantis; tum verò maximè, cum ambiunt Magisterium. Ita Fabri Lignarii quina instrumenta; aut pro unoquoque suppeditato pensionem hebdomatariam requirunt; ut diximus in Architecto, Sup. cap. VI. §. 10. Murarii bina, *Kell und Hammer*. † De 765. Materialiis seu Lanariis diximus in nova editione Tyronis cap. X. n. 649. inf. hos qui sunt Geravii Rhutenorum, non recipere in officinam Boëthum, nisi consuetam secum ferat instrumenta. Daß kein Gesell angenommen und gefördert werden solle / er habe dann den gebräuchlichen Werkzeug bey sich.

§. 4.

Magisterii Candidati quorundam Collegiorum statutis 766.

Specimina suis jubentur elaborare instrumentis: qua in re *Pileones* præ coeteris rigidi, suam insuper exigunt materiam. *art. lix.*

767. Soll mit seiner eigenen Wolle und Werkzeuge nachfolgende Stücke machen: Einen Rappen-Hut / einen Reiters-Hut / einen schwarz-gefärbten Caninchens-Haar-Hut / ein lang haar Reit-Socken. † *Benigniores Ehippiarii*: (utrique Cizenses) qui Candidatum ablegant ad Primitivum; seu, Officinam illius pro theatro ipsi assignant, atq; *articulò IV.* Statutorum jubent Magistrum, Ne is instrumenta sua, quæ habet bonitate, invidet. Auch seinen Werkzeug gönnen und leihen / so gut er ihn hat. Sub lege tamen, sarcienti corruptum, & si quid detrimenti per eum capiant. † Und da er dem Meister etwas an seinem Werkzeug zubricht / sol er sich deswegen mit ihm zuvergleichen und Erstattung zu thun schuldig seyn. Relictâ Candidato libertate, sua sibi parata malit habere. Oder mag ihm den Zeug selber schafffen / nach seinem Gefallen. † *Mediâ incedunt Restiones* ibidem viâ, seu ex utroque servant aliquid. Dum Candidatum, quum secundâ vice sciscitatur, monent, ut tertium reversus Instrumentis instructus sit: aut quacunque ratione desuper cum Magistris conveniat. *Art. xi.* Es sollen auch die ältisten Meister denen so Meister werden wollen / auff die ander Muhtung anzeigen / daß sie nach der dritten Muhtung alsobald gefast seyn mit ihrem Zeuge / und was sie dann bedürffen. & *Art. X. med.* den Handwerks-Zeug / so er nicht hat / bey den Meistern auffbringen / wo er weiß und kan. *Utrum optimæ notæ instrumenta daturi sint, viderit ipse.*

770.
Amf-
sio do-
minii
volun-
taria.

§. 5.

Dominium Amittimus aut *Voluntate* aut *Lege*. Spontaneus actus est, quum (1) Habuerit quis pro DERELICTO aliquid. Faciunt hoc *Lanii*, cum pecus mactatum aperientes morbo

morbo gallico deprehendunt affectum; nam confestim *cul-*
trò aut quò alio tetigerint istud instrumentò, ascia seu securi,
 relicto discedunt: quod deinde cedit Excoriatori. † Qui mos 771.
 in tantum invaluit, ut suum jus quoddam ultimus ille homi-
 num prætendat, Instrumenta, si quæ putat adhibita, nec tamen
 inveniatur; Quin ausus fuit, Lanium transgressi moris judiciali-
 ter arguere: cum potuerit tamen post ipsius discessum alius abstu-
 lisse. Unde denunciationem ipsius annotatam inveni quidem:
 † *d. 16. Nov. 1678.* berichtet Hansß Walther von Schwar- 772.
 zenburg / deß hiesigen Scharff-Richters Meister-Knecht /
 daß er vor ehlichen Wochen zu M. auff des Herrn E.
 Hofe in der Scheunen / einen Ochsen außgearbeitet / wel-
 chen zuvor ein Fleischer schlachten wollen / und als er ge-
 sehen / daß er die Franzosen gehabt / solchen liegen las-
 sen; Ueber / wider Handwerks Gewohnheit / das Peyl und
 Messer mit sich genommen. Sed absque epicrisi.

§. 6.

Ex dispositione legis inviti amittunt Dominium *Tur-* 773.
batores: tam materiae in qua deprehenduntur operari, quam *Neces-*
 INSTRUMENTORUM, quibus operantur, & specierum quas *saria.*
 elaboraverint; Idque communi Statutorum opificalium cal- 877
 culo: Quæ seu Collegio in solutum, seu Fisco pro semisse ce-
 dunt. † Ita *Stannarii Ciz. art. XVII. fin.* Sollen ihm / auff 774.
 gebührlchs Ersuchen / und Vermittels der Gerichts-Hülff-
 fe / die Stücke zum Handwerk gehörig / sambt der Wahre
 genommen / halb in unsere Stiffts Cammer / und die an-
 dere Helffte dem Handwerke in die Lade geliefert werden:
 Mensularii art. X. Sollen die Meister denselben (Stöh-
 rer) mit den Gerichten und ihrem Vorbewust aufheben /
 und die Arbeit sambt dem Zeuge / so sie bey ihm finden
 werden / zu sich ins Handwerk zunehmen besugt seyn.
 Durum

775. † Durum equidem videbatur, Materiam & species simul auferri: quæ possint esse alterius innocentis: Pœnæ autem grassari ulterius non debebant quàm delicta *l. 22. C. de Pœn.* At enim, quomodò innocens erit, qui operas Turbatoris conducit: imputet sibi! Damnum quod suâ quis culpâ sensit, sentire non videtur. *l. 203. ff. C. c. 86. de R. J. in VI.*
776. Quare per modum quendam *ampliacionis* indultum, aut certè isthuc referri potest, quod *Mensulariis* Civ. per *art. IX.* indultum, ut Manufacturas artis suæ, seu per Magistros forenses & extraneos, extra tamen privilegiatum Nundinarum tempus: sive per Cives ipsos investas, unâ cum instrumentis auferre, sibi que habere valeant: Und den Zeug sambt der Arbeit in das Handwerk nehmen mögen. † Sed num forsâ pignoris tantum juro? Equidem faciles se præbituros credo, si redimere ad ipsorum arbitrium velit. Domini tamen jure habituros, ex verbis Statutorum *ibid. art. XI.* planum est, ubi de Instrumentis Molitorum, Fabrorum lignariorum, cavetur: Pro lubitu ut disponere desuper valeant. Zu sich in das Handwerk zunehmen/ und ihres Gefallens damit zugebahren befugt seyn. † Ad *Declarationem* tamen pertinet, ut ex causa fiat, seu, ut de corpore delicti constet: Secus enim, ad restitutionem tenebuntur: ut Lanarios seu Materiarios ex decreto Illustr. Regim. Isenacensis *d. 3. Martii 1673.* jussos fuisse, diximus in iterata editione *Juris Probib. cap. IIX. n. 323. in fin.* Insuper actionem Injuriarum cumulatâ legis Aquiliæ actione metuendam habebunt: quam transactione Sartores nostrates avertisse, diximus alibi.
779. Sed hæc de Dominio Proprietatis, rerumque corporaliū: Ad dominium *Hæreditatis* pertinebit, quum stante civita-

civitatis Statutò : devolvendi mobilia die *Fahreniß*/ in viduam ;
 Ea inter hæc, etiam instrumenta auferre, ac privignis vix Fur-
 num cum Folle relinquere vellet : An Incudem eò quoque im-
 putare valeat ? *Ratio dubitandi* foret, Quòd instrumenta
 sint officinæ, & suâ ratione immobilia. † Enimverò ut Hoc 780.
 in casu Negotiationis in cassum fuit allegatum : Non unius loci
 negotiationem, neque hîc solùm, verùm, Lipsiæ, Francofurti
 atq; alibi tabernas librarias constitutas haberi, atque adeò Nego-
 tiationem Provinciale[m] esse, *Es sey ein Land-Handel*. Re-
 spondentibus Scabinis, ex generalitate Statuti merces in taber-
 nis ubicunq[ue] sitis viduam sequi, ac desinere post excessum
 mariti, universitatem esse ; Cessante quippe fictione ; In-
 sua autem natura esse mobilia, † Nil vetat, idem de Instrumen- 781.
 tis affirmare : Quæ, fictione nequicquam valente, contra
 Heigium ac Vultejum, mobilia dicit Rennemannus : quem
sup. cap. II. §. 5. laudavimus. Quoniam tamen Statutum ip-
 sum visum fuit iniquum, Anno 1674. interpolatum, atque
 ad normam Juris Sax. communis, fermè redactum. An vero In-
 strumenta Opificum sint in rebus Expeditoriis, ut excludatur Vi-
 dua ? Respondet Matth. Colerus *part. I. decis. XLII. n. 3. & CCIII.*
n. 21. Weil nach Sächsischen Rechten Bürger und Bauren
 kein Heer-Veräth lassen / so kan / wann ein Schmid oder
 Zimmermann verstribt / das Schmiede- oder Zimmer-zeug
 in das Heer-Veräth nicht gehören.

§. 9.

Utrum detur & *Servitus Instrumentorum* ? meri- 782.
 to dubites : quum & mobilia sint, & usu quotidianò atte-
 rantur, adeoq; fungibilibus penè accensenda, quæ verum u-
 sumfructum haud admittunt ; Atque insuper Servitutes quan-
 dam perpetuitatem & aternitatem civilem requirant. † Tra-
 ctata 783.

- Statatur nihilominus Anno 1680. d. 16. Julii. casu quò Artífex quispiam facultatibus ita decreverat, ut artis etiam instrumenta vendere oportuerit ipsum; Operari tamen adhuc gestiebat: Annon teneantur Contribules ipsius seriatim,
784. seu ex ordine pati, cum in sua quisque officina operari? † Quod tùm novum videbatur servitutis genus, atque libertate suâ præter meritum nemo spoliandus. Erat autem ex illis, qui sponte recepturum hoc offerebat: Intercedebant tamen cœteri. Quæstio: Jure an injuriâ? Servitutes quippe ex cessione voluntaria initium acceperunt. conf. Dn. Struv. S. C. Comm. præd. XIII. 32. Volenti autem non fit injuria.
785. † Nim. interesse Collegii, quin ipsorummet morum opificialium, allegantibus: Quibus unam eandemque officinam binos Magistros haud admittere certum sit: ejusmodi concursum seu cohabitationem non iri toleratum, vel ab Exteris. Idèò destitutum fuit ab ipso precatore.
- §. Io.
786. Pign9 Istud quæsitum insuper: Ecquid sub Pignore generali, tacitè comprehendantur Instrumenta? De Rusticis utique negatur, etiam ex causa reliqui Tributorum, in l. 7. sq. C. Quæ res pign. addas de Bove aratore Cujacium Lib. IV. obs.
787. 20. Num idem ergò in Opificiariis, quæ sunt urbana? † Sanè, quæ pro diversitatis ratione allegari poterat Necessitas atque indigentia, die Unentbehrlichkeit / instrumentorum rusticorum; militare videtur & in opificiariis; effatò Syracidis. XXXIX 36. Sine his omnibus (intellige Opificibus,) non ædificatur Civitas, Man kan ihrer in der Stadt nicht entbehren? E nec Instrumentorum eorummet; Ut per quæ sunt
788. quod sunt. † Equidem suffecerint hæc ad ordinem aliquem servandum, Ut ne præpropere ad ea deveniatur; quippe per quæ

quæ valeat acquirere, unde & se sustentet & creditoribus satisfiat: Id quod *Ordinatione processuali* sanxit Potentiff. Elector. Sax. *Tir. XXXIX. † §. Anfanglich zwar / zu der fahrenden Haab: und doch gleichwohl mit der Bescheidenheit/ daß man alles Werkzeugs / so einer zu seiner Kunst / Handthierung oder täglichen Arbeit bedürfftig / auch der Pferde / Ochsen / Schaafse / des Samens und anders was man zum Acker-Bau nothwendig haben muß / verschonen / und dasselbe ehe nicht angreiffe/ es sey denn an andern fahrenden oder liegenden Güthern/ oder auch aufsenstehenden Schulden so viel nicht vorhanden / daß sich der Creditor daran erhohlen könnte. † Ad omnimodam exemptionem autem haud suffecerint: Quum tantus non sit favor civilium quàm naturalium negotiorum: Illa ad Esse, hæc ad benè esse pertinent: antè autem de Re quàm rei modo, de substantia quàm circumstantiis & qualitatibus decet esse sollicitum. Unde Jure Rom. Non ut qui in refecti-
onem domûs, v. Carpz. *ad p. i. C. XLIX. d. 106.* credidit; ita & qui ad navem instruendam, Taciti pignoris jus concessum habet: Dn. Struv. *S. C. in quib. caus. pign. XLVI. 14. in fin.* † Quamquam servet usus, ut qui etiam ad alterius rei quàm ædificii refecti-
onem credidit, licèt non constitutâ hypothecâ conventionali, legalis cum privilegio concedatur. Carpz. *dict. loc. def. 106.* Dn. Struv. *S. C. de Reb. aut. Jud. XLIV. 49. p. m. 667.* † Aliud igitur in rusticis instrumentis spectatur: Inter-
esse videl. Dominorum emphyteuticorum; ut qui non passuri sint, instrumentis ablati, fundos vastari.*

§. 11.

Transcamus ad *Jus Ad Rem*: dictum Doctoribus, cum ex Conventionem cum altero, jus quoddam adversus ipsum na-

- Eri, ad rem in conventionem deductam ab illo consequendam, suis remediis atque personalibus experimur actionibus: quæ *suprà* Vincula, stricturas, atque instrumenta civilia, constringendi atque necessitandi alicujus, ad dandum, faciendumve
794. diximus: verbò! *Obligaciones*. † Nanciscimur eas præviâ conventionem, seu expressâ seu tacitâ; quam inducunt Jura ex factis, tanquam animi indiciis: Ex præteritis judicamus de futuris, *ex facto de intentione*; ut aliâs & Sermo dicitur Character animi: oportuno instrumentum, cordis cogitationes introspectendi, *Ein Perspectiv zu der Leut Gedanken*. Cujus exempla quædam affert Schnobel. *Disp. ff. II. th.*
795. 24. † Esse autem & inter Opifices hujusmodi Perspicillum, tacitamque conventionis speciem, ex eo patet, quòd *Boëthi Sutorum*, ubi ad diversorii sui hospitem quem Patrem dicunt, animò locandi operas, se contulerint, *Chirothecam* futuri- am das *Hand-Leder* / eidem *tradant*. Cùm hic porrò Sodalium uni Boëthum desideranti porrexerit eam; pro conventionem est: atq; insuper arrham & *jus* quoddam *prælationis* tribuit. † Cùm igitur Georg Kirmes / sprete consuetudinis opificiariæ accusabatur, quatenus circa conductionem boëthorum contra morem receptum atque inordinatè se gesserit. *Hab wieder Handwerks Gewohnheit gehandelt*. In excusationem ipsi proficiebat, allegasse: quòd interveniente chirothecæ traditione acceperit. *Er hab sich auff der Herberg angeben / und umb den Wannesfrieder* (à loco doctrinæ sic dictum, cui de coetero Schilling nomen erat) *geworben / welcher auff dem Auszug gewesen / (discesserit jam*
797. *à priori Magistro)* † *Da hätte ihm das Hand-Leder und den Rnie: Riemen der Vater* (diversorii Surrini hospes) *gegeben / und er (der Gesell) Diensttags den Bündel hinten hernach bracht / h. e. cum sacrina securus*. Ergo licet

licet interim alius eum conduxerit, præferendustamen ex tacito pacto, qui prius accepit chirothecas.

§. 12.

Quum nec idoneus quisque, nec integrum cuivis (per 798. superius cap. V. §. 1. & hoc nostrò cap. §. 2. dicta) sit, instrumen- *Em-*
ta ipsummet sua conficere; Donationes autem difficulter expe- *ptio.*
ctandæ veniant: Frequentissimus ac modò non *necessarius* eis-
dem potiundi *modus* erit *Emtio*. Et seorsim quidem si fiat, à cœ-
terarum rerum comparatione nil differet. † At enim, ut Do- 799.
mum aliquando cum infixis emimus, *sambt allem was Erd-
Nied- und Nagelfest ist*. Ita & *Officinam* fabrilem, cum appa-
ratu ac *pertinentiis*. Quasitum ergò: Utrum eò contractu ve-
niant etiam instrumenta: Num tacitè comprehensa censeantur?
Et videtur quòd sic: Portio enim sunt officinæ, & nullus hujus si-
ne illis est usus. Nec obstabunt *dicta* §. 8. hoc cap. Quum alia sit
mortis atque venditionis ratio. † *Distingvendum* tamen inter ea 800.
quæ de jure adesse debent, & quæ ipso factò inveniuntur: ut so-
la hæc occupare, non illorum evictionem urgere, ac pretio de-
ducere valeat Emtor. Sic enim *art. XV.* statutorum seu privi-
legii magis Tonforum panni per Silesiam, instrumenta officinæ
junguntur, ut solum factum & præsentia consideretur. † Verbis: 801.
*Und die erledigte Stelle nebst dem vorhandenen Werkzeug-
gemit Recht und Billigkeit überkommen kan. & art. XVI. Sich
wegen der Werkstadt und Überlassung des befindlichen
Handwerks-Zeugs mit ihnen (venditoribus) zu vernehmen.*

§. 13.

Circa Locationem, hæc quidem observare licuit: (I) Quòd 802.
sicut Locatores operarum, regulariter *suis* instructos oportet esse *Loca-*
instrumentis, *vid. §. 3. hic*. Ita Locatores Fundi Conductoribus cer- *tio.*
ta præstare instrumenta oportet; Alioquin ex locato tenebitur.
Et est epistola Neratii ad Aristonem: Dolia utique Colono esse

803. præstanda, & Prælum & Trapetum, instructa funibus : † Si minus, Dominum instruere debere. Sed & prælum vitiatum, Dominum reficere ea debere. Quòd si culpa Coloni quid eorum corruptum sit, ex locato eum teneri. Fiscos autem, quibus ad præmendam oleam utimur, Colonum sibi, parare debere, Neratius scripsit : & alia insuper, referente Ulpiano Lib. XXXII.
804. ad Edictum: l. 19. §. 2. ff. *Locat.* † Artifex igitur, qui *suis instrumentis* utitur, *ampliozem exigere mercedem* permittitur. Constitutione Ernesti Elect. & Alberti Ducum Saxon. D. post Qualimodog. 1482. Rubr. dem gemeinen Gesinde. §. Den Wert-Leuten mag man / einem Valierer / er sey Steinmez, Måurer / Tischler oder Zimmermann / der zum Zimmern vor sich sein eigen Wassen hat / über die Kost / so man ihme am Essen und Trinken giebet / der jezigen neuen Groschen / in Sommer-Tagen / die Woche achtzehen geben. add. Const. Provinc. Ducum Sax. de An. 1589. Tit. LXXI. Wert-Leute und Tagelöhner. §. Einem Måurer und Zimmermann. & §. Einem Steinmezen. & §. Einem Tischler. † Teneatur autem artifex cuilibet operæ *oportuna*, minus nociva, & quæ toleret materia quam sub manu habet, adhibere instrumenta. v. g. Tuchscherer sollen nicht mit eisernen Kraxen rauchen lassen.
806. privileg. art. XLIX. circa fin. † Quod si interrogatus Operarius de Bonitate instrumenti affirmaverit, damnum quod præter expectationem, ex illius ruptura Domino accidit, sarciet: quod de Nautis speciatim cautum *Jure navali Wisbuenfi, rubr.* Von Louuen oder Windenbrechen. verl. Da ein Schiffmann den Schiffer oder Steuermann fragen würde / ob die Seile damit sie winden wollen / stark und fest genug? und dieselbe mit Ja / und daß sie stark genug / antworten würden: Es würden aber die Seile oder Louuen darnach brechen / so wäre der Schiffer schuldig den Schaden / so daher entstehet zu zahlen.

Würde aber er das Schiff-Volk nicht fragen/ so sol es gehalten werden/ wie vor gesagt. (ut scil. *damnum tangat mercatorem.*)

§. 14.

Instrumentorum Secura atque Innoxia esto tractatio. Cùm 807.
igitur ad lieberiozem usum jugi ad *manùs* esse oporteat, nec in *Furtū.*
arca reponi possint aut consueverint; tam Tyrones quam Boëthos *puras* ab illis *seruare* decet manùs: quem in finem cautiones ab iisdem exigi, diximus novâ ejusd. editione *cap. VII. §. 13. n. 456.*

Et *cap. IX. §. 7. n. 570.* Cujus inspectio Boëthis commissa est Lege architectonicâ civitatis Regiæ Uratislaviensis fol. XLIII. §. Hergegen sollen solche fürgestellte Werk = Gesellen / bey jedem Bau gute Achtung darauf geben/ daß denen so da bauen lassen/ nichts verwahrloset/ des Meisters Gezeug nicht verschleppet/ oder sonst etwas / wie hernach folget / vom Bau weggetragen werde. † Longè major instrumentis rusticis debetur securitas: ut quæ ruri sæpius, dum Aratores hac atque illac sulcos ducunt ac tergum vertunt, incustodita jacent, ac fures alliciunt; juxta illud: Gelegenheit macht Diebe. Ideo perinde ut alii fures puniuntur in foro Saxon. qui aratrum spoliant aut furantur. *Const. Elect. XXXV. p. 4.* ibique Carpz. *d. i.*

† Equos autem aratrò junctos per vim abigens, aliquo occisò, 809.
Rotâ tanquam Lâtro punitur: quorsum textus Juris Sax. in Land =
Recht. *Lib. II. art. 13.* explicatur: Nemine occisò, tamen gladiò feriuntur. *dict. Const.* ubi Carpz. *d. 2.*

§. 15.

Si quis *instrumenta* fundi Conductor inter tractandum *810.*
corruerit, sarcire tenetur; magis ex contractu, quàm delicto. *Da-*
vid §. 13. h. Si quoque Carrucarius, dum cœteros transire con- *mmum.*
tendit, cisum evertit, & servum quassavit vel occidit, puto ex lo- *Et*
cato esse in eum actionem; temperare enim debuit, Die Kräfte
nicht zu kurz nehmen. Sed & utilis Aquilia ei dabitur. *l. 13. pr.*

ff. Lo.

811. *ff. Locat.* † Qui ergò *instrumentò*, dum non rite noverat tractare, *damnum accepit*, sibi habebit. Qui alterius impulsu, ex lege Aquilia cum ipso aget. Quid si Magister in disciplina fecerit, atque pueri cervicem ita percutiat, ut oculus ei perfunderetur? idem Julianum dixisse, Ulpianus refert. *l. 5. §. f. ff. ad L. Aquil.*
812. † Denique *Innoxia* Instrumentorum esto tractatio: quum autem *Homicidium* in Conventibus suis rixari atque ad arma veniri possit, Nulli talia inferre licet impunè, ut passim statutis cavetur, ac diximus *Jure Colleg. cap. XV. §. 14. n. 1236.*

CAP. XI.

De

Instrumentorum abolitione.

CONSPECTUS.

Instrumenta ex eorum sunt numero, quæ usu quotidiano atteruntur. 813. Sed in ipsa integritate sua, quandoque publicâ auctoritate cassantur. 814. exemplum recens in Germania. 815. præcessit in Belgio. 816. cujus moderatio probatur. 817.

§. I.

813. **C**ontraria, vel Opposita sunt vel Destruentia. Illa, non erit nisi Materia in quam operamur instrumentis. Hæc erit aut ex voluntate *Hominis*, aut ex dispositione Legis; Et *Hominis* quidem, partim *abusus* ex usu quotidiano; quemadmodum subinde pessum aliqua eunt, *nicht sich abe/ geht zu Boden*: Partim ex indignatione; ut si calamus minus officio rectè fungatur, contundis. Vel alia de causa, quòd literas Typographus transfundi curet. † *Publicâ auctoritate*, cassari jubentur machinæ Turbatorum, & si quod in perniciem salutis æternæ aut civilis *abusus* increbuit: Sicut *Hiskias* confregit serpentem æneum quem

quem fecerat Moyſes. 4. Reg. XIX. 4. licèt ex inſtituto erat divino, duraveratque uſque ad ſua tempora. Sic ingenioſiſſimum humani ingenii inventum Machinarum molitoriarum, quibus expeditiſſimè operari licet, atque unus ſolus plus quàm olim decem præſtare poteſt, latà lege abolitæ ſunt. Die Mühl-Stühle. † De quibus Illuſtris Dn. Wilhelmus Liber Baro de Schröttern noviffimò tractatu quem Fürſt. Schatz- und Renth-Cammer inſcripſit. cap. CII. S. 9. p. 534. Verba pace Lectoris licebit adſcribere integra. Es ſollen aber die Privilegia auff eine gar kurze Zeit reſtringiret werden. Unter welche Claſſe alle compendia der manufacturen zuſchreiben. Als da ſind die Band-Stühl/Strümpff-mahlen/und dergleichen. Durch welche viel Leute/die ſonſt dem gemeinen Weg der Arbeit nach/in ſolcher manufactur ſich employren / von ihrem Brod vertrieben werden. Dieweil durch dieſe compendia ein Menſch ſo viel als in dem andern Weg zehen oder zwölf/arbeiten kan. Denn es iſt nicht gut für das publicum, wenn ſolche Dinge ſolten gemeine werden / welche andere Concives ihrer Nahrung berauben. Deßhalben auch vor erzlichen Jahren zu London in Engelland ein groſſer und gefährlicher Tumult wegen der Bandmahlen entſtanden iſt. † Atque referebant ex d. 23. Junii 1686. Colonia No-

815.

816.

vella: Vor einigen Tagen hat ein hochweiſer Rath allhier ein von Ihro Käyſerl. Majest. allernädigſt außgelaffenes Mandat öffentlich publiciren und affigiren laſſen: Daß alle/bey den Poſſamentierern / höchſt-ſchädliche eingewichene Mühl-Stühle/ oder ſo genandte compendiöſe Stühle abgeſchafft / auch derer darauff fabricirte Wahren / wie zu Frankfurth/Nürnberg/Augsburg/Hanau und andern Reichs-und Handels-Städten ſchon vor einigen Monathen publiciret worden / confiscabel erkandt. Nicht we-

niger deren Einfuhr- und Verkaufung hinführo ernstlich verbotten seyn und bleiben sollen. At, Nil novi!

§. 2.

817. Ante complures annos Quidam in Belgio jam molas illas invenit, quarum subsidiò levique impensà expeditissimè omne genus tæniarum, simbriarum seu fasciarum posset confici: Sed, quòd hac ratione pessimè ageretur cum iis, qui victitant ex tæniarum harum textura, jam *A. 1639. die 14. Martii* decretò Ordinum Generalium statutum est, ut *certi solùm generis* tæniarum molendinorum subsidiò conficere liceat; reliquique artifices occasionem perpetuò nanciscantur, victum ex sua arte quærendi.
818. Mart. Schok, *Belg. fœd. Lib VII. cap. 18. p. 203.* † Et rectè quidem: velenim propter ingenium conservanda erat artis illius memoria; neque absque ingratitude erga Sapientiam divinam, quæ omnes artes suggerit, nota, penitus aboleri poterat. Quare, si rectè sum edoctus, in vicinia hodiernum ejus vestigia visuntur: Neque adedò cum injuria Concivium, quorum tanto plures ad fila nenda torquendaque possunt applicari, quanto plurimum operas unicus texens fatigare potest. *Wöchten der librigen desto mehr spinnen.* Neque pudet enim hodie mares texere tibialia, opus cœteroquin fœmineum. Coronidis locò aliquid subjungendum foret de machinis toreuticis *Drehmühlen/ Georgii Christophori Werners* †: ad quarum continuationem Anonymus quispiam An. 1661. promisit ordinem alterum, oder *Drehmühlen anderer Gang / welcher geliebtes Gott/ und hindert nicht den Nächsten/ künfftig solle gangbar werden.* Sed quum de Arte, non ejus jure agat; Substituimus, atque finem huic scriptioni imponimus.

Gratia sit Tibi Domine Jesu.

Amen.

INDEX I.

Textuum Biblicorum.

*Quibus seu mentio fit Instrumentorum, seu alia
de causa usi sumus.*

Num. XXXI. 26. seq. n. 179.

Josue VII. 3. n. 33.

XXII. 8. n. 179.

Judic. VII. 2. n. 33.

1. Reg. XXX. 24. n. 179.

4. Reg. XIX. 4. n. 814.

Esaie X. 15. n. 285.

Jerem. XLIX. 3. n. 586.

III. 12. n. 260.

Ezechiel. XIII. 11. & 15. n. 147.

Proverb. XXVI. 3. n. 435.

Eccles. seu Syr. XXXIII. 25. n. 435.

XXXIIX. 32. n. 103. & n. 586.

& vers. 36. n. 787.

Sap. XIV. 12. n. 279.

Matth. XIX. 24. n. 589.

XXI. 12. n. 278.

Marc. X. 25. n. 589.

XI. 15. n. 278.

Act. Apost. XVI. 27. n. 241.

XXVII. 28. n. 345.

ib. vers. 40. n. 640.

Rom. VI. 13. n. 8.

Eph. II. 14. n. 723.

1. Tim. VI. 5. n. 279.

2. Petr. II. 3. n. 279.

Epist. Jacobi III. 4. n. 582.

INDEX II.

Textuum Juris civilis.

I. Institutionum.

§. f. de Curat. n. 139.

§. 27. de Rer. div. n. 386.

§. 34. eod. n. 248.

§. 5. Per qv. pers. nob. acqv. n. 287.

§. 23. de Leg. n. 238.

§. 3. de Bon. poss. n. 73.

pr. de Oblig. n. 756.

§. 15. de Obl. qv. ex del. n. 297.

Bb 2

II. Pan-

- II. Pandectarum.
- l. 2. §. 24. de Oi. Jur. n. 12.
 l. f. de L. L. n. 2. & n. 757.
 l. i. pr. de R. D. n. 758.
 l. 16. de R. D. n. 670.
 l. 3. §. 3. de Off. Præf. Vig. n. 327.
 §. f. eod. n. 178.
 l. i. pr. de Off. ej. cui. n. 664. &
 n. 667.
 l. i. §. 6. de Pact. n. 708.
 l. 7. §. 12. eod. n. 32.
 l. 21. §. f. Qu. met. cau. n. 668.
 l. 20. ff. ex qu. c. maj. n. 699.
 l. 32. §. 4. de Rec. arb. n. 673.
 l. 1. §. 4. Naut. caup. n. 603.
 l. 3. §. 1. de R. V. n. 236.
 l. 23. §. 3. eod. n. 326.
 §. 5. ib. n. 433.
 l. 44. de R. V. n. 62.
 l. 13. §. 7. seq. de Ufufr. n. 312.
 l. 15. §. 1. eod. n. 575.
 §. 6. ib. n. 426.
 l. 9. med. de Servit. n. 668.
 l. 11. pr. de S. P. U. n. 450.
 l. 5. §. 3. ad L. Aqu. n. 449.
 §. f. ib. n. 811.
 l. 25. §. fin eod. n. 146.
 l. 27. §. 9. eod. n. 462.
 §. 29. ib. n.
 l. 29. §. 2. ad L. Aquil. n. 583.
 l. 19. §. 2. de Nox. act. n. 140.
 l. 25. Comm. div. n. 140.
 l. 1. §. 8. de Mort. inf. n. 509.
 l. 2. de Cond. fin. cau. n. 207.
 l. 5. §. 7. Commod. n. 146. & 217.
 & n. 509.
 l. 9. ad L. Rhod. n. 25.
 l. 5. §. 1. de Trib. act. n. 140.
 l. 38. §. 2. de Pecul. n. 140.
 l. 58. §. 1. pro Soc. n. 299.
 l. 26. §. f. Mand.
 l. 1. §. 4. de peric. & comm. rei
 vend. 391.
 l. 17. §. f. de Act. emt. n. 62. & 620.
 l. 54. pr. eod. n. 361.
 l. 11. §. 3. Loc. n. 332.
 l. 13. pr. eod. n. 188. 190. & 810.
 §. 4. ib. 449.
 §. 6. ib. n. 107.
 l. 19. §. 2. eod. n. 315. 325. 426. 570.
 632. & 803.
 l. 24. pr. Loc. n. 678.
 l. 57. eod. n. 315.
 l. 38. §. 14. de Æd. Ed. n. 267.
 l. 44. de Eviçt. 237. 582. & 607.
 l. 43. §. 9. de Rit. nupt. n.
 l. 32. Sol. matr. n. 678.
 l. 13. §. 1. de Tut. n. 139.
 l. 24. pr. de Adm. tut. n. 139.
 l. 41. §. 10. de Leg. I. n. 350.
 l. 34. §. 1. de Leg. II. n. 11.
 l. 77. §. 16. de Leg. II. n. 524.
 l. 13. §. 1. de Leg. III. n. 312.
 l. 19. pr. eod. n. 670.
 l. 33. §. 1. eod. n. 673.
 l. 52. §. 7. eod. n. 333.
 l. 55. §. 7. eod. n. 299.
 §. 9. eod. n. 500. & 502.
 l. 60. §. 3. eod. n. 511.

- l. 73. §. f. eod. n. 140.
 l. 92. §. 1. eod. n. 12.
     §. 3. eod. n. 413.
 l. 9. pr. & §. 1. de Frit. leg. n. 321.
 l. 3. §. 5. de Pen. leg. n. 321.
     §. 9. eod. n. 351.
 l. 1. seq. de Supell. leg. n. 64.
 l. fin. eod. n. 28.
 l. 19. §. 8. de A. & A. leg. n. 160.
     §. 12. ibid. n. 346. & 384.
 l. 21. §. 1. eod. n. 226.
 l. 25. §. f. eod. ibid.
 l. 6. §. 2. de Jur. Patr. n. 671.
 l. 24. §. 7. de Damn. inf. n. 458.
 l. 1. §. 4. de Aqu. pl. n. 206.
 l. 4. §. 17. de Fideic. lib. n. 219.
 l. 41. §. f. de Statulib. n. 152.
 l. 1. pr. de A. R. D. n. 759.
 l. 27. pr. eod. n. 242.
     §. 2. ib. n. 432.
 l. 60. eod. n. 220.
 l. 24. §. 2. de Reb. aut Jud. n. 524.
 l. 1. §. 10. de Separat. n. 668.
 l. un. pr. & §. 5. ut in Flum. publ.
     n. 206.
 l. un. §. f. de Rip. mun. n. 206.
 l. 3. §. 15. de Vi & vi arm. n. 28.
 l. 9. pr. quod vi aut cl. n. n. 620.
     §. 1. eod. n. 350.
 l. 52. §. 1. de Fidei. n. 9.
 l. 12. pr. de Furt. n. 207.
 l. 21. §. 6. eod. n. 332.
 l. 48. §. 4. eod. n. 207.
 l. 82. pr. eod. n. 207.
 l. 4. §. 1. Incend. ruin. naufr. n. 611.
 l. 2. de Prævaric. n. 375.
 l. 4. §. f. ad L. Corn. de Sic. n.
     223.
 l. 2. §. 1. & 2. de Capt. & postl. n.
     761.
 l. 3. §. 3. de Re mil. n. 206.
 l. 10. §. 1. de Vac. & excus. n. 230.
 l. 6. de Jur. immun. n. 134. & 138.
 l. p. §. f. eod. n. 235.
 l. f. eod. n. 245.
 l. 1. §. 3. de Extraord. cogn. n. 222.
 l. 167. de V. S. n. 500. seq.
 l. 206. eod. n. 425.
 l. 235. §. 1. eod. n. 156.
 l. 242. pr. eod. n. 639.
 l. 23. de R. J. n. 708.
 l. 145. eod. n. 672.
 l. 203. eod. n. 775.
III. Ex utroque Codice.
 l. 17. §. 1. de Ep. & Cler. n. 136. &
     145.
 l. 18. eod. n. 145.
 l. 21. de Pact. n. 672.
 l. 29. eod. n. 686.
 l. 5. de O. & A. n. 686.
 l. 21. Mand. n. 757.
 l. 1. de Dot. prom. n. 47.
 l. 28. pr. de Adm. Tut. n. 5.
 l. 16. de Test. mil. n. 153.
 l. 1. de V. S. n. 332.
 l. 2. de Hered. Decur. n. 219.
 l. 7. Quæ res pign. n. 786.
 l. 22. de Pæn. n. 775.
 l. f. de Conven. Fisc. deb. X. 2. n. 136.

l. 1. de Apoch. publ. X. 22. n. 135.
 l. 3. §. 1. de Can. largit. X. 23. n. 135.
 l. 3. de Profess. X. 52. n. 205.
 l. 1. de Excus. artif. X. 64. n. 134.
 137. seq. 150. 156. 248. & n.
 273.

rubr. de Susceptor. X. 70. n. 152.
 l. un. de Gladiat. pen. toll. XI. 43.
 n. 209.

l. 7. de Pal. sacr. larg. XII. 24. n.
 163. seq.

l. 11. de Strator. XII. 25. n. 262.

l. f. de Castr. pec. XII. 37. n. 153.

l. 9. de Erog. mil. ann. XII. 38. n.
 135.

l. 8. de Metat. XII. 41. n. 248.

l. 10. de Numerat. XII. 50. n. 139.

l. 1. de Curs. publ. XII. 51. n. 435.

l. 131. C. Th. de Decurion. n. 461.

l. 1. C. Th. de Fabricen. n. 165.

l. 32. C. Th. de Op. publ. n. 461.

l. 52. C. Th. de Op. publ. n. 460.

l. 4. C. Th. de Suar. n. 561.

IV. Ex Novellis. Feud. & Jur. Can.

Nov. XIII. cap. 5. n. 418.

LXXXV. cap. 1. n. 201.

CXXIIX. cap. 8. n. 10.

CIII. cap. 2. n. 152.

de Feud. gvard. 2. F. II. c. un. §.
 1. n. 136.

Qui Test. sint necess. 2. F. XXXII.
 pr. n. 136.

c. Ferro. dist. L. n. 673.

rubr. de Off. Legat. n. 140.

rubr. de Off. Vicar. n. 140.

c. 15. de Vit. & hon. Cler. n. 348.

c. 21. de R. J. in VI. n. 668.

c. 86. de R. J. in VI. n. 775.

V. Jura Imp. Provinc. & Statut.

Recess. Imp. de Anno 1577. n. 485.

§. 5. art. CCXIX. n. 25.

Edict. Imperat. Ferdin. III. de
 Anno 1638. n. 485.

Jus. Sax. provinc. L. II. a. 13. n. 809.

L. III. a. 76. n. 544.

Elect. Sax. Const. de Ann. 1482.

n. 804.

Mand. de Aucup. n. 585.

Ord. Process. Tit. 39. n. 789.

Ducum. Sax. Ord. Provinc. Tit.

XXXIIX. n. 530.

Bernh. Duc. Sax. Const. Foreff.

n. 483.

Ord. naut. Hanseat. n. 603.

Jus naut. Wisbüen. n. 605. & n. 806.

Statutum Noricum n. 27.

Bekker. Junung. n. 466.

Huf. Schmiede. n. 93. seq. & n. 699.

Hutmacher. n. 766.

Randen. Büßer. n. 445. & n. 774.

Mäurer. n. 452. & n. 694.

Messer. Schmiede. n. 661.

Sattler. n. 767.

Seyler. n. 769.

Steinmehlen Innung. n. 451.

Tischler. n. 776.

Zuch. Scherer. n. 800.

Zeigwürker in Verra. n. 765. Pegau.

n. 720. & 737. Ronneburg. n.
719. Zeiß. n. 720.

Zimmerleut. n. 382. 450. 467. &
691.

VI. Peculiaris index in Tit. ff. de Instr. leg.

l. 2. §. 1. n. 10.

l. 4. n. 30. 297. seq.

l. 7. n. 64. & 220.

l. 8. pr. n. 50. 337. 345. 391. 408. 413.
422. 504. 574. 598. & 632.

l. 8. §. f. n. 311.

l. 10. n. 326. & 331.

l. 11. n. 294.

l. 12. pr. n. 77. & 80.

§. 1. n. 52. 351. 534. & 634.

§. 2. n. 36. 45. 284. 286. & 293.

§. 4. n. 313.

§. 5. n. 289.

§. 6. n. 59. & 290.

§. 8. n. 317.

§. 9. n. 312. & 315.

§. 10. n. 22. 290. 296. 436. 511. 558.
618. & 632.

§. 11. n. 24. 45. 62. 284. 536. &
596.

§. 12. n. 302.

§. 13. n. 294. 309. 331. & 555.

§. 14. n. 30. & 76.

§. 15. n. 64.

§. 16. n. 41. 44. seq. 66. 83. 86.
633. & 635.

§. 17. n. 376. & 636.

§. 18. n. 321. 367. 554. 600. 610.
615. & 618.

§. 19. n. 620.

§. 20. n. 64.

§. 21. n. 338. seq.

§. 22. n. 554. & 600.

§. 23. n. 24. 64. 68. 74. 479. &
573.

§. 24. n. 70. seq. 434. & 614.

§. 25. n. 72. & 74.

§. 26. n. 350.

§. 34. n. 332. & 334.

§. 38. n. 52.

§. 39. n. 220.

§. 41. n. 226.

§. 42. n. 14. 299. 312. seq. & 315.

§. 43. n. 64. & 699.

l. 13. pr. n. 71. seq. 314. 423. 632. &
650.

§. 1. n. 14. 51. inf. 278. & 308. seq.

§. f. n. 43.

l. 14. n. 289.

l. 15. pr. n. 83. 300.

inf. n. 74.

l. 16. pr. n. 64.

§. 1. n. 45. 50. 536. 553. 555. & 575.

l. 17. pr. n. 41. 50. 249. 331. 365. 371.
387. 545. & 614.

p. & §. 4. n. 86.

§. 1. n. 50. seq. in f. 308. seq. &
534.

l. 17.

- l. 17. §. 2. n. 44. 288. 309. & 314.
   §. f. n. 43.
 l. 18. pr. n. 50. 216. 402. 416. 420. 492.
   & 524.
   §. 1. n. 14. 41. 50. 51. in fin. 60.
   & 308.
   §. 2. n. 49. 290. 296.
   §. 3. n. 346. & n. 537.
   §. 4. n. 52. & 320.
   §. 5. n. 24. 38. 45. 49. 362. & 526.
   §. 6. n. 297.
   §. 7. n. 316.
   §. 8. n. 290.
   §. 10. n. 49. seq. 225. seq. & 386.
   §. 12. n. 85.
   §. 18. n. 327.
   §. 21. n. 327.
 l. 19. pr. n. 286.
   §. 1. n. 300.
   in fin. n. 317. & 320.
 l. 20. §. 1. n. 9. 52. 320.
   §. 3. n. 52.
   §. 5. n. 79.
   §. 8. n. 45. & 78.
 l. 21. n. 41. 49. 74. 86. 423. 569.
   & 572.
 l. 22. n. 28. 49. & 585.
 l. 23. n. 49.
 l. 26. pr. n. 422. seq. 426.
   §. 1. n. 22. & 71.
 l. 27. pr. n. 50.
   §. 4. 50. & 572.
 l. fin. 29. n. 28. 49. seq. 75. 237
   & 607.

INDEX. III.

*Scriptorum : ad quorum auctoritatem
subinde provocandum fuit.*

- Alciatus. n. 145. 336. & 358.
 Alex. ab Alexandro. n. 639.
 Alfani Pyrrhus n. 665.
 Angliæ descriptio. n. 592.
 Apulejus n. 268. & 430.
 Aristoteles. n. 36.
   Bachovius n. 73.
 Baldus. n. 665.
 Befoldus. n. 354. 398. & 665.
 Bieler. n. 151.
 Bœcler. n. 239.
 Briffonius. n. 562.
 Budæus. n. 171.
   Carpz. n. 26. 325. 667. 718. 790.
   808. seq.
 Cassiodorus. n. 636.
 Cato. n. 407. & 537.
 Cicero. n. 6. 31. 105. 156. 189. 391. 414.
   428. seq. 545.
 Cæsar. n. 430.
 Colerus. Decis. n. 23. Process. ex-
   sec. n. 668. Hauff. Buch. n.
   355.

- Columella.** n. 332. 386. 411. 415.
 430. seq. 447. 527. 617. 625.
Cornelius Censur. n. 74.
Corasius n. 185. 188. 510.
Cothmann. n. 392. & 667.
Cotta Catellianus. n. 123.
Crinitus. n. 511.
Cujacius. n. 146. 171. 178. 232. seq.
 239. 529. 583. & 786.
Diodorus. n. 109. 131.
Dioscorides. n. 377. 486. 597.
Donatus n. 164.
Eggelingius. n. 197.
Eraſmus n. 639.
Fachinuz. n. 667.
Felvyingerus. n. 73.
Firmicus Jul. n. 171. 446.
Forcatulus Steph. n. 123.
Galenus. n. 377. 497.
Gellius. n. 23.
Gellius. n. 430.
Gothofredus n. 191. 201. 206. 208.
 210. 223. 225. 235. 239. 245. 299.
 316. 413. 487. 581. 640. 666.
Grænevvegen. n. 82.
Heigius. n. 28.
Hieronymus. n. 271.
Hœpingk. n. 363.
Horatius. n. 386. 427. 429. 510.
Iſidorus. 637.
Knipſchild. n. 748.
Livius. n. 185. 429. 557.
Lucanus. n. 271.
Marc. Mantua. n. 32.
Marquartus. n. 358.
- Martialis.** n. 508. 520. 522.
Val Maximus. n. 272.
Molina. n. 678.
Niehoff. n. 164. 324.
Olearius Itiner. Rutheno Perſ.
 261.
Ovidius. n. 108. 115. 124. 442.
H. Piſtor. n. 678.
Plinius. n. 50. 98. 107. 112. 114. 119.
 122. 126. seq. 130. 143. 165. 267.
 304. 339. 342. seq. 348. seq. 354.
 seq. 364. seq. 372. 377. 387. 434.
 441. 445. 471. 510. 517. seq.
 587. 593. 597. 612. 626.
- Jul. Pollux.** n. 303. 358.
Quintilianus. n. 349.
Rennemann. n. 28. 316.
Riminalduſ. Hyp. n. 665.
Rhodigin. Cœl. n. 145. 228. 352.
Schnobel. n. 21. 794.
Schook. Mart. n. 206. 211. 295. 329.
 472. 533. 549. 588. 605. 611. 624.
 752. 817.
- Schröterus Liber. Baro.** 62. 815.
Seneca. n. 617.
Servius. n. 118. 121.
Strabo. n. 102. 104. 438.
Strauch. n. 73.
Struv. n. 503. 784. 790. seq.
Strypmann. n. 641.
Svetonius. n. 31. 178.
Symmachus. n. 461.
Tabor. n. 352. 687.
Tertullianus. n. 149.

- Turnebus Hadr. n. 165. 176. 196. 206. 229. 247. 357. 462.
 Vegetius. n. 116. 206. 218. seq. 229. 263. 599.
 Vergilius Polydor. n. 98. 100. 122. 130. 441. 534.
 Virgilius n. 7. 50. 442.
 Vitruvius n. 128. 377. 418. 490. 511. 534. 639.
 Vultejus. n. 28.
 Wehnerus. n. 27. 398.
 Wernerus, Georgius Christoph. n. 818.
 Zeilerus. 43. 49. 354.

INDEX. IV.

Rerum & Verborum.

- A.
 Abobeln. 415.
 Aborigines. 732.
 Abschrecken. 507.
 Abstrahere canem alteri. 305.
 famulos alterius. 736.
 Abusu prohibito, usus conceditur. 700.
 Abusus personæ, ad ministerium suâ conditione indignum. 575.
 Academia, pro Facultate Juridica. 25.
 Acatium. 637. 640.
 Accessorium officinæ, an sit Instrumentum. 799.
 Accidentia, incorporalia. 18.
 Acetum, Domûs instrumentum. 321. incendiis extingvendis. 368.
 Acta judicialia. 47.
 Actio quæ, si damnum instrumento datum. 811.
 Actiones iniq; pignorado competentes. 778.
 Actor, quis. 139.
 Actores instrumenta gerendi. 52.
 Acupingere. 165. 244.
 Acus Assyria, Babylonica, Cocinatoria. 323. Comatoria. 322. Pictoria, Phrygia, Semiramia. 166. 323. Textoria, Vulgaris. 323. Witfridea. 590.
 Acus, cujus instrumentum. 218.
 Adfixa solo, supellectili magis quam instrumento. 24.
 Adiaphora. 686.
 Adjumento saltim est operatio, ni, instrumentum. 644.
 Adjutores. 139. 238.
 Adscensus seu gradus manufacturarum. 186.
 Ad tempus detracta, pro positis sunt & præsentibus. 70.
 Ægris qui præstò sunt. 144.

- Ægyptios cribra invenisse 98. & Umlung. 329.
 lucernas. 100. Amphora. 328. 424. mensura. 236.
 Æolica dialectus. 170. Amussis. 250. 329.
 Æolus Nautas ventis uti docue- Amylon. 329. 750.
 rit. 114. Anacharsis. 105. Inventor Follis.
 Ærarii. 142. 242. 102. 438.
 Aer inservit sufflando, siccando. Anchora, 330. Instrumentum Na-
 16. 84. vis. 236. Tyrrhenorum inven-
 Affectiones instrumenti, quæ tum. 101.
 643. Ancones, Loci sint, an Instru-
 rerum naturales & morales. 2. menti. 71. 331.
 Affixum an Solutum esse, quid Anconisci. 331.
 interest. 68. Angel. Schnur. 508.
 Agendi instrumenta. 52. Angreifische Wahr. 520.
 Agricolationis instrumenta. 42. Animalis quod est, an sit instru-
 Agriculturam quis invenerit. mento. 36. 284. 293.
 112. 117. Animata tota est in toto. 660.
 Agrimensores. 228. Amendam. 329.
 Ahenum, instrumentum culi- Antenna. 331. Dædalus imposuit
 narium. 324. navi. 107.
 Alæ navium. 636. Apes, an sint instrumento. 294.
 Albarii, qui. 146. 546. Albatores. 331.
 148. eorum vetustas. 149. Apotheca Librorum. 334. Olei-
 Albini. 146. 148. Vini. 332. differt à cella vina-
 Alienum semel factum, in pri- ria. 334.
 stinum an redit statum. 433. Apotheker. 222. Apotheker. Schauf-
 Aliis inserviando consumi. 482. lein. 615.
 500. Apparatus integer; an instru-
 Alma, Cereris epitheton. 117. mentum. 31.
 Alternatio usus, non variat sta- Aptandi instrumenta 54.
 tum. 319. Aqua, Instrumentum an Matea
 Alvei, instrumentum. 294. fun- ria. 335. cui usui. 16. 84.
 di. 326. Aquâ res quasdam incendi. 517.
 Amæ, differunt ab Hama. 327. Aquam alterius in suum deriva-
 Umboldt. 484. re molendinum. 734.

- Aquilegæ.** 493. **Aquilices.** 550. **Arma, h. e. Instrumentum.** 6.
Arachne retia invenit. 116. **Congressibus Opificum ne in-**
Aratrum, instrumentum rusti- **feruntor.** 465.
cum. 50. 337. **quis invenit.** **Armamenta, generale nomen.**
 112. **Arbitrium Operantis esto in in-** **337. navis.** 235.
strumentum. 84. **Armaria, Instrumentum biblio-**
Arbitrium, Proprietas, Domi- **thecæ.** 333.
nium, coincidunt. 777. **Uematur.** 6.
Arbor consanguinitatis Instru- **Uembrust-Macher.** 162.
menti. 13. **Armorum custodes.** 179. **an Post-**
Arcana aliorum didicita æmu- **liminium.** 761.
lari. 734. **Aromata moli, non Mortariis**
Arcariorum, Officium sit an Ar- **contundi.** 531.
tificium. 152. **Arpagonæ.** 338.
Architectus, quis. 155. **Arrha.** 795.
Archivarii, Archiv. 154. **Arsenal.** 201.
Archytas, Machinarum Inven- **Ars fabrica.** 200.
tor. 106. **Artemon.** 630. **Unde.** 641. **an quid**
Arcuarii. 162. 251. **principale.** 640.
Argentarii. 160. **Arte instrumenta pleraque fa-**
Agricolationis instrumenta. **cta.** 37.
 646. **Artifices, absolute.** 163. **Opifices**
Argumentum, à Comparatis. 12. **quid distant.** 133. **instrumen-**
Consonantia ad Derivatio- **to esse possunt.** 287. 308.
nem. 412. **Contrario sensu, evi-** **Artificia Civitatibus vindican-**
dentissimum. 664. **fortissimum,** **tur.** 181.
667. ubi procedit. 675. **Artollery-Pferde.** 262.
Argumentum à Diversis. 676. **Artium instrumenta.** 645.
à Mercibustabernæ ad Instru- **Arundinetum, fundi instrumen-**
menta officinæ. 781. **à Taber-** **tum.** 61. 284.
na carponia ad Opificium. **Usche-Brödel.** 438.
 314 **à Verbo ad verbale.** 12. **Ascia, instrumentum findendi,**
Aridorum Mensores. 230. **157. Tignarium** 340. **Dædali in-**
ventum. 107. **A seipso accipere.** 12.

- A**sinus. 247. instrumentum. 22.
 fundi. 290. 296.
Astrolabium, 108.
Astrologus Eudoxus. 106. Hip-
 parchus. 123. Ptolomæus. 108.
Athenienses, Hippaginis Inven-
 tores. 97.
Atramentum, Instrumentum,
 scriptorium. 220. Sutoriū. 342.
Atila, Flagellum DEi. 285.
Auceps, instrumentum fundi.
 309.
Auditoris provocatio ad Præce-
 ptorem. 81.
Aves, instrumenta. 293.
Auff dem Aufzuge gewesen. 796.
Auff der Scheiben arbeiten. 586.
Auffgepufft Haar. 347.
Auffgesehte Haken. 94.
Auffseß-Nadel. 322.
Auff unsere Urth. clausula. 727. 737.
Augenmaß, fundamentum pretii.
 562.
Auricularii. 222.
Aurifices. 161. 373. pro artifices le-
 gendi. 163. metalla ferrumi-
 nant. 470.
Aurigarum armamenta. 190.
Außstäupern. 302.
Außzimmern. 340.
Antern. 338. 475.
αὐτόνομα. 732.
Autoritate & auspiciis suis, an-
 servus agere queat. 320.

B.

- B**alde-Röppf. 397. Meister. 223.
Baikē. 247.
Balk-Steine. 456. Trog. 513.
Balbieter. 223.
Ballesta. 270. 344.
Balnea, quid distent à Thermis.
 459.
Balnearia instrumenta. 43. 645.
 an ipsum continent Balneato-
 rem. 14. 287. 308.
Balneariorum cum Chirurgis
 competentia. 287. 308. 746.
Balneum Maris. 344. Medico-
 rum. 457.
Bänder an Laden zu machen / an
 Soleariis competit. 92. 94.
Band-Stühle. 62. 815.
Bank. 524. Richter. 89. 428.
Barbaricarii. 164.
Barfe. 604. seq.
Bart-Bürstgen. 547.
Bauers Pldg. 406.
Bau-Meister. 155.
Bau-Kelter. 566.
Bau-Ordnung der Stadt Dresf-
 lau. 535. 807.
Befindlicher Werkzeug. clausula.
 801.
Belgæ, munditiei Studiosi. 548.
Belgium machinas conduplica-
 torias ante Germ. habuit. 816.
Bellica instrumenta. 43. 51. 645.
 647.
 Cc 3 Bene-

- Beneficium non datur invito. 672.
- Berg-Grün. 373.
- Breien-bohrer. (Locher :) 196.
- Bern. 581.
- Beschaler 175. 659. Handwerk. 655.
- Bett-Kasse. 625.
- Beutel, Sieb. 559.
- Biblia sacra, nominare dignantur Opificia. 133.
- Bibliopegæ glutine utuntur. 472.
- Bibliotheca. 333.
- Bidens. 345. Instrumentum fororium. 206.
- Bidentium navalium autor. 104.
- Bien, Stöcke. 326.
- Bilanx. 493.
- Bilden. 221. Bildhauer. 217. 692.
- Bindmesser / instrumentum Victororum. 404. Cui gestare competit. 682.
- Bini Magistri ejusdem officinæ, ^{ἀπὸ τοῦ} opificiarium. 785.
- Bipalium. 206.
- Blaff-Fisch. 342.
- Blände. 573.
- Blasiasten. 213.
- Blech, Schlagel. 172.
- Bley-Recht. 490. Bley-Wage. 551.
- Burff. 345.
- Blinde Pferde. 636.
- Blumen-Aesche. 423. Kübel. 77.
- Boëthy, Instrumentum officinæ. 59. sua habeto instrumenta. 57. 158. 217. 764. rite quærendus. 790.
- Bogen-Schützen. 162.
- Bohls-Büdel. 178.
- Bohrer. 621.
- Boht. 603. Bohls-Volk. 235.
- Böffe. 455.
- Bolis. 345. instrumentum nauticum. 236.
- Bonit. 641.
- Bonitatem instrumenti affirmans, præstabit damnum. 806.
- Borken. 372.
- Borraß. 375. 470.
- Böttcher. 422.
- Boves, Instrumentum fundi. 297.
- Boy / aus Satynen Garn gemacht. 727.
- Brabantinæ virgines. 533.
- Bracharii. 170.
- Bracken. 581. 625. Braetearii. 171.
- Brau-Eigen. 649. Pfann. 54. 324.
- Brech-Eisen. 217. Saum. 463.
- Brenn-Eisen. 363. Helm. 226. 344. 456. 499. Kolben 54.
- Breslauer Bau-Ordnung. 535. 807.
- Bret-Meister. 240.
- Brevia. 48. 135.
- Briges, Inventor aratri. 112.
- Brillen-Macher. 256.
- Britannia fossilium carbonum, sæcunda. 353.

- Brodt-Schüssel. 513.
 Bruch-Schneider. 223.
 Brüggischer Atlas. 721.
 Brunnen-Gräber. 150. Hafen. 474.
 Brusch. 409.
 Bubulcus, an instrumentum fun-
 di. 297.
 Bucca. 174. Buccina. 268. Buccin-
 ator. 213.
 Buchbinder. 218. Presse. 380. 571.
 Scheube. 403.
 Bücher-Bret. 333.
 Buchhalter. 218.
 Büchsen-schäffter. Schmiede. 162.
 Bucularum structores. 174.
 Budelhund. 302.
 Bügel-Eisen 750. Turbatorem
 prodit. 754.
 Bürsten. 547.
 Butte tragen/ der nicht singen kan.
 575.
- C.
- C**Aballi pistrinorum, an in-
 strumento sint eorum? 300.
 Caccabus. 346.
 Cadi. 424.
 Caducaria. 219.
 Calamus. 347. instrumentum
 scriptorium. 220. Calami-
 strum. 322. 347.
 Calcar. 348.
 Calcis coquendæ, an Artificium
 sit. 177.
 Calefactio, an Therमारum. 461.
 Calidum bibere. 324.
 Calones, an artifices. 232.
 Calvaria. 457.
 Camelus. 589.
 Caminus. 143. 243. 453. figuli-
 nus. 205.
 Camm-Beschlagers. 624.
 Cammer-Diener. 312
 Canales, 434. instrumen domus.
 69. 71.
 Cancellus. 350.
 Candidatus Magisterii. 766.
 Canes, instrumentum lanium,
 216. 305. venatorium, 276. varia
 eorum genera. 301.
 Cannæ. 622. Cannea vela 637.
 Capanevs. 599. scalarum Inven-
 tor. 116.
 Capistrum. 463.
 Capfariorum an Ars sit, an Mini-
 sterium. 178.
 Capsellæ. 351.
 Capularii seu Manubriarii. 56.
 cochleam vindicant. 654.
 Carbonem cadere, num Artifi-
 cium. 181.
 Carbones. 351. coctiles & fossiles.
 181. quorum instrumentum.
 228. Agrimenforum. 218. fini-
 bus enim regundis adhibiti.
 352.
 Carbonibus deputatum lignum,
 neutrum est. 501.
 Cargeris custos, Clavicularius.
 191.
 Carde-Setsters. 624.

- Cardinales textûs opificiarii. 134.
 Carduus. 355. 622. Instrumentum
 fullonijum. 298.
 Carnes, ad pondus vendendæ.
 560.
 Carnifex instrumentum Judicis.
 46. ejus instrumenta. ib.
 Carpentum, vehiculi genus. 185.
 Carpentarii. 184.
 Carrus. 186. 356.
 Cascellius, Labeoni & asseclis
 conciliatus. 299.
 Cassatio instrumentorum. 814.
 Casses. 555.
 Casirec. 152.
 Castigatio Ingenuorum diversa
 à servorum. 610.
 Castratores. 223.
 Catadromus. 357.
 Catalogus Opificiarius. 136.
 Cataplasma. 362. instrumentum
 Chirurgicum. 227.
 Catillus. 247. 362. pars molæ su-
 perior. 24. 38.
 Cauponaria rectius dicatur, an
 Cauponia. 44.
 Causa effic. instrumenti. 89. in-
 deque sumta diviso. 35.
 Causa Pignorationis justa esto.
 778.
 Cauta vocabulorum usurpatio.
 153. & Autorum lectio. 421.
 Cauteria. 363. Pictorum instru-
 menta. 249.
 Celeritate comendantur Cisia 189.
 Cellarius, an sit instrumento. 312.
 Centones. 367. 600.
 Ceræ. 371. Pictorum instrumen-
 tum. 249.
 Ceres, ferramenta rustica inve-
 nit. 117.
 Cerevisiam coquentes, pecora
 faginant. 19.
 Certo respectu concessa, contra-
 rio demuntur. 670 677.
 Cassante causâ cessat effectus.
 671.
 Chaise. 186.
 Charpentiers. 156.
 Charta. 371. instrumentum scri-
 ptorium. 220.
 Chineses calidum bibunt. 324.
 Cannea vela habent. 637.
 Chirurgi. 223. cum Balneatori-
 bus competunt. 746.
 Chrysocolla. 373. 470.
 Cibariis parata, sintne instru-
 mento. 81.
 Cilicia vela. 376. 636.
 Cimolia creta. 393.
 Cingendus habetur pro cincto.
 502.
 Circinus. 377. instrumentum
 Mensorium. 229. Perdiccæ in-
 ventum. 108.
 Circulus. 377.
 Cistum, vehiculi genus. 188.
 Civilium Mensores. 228.
 Civitas, an facit opificem. 182.
 Classier Scheidt. 352.

- Clavem quis invenit. 129. domus instrumentum. 69. 71.
 Clavicarii, qui. 191.
 Clavos fabricare an licet Soleariis. 90. 93.
 Clericus, an gestabit calcaria. 348.
 Clibanus. 458.
 Cocis Præfetti. 232.
 Cochlea 54. 378. Instrumentum elevandi, comprimendi. 157. Cujus? 56. 210, 218. Terminale. 653.
 Cochlear, 384.
 Cocula. 60. 385.
 Cælum. 349.
 Cæsa fructibus imputantur, quæ pendencia pars fundi sunt. 61.
 Cogendi instrumenta. 54. 157.
 Cognatio instrumentorum. 63.
 Collegiorum separatio. 696. 744.
 Collyria. 386. Instrumenta Medica. 225. liq.
 Coloni, Instrumenta gerendi. 52.
 Colores, instrumentum Pictorium. 249. an Dominus ei præstabit. 387.
 Commentarii. 48.
 Commercium instrumentorum. 57. 755.
 Commissum manufacturarum extranearum. 776.
 Commoda operi adhibentor instrumenta. 805.
 Communis an res sit, Instrumentum. 16. Communia pluribus eadem. 55.
 Concha. 388. pictorium instrumentum. 249.
 Conciliatio diversorum Agricultura Inventorum. 120.
 Concursus instrumenti ad operandum necessarius. 67. 80.
 Condendi instrumenta. 53.
 Conductor operum, Locator operarum. 319.
 Confusio cognatorum facilis. 63.
 Congrui jus Thuringiæ. 530.
 Connexa, separata instrumenta. 38.
 Conquestirte Lande. 262.
 Consensus universalis, an jus inducit. 699.
 Consonantia non est Derivatio. 412.
 Constabler. 252. 273.
 Consultò congesta, non includuntur Legato loci. 85.
 Consumptio quatenus rem perimat. 81.
 Contractus, & Pacta adjecta differunt. 731.
 Contribulis, Anteneatur alteri officinam præbere. 783.
 Controversa instrumenta. 652.
 Contus. 389. instrumentum nauticum 236.
 Conviviorum priscorū mos. 520.

- Copas Remum invenisse. 100.
 Copulandi instrumenta. 53.
 Coqua, instrumentum fundi.
     309.
 Coquinaria instrumenta. 44.
 Coctione quæ parentur. 54.
 Corbis. 390. à quo inventa. 127.
 Coria boum glutini coquendo.
     471.
 Cornet. 269. Cornicines. 213.
 Corniculariorum Adjutores. 141.
 Cornua. 392. Cornuarii. 194.
 Coporal. 239.
 Corpore Juris civ. quæ enume-
     rentur instrumenta. 292.
 Corporeum quid, Instrumen-
     tum. 283.
 Corpus integrum, an instru-
     mentum. 29.
 Corruptio Instrumentorum. 810.
 Crabatus, domô legatâ, num de-
     betur. 78.
 Crateres. 434. an instrumentum
     domûs. 69. 71.
 Craticula. 396.
 Creta, vario usui. 393. Albariis.
     146. Figulis. 205. Fullonibus.
     208.
 Creuß. Schmiede. 658.
 Cribrum. 247. 394. quis invenit.
     98.
 Crux, carnificis instrumentum.
     46.
 Cucuma. 396. Dibitadi tributa.
     123.
 Cucurbitula. 397. instrumentum
     Chirurgicum. 227.
 Culcitra. 367.
 Culinæ instrumenta. 645. 648.
 Culter, vario usui. 187. 398. Chir-
     urgis. 227. Coquis. 45. Laniis,
     216. Excoriatori quando cedit.
     772.
 Cultrariorum cum Soleario dis-
     putatio. 91.
 Cupæ. 53. 412. quorum instru-
     mentum. 247.
 Custodes Armorum, in expedi-
     tionibus. 179. vestium in bal-
     neis. 178.
 Cyniras, Inventor Instrumento-
     rum. 122.
 Cyzicus urbs. 337.
     D.
Dædalus materiarum fabri-
     um inventor. 107.
 Dährschlugg. 601.
 Damnum suâ culpâ incursum.
     775.
 Dealbatores. 148.
 Decempeda. 414. mensorium in-
     strumentum. 229.
 Decollatio per Securim. 602.
 Decreta quandoque emendari.
     686.
 Dedolare. 415.
 Defectus regularium, causa irre-
     gulares adeundi. 690.
 Definitio Instrumenti. 88.
 Depositorum Librarii. 219.
     Dere-

- Derelicto habere. 770. arbitrarium. 771.
 Destinatio. 426. 502. & voluntas attendenda. 299. rem appropriat. 76.
 Diatarius, an instrumentum. 312.
 Diatretarii. 195.
 Dibatades, vasculorum figulinarum Autor. 123.
 Differentia Pannificum & Martiariorum. 721. 726. Linteonum. 722.
 Differentia specifica, quandoque ignoratur. 729. 734. 738. tunc Confusiones oriuntur. 723.
 Differt Instrumentum, & Supellex. 65.
 Dilatandis pomeriis student opificia. 729 fiat salvò jure Tertii. 734.
 Diligentia obscura, tædiosa. 292.
 Dissidiorum occasio declinanda. 675.
 Destillie. Ofen. 226. 344.
 Distinctiva instrumenta. 55.
 Diversa ejusdem consideratio, plura efficit. 37.
 Divisiones instrumenti. 35. an dabile. 30.
 Diverforiorum instrumenta, Leæti. 23.
 Divortium legis & usus. 608.
 Doppelte Kämme. 726.
 Documenta literaria, fori instrumenta. 5. 47.
 Doffen. Bilderer. 259.
 Dolabra. 594. num. Hobel. 415. an Yst. 417. Lanium instrumentum. 216. 416. Tignariorum. 157.
 Dolia. 422. quis invenit. 129. Locator fundi præstat Conductor. 802. Loci, an Instrumento sint. 71. 423. pro Viridariis. 77.
 Doliolum mensuratio. 231. promiscuus usus. 680.
 Dolon. 426.
 Domicilium an tribuit officium. 26.
 Dominium, quid. 757. an subeant instrumenta. 758. rei pignortæ amittitur. 777.
 Domûs instrumenta. 645. 649. si legantur, quid veniunt. 45.
 Donationes raræ. 798.
 Dorn. Schære. 595.
 Dotale instrumentum. 47.
 Dotes prædiorum. 9.
 Dragge. 475.
 Dreh. Bank. Eisen. 626. Mühlen. 818.
 Drechsler. 105.
 Drucker. Presse. 380. 571.
 Duobus operas pollicitus, utrum præferet. 797.
 Duplici mulctari pœnâ, durum. 775.
 Dd 2

- Duratio, an instrumenti requisitum. 77.
- Durchgehen: equorum. 761.
- E.
- E**borarii. 198.
- Egde. 544.
- Eigene Waffen haben. 7. 58. 159. 805. Werkzeuge. 766.
- Einfache Rämme. 728. 738.
- Eingemauert/ an solutum, quid interest. 325.
- Einquartirung. 248.
- Eisen-Hammer. 28. 40.
- Eiserne Kragen der Such-Scherer. 805.
- Ejusdem diversa consideratio 37. jura & usus. 425. significatio. 420. Inventores. 441.
- Elementa, sintne Instrumento. 16.
- Elevandi instrumenta. 157.
- Ellipsis. 72.
- Emblemata instrumentorum. 755.
- Emtio contractus usitatissimus. 798.
- Emplastrum, 427. instrumentum medicum, 225. 227.
- Encaustice. 365.
- Enthecæ prædiorum. 10.
- Ephippium. 427. Ephippiarii. 767.
- Equus, fustibus ne ceditor. 435. an fundi instrumentum. 300. militaris, recipit postliminium. 761.
- Equorum præstatio. 262. aratorum junctorum rapina. 809.
- Equuleus, instrumentum carnicis. 46.
- Ergiebiger machen. 293.
- Erndte & Sichel. 408.
- Esßbink vel Espink. 603.
- Essendia fabricis celebris. 43.
- Esse & Benè esse. 790.
- ET. Conjunctio copulativa. 12.
- Eudoxus, Astrologus & Geometra. 106.
- Eviotionem deficientium Instrumentorum Emtor officinæ an urgebit. 800.
- Eupalamius navis bidentis auctor. 104.
- Exceptio firmat regulam: 699. inhabilitatis. 671.
- Excipiendi instrumenta. 53.
- Excoriatori quæ potestas in canes Laniorum. 307. quæ alia in Lanios præsentio 771.
- Executio judicialis in instrumenta debitorum. 788.
- Exercitium corporis, an Artificium, Venatio. 274.
- Exercitus, an instrumentum. 29. num confestim admovendus integer. 33.
- Expeditio opificio peculiaris, non nisi Bætho committenda. 655.

- Expeditoriis rebus an accensentur Instrumenta.** 781.
Experientia peregrinationis filia. 698.
Exsecutor, instrumentum iudiciale. 46.
Extensa. 48.
Exteriorum actiones quatenus attendendæ. 704.
Extraneis prohibita, Indigenis conceduntur. 661. 674.
Eyer, Müllchen. 384.
 F.
Faber, quando instrumentô continetur. 289. 309. **Solearius, jactat inventionem cultorum complicabilium.** 91.
Fabrica, Ars. 200. & **Locus.** 201.
Fabricare instrumenta, cujus. 89.
Fabricarii. 200. **Fabricenses.** 241.
Fabrilia instrumenta. 429.
Fabri Tignarii, specimen artis. 156.
Faborum Nomen generale. 199.
Familix diversæ. 656. **Boëthos sua oportet habere instrumenta.** 57.
Fach, Baum. 151.
Factum & Jus differunt. 800. **in jus commigrat.** 681.
Fahn, Schmidt. 201. 241.
Fahrende Haabe. 27.
Factores Typographorum. 240.
Falcati cultri. 405. **seq.**
Familix Opificum, 656. 688. 692.
Färbe, Kessel. 324. **Färber, Köthe.** 587.
Faß, binder. 422. **Kaspe.** 578.
Faust, Büchse. 261.
Feder, Messer. 403. 601. **scriptorium instrumentum.** 220.
Feld, Back, Ofen. 458. **Messer.** 228.
Pre diger. 280.
Fenestræ. 256.
Ferramenta. 428.
Ferraria Fabrorum aqua. 335.
Ferrarii. 202.
Ferrumen. 432.
Feuer, Cymer. 327. **Gerâth.** 600.
Haaken. 327. 406. **Knechte.** 419.
Sprühen. 615. **Zange.** 440.
Zeyle. 598. 701. 714.
Fictilia dolia. 424.
Fictio juris, quando inducenda. 28. 502. 780.
Fictores. 203.
Fide dominicâ esse. 52. 320.
Figuli. 203. **Figulina num instrumentô domûs.** 45.
Fila, cujus instrumentum. 218.
Finium litigia. 730. **regundorum origo.** 119.
Fischer, Kahn. 534. 603.
Fisch, Holz. 60. 385.
Fistuca. 631.
Fistula. 434. **an domûs instrumentum.** 69.
Glach Mahler. 147.
Flagellum. 435. 295.
Glechten. 391.
 D d 3 Sleisch

- Gleisſch, Banf. 524. Gleisſcher. 216.
 Gewicht. 560. 565. Hunde. 305.
 nicht in die Banf mit nehmen. 306.
 Peyel. 421. Handwerkzeuge. 429.
 Gliethe. 602.
 Focariæ, instrumentum instru-
 menti. 59.
 Fœmineo sexui vectandi datus
 honor. 558.
 Fœnum. 436. instrumentum fun-
 di. 290.
 Follis. 437. Anacharsis inventum.
 102. cujus instrumentum. 202.
 an separatum. 40.
 Fontanellen sehen. 364.
 Fossam qui faciunt. 206. Fossor,
 an instrumentum fundi. 290.
 Forceps. 53. 440. cujus Instru-
 mentum. 202. inventum. 122.
 Forensia instrumenta, 5. 46. sunt
 agendi. 52.
 Forensium manufacturæ com-
 mittuntur. 776.
 Forfex. 443. instrumentum ful-
 lonium. 208.
 Fori instrumenta. 645.
 Formæ. 623. Formen. 143. 243. 444.
 Fornax. 453. figulinus. 205. Medi-
 corum. 226.
 Fornicator, rectius an Fornaca-
 tor. 462. tabernæ instrumen-
 tum. 289.
 Forpex. 443.
 Fortuito præsentia, non curan-
 tur. 79.
 Forum, habens nullum. 503. qua-
 tenus sortimur. 26.
 Frauen, Eiß. 256. Zimmer, Wa-
 gen. 557.
 Frenum. 463.
 Fructuosiora reddere loca, Pa-
 tremf. decet. 203.
 Fructuum conservandorum va-
 sa. 413.
 Frugum quis docuerit usum.
 119.
 Frumentum cibariis Operario-
 rum paratum, an instrumen-
 to sit fundi. 81.
 Für, Wörter. 438.
 Fuhr, Leut. 188.
 Fulcimentum & Fultura. 464.
 Fullo. 207. an instrumentum
 fundi. 290.
 Funambulus. 357.
 Fundi instrumenta. 48. 645. 650.
 eorum Requisita. 85.
 Fundô instructô legatô, Biblio-
 theca num debeatur. 334.
 Fundus, fundi an sit instrumen-
 tum. 24. 62. Palaris. 62.
 Für Anker liegen. 330.
 Furnus. 143. 458. cujus instru-
 mentum. 176. 202. 210. omnis
 generis Fabris commune. 656.
 Capulariis exclusis. 56. 656.
 Furtum instrumentorum. 837.
 Futter, Klinge. 409. Schneider. ib.
 Korb. 390.

- G.**
Gallgen und Rad/ die Leut befeh-
 ren. 46.
Galli, cribrorum inventores. 98.
Gallinarium Piscatorum. 295.
Gar-Brater. 402. Ruch. 402.
Garn-Winde. 476.
Garten-Rübel. 423. Nüßlung. 430.
Gefallen nach zu gebahren. 777.
Geflochtene Körbe. 121.
Geherde. 389. 552. Gerte. 435.
Geiffel. 435. 610.
Genealogia instrumentorum.
 13. Opificum. 656. 688.
Genere differt instrumentum à
 materia. 75. 237. 607. 609.
Genus comprehendit quidquid
 est in speciebus, 660. instru-
 menti. 35.
Geometra, Eudoxus. 106.
Geometria cum Moletrina co-
 gnatio. 151.
Geradâ num Ahenum contine-
 tur. 325.
Geranium. 358.
Gerendi instrumenta. 52.
Germania carbones habet fossi-
 les. 354.
Geeß und Marsch. 318.
Gerüste. 217.
Geschir-Holz. 265.
Gesellen. 141.
Gesinde-Betten. 367. usq. Schnitt
 schiffen. 318.
Gewand-Scheere. 443.
Gewehr-Bohrer. 162.
Geißel. oder Gießell. 610.
Gladiatores. 209. seq. **G**ladius.
 465. Carnificis instrumentum.
 46.
Glaß-Brenner. 256. Schleiffen. 258.
Gleiche Brüder / gleiche Kappen.
 660.
Glöht. 470.
Gloria opificum, scriptis nomi-
 nari. 133.
Gluten. 53. 469. cujus Instrumen-
 tum. 218. Dædali inventum.
 107. Terminale instrumen-
 tum. 690.
Gold-Arbeiter. 161. Schläger. 171.
 Schmiede. 161. Sticker. 166.
Graduari, proprium Qualitatis.
 666.
Graccismi. 74.
Grapen-Büßer. 142.
Graße-Sichel. 408.
Grata hospitii recordatio esto.
 118. 724. 735.
Gran. 358.
Griff / cultri. 411. vasorum. 424.
 Griffel. 69.
Grob- und Klein-Schmiede. 657.
Grob- und Klein-Binder. 681.
Grus. 358. 473.
Gubernaculum, 582. navis, quis
 invenit. 130.
Gubernatores. 211.
Gypß. 470. Gypser. 147. 177.
 H. lite-

- H.** ³⁰¹ *litera sit, an aspiratio.* 170.
^{315. pal.}
Haar = **Nadel.** 322. **Puder.** 227.
Siebe. 395.
Habis, bovem aratro jungere
docuit. 113.
Habitatio num faciat artificem.
 182.
Halfter / *an rectius Halter.* 463.
Hamax. 143. 474.
Hammer und Kelle / *Murarius ha-*
beto. 764.
Hand-Leder. 795. *werge in der Vie-*
bel benant. 133. **Korb.** 390 **Nohr.**
 271.
Handwerks-Eigenschaften. 731.
Harpago. 474. *nauticum instru-*
mentum. 236. *quis invenit.* 104.
Harpedines. 143.
Harpedone. 476.
Hasen-Barn. 584.
Häflz, nauticum instrumen-
tum. 236.
Von Hausaus bestellen. 299.
Hauß-Hund. 301. **Niegel.** 633.
Schlachter. 402. **Wehre.** 649.
Hauftorium. 217. 477. *instru-*
mentum nauticum. 236.
Heb-Bäume. 428. **Seig.** 380.
Hechel. 440. *durch die Hechel zie-*
hen. 541.
Heer-Geräth. 781.
Heft. 411.
Heude, Besem. 548.
Helcium. 478.
Helven. 478.
Helffer. 141.
Hellenismus. 73.
Helm. 457.
Hereditarium jus circa instru-
menta. 779.
Himmel-Wagen. 558.
Hippaginis inventor. 97.
Hippe. 404. 408.
Hippotades. 115.
Hirsch-Jäger. 276. 404.
Hispanos invenisse cribra. 98.
Historicorum fides. 96.
Hocinator. 213.
Huff-Schmiede / quæ jura. 705.
Hohl-Kählen. 504.
Holz-Bauern. 181. 253. **Fäller.** 264.
Homo, an instrumento domus
continetur. 45.
Homogenea, Heretogenea. 34.
 675.
Homo integer quidem videt,
sed tantum oculis. 679.
Homini varii respectus acci-
dunt. 285.
Horn-Bläser. 269. **Träger.** 392.
Horologium. 479. *an domus in-*
strumentum. 69.
Horreorum Librarii. 220.
Horticultura, pars Agricultura;
 42.
Hospitali molestia Piætor immu-
nis. 248.
Hospi-

- Hospitibus aliquid concedendum. 740.
 Hospitii grata recordatio. 724.
 735.
 Hostiarii. 313.
 Hunde Bengeln / Knütteln. 303.
 Hydrognomones. 150.
 Hypparchus Mathematicorum Instrumentorū Inventor. 123.

I.

- Jäger-Horn. 392.
 Jagt-Hund / instrumentum fundi. 302.
 Jehl-Eisen. 598. Haue. 523.
 Icarus, vela docuit. 124.
 Idæi Daëtyli. 132.
 Idem, quatenus diversum. 37.
 Ignem in ferula servare, quis docuerit. 127. Vulcanus reperit. 131.
 Ignis, 142. latissimè servit. 16. 84. 480. quorum instrumentum. 202.
 Immissio. 569.
 Immobilia, num instrumentum. 21. instrumenti. 61.
 Immunitates cui tribuendæ. 204.
 Impertinentia non relevant. 15.
 Impositiones prædiorum. 11.
 Incendiis quomodo prospexitum. 419.
 Incorporalia, num erunt instrumenta. 18.
 Incus. 484. cujus instrumentum. 173. 176. 202. Inventum 122.
 Indefinitum Ligni nomen, quid denotat. 500.
 Indifferentia rerum, ad subeundum instrumenti statum. 283.
 Indigentia prætextus. 787. attribuit jus occupandi. 697. 701. 707.
 Indigo. 485.
 Individuitas instrumenti. 33. 76.
 Ingeniarii. 229.
 Ingenio sua constant præmia. 817.
 Sinnerliche Arzenei. 386.
 Initia imperfecta. 397.
 Innoxia instrumentorum usurpatio. 812.
 Institor, Tabernæ instrumentum. 288. 314. vocabulum, dupliciter significat. 4.
 Instruere litem. 5. operantem. 643.
 Instrumenta, Ærariorum. 143. in Jure, quæ occurrunt. 642. Opificum pro Palliis. 535.
 Instrumenta, cuique sua num fabricare licet. 762. sintne in pertinentibus officinæ. 799. in Expeditoriis? 781. Discernunt opificem à quovis alio. 754.
 Instrumentis venditis, quæ adsunt solùm debentur. 800.
 Instrumentorum artifices peculiares. 131. 713. diversitas & Ee multi-

- multitudo. 291. Servitutes. Jus & Factum differunt. 731. 800.
 783. usus. 651. Jus Prohibendi. 744.
 Instrumentum, an pars manufac-
 turæ. 38. an sit Persona. 14. an
 universitas. 30.
 Instrumentum Instrumenti. 59.
 Reale, Personale. 60.
 Instrumentum, An qualibet res
 fieri queat. 282. & Suppellex
 seorsim exprimuntur. 64.
 Intentioni Concedentis non
 contraveniendum. 675.
 Interpretatio usualis. 662.
 Interrogatis affirmata fortius ad-
 stringunt. 806.
 Inventor cujusque instrumenti.
 96.
 Invidia vexat Artifices. 110.
 Italiæ inventum, Criba. 98.
 Isatis. 486.
 Judicialium rerum instrumen-
 ta. 46.
 Jumenta, fructuum exportando-
 rum instrumenta. 52.
 Jumentaria mola, num instru-
 mentum. 22. 71.
 Jungens; Jungen. 140.
 Jungfer; Hündlein. 304. Probe.
 502.
 Jura in re. 755. ad rem. 793. num
 instrumenta. 20.
 Juri pro se introducto, licet re-
 nunciare. 671.
 Juris & legum origo, 119.

- K. Albelthou. 589.
 Rachel-Torm. 573.
 Kalesche. 558.
 Kamb. 538.
 Kandelgüßer Meister. Stüff. 445.
 Kappen. Seiflers. 752.
 Kapp-Zaum. 463.
 Karren. 188. Kärner. ib. Kärners
 Sattel. 427.
 Karst. 505.
 Kardänschen. 355. 543. Pannificum
 proprium. 725.
 Käse, Napff. 447.
 Keh; Wefen. 409. 547.
 Kelle. 217. 628. instrumentum Al-
 batorum. 147. suum habeto
 boëthus murarius. 764.
 Kelter-Zaum. 566. 571. an inter
 infixæ, inædificata. 569. 572.
 Stoff. 571. Toffen. 581.
 Ketten-Hund. 301.
 Keyle. 631.
 Kirsch-Hefchen. 474.
 Kistmaker. 153.
 Klammern. 53.
 Kleider-Hüter. 178.
 Kleistler. 470.
 Klängen. Schmeide / Mucronarii.
 175. 383. 654.
 Kluppel und Eisen. 694.

Kloben. 584. Kloben - Arbeit. 381.
 Knecht. 627.
 Klop-Sechter. 209.
 Knapp. 207.
 Knatter-Gold. 171.
 Kneiffte. 404. 410. 602.
 Knip-Schärigen. 443.
 Knie-Riemen. 797.
 Knochen-Dreher. 195. Hauer. 216.
 402.
 Knöplerinnen. 532.
 Kober. 390.
 Koch-Löffel. 384.
 Köche nicht alle / so lange Messer
 tragen. 401.
 Körschner. 245.
 Koren-Säbe. 394.
 Korn-Mäffer. 230.
 Köter / canes minores. 303.
 Koken-macher. 367.
 Krafft-Mehl. 246. 329.
 Krahm-Gewicht. Pfund. 560.
 Krimpeln. 541.
 Krimpel-Ramme führen / cui licet.
 725.
 Kränkeln. 144.
 Kränfel-Eisen. 322. 347.
 Kraut-Hägen. 523. Scharpe. 431.
 Krefte zu fuch nehmen. 810.
 Kriegs-Perspectiv. 257. Rüstung. 6.
 Kübler / Küfer. 681.
 Kufe. 412. quorum instrumen-
 tum. 247. Küfer. 422.
 Kuhr-Erbe. 529.

Kummel. 190. 478.
 Kunst besser in die Augen falle. 172.
 Kupffer-Hütten. 28.
 Kurze Weiffe. 736. seq.
 Kuschen beschlagen. 697. 701. 703.
 Kytt. 470. 518.

L.

Laß-Eisen. 602.
 Labyrinthus. III.
 Lager abstechen. 229.
 Lamina, differt à Bractea. 172.
 Lanæ monopolium Pannificum. 736.
 Lancette. 602.
 Land-Handel. 780.
 Lanii. 215. coquis cognati. 402.
 dolabrâ utuntur. 416.
 Lanificæ, instrumentum instru-
 menti. 59.
 Lanitz. 209.
 Lapidar. 250. Lapidarii. 217. ho-
 rum familiz. 692.
 Lapidæ terminales. 228.
 Latium Græcismis plenum. 74.
 Lebes, instrumentum Cocina-
 torium. 45.
 Lecticarii. 153. 218.
 Lecti in diversoriis, an immobilia
 le quid. 23.
 Legantis persona attendenda. 60.
 Legati. 140.
 Legum & Juris origo. 119.
 Lerchen-Garn. 584.

- Leichter. 605.
 Leim. 53.
 Leisten. 449.
 Libella. 489. *araria*, *numaria*. 495.
   instrumentum mensorium.
   229. *regendi*. 157.
 Libra. 492. *ejus Species*. 493. *Partes*. 498. *quondam triplex*. 495.
 Librarii. 218.
 Libratores. 218. 230.
 Libri arborum. 371. *arma Studio-*
   forum. 50.
 Lictores, *an Corporati*. 192. *in-*
   strumenta Judicis. 46.
 Lieutenant. 239.
 Ligna. 142. *indefinitè posita*,
   quid denotent. 499. *plures ex-*
   ercent Artifices. 688. *Ther-*
   mis subministranda. 461.
 Ligo. 504. 523. 553.
 Lima. 500. 695. *duplex*. 708. *cu-*
   jus instrumentum. 194. 210.
   Terminale. 695. *Serarii vindi-*
   cant sibi, *exclusis Soleariis*.
   56.
 Limitata causa, *limitatum pro-*
   ducit effectum. 670.
 Linea. 489. 507. *instrumentum*.
   Mensorium. 229. *regendi*. 157.
 Lineal. 581.
 Linteonibus, *an competant*.
   Zwirn-Mühlen. 718.
 Liquidorum *mensuratio*. 231.
 Litem *instruere*. 5.
- Literæ *unius instrumenti*, *faci-*
   lè inter se permutantur. 39.
 Lithocollam *invenisse Dada-*
   lum. 107.
 Litigiosa *instrumenta*. 652.
 Lixæ, *num Artifices*. 233.
 Locator *fundi Colono præsta-*
   bit instrumenta. 325. 426. 802.
 Locator *operarum*, *suis opera-*
   bitur instrumentis. 802.
 Locī *esse*. 71.
 Löt. *Belgis Plumbum*. 242. 345.
   Löten. 242. 374. 432. *Löt*. 432.
 Löff. *Vögel*. 293.
 Lösch. *Papier*. 371. *Wasser*. 335.
 Loffen. 605.
 Lucerna *cujus inventum*. 100.
- M.
- Macellarii. 215. *Canes macello-*
   ne inducunto. 306.
 Machina. 428. 509. *Frumenta-*
   ria. 21. 290. 511. *Tractoria*. 512.
   Toreutica. 818. *Instrumentum*
   architectorium. 217.
 Mactra. 247. 513.
 Magazin. *Schreiber / Verwal-*
   ther. 220.
 Magister, *an instrumentò suo*
   continebitu. *riple* 51. 308.
 Magisterii *Candidatum suis in-*
   strumentis fabricare oportet.
   58.
 Mahler. *Pinsel*. 545.
- Ma

- Majores instrumenti.** 35.
Majus & minus non variant speciem. 546.
Malleus. 142. 514. **cujus instrumentum.** 173. 176. 202. 216. 217. seq. **Inventum.** 122. **an instrumentum separatum.** 40.
Maltha. 516.
Malum imposuisse navi Dædalum. 107.
Mancipia, instrumenta Fundi. 286. **gerendi.** 52.
Mandatarius instrumentum mandantis. 286.
Mantilia, Mandeligen. 521.
Manuariz molæ, an supellectilis sunt. 71. **an instrumenti.** 22.
Manufacturam an ingreditur instrumentum. 38.
Manus Apparitorum. 29.
Mappa. 519.
Marculus. 522. **cujus instrumentum.** 202. & **Inventum.** 122.
Mark-Herrn. 563. **Scheider.** 228.
Marmorarii. 221. 250. 259.
Marquetender. 189.
Marra. 523.
Mast-Korb. 392.
Mateola. 630.
Materia ex qua, & instrumentum per quod, differunt. 17. 37.
Materiarum. 418. 718. **Belgica Colonia.** 732. **boëthos suos suavolunt habere instrumenta.** 765.
Mathematica instrumenta. 49.
 123. **Mathematicarum scientiarum peritus.** 106.
Matricula opificiaria. 136.
Materagen. 367.
Mäurer. 692. **Meister-Stück.** 452.
Mechanica instrumenta. 5. 7. 53.
Medici. 222. **Medicinæ partes.** 224. **Medica instrumenta.** 50.
Medicatæ aquæ. 336.
Medici nomen, an meretur Parabolanus. 145.
Mediocritate, non Genere Scapha differt à navi. 75. 237.
Mehl-Beutler. 246.
Meissel. 404. 601.
Meister-Stück der Randengüsser. 445. **Mäurer.** 452. **Stein-Meßen.** 451. **Zimmerleut.** 450.
Meister und Gefellen. formula. 211.
Meister von kurz und langer Arbeit. 657.
Membra Corporis, invicem instrumenta. 8. 39.
Membrum an Instrumentum, interest. 607.
Mensa. 524. **Lanionis instrumentum.** 216.
Mensarii. 160.
Mensores. 228.
Mensularii. 153. 524. **glutine Tignarios prohibent.** 472. 690.
 E e 3 Men-

- Mensura distantiarum est. 230.
 & liquidorum, ut Libra aridorum. 496.
 Mensuralis libra. 497.
 Mentum, terminatio vocis, quid innuit. 3.
 Mercenarius non est Artifex. 206.
 Merces in taberna, sequuntur heredem mobilium. 780.
 Meedes Rcappe. 587.
 Messer / infame & odiosum armamentum. 398.
 Messer • Beschaler. 383. 653.
 Schmiede. 210.
 Mess Ruthe. 414. 552. Schuure. 231. 489.
 Meta. 526. pars molæ in ferior. 38.
 Metalla, plures exercent Opifices. 688.
 Metatores. 229.
 Meciri se quemque suô modulô ac pede. 34.
 Metonymia continentis pro contento. 32.
 Mezger. 216.
 Meyler. 352.
 Militares opifices. 138.
 Militaria instrumenta. 5.
 Militaris Respublica Roma. 254.
 Militares Menfores. 229.
 Militiæ idonei, Venatores. 275.
 Militiæ instrumenta. 645.
 Milvus avis, occasio gubernaculi nautici. 130.
 Ministerium distat arte. 144. 152. 178. 192. 308.
 Minotaurus. 117.
 Miss. Wagen. 558.
 Mobile quid esto Instrumentum. 24. 779.
 Model. Rucher. 533.
 Modi acquirendi. 759.
 Modica absentia pro presentia. 78.
 Modius. 247. frumentarius Jennis. 564. instrumentum mensurandi. 230. fungibilia. 527. an & fundos.
 Molæ jumentariæ, an manuariæ, quid refert. 71. Olivariæ. 423.
 Mola, num instrumentum domus. 45. aut Fundi. 190.
 Molendini instrumenta. 49.
 Molendinum, an instrumentum. 21.
 Moletrinae cognatio cum Geometria. 151. re tignaria. 688.
 Molossi, canes, unde. 303.
 Monopolis rigent Opifices. 690.
 Mortarium 531. instrumentum medicum. 226.
 MörteU. 470.
 Moylan. 637.
 Mühl. Stühle. 815. Stimmerleut. 688.
 Mulde. 513.
 Miliones. 315. Mulo - Medici. 277.

- Multis, an Uno utamur, quid interest.** 29.
Mundi Dominus Imperator. 25.
Müncher. 142.
Murarius. 260. Dealbatorū Stemma. 148. volunt Boethos suos suamet habere instrumenta. 57. 764.
Muria Pellionum. 247.
Musarii. 232. Musivarii. 233.
Mustricula. 623.
Die Mutter. 570.
Myro, Cœlator. 349.
Mysteria Cæteris & Bachi. 197.
Mythicum corpus. 29.

N.

Naben-Bohres. 195. 621.
Nach der Hand carnes haud vendenda. 562.
Nagel-Schmiede competunt cum Soleariis. 92.
Nahrung ins Land ziehen. 294.
Naturæ rei adversum ne quid fiat. 675.
Natura instrumenti. 643 seq. esse in potestate operantis. 17.
Naturale, artificiale instrumentum. 35.
Naturalium negotiorum favor. 790.
Natura negotii, & Possessio, differunt. 731.
Navale molendinum, an mobile. 25.
Navi Antenniam Dædalus imposuit, & Malum. 107. Pifeus rostrum addidit. 126. gubernacula quis tradiderit. 130.
Navi emtâ, num venit & Scapha. 75.
Navi instruendæ credita, quo sint jure. 790.
Navis. 534. bidentis inventum, cujus. 104. instrumenta. 645. 650.
Naupegi. 235.
Nautarum instrumenta. 550.
Necessitas exlex. 691. Instrumento inest. 67. 80.
Negropont, priscorum Eubœa. 1100.
Neh-Nadeln. 323.
Nero Quadrigarius. 267.
Nessel-Nadel. 322.
Nier-Nagel / an Solearii fabricent. 94.
Niederländische Kämmer. 742.
Nihil idem est & non est. 284.
Nitellæ oris. 227.
Nocturni errores tumultuantes. 416.
Norma. 489. instrumentum regendi. 157. quo inventore. 138. seq.
Nossek Landes. 528.
Notitia Opificiaria, in Corp. Jur. civ. 134.

- Numerô plurali an singulari ef-
ferri, quid refert. 155. seq.
- Numularii. 160.
- Nuptiale instrumentum. 47.
- Nusquam instrumentum referri,
76. 87.
- Nutrimenta Ignis. 481.
- O.
- O**bligatio. 756. 793.
- O**ccasio, non confestim in-
strumentum. 20.
- Oculisten. 223.
- Occupatio, modus acquirendi.
736. 760.
- Oeconomica instrumenta. 5. 7.
- Oese. 477.
- Officialis an sortiatur forum in
loco officii. 26.
- Officinâ venditâ, num instru-
menta sint accessorium. 799.
- Ohmer. 231. Ohm. Kessel. 328.
- Olla, instrumentum Cocinato-
rium. 45.
- Operandi causa paratum, an U-
tendi, interest. 65.
- Operandi instrumenta. 53. Ar-
chitectorum. 157.
- Operationi passivè adhibitum,
non operatur. 644.
- Opifices atque Artifices promif-
scuè nobis sumi. 133. Instru-
mentis discernuntur. 754.
- Opificiorum instrumenta. 50.
645. necessitas. 787.
- Opificum in Corpore Juris civi-
mentio. 133.
- Optio. 141. 238. fabricæ. 241.
- Orgeln. 437.
- Origo Juris & legum. 119. rei, at-
tendenda 659. 673.
- Ornamenti & Instrumenti diffe-
rentia. 66. 635.
- Ornare manufacturas suas, Opi-
fici licet. 699. 713.
- Osiris aratrum & viniculturam
docuit. 113. 125.
- Ossibus animalium gluten exco-
quitur. 471.
- Ostiarum. 315.
- Ova sine gallinis. 295.
- P.
- P**äbssliche Bull. 137.
- P**acta servanda. 661. 674.
- Pactum, pro Instrumento cui in-
sertum. 32.
- Pædagogus. 178.
- Pagagie. 179.
- Pala, instrumentum fusorium
206.
- Palliser. Tignariorum. 240.
- Pali. 536. fructus sint an fundi
portio. 62.
- Pallaster, macher. 270.
- Pallia Opificum. 535.
- Pannifices lanæ monopolium in-
tendunt. 736.
- Panula. 536.

- Parabolani. 136. 145.
 Parietum incrustatores. 147.
 Pars & Instrumentum differunt. 426. fruetur jure Totius. 660.
 Partes an admittet instrumentum. 76.
 Partes Cultri. 411. Libræ. 498. Medicinæ. 224. Scalæ. 599.
 Partes rei ejusdem, diversos habere artifices. 175.
 Particarii. 242.
 Pascendi Jus, stercorationem infert. 19.
 Patella instrumentum Cocinatorium. 45. Patina. 536.
 Paucis quod fieri potest, plurimum ne sit oneri. 33.
 Pavicula. 537.
 Pech; Scharre. 578.
 Pecora, instrumenta fundi. 52. eorum alternatio. 317.
 PeCten, instrumentum corporis comandi 538. & opificiarium. 539.
 PeCtines. 622. Fullonii. 725.
 Peculiares instrumentorum artifices. 89.
 Pedi eidem calceos aptare omnes. 34.
 Pegmata in emptione domûs, an cedunt. 70. 72.
 Peitsche. 435. 610.
 Pelliones. 245.
 Pelvium Chirurgis & Balneatoribus controversia. 746.
 Peniculus. 545. instrumentum, Chirurgicum. 227. Albinorum. 147. Pictorum. 248.
 Penthesilea securim invenisse, dicitur. 126.
 Perdicces Inventor instrumentorum. 108.
 Peregrinatio parit Experimentiam. 698.
 Perpendicularum. 489. 551. regendi instrumentum. 157. Dædali inventum. 107.
 Perpetua commoratio, rem loco addicit. 77.
 Perpetui usus causâ adesse, num reddit immobile. 28.
 Persona, num erit instrumentum. 14.
 Perspectiv zum Gedankken. 794.
 Pertica. 536. 553. instrumentum mensorium. 229.
 Pesma & Prymnesium differunt. 589.
 Pech; Schmiede. 89.
 Pflaster. 362. Pflasterer. 260.
 Pferschlagen. 19.
 Pferd zum Vortheil rücken. 261.
 Pflucht - Anker. 330.
 Pflug - Raite. 580.
 Pharmacopoei. 222.

- Philippus Hassia Landgravius. 49.
- Phrygiones. 165. 244.
- Phydia. 156.
- Pictores, Professores dicti. 248.
eorum Cauteria 365. Chryso-
colla. 373. seq. Instrumenta. 50.
- Pignerationes, 760. Turbatorum. 712.
- Pignore generali an Instrumen-
ta contineantur. 786.
- Pileonum Candidati suâ mate-
riâ suisque instrumentis e-
dunt specimina. 766.
- Pinsel. 147.
- Piscator instrumento piscatoriô
continetur. 309. quæ illa? 50.
- Pisus Tubæ inventor. 126.
- Pistor instrumentum pistrini.
289. 309. an instrumento Pisto-
rio imputetur. 14. 60. quæ illa?
50.
- Plaga. 555.
- Plastrum. 143. immunitate an digni.
250.
- Plataz Remo latitudinem dede-
runt. 100.
- Plathner. 171.
- Plaustrum. 185. 557.
- Planula. 594.
- Plösk. 406. Plöskemacher. 210.
657.
- Plumarii. 244.
- Plumbarii. 242. Plumbatura. 433.
- Pluribus attributa, verificantur
in idoneis. 678.
- Plurium idem officium, sed am-
plior potestas. 29.
- Pœnæ ulterius quam delicta ne
grassantor. 775.
- Pœtis non datur immunitas.
205.
- Poliones. 247.
- Politores. 247.
- Pollinarium. 247. 559.
- Polliones. 245.
- Pompe. 382.
- Pondera. 560. Lanium instru-
mentum. 216.
- Pondo. 497. Pondus, gravium
est. 230.
- Poppenmacher. 446.
- Portio & Instrumentum diffe-
runt. 68.
- Positiven. 437.
- Possessio defendenda. 739. ejus
Privilegia. 662. 681. 683. 702.
- Postliminium armorum nullum.
760.
- Potentior, Justior 682.
- Potestatis nostræ instrumentum
esto. 84.
- Præceptorem autorem laudare,
fas est. 81.
- Prædicamentum relationis, se-
des Instrumenti. 18.

- Prædicata sunt, qualia patitur
subjectum. 421.
- Prædicata totius, quatenus affi-
ciunt partes. 679.
- Prædiorum instrumenta, Do-
ctes. 9.
- Præfectus Vigilum Incendia cu-
rat. 327. oberrans cum dola-
bris. 415.
- Prælum. 54. 423. 566. pars torcu-
laris. 625. conductori præsta-
bit Locator fundi. 570. 572.
802.
- Præstatio equaria. 262. thermaria.
460.
- Præterita dant lumen futuris.
681. 794.
- Prætor Populi. 418.
- Præstari. 604. seq.
- Pressa. 571. Pressen. 380. der Tuchscherer.
571.
- Præcia rerum, ut cito aucta ita de-
crescunt. 588.
- Præcio num Emtor deducet quod
ex instrumentis deest. 800.
- Principis gratia, res omnis opi-
ficiaria. 735. 742.
- Privatio præsupponit habitum.
699.
- Privilegia, Pistorum. 248. Uni-
versitati data, quatenus com-
petant singulis. 677.
- Probatio equorum. 262.
- Procurator, instrumentum Par-
tis. 46.
- Producendis manufacturis in-
strumenta serviunt. 83.
- Professiones diversæ, instru-
mentorum diversitatem in-
ducunt. 41.
- Professione suæ congrua quisque
expetit. 349. 693.
- Pro Magister. 240.
- Prometheus ignem in ferula ser-
vare docuit. 127.
- Proplastice. 143. 243. 446. 573.
- Proprietas Clericis prohibita. 763.
instrumentorum. 57.
- Proteccio debetur Inventori ma-
nufacturarum. 733.
- Prothyrum. 573. an instrumen-
tum. 69.
- Protocollum. 47. 137.
- Providè agitari vult cistum. 190.
- Provisor. 240.
- Ptolomæus. 108. 123.
- Puchsen. Schäffer. 270.
- Pugillares. 574. scriptorium in-
strumentum. 50. 220.
- Pulpet. Pult. 333.
- Putatores, an Instrumentum
fundii. 315.
- Pyrodes, primusè filice excussit
ignem. 127.
- Pythagoras Normæ inventor.
128.

- Q**uadrantia solùm fuscipienda. 675. 677.
Quadratarii & Quadrigarii diversi. 250.
Quadrigarius. 267.
Quæsto juri inhærendum. 704.
Quæstio voluntatis. 426. an potestatis. 2.
Quali, an Qualli. 574. unde. 121.
Qualificabit se quisque ad suos actûs. 671.
Qualitatis proprium est, graduari. 666.
Quæstus in Pietate. 279.
Quod quisque Juris in alterum. &c. 669.
Quotuplicia sint instrumenta. 645.
R.
Rade. Gespinnst. 612.
Radehaue. 190. 504.
Radier. Messer. 220. 403.
Radula. 578.
Rädker. 195.
Ralla. 580.
Rastrum. 544. 553. 577.
Ratio instrumenti in quo consistat. 644.
Raup Schere. 407. 430.
Reb. Messer. 410.
Rebus an Personis instrumentum accensendum. 15.
Rebus sic stantibus, in eodem statu permanentibus. 673.
Recipienten. 226.
Refectio instrumentorum, cui competit. 768. 803.
Refectio domûs credita, quò sint jure. 790.
Referri instrumenta jam ad rem, jam ad personam. 41.
Regale. 437.
Regendi instrumenta Architectorum. 157.
Regiones falcis. 411.
Registratores. 154.
Regula. 489. 581. instrumentum regendi. 157.
Reiß. Eisen. 579.
Rei ejusdem partes, alios habere opifices. 175.
Reissen an die Bänder flossen / Soleariis illicitum. 94.
Reiff Stäbe. 377. Siehe. oder Reiffzange. 339.
Reiff. Sattel. 427.
Relatio instrumenti, 86. 283. affectio naturalis. 643. seq. omnis sit ad aliud. 51.
Reliqua ignis. 481.
Remi. 582. instrumentum nauticum. 236. inventum Coparum. 190.

- Remunculum. 583.
 Reposita & Instrumenta differunt. 12. Repositoria. 333.
 Requisita instrumenti. 75. in specie Fundi. 85.
 Rerum suarum quisque moderator. 757.
 Resecta fructibus, Pendentia fundo accensentur. 61.
 Res & modus rei discernenda. 707. 729. 788. 790.
 Restionum Candidati quibus operantur instrumentis. 769.
 Restricta non esse absolute exaudienda. 711.
 Retia. 116. 584. apraria fundo legatò quando cedunt. 585.
 Retorsionis jura. 669. 681.
 Retorten. 226.
 Rex ventorum, Æolus. 115.
 Reeder. 235.
 Richt, Scheidt. 489. 581.
 Rietmakers. 623.
 Riß machen. 156. 450.
 Ritter. 394.
 Rodenhau. 190. 504.
 Roffen-Gespinnst. 622.
 Roth, Binder. 682. Süßer. 142. 242.
 Rolle. 394. Rollen. 639. Rollwagen. 186.
 Roma tegulas diu ignoravit. 153. carnes ad pondus vendi voluit. 561.
 Ros, Urkt. 277. Daffe. 427. Rasm 263.
 Rota figulina. 205. cujus inventum. 103. 110. 129. à vulgari quid distat. 586.
 Rubia. 587.
 Rudentes. 589. nauticum instrumentum. 236.
 Rühr, Rößel 384. 615.
 Rüstung. 428. Rüst, Zeig. 6. Rüstsen. 4.
 Rühr. 577.
 Runcina. 593.
 Rundholz. 341.
 Rustica ferramenta. 28. 50. quis invenerit. 117.
 Rusticorum privilegia. 786. 792.
 Sacerdotes castrenses. 215.
 Sacra scrinia. 153.
 Sagitta. 596. Sagittarius. 251.
 Saff, Pfeiffer. 213.
 Salaminii num. invenerint hippaginem. 97. Salamin Insula, hodie Coluri. 99.
 Salbe. 362.
 Salicetum. 596. an fundi instrumentum. 61. 284.
 Sal natus fossilis. 456.
 Saltuarius instrumentò fundi continetur. 288. 310. 313. ejus Cura. 483.
 Ff 3

- Salbief. 519.
 Salz-Pfannett. 54. 324.
 Samofataxi urbem igne defende-
 runt. 517.
 Sapientia divina omnium arti-
 um Magistra. 817.
 Sarcocolla. 597.
 Sarculus. 523. 598.
 Sattel. 190. 427. Sattel-Knecht.
 261. Sattler. 184. Saum-Sat-
 tel. 184.
 Sattyn. Sattinischf. 721. Saty-
 nen Garn. 727.
 Scala. 599. urbibus expugnan-
 dis à quo inventa. 116.
 Scalpulum chirurgicum instru-
 mentum. 227.
 Scalprum. 399. 601. excisorum. .
 221. librarium. 220. Quorum
 instrumenta. 194. 217. 247. in-
 strumentum fabrile. 157.
 Scandularii. 253.
 Scapha. 603. an instrumentum
 navis. 75. 82. 237. 606.
 Scapus. 492. 494. 498.
 Schab-Messer. 247. 399. 601.
 Schaff-Hund / Schaaff-Rüde.
 301.
 Schallmeyer. 213.
 Scharn. 524.
 Schaum-Kelle. 615.
 Scheibe mit den Füßen umbtreiben.
 586.
 Scheiben. 639. und Kloben-Werk.
 627.
 Scheer-Messer. 400.
 Scheffel. 564.
 Scheidhauer. 264.
 Scheide-Wasser. 336.
 Schelch. 603.
 Schiefer-Grün. 373.
 Schiet-Spood-Makers. 624.
 Schiffs-Dauer / Schiffs-Zim-
 merleut. 235. Hafen 338. Patron.
 Schipper. 211.
 Schildereyen. 66.
 Schlacht-Stoff. 525. Zeig. 429.
 Schlegel. 515. 537. 630.
 Schleiffen. 584. Schleiffer. 175.
 Schleussen. 499.
 Schlicht-Weyl. 612. suum sibi
 boëthus habeto. 159.
 Schlingen. 584.
 Schlösser. 193.
 Schmieden alle aus der Esse. 55.
 161. 202. Schmiede-Esse. 439.
 Zunft. 696.
 Schmelz-Hütten. 28. Ofen. 143.
 455.
 Schneider. 221. Schneider-Schär.
 443.
 Schnecken 378.
 Schnell-Wage. 629.
 Schnitt-Hippe. 410. Messer. 601.
 Schnitz-Messer. 404.

- Schön-Müller. 246.
 Schon versegel. 637.
 Schorstein-Fegers Krake. 578.
 Schosß-Hündlein. 304.
 Schraube. 380. 464. 625. 698.
 Schraub-Stoff. 383. cui com-
 petat. 653. 714.
 Schreiner. 153.
 Schröpfen. 397.
 Schrot-Eisen. 349. Schröter. 260.
 Schrot-Säge. 593. 613.
 Schue-bursten. 547.
 Schuesen. 221.
 Schüler / so andre zur Schuel
 führet. 178.
 Schügen. 270.
 Schuster-Schwärze. 342. Werk-
 Messer. 404. 602..
 Schwäbische Bräyen 406.
 Schwarz-Binder. 682.
 Schweep-maakers. 611.
 Schwein-Spieß. 276.
 Schwerdt-Feger. 210. 247.
 Scopz. 610. Scoparii. 548.
 Scriniarii. 153. Scriniariorum in
 Codice significatio. 154.
 Sculptores. 255. 259. 349. marmo-
 rum. 221.
 Scutica. 610.
 Secretarii moderni Ducales.
 154.
 Securis. 157. 187. 612. Penthesilez
 inventum. 126.
 Securitas aratri. 808.
 Securitatis gratiâ secedens, ab-
 sens non habetur. 78.
 Segel-Stangen. 331.
 Seiden-Stiffer. 166.
 Selbwachsend. 570.
 Senkel-Schnuer. 490.
 Sennacherib, Securis, Serra.
 285.
 Sense. 408.
 Separandi instrumenta. 53.
 Separationes Collegiorum, un-
 de. 675.
 Sepimentô sublatô, liber transi-
 tus est. 723.
 Septem Sapientes Græciæ. 105.
 Sera, pro Serra legendum. 614.
 Serarius Faber. 193.
 Serarii cochleam sibi vindicant.
 654. Soleariis quantum per-
 mittant. 92.
 Serariorum oculiferium. 172.
 Sermo character animi. 794.
 Serpentem æneum Hiskias dis-
 turbavit. 814.
 Serra, 157. 254. 613. instrumen-
 tum domûs. 69. portio sit an
 instrumentum. 614. Quo-
 rum? 221. Dædalus invene-
 rit. 107. an Talaus. 129.
 Servaculum. 583.

- Servile Arcariorum ministerium. 152.
 Servi jumentorum instar, in mercedem missi. 318.
 Servitus an cadat in Instrumentum. 782.
 Servus instrumentum Philosopho. 36.
 Seyfel. 408.
 Sez. Wage. 551.
 Sichel. Schmid. 408.
 Sicher. Pfähle. 151.
 Siedel. Hoff. 529.
 Siegel. Gräber. 217. 692.
 Sigilla. 68. Sigillaria. 259. Signarii. 259.
 Silber. Cammer. 32.
 Sinenses. vid. Chineses.
 Singula instrumenta singulis serviunt expeditionibus. 33. seq.
 Siphones. 6co. 615.
 Sociis tantundem debetur. 672.
 So gut er sie hat. 58.
 Soldaten. Kriegs. Rüstung. 429.
 Solearii clavos an promiscuè cudent. 90. aut limâ utentur. 695. 705.
 Solinga armorum fabricâ celebris. 43.
 Solô quæ continentur, fundi portio; cæsa fructûs sunt. 24. 61. 284.
 Solutum an Affixum esse, interest. 68.
 Spähne machen. 198.
 Spanische Wand. 69. 573.
 Spatha. 539. 617.
 Specierum, Partium, Graduum discrimen. 658.
 Species nihil habet quòd non sit in genere. 660.
 Species suas exornare quatenus liceat. 699. 711.
 Specificatio instrumentorum. 762.
 Specimina artis. vid. Meister. Stück.
 Specularia, num instrumentum domûs. 70. 72.
 Specularii. 256.
 Spelde-werksterg. 533.
 Spenneln. 323.
 Speusippus, Doliorum inventor. 129. & vasorum vimineorum. 121.
 Spiegel. Becken. 748.
 Spiß. Nadel. 323.
 Spindel. 625. in Pressen. 379.
 Spizen-macherinnen. 532.
 Spiß. Ruthe. 435.
 Spongia. 618.
 Sponte seposita, pro arbitrio resumî. 685.
 Sprau. Korb. 390.
 Spring. Staken. 552.
 Sprossen. 599.
 Spühr. Hund. 302.
 Staffwadden. 585.

- Staffe. 389. 552.
 Stannum, Plumbum album. 242.
 Stärke. 329.
 Stärker gespannt/weiter Geschöß. 271.
 Starke Haushaltung. 311.
 Statera. 494.
 Statua, num instrumento domus continetur. 68. Statuarum. 217. 255. 359.
 Statu quo quisque est, maneto. 739.
 Status Instrumenti, in quo consistit. 643. 755. rei præsens intuendus. 673.
 Statuta duriora emolliuntur. 781.
 Stäuber. 302.
 Stechhöber. 616.
 Stein-Art. 694. Brecher/Mehlen. 217. Brükker. 260. Gräber. 692. Kohlen. 181. 353. Mehlen Meißler = Stück. 451. Schneider. 223. Sege. 221. Seher. 228.
 Stef-Nadel. 323.
 Stempffel. 631.
 Steur. 582.
 Stich-Art. 341. boëthum Tignarium habere oportet. 159.
 Stiefels. 329.
 Stiel am Messer. 411.
 Stigma inurere. 363.
 Stiff-Nadel. 323.
 Stipula, 618. an instrumentum fundi. 290.
 Stratores. 260.
 Stoff-Besems. 549.
 Stöbel. 631.
 Strick an der Wage. 498.
 Strick, Leitern. 599. Nadeln. 323.
 Structores. 266. Struktur-Arbeiter/Macher. 147.
 Strümpffmahlen. 62. 815.
 Studiosorum instrumenta. 50. 645.
 Stück-Güser. 201. 270.
 Sturm-Kleider. 370. Leitern. 599.
 Stützen. 464.
 Stylus. 619. instrumentum scriptorium. 50. 220.
 Sua autoritate Servus nil facit. 320.
 Sua cuique constet ratio. 733.
 Sua conficere instrumenta, num licet. 90. 143. habere oportet. 764.
 Sub- & Obreptionis vitium. 663.
 Subjectum instrumento utens. 89.
 Substantia, num erunt instrumenta. 284.
 Gg Sui

- Sui ipsius, an quis instrumentum. 51.
- Suis operans instrumentis, amplio-rem fert mercedem. 804.
- Suò quisque jure contentus esto. 743.
- Suos quisque servato limites. 707.
- Suppellex domesticum Patris. instrumentum. 64. differt ab instrumento 24. & Ornamento. 45.
- Superlativus cui tribuendus. 666.
- Supplenda decedentibus, instrumento sunt. 70.
- Surrogatio facit perpetuitatem. 81.
- Sutores Coriariis quondam uniti. 675.
- Tuum quod est, in eo quod vis licet. 699. 713.
- Suum quod non est, citra turbationem haud prehenditur. 722.
- Sylvicolæ, an artificii omnis expertes. 265.
- Synecdocha, totius pro parte. 25.
- T.
- T**Abernæ, instrumenta. 49. 645; 650.
- Tabulæ, instrumentum scriptorium. 220.
- Tacitæ conventiones. 794.
- Tafel-Schneider. 240.
- Tafel und Tau. 589.
- Talaus mechanicorum instrumentorum Inventor. 109. 129.
- Talentum Fabri Solearii. 92.
- Talia sunt prædicata, qualia permittit subiectum. 678.
- Tantisper, Interim. 78.
- Taschen-Messer. 91.
- Tectores. 146. 148. 546. eorum antiquitas. 149.
- Tegula. 620. quando Reomam inducta. 253.
- Teller, Tuch. 519.
- Terebra, 621. instrumentum. 157. Quorum. 187. Inventum Dædali. 107.
- Terminalia instrumenta. 55. 651. vel indifferentia. 689.
- Terminare, officium instrumenti. 643.
- Terra, num pro instrumento servit. 16.
- Testæ ovorum. 228.
- Testes, instrumentum forense. 5. Partium. 46.
- Textorum familia. 662.
- Teuffels-Sarbe. 485.
- Textorum familia. 622.
- Theodorus Samius, Instrumentorum inventor. 129.

- Theriaca, instrumentum medicum. 226.
- Thermæ 459.
- Thesmophoria sacra. 119.
- Thonen. 584.
- Thuringiæ jus congrui. 530.
- Thür. Schrank. 573.
- Tignarii. 156. boethos suos sua instrumenta volunt habere. 764.
- Tischer. 153. Leim 472.
- Toffen. 455.
- Tonfel, instrumentum tonstrina. 289. 309.
- Töpfern Spiel. Zeig. 204. Töpfer. Scheibe. Inventor. 103. Ofen. 205.
- Topiarius instrumentô fundi continetur. 288. 310.
- Torcular. 625.
- Tornatores. 195. 252. Tornus. 143. 626. cujus instrumentum. 194. inventum. 110. 129.
- Totum homogeneum, heterogeneum. 54.
- Trabs, quid dici meretur. 570.
- Traditio instrumenti, tacita conventio. 797.
- Träger. 464.
- Trage-Korb. 390.
- Transitio fortuita, visitandi causâ, forum non tribuit. 79.
- Translatio sermonis, de Rebus ad Actiones. Militia sagata ad togatam. 6.
- Trebel. 515.
- Treffers. 478. Treff. Schuitgen. 99.
- Trenschien. 706. Trenschier. Messer. 399.
- Trigarii. 266.
- Tripas, cocinatorium instrumentum. 45.
- Triptolemus. 118. 130. Autor Agriculturæ. 112.
- Trochlea. 627. 639. Instrumentum elevandi. 157.
- Trog. Scharre. 578.
- Trompeter. 213. 269.
- Trögsel-dooß. 371.
- Troß. 179. Trotte. 625.
- Trulla. 628. Albinorum instrumentum. 147.
- Trutina. 629. Laniorum instrumentum. 216.
- Tuba. 630. Inventum Pisei. 126. Tubarius. 268.
- Tuch. Knapp. 207. Schärer. 208.
- Tudes. 630. Tudicula. 631.
- Tuendæ manufacturæ servitio instrumenta. 83. 633. 644.
- Tüncher. 147. 546.

- Turbatio. 671. an fit, sua sibi fabricare instrumenta. 90.
- Turbatores instrumentis pri-
vantur. 773. & manufacturis.
776.
- Turbaturus alios, facile omnium
indigus. 707.
- Türkischer Sebel. 406.
- Tutela, an voluptati paratum,
esse, interest. 66.
- Tuum an manserit, quod ad-
plumbaveris. 432.
- Typhis, adminicula gubernandi
tradidit. 130.
- Typi. 143. 444.
- Tyro, instrumentum officinæ.
59.
- Tyrrheni anchoram invene-
runt. 101.
- V.
- Valetudinarii. 144.
- Vallistarii. 270.
- Vaporaria. 453.
- Vasa culturæ utensilia. 632. Lo-
ci an instrumento sint. 71. vi-
naria. 413. 425.
- Vasorum vimineorum Inven-
tor. 121. Vasculum ex Ony-
che. 197.
- Über die Schnur haben. 508.
- Vectis. 428. 633. cujus Instru-
mentum. 202. Inventum. 122.
- Vehiculum. 185. 634.
- Vela. 635. nauticum instrumen-
tum. 236. Icarum inventum. 124.
- Venatores. 274. eorum Instru-
menta. 49. 645.
- Venditor, bonam fidem præsta-
bit emtori. 361.
- Ventorum ratio, à quo Inventum.
114.
- Ventosen. 397.
- Verbalia in IO. 238.
- Verhandene Werkzeug. 801.
- Versütten. 518.
- Vetarinarii. 277.
- Uffn Schnitt Schiffen. 318.
- Uff weische Arth. 726. 737.
- Viam quam ingressus es, calca.
668. 683.
- Viarum Complanatores. 263.
- Viatotes, instrumenta Judicis.
46.
- Vicarius. 139. instrumenta vica-
ria. 59.
- Victimarii. 278.
- Vietores ferreò alicubi malleò u-
ti. 515.
- Vilia, num curent Opifices.
690.
- Villa, cultior cum est, plura im-
putantur instrumento. 311.

- Villæ instrumentô legatô, Sup-
pellex an veniat. 64. Servus.
320.
- Villicationis instrumentum. 19.
- Villici instrumentum gerendi.
52.
- Vinez instrumento an quid-
quam sit. 553.
- Vinicultura, species agricultura.
12. 42.
- Vinitorum instrumenta. 50.
- Vinô cum vasis legatô, Dolia.
num debentur. 424.
- Vinum transfundere. 685.
- Virgæ, instrumentum Carnifi-
cis. 46.
- Viridaria. 423. 426.
- Virile officium, foeminis ne com-
mittitor. 307.
- Visires. 231. Vissermacher. 174.
- Visitatio ponderum. 565.
- Vis unita fortior. 33.
- Vitriarii. 256. 281.
- Ulpianus Paulo an contrarius,
317. Labeoni Cascellium con-
ciliat. 299.
- Unentsbehrlichkeit. 67. 80. 697. 707.
787.
- Unguenta, instrumentum me-
dicum. 227.
- Uniones cribrari. 395.
- Universitas, an instrumentum
erit. 29.
- Unius vocis multiplex significa-
tio, rebus multiplicatis. 595.
- Uno an multis utamur, quid re-
fert. 29.
- Unümgänglich. 711.
- Unus haud sufficit omnibus.
680.
- Vocum usus circumspectus.
153.
- Volens servire, an prohiben-
dus. 784. Volenti non fit inju-
ria. 672.
- Voluntatis ab initio. Necessita-
tis ex post facto. 683. 686.
- Voluntatis quæstio. 60. 76. 426.
- Voluptati quid serviat, an Tute-
læ, interest. 66.
- Vorhänge. 556.
- Vorlegers Quehle. 521.
- Vorraths Keller. 334.
- Urina virilis, fullonium instru-
mentum. 208.
- Usum fructum an recipient in-
strumenta. 782.
- Usus instrumentorum. 83. 644.
vicarius. 53. turbatorius. 652.
- Usus rerum, secundum artem
aut legem. 1.
- Utendi an Operandi causâ pa-
ratum esse. 65.
- Vulcanus ignis Inventor. 131.
- Waller. Gehrd. 389.
- Uxorem, quibus expeditioni-
bus adhibebit Opifex. 655.

Wachtel. Garn. 584. Hund. 302.
 Waffen. Instrumenta. 7.
 congressibus ne inferuntor.
 467.
 Waffen. Schmiede. 89. 201.
 Wage. 492. Balken. 498. und
 Gewicht. 230. Meister. 230.
 Schüsseln. 493.
 Wagener. 186.
 Waid. 489.
 Wald. Horn. 276. 292. Verhauen.
 264.
 Walker. 208.
 Walken. 428.
 Wand. Puffirer. 147.
 Wasch. Kessel. 325.
 Wasser abwägen. 150. Hund. 302.
 Watten. 585.
 Weber. Blatt. 539. Rämme. 543.
 Spuhl. 536. Stuhl. 509.
 Weid. Messer. 276. 404.
 Weidling. 603.
 Weisse. 476.
 Wein. Pfähle. 553. Stichler. 231.
 ziehen. 424.
 Weiß. Bänder. 682. Güser. 142.
 445.
 Weizen. Müller. 246.
 Weische. Rämme. 726. 738. Nüß
 mit der Land. Rutschen führen.
 559.

Wendel. Trepp. 378.
 Werkzeig. 428. 1st Fahrniß. 27.
 Wiegfchen. 550.
 Wiel. makers. 623.
 Wild. Garn. 555.
 Willkühr / bricht Land. Recht.
 708.
 Winde. 190.
 Wingerten. 505.
 Winkel. Eisen. 128. 535. boethos
 scum habere oportet. 159.
 Wisser. Messer. 410.
 Wipp köhlen. 554.
 Wittfrieds berühmte Nadel. 591.
 Wohlbesetzter Hoff. 311.
 Wöllin Garn. Handel. 742.
 Woll. Rämme. 542. Weber. 718.
 725.
 Wand. Werkze. 223.
 Wurff. Garn. 585.
 Würk. Siebchen. 395.

Z.

Zehn. Brecher. Zieher. 223.
 Pulver. 227. Schäre. 443.
 Zaun. Schrape. 409. 595.
 Zeddel. 539.
 Zeichen. Eisen. 363. 631.
 Zeig. Macher. 623. 717. 725. War-
 ter. 246.
 Zeisen. Mann. 564.

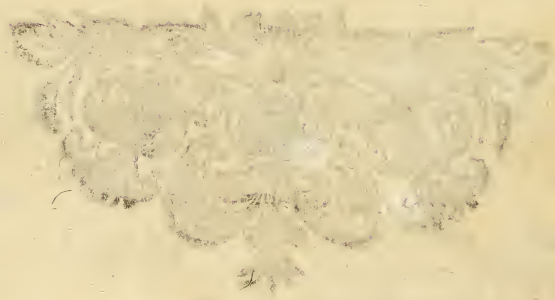
- Zelt-macher. 245.
 Ziegel-Brenner. 177. Decker. 148.
 Zimmer-Art. 341. 417. 689. boe-
 thus suum habeto. 159.
 Zimmer-Leut. Meister. Stück.
 450.
 Zinn-Güßer. 242.
 Zinken. 194. Bläser. 213. 269.
 392.
 Zirkel. 377.
 Zubehörung / Zurüstung. 6.
 Zuber. 328.
 Zung an der Wage. 498.
 Zur Ungebühe nicht brauchen /
 modus an substantia. 700.
 Zu Tage aufgehen. 382.
 Zwerch-Art. 341. suum habeto
 boëthus. 159.
 Zweyfache Kämme. 728.
 Zweymännisch. 728.
 Zwingen. 53.
 Zwirn-Mühlen. 717. instrumen-
 tum terminale. 719.
 Zwischen den Biquen brügelst-
 611.

F I N I S.

The following is a list of the names of the persons who have been
 named in the various reports of the Board of Directors of the
 Company, from the year 1850 to the present time. The names are
 arranged in alphabetical order, and are given in full, with the
 names of the offices which they have held, and the years in which
 they have held them. The names of the persons who have been
 named in the reports of the Board of Directors of the Company, from
 the year 1850 to the present time, are given in full, with the
 names of the offices which they have held, and the years in which
 they have held them. The names of the persons who have been
 named in the reports of the Board of Directors of the Company, from
 the year 1850 to the present time, are given in full, with the
 names of the offices which they have held, and the years in which
 they have held them.

INDEX

SPECIAL

87-B

2896

